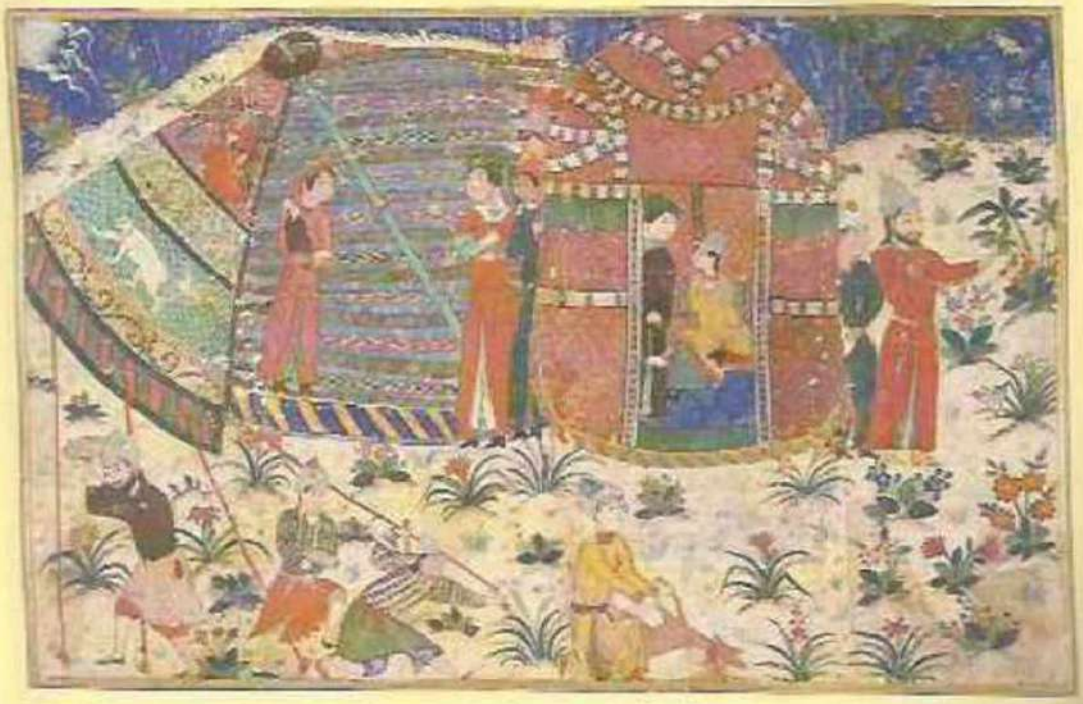
CENGİZ ORHONLU

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AŞİRETLERİN İSKÂNI

EREN
Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

©

Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Merkez: Alayköşkü Cad. 6/2 Cağaloğlu - İSTANBUL

Şube Sahaflar Çarşısı 16 Beyazıt - İSTANBUL

1987 — Çektüt Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA AŞİRETLERİN İSKÂNI

CENGİZ ORHONLU

EREN

Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Bu eser*, 10 Mart 1958 günü Edebiyat Fakültesinde Yeniçağ tarihi Profesörü **M. Cavid Baysun**, Son çağ tarihi Profesörü **Dr. M. Cemal Tukin** ve Sosyoloji Profesörü **Hilmi Ziya Ülken**'den kurulu jüri önünde müdafaa edilen doktora tezinin kısmen tadil ve tevziinden meydana gelmiştir.

* Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları arasında 1963 yılında yayımlanmış olan, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)**, adlı eseri ile **Türk Kültürü Araştırmaları**, XV/1-2, Ankara 1976'daki «Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı» makalesine hayatı ve eserleri eklenerek yayımlanmıştır.

M. S. Eren

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII - VIII

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu - Hakkı Dursun Yıldız IX - X

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun Eserleri XI - XIX

GİRİŞ 11

I. BÖLÜM

KONAR - GÖÇER HALKIN İMPARATORLUK İDARESİNDEKİ DURUMLARI VE HUKUKİ NİZAMLAR 12

A - İçtimai teşkilâtları 14

B - Tatbik edilen idare tarzı ve hukuki nizamları 16

C - İktisadi faaliyetleri 21

D - Tâbi oldukları vergi nizamı 23

E - Görevleri 26

II. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSKÂN SİYASETİ 29

A - 1961 - 1696 yılları arasında konar - göçer halkın hükümet tarafından iskân edilmesi ve bunun sebebleri 39

1 - Konar - göçer ahalinin merkeziyetçi bir devlet nizamı ile bağdaşamıyan hayat tarzları yüzünden yerli halka büyük zararlar vermelerini sona erdirme endişesi 39

2 - Harap ve boş yerleri imar etmek ve yeniden ziraata açmak 44

3 - Diğer şakavet unsurlarına ve büyük zararlar meydana getiren göçebe - gruplara karşı yerli ahaliyi, ekili topraklarını ve hayvanlarını muhafaza endişesi 47

B - 1691 yılında vaki olan iskân harekâtının nizamları 48

C - İskân hareketlerini yöneten daire (idareciler) 52

III. BÖLÜM

TOPRAKLARIN DAĞITIMINDA TAKİP EDİLEN USUL 55

A - Rakka ve Halep eyâletleri dahilinde bulunan yerlere iskân 57

a) Belih nehri bölgesinde yapılan iskân 60

b) Urfa sancağına bağlı nahiyelerde iskân 61

c) Halep eyâletine bağlı olan Menbiç nahiyesinde iskân 63

B - Hama ve Humus sancaklarında iskân 65

C - Anadolu eyâletine dahil bulunan topraklara iskân 71
D - Adana sancağında Ayas, Berendi ve Kmık kazaları bölgesine yapılan iskân 77
E - Bozok sancağında iskân 81

IV. BÖLÜM

İSKÂN EDİLENLERİN YERLEŞME BÖLGELERİNDEN FİRAR EDİP BAŞKA YERLERE GİTMELERİ 88
A - Topraklarını terk etme sebebleri 89
Hükûmetin almış olduğu tedbirler 93

SONUÇ 98

EKLER
Vesikalar 99

V. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA AŞİRETLERİN İSKÂNI 102

I. Kanun-nameler, Aşiretler ve İskân 104
II. Aşiretlerin devlet tarafından bir iç iskân unsuru olarak sistem iloalrak yerleştirilmeye başlanması 106
A - 1691 - 1696 yılları arasında aşiretleri iskân teşebbüsü 107
B - Aşiretlerin kendi yaylak ve kışlaklarında yerleştirilme teşebbüsleri 108
C - Yeni kurulan mamurelere (kasaba, derbend ve han) yerleştirilmeler 110
D - Aşiretleri cezalandırmak gayesi ile iskân 112
III. XIX. Yüzyılda yerleştirme için yapılan çalışmalar 113
A - Tanzimat ve iskân 113
B - Fırka-i İslahiye 115
C - Bursa ve Balıkesir havalisindeki aşiretleri iskân 118
D - Bozkır yerleşmesi 118
IV. Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin kurulması 119

BİBLİYOĞRAFYA 121

DİZİN
A - Şahıs adları
B - Yer, siyasî teşekkül ve idarî bölüm adları
C - Oymak ve topluluk adları
D - Terim ve müessese adları

HARİTALAR (8 adet)

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu tarihi, umumiyetle siyasî ve askerî vak'aların silsilesi içinde mütalâa edilmektedir. Tarihî oluş ve vak'aları iyice anlayabilmek, onların derinliğini kavrıyabilmek için iç bünyeyi, hukukî ve iktisadî teşkilâtı, çeşitli halk zümrelerine tatbik edilen idare tarzı, halk-hükümet münasebetlerini araştırmak lâzım gelmektedir. Son zamanlarda bu şekilde iç bünye araştırmalarına başlanmıştır. Bu gibi araştırmalar çoğaldıkça çeşitli sebeblerle çıkan darlık buhranlarının hükümetin siyasetine tesir ettiğini, zaruretler sebebiyle tesbit edilmiş prensipler dışına çıkarak halk üzerine çeşitli yönlerden baskı yaptığını ve nihayet halkın da buna karşı tuttuğu yolu, hükümet-halk münasebetlerini bütün çıplaklığı ile öğrenmiş olacağız.

İskân ve yerleşme konusunun yukarıda kaydettiğimiz konular yanında incelenmesi lâzım gelmektedir. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğunun içtimaî-tarihî oluşu ve yayılmanın demografik amilleri de lâyıkı ile öğrenilebilecektir. Boş topraklardan az bir müddet sonra nasıl bir mamure meydana getirildiğini, yeni açılan yerlerin türkleşmesinde çeşitli iskân usullerinden nasıl istifadeedildiğini, yeni memleketlerin asıl fatihlerinin askerî harekâtın ikmalinden sonra, ordunun yanı sıra giden dervişler olduğunu bu tetkiklerle öğrenmiş oluyoruz. İmparatorluğun kuruluş ve gelişme devrelerine aid ve XVI. asırla ilgili araştırmalar olduğu halde onu takib eden devirlerin iskân siyaseti inceleme konusu yapılmamıştır. Oysaki Osmanlı İmparatorluğu her asır zarfında ve her hususta büyük değişikliğe maruz kalmıştır. Bu bakımdan İskân siyaseti de buna tabi olagelmiştl. Bu değişikliğin en önemlisi içtimaî buhranlar sonucunda Osmanlı iç bünyesinin esasını teşkil eden köylü ve köylerin tahrib edilmesidir. Temeli ziraata dayanan Osmanlı devletini ilgilendiren en mühim husus, temelini teşkil eden çiftçi zümresinden aldığı vergilerdi. Bulundukları yerlerin tahribinden dolayı ekim yapamıyan, başka köylere ve şehirlere giden, bazen de halk hareketlerine karışan çiftçiler, artık müstahsil olmaktan çıkmışlardı. Hükûmet bu tehlike karşısında, bir iç iskân meselesiyle karşı karşıya idi. Köyleri tekrar şenlendirmek için düşünülen tedbirlerden biri, isteyen kimseler uhdesine her köyün verilmeye başlanması idi. Koşulan şartlar meyanında hariçten ahali getirip orayı şen ve abadan etmek, yeniden ziraata açmak ve defterde yazılı maktu malı da o yerin mesûi şahsına vermekti. Görüldüğü gibi XVII. asırda Osmanlı iskân siyaseti tamamen iç bünyesini tamir etmekten ibaret olmuştur. Bunun en önemli bir safhası 1691 - 1696 yılları arasında aşiretleri iskân teşebbüsüdür ki tezimizin konusunu teşkil etmektedir.

Burada Osmanlı İmparatorluğunun XVII. asırdaki iskân siyaseti ve iç bünyesinde vuku bulan değişiklikler açık olarak görülmektedir. Osmanlı cemiyetini teşkil eden ana unsurlardan birisi olan konar-göçerlerin içtimaî buhranlar sonunda terk edilmiş olan harab yerlere yerleştirilmek suretiyle, oraları imâr edip tekrar ziraate açılması hareketinin, iskân tarihi bakımından incelenmesinin lüzumlu olduğunu dikkate alarak, bu konu üzerinde üç buçuk yıldan fazla bir zaman içinde sarf ettiğim gayretin, sonucunu arz ediyorum. İlgili 8 adet haritayı hazırlarken çok müşkülâtla karşılaştığımı belirtmek isterim. Kullanmış olduğum haritalar yeni olduğu için, bugün izi dahi kalmamış iskân mahallerinin tesbitine kifayet etmemektedir. Bu bakımdan çok gayret sarfetmeme rağmen bir kısım köyleri ve iskân mahallerini tesbite muvaffak olamadım. Suriye'ye ait kısımlar için oradaki ilgili makamlara yaptığım müracaatlar cevapsız kaldı. Bu yüzden elimde bulunan haritaları kullandım.

Bu eseri hazırlarken her zaman olduğu gibi, rehberliğinden faydalandığım sayın hocam Prof. M. Cavid Baysun'a, Başbakanlık arşivindeki çalışmalarımda bana her hususta azamî kolaylığı göstermiş olan Muzaffer Erdoğan'a, arkadaşlarım Rauf Tuncay, Turgut Işıksal ve Nail İnal'a teşekkür etmeyi borç bilirim.

Özellikle, gerek eserin basılışı sırasında tashihlerine yardım eden, gerek kitaba ekli haritaların çizilmesinde büyük bir titizlik gösteren ve elinden gelen her türlü gayreti esirgemiyen Dr. Muammer Özergin'e ve ilgili bazı neşriyatı sırpçadan tercüme eden İsmail Eren'e burada ayrıca şükranlarımı sunmaktan büyük bir zevk duyuyorum.

Dr. Cengiz Orhonlu

Prof. Dr. Cengiz ORHONLU

Osmanlı tarihi üzerinde yaptığı araştırmaları ile daha genç yaşında yurt içinde ve yurt dışında haklı bir şöhrete ulaşan Prof. Dr. Cengiz Orhonlu 17 Temmuz 1927 tarihinde Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Babasının mesleği dolayısıyle erken yaşta İstanbul'a gelmiş ve 1945 yılında İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. Yüksek tahsilini İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladıktan (1951) sonra yedek subay olarak vatani vazifesini yapmış ve memuriyet hayatına Başbakanlık Arşivi'nde başlamıştır. (1953). Talebeliğinde ve arşivdeki çalışkanlığı ile hocalarının takdirini kazanan C. Orhonlu 26.11.1954 tarihinde Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak akademik hayatına başlamıştır.

(**Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü** 1691-1696 adı teziyle «Tarih Doktoru» payesini alan (1958) Orhonlu Kanada hükümetinin bursuyla 1059-60 yılları arasında Montreal'de araştırmalar yapmıştır. Kasım 1964 tarihinde **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı** adlı teziyle girdiği doçentlik imtihanının bütün safhalarını başarıyla tamamlayarak Doçent olmuştur. Artık öğretim üyesi olan Orhonlu bundan sonra tedris ve araştırma faaliyetlerini yürütmeğe başlamıştır. Günleri fakülte ile Başbakanlık Arşivi arasında geçiyor, makaleleri ve kitapları birbirini takip ediyordu. 1971 yılında takdim tezi olarak sunduğu **Osmanlılar ve Habeşistan** adlı çalışmasıyla profesör oldu. 1954'te başlayan akademik hayatı 12.6.1976 tarihinde fakültedeki odasında çalışma masası başında ebediyete intikaline kadar 22 sene devam etmiştir.)

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu gece-gündüz yorulmadan çalışan bir araştırıcı, talebelerini yetiştirmek için gayret sarfeden bir hoca, gençleri araştırmaya sevkeden onlara yardım eden ve destekleyen bir ağabey, çeşitli dergi ve kitapların çıkmasını sağlayan bir naşir idi. Bu meziyetleri şahsında toplayan ender insanlardan birisi idi. Talebeliğinde mezuniyet tezini hazırlamak için girdiği Başbakanlık Arşivi'nden ölünceye kadar ayrılmadı ve günlerinin çoğunu milyonlarca evrak arasında Osmanlı tarihinin çeşitli meselelerini aydınlatacak bilgileri bulmağa çalıştı ve bu çalışmalarının neticesi olarak dört kitap ve yüz civarında makale yayınladı. Araştırmalarında siyasî tarihten daha çok

Osmanlı devletinin teşkilatı, iktisadî hayatı ve sosyal meseleleri üzerinde duruyor genç tarihçilere yeni ufuklar açıyordu. Yurt içinde ve dışında çeşitli dergi ve ansiklopediler de onun araştırmalarına rastlamak mümkündür. Daha ziyade arşiv belgelerini kullanarak yaptığı bu araştırmalar onu dünya çapında bir ilim adamı haline getirdi.

Onun ikinci vasfı hocalıktı. Talebelerinin ve asistanlarının yetişmesi için gayret sarfeder, onlarla meşgul olur, teşvik eder, arşivde bulduğu vesikaları verir ve onların iyi yetişmelerini sağlardı. Eğer çok erken çağda fani hayata veda etmese idi Osmanlı tarihi araştırmaları büyük merhaleler katedebilirdi. O yalnız kendi talebelerini değil bütün gençlerin teşvikcisi ve hâmisi idi. Tarih Bölümü'ndeki asistanların ilk uğradıkları oda onun odası idi. Daima şu fikri telkin ederdi : **Günlük siyasî düşüncelerden uzak durarak ilim adamı olarak kalmak ve böylece memlekete daha fazla hizmet etmek imkanı her zaman için vardır.**

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun kitapları basılmalarından bir süre sonra tükenmiştir. Ancak genç araştırıcılara bu kitapların bir rehber olacağı muhakkaktır. Eren yayıncılık'ın **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü** ve **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı** kitaplarını yeniden basmasını bu açıdan değerlendirdiğimiz zaman yayınevinin sahibi Muhittin Salih Eren Bey'in bu gayretini şükranla karşılamamız lazımdır. Türk tarihçiliğine büyük hizmetleri geçen Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'yu rahmetle ve minnetle anıyoruz.

Prof. Dr. Hakkı Dursun YILDIZ

PROF. DR. CENGİZ ORHONLU'NUN ESERLERİ (*)

Kullanılan Kısaltmalar:

T.D.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.
T.E.D. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakülltesi Tarih Enstitüsü Dergisi.
T.K.: Türk Kültürü. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünün Aylık Dergisi.
Tan: Tanıtma Yazısı.

— **Makaleler ve Kitaplar:**

1954 — 1955

1 — «Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma» I. Kısım T.D. VII/10 (1954) s. 61-78. II. Kısım T.D. VIII/11-12 (1955) s. 51-70 ek. Fındıklı semtinin planı.

1961

2 — «XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar» T.D. XVII/16 (1961) basımı 1962. s. 1-24.

3 — Tan < S.A. Fisher-Galati, Ottoman Imperialism and German Protestantism (Osmanlı Emperyalizmi ve Alman Protestanlığı) 1521-1555, Harward University Press, Cambridge 1959 s. VIII + 140. > T.D. XII / (1961) s. 119-122.

1963

4 — **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696).** İstanbul, 1963 XVI + s. 120 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: No. 998 [İskân yapılan bölgeleri gösteren 6 harita ve 1 anahtar harita vardır. 10 Mart 1963 günü Edebiyat Fakültesinde müdafaa edilen doktora tezinin kısmen tadil ve tevsii].

5 — «Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar. Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat», T. D. XIII/17-18 (1962-1963). s. 77-102 ek 1 harita.

6 — Tan < B. Lewis, The Emergence of Modern Turkey (Modern Türkiye'nin Zuhuru), Oxford University press. London-New York-Toronto-1961 s. XVI + 511 3 adet harita > T. D. XIII/17-18 (1962-1963) s. 275-283.

(*) Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun eserleri hakkındaki bu derlemede faydalanılan makaleler şunlardır:

1) Mahmut H. Şakiroğlu, «Prof. Dr. Cengiz Orhonlu» Belleten, cilt XI, sayı 160, s. 669-686.

2) Nejat Böyünç, «Cengiz Orhonlu'nun Hayatı-Eserleri-Şahsiyeti» Türk Kültürü Araştırmaları X / 1-2, Ankara 1976, s. 7-32.

3) Şehabettin Tekindağ, «Kaybettiğimiz bir değer Cengiz Orhonlu» İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, sayı 30 İstanbul 1976, s. 1-8.

7 — Tan < F. Barth; Nomads of South Persia.. The Basseri Tribe of the Khamseh Confederancy (Güney İran Göçebeleri. Hamseh Konfederasyonunun Basseri Kabilesi) Oslo University Press. London Georg Allen, Unwin Ltd. 1961 X 159 s. 10 resim ve şekil. > T. K. 1/4 (Şubat 1963) s. 56 vd. [çevirisi için kr. n. 17].

8 — Tan < Ş. Erel, Dağıstan ve Dağıstanlılar, İstanbul 1961 VII + 264 s. > T. K. 1/7 (Mayıs 1963) s. 55-57 [İngilizcesi için kr. n. 16].

1964

9 — «XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası», T. D. XIV / 19 (1964) s. 115-140. [Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Kitapları 2044 numaradaki eserin tavsifi, mülellifin hayatı ve Atlas'ın fihristi].

10 — Tan < R. B. Serjeant, The Portuguese of the South Arabion Coast (Güney Arabistan Sahili Açıklarında Portekizliler). Hadrami Chronicles with Yemeni and European Accounts Dutch Pirates of Mocha in the 17th Century (Hadrami tarihleri ile Birlikte Moha Açıklarındaki Felemenk Korsanları Hakkında Yemen ve Avrupa Kayıtları), Oxford University Press London 1963 X + 233, 14 fotoğraf, 2 şekil. 2 harita > T. D. XIV / 19 (s. 168-171.

11 — «Batı Trakya Türkleri», T. K. 11 / 17 (Mart 1964) s. 5-8.

12 — «Balkan Türklerinin Durumu», T. K. 11 / 21 (Temmuz 1964) s. 49-60.

13 — «Oniki Ada Meselesi», T. K. 11-23 (Eylül 1964) s. 1-5.

14 — «Oniki Ada'da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu», T. K. 24 (Ekim 1964) s. 29-34.

15 — «Batı Trakya'da Türk Nüfusu», Türk Kültürü Araştırmaları 1 / 1 (1964) s. 59-77.

16 — Tan < Ş. Erel, Dağıştan ve Dağıstanlılar, İst. 1963 VII + 264 s. > Cultura Turcica 1/1 (1964) s. 186-188 (İng) [n. 8'deki tanıtmanın ingilizcesidir].

17 — Tan < F. Barh, Nomades of South Persia, The Basseri Tribe of Khamseh Confederacy, Oslo University Press, London, George Allen, Unwin Ltd. 1961, X-159 pages, 10 figures, and tables. Cultura Turcica 1 / 1 (1964) s. 188-190. [n. 7'deki tanıtmanın ingilizceye çevirisidir].

1965

18 — «Le Premier Congrès International des Etudes Balkaniques et des Etudes de L'Europe du Sud-Est. Sofia, 26. Septembrei'er Octobre 1966)» Cultura Turcica II / 2 (1965) s. 268-271 (bk. 31).

19 — Tan < Apostolos E. Vacalopulos, A History of Thessaloniki, Thessaloniki, 1965, pp VIII + 155 + 21 illustrations > Cultura Turcica II / 2 (1965) s. 294-297. kr. 32).

20 — «Osmanlıların Habeşistan Siyaseti. 1554-1560», T. D. XV / 20 (1965) s. 39-54 ek. 1 harita [bk. n. 77].

21 — «Propaganda ve Milli Davalarımızın Duyurulması», T. K. III / 23 (Şubat 1965) s. 241-244.

22 — Tan < Balkan Studies >, Türk Kültürü Araştırmaları II / 1-2 (1965) s. 207-213 [Selânik'de Balkan Tetkikleri Enstitüsü tarafından yayınlanan bilimsel dergi hk. İlk VII. cildin kapsamı].

1966

23 — «Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği». **T.D. XVI** / 21 (1966) s. 109-136, ek 3 tablo 5. fotoğraf.

24 — «Lâzkiye Türkleri», **T.K.** IV / 40 (Şubat 1966- s. 426-429.

25 — «Gençlik ve Öğrenci Teşekkülleri», **T.K.** IV / 43 (Mayıs 1966). s. 593-597. aynı yazı, Kalkınan Dünya 1/6 (1966).

26 — «Batı Trakya Türk Azınlığının İsmi Meselesi ve Yunanistan'ın Parçalama Siyaseti». **T.K.** IV / 44 (Haziran 1966) s. 683-688.

27 — «Batı Trakya'da Türk Basınına Yapılan Baskı». **T.K.** aynı sayı, S. 695-697 [Bu yazı aynen n. 30].

28 — «The Kashgais», **C.T. III/1** (1966) s. 89-94 [n. 36 deki yazının İngilizcesi]

29 — «I Give You my Golt», **C.T.** III/2 (1966) s. 266-231 [n. 36 deki yazının İngilizcesi].

30 — «Batı Trakya'da Türk Basınına Yapılan Baskı», Kalkınan Dünya I/9 (1966) s. 8 vd, 32 [n. 26daki yazısının tekrar yayını].

1967

31 — «Birinci Milletlerarası Balkan Tetkikleri ve Güney-Doğu Avrupa Tetkikleri Kongresi. Sofya 26 Eylül-1 Ağustos 1966», **T.K.** V/51 (Ocak 1967) s. 1908-201 [Fransızcaya çevirisi için bk. 18].

32 — Tan < A.E. Vacalopoulos, A History of Thessaloniki, Translated by T.F. Garney, Thessaloniki 1965, VIII + 155 + 21 resim > **T.K.** V/51 (Ocak 1967) s. 218-220 [İngilizce için kr. 19].

33 — «Tarihin Akışı İçinde Balkanlar», **T.K.** V/52 (Şubat 1967) s. 278-282.

34 — «Kaşgaylar». **T.K.** V/54 (Nisan 1967), s. 421-426 [n. 28'deki makalenin Türkçe aslı].

35 — «İran Siyasî Hayatında Kaşgaylar ve Oynadıkları Rol», **T.K.** V/56 (Haziran 1967) s. 615-621.

36 — «Tayımı Sana Veriyorum», **T.K.** V/59 (Eylül 1967), s. 863-868 [n. 29'daki makalenin Türkçe aslı].

37 — «Tan < R. Metel, Atatürk ve Donanma, İstanbul 1966, XVII + 318 S.h. > **T.K.** aynı sayı s. 872 vd.

38 — «Atatürk ve Tarih Görüşü», **T.K.** VI/61 (Kasım 1967) s. 26-30. [İngilizcesi n. 70].

39 — «Tan < A.F. Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Hatıraları, İstanbul 1967, 174 s. > **T.K.** aynı sayı s. 77 vd.

40 — «Osmanlıların Habeşistan Siyaseti (1540-1560)», VI. Türk Tarih Kongresi. Ankara 20-26 Ekim 1961. Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1967, s. 413-423.

41 — Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı. İstanbul 1967, XXIII + 175 s. ek. 1 harita çizen K. Göçmen. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No. 1209 < 1964 Kasım ayında kabul edilen doçentlik tezi >.

42 — «Türk Devrim Tarihi Hakkında», Millî Işık I/8 (1967) s. 8-10.

43 — «1559 Bahreyn Seferine Ait Bir Rapor» T.D. XVII/22 (1967) s. 1-16 ek 2. harita [Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki N.E. 3044'de bulunan belgenin tahlili. s. 11-16 Rapor metni'dir].

44 — «Osmanlı Teşkilâtına Ait Küçük Bir Risale «Risale-i Tercüme», Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi IV/7-8 (1967) [basım 1969] s. 39-17, 2 fotokopi. [Topkapı Sarayı Arşivinde N.E. 12.365'de bulunan belgenin metni].

45 — «Seydi Ali Reis», Journal of Regional Cultural Institute C. 1/2 (1967) s. 44.57 (İngilizce olan bu makalenin türkçesi için bk. 59).

46 — «Nasrettin Hoca'nın Soyu İle İlgili Bir Belge», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi I/3 (Aralık 1967) s. 78-80 fotokopi ve resimli.

1968

47 — «Türkçe Yayınlanan İlk Gazete» < Takvimi Vekayi >, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi I/6 (Mart 1968) s. 35-39 resimli.

48 — «Turgut Reis ve Korsika Baskını», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi III/15 (Aralık 1968) 69-73 resim ve fotokopi.

49 — «Osmanlı-Leh Münasebetlerine Dair Ermeni Kıpçakçası ile Yazılmış Kaynaklar», T.K. VI/68 (Haziran 1963) s. 560-563.

50 — «Kayıplar: Ord. Prof. A. Hamid Onguns. 1885-27. VIII. 1967» T.K. aynı sayı s. 588.

51 — «Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Mes'elesi» T.K. VI/72 (Ekim 1968) s. 936-942 [Aynen n. 57 de].

52 — «<Gemicilik>», Türkiye Mecmuası XV (1988) basımı 1969) s. 157-169 [Kayıkla geçişi sağlayanlar hk.]

1969

53 — «Osmanlı-Bornu Münâsebetine Ait Belgeler» T.D. 23 (1969) s. 111-130 VII s. belge fotokopisi, 1 harita [s. 124-130 arası 10 belgenin çevirî yazısı].

54 — «Bozcaada» T.K. VII/83 (Eylül 1969) s. 830-835.

55 — «Bozcaada'da Türk Eserleri ve Kitâbeleri», T.K. VIII/86 (Aralık 1969) s. 139-149 (bk. 67).

56 — «The Institution of «Suyolcu» in the 16th Century», Actes of I Congrès International d'Etudes Balkan et Sud-Est Europ. Sofia, 26 août-1 septembre 1966, Sofio 1969, s. 673-676.

57 — «Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi», Türk silâhlı Kuvvetleri Malûlleri Dergisi IX/108 (1969 s. 10-16 [n. 51'deki yazının tekrarı].

1970

58 — «Tan < Herbert L. Bodman, Jr. Political Factions in Aleppo, 1960-1826, The University of North Carolina Press 1963, The Lames Sprunt Studies in History and Political Sciences, vol 46 XV + 160 >. T. D. 24 (1970) s. 136-141.

59 — «Seydi Ali Reis», TED 1 (1970) s. 39-56 (İngilizcesi için bk. 45).

60 — **Osmanlı Tarihine ait Belgeler, Telhisler (1597-1607).** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No. 1511 İst. 1970 XXIX + XV + 149 s. [Belgeler lâtin harfleri ile yayınlanmış, ayrıca fotokopi konmuştur].

61 — «Hint Kaptanlığı ve Pirî Reis, Belleten XXXIV/134 (1970) s. 235-254 5. levha.

1971

62 — «Lipkalar», Türkiye Mecmuası, XVI (1971) s. 57-87 VIII f.k. [Polonya'da ikamet eden bir kısım Türklere, Litvanya Tatarları da diye adlandırılan zümre hk].

63 — «Mesleki Bir Teşekkül Olarak Kaldırımcılık ve Osmanlı Şehir Yolları Hakkında Bazı Düşünceler», Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergesi I (1971) s. 93-138.

64 — «Birinci Milletlerarası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi. 14 Nisan-19 Nisan 1969 Lefkoşe-Kıbrıs», Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergesi, aynı sayı s. 264-267.

65 — «Osmanlı-Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi», Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara 1971, s. 91-97 [Bu tebliğin İngilizcesi aynı ciltte yayınlanmıştır, The Settlement of Ottoman Turks in Cyprus. 1570-1580] 1974 senesi Temmuz ayında başarıyla gerçekleştirilen Türk Barış Harekâtından sonra yeniden güncellik kazanan Kıbrıs sorununun öneminden dolayı bu önemli tebliğ tekrar yayınlanmıştır. Türkçesi T.K. XII/139-140-141 (Mayıs-Haziran-Temmuz 1974) sayısında, ayrıca bk. 78 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni.

66 — «Gökçeada (İmroz)», T. K. X/112 (Şubat 1971) s. 223-229.

1972

67 — «1657 Tarihli Bozcaada Tahriri ve Adadaki Türk Eserlerine Ait Bazı Notlar», T. D. 26 (1972) s. 67-74 [Bozcaada hakkındaki önceki araştırmaları için bk. 54, 55, sonraki için ileriye bk. 80].

68 — «The History of Athenes (Târikh-i Medinetü'l Hukema), Written by Turkish Kadı», Actes du IIe Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen Athènes, 7-13 mai 1970, t. II, Histoire, Athenes 1972, s. 529-533 pl. XLVI-XLIX. [Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan 1411'deki nüsha hk. Türkçe için bk. 73].

1973

69 — «Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları «< Tehcir >» in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler», Belleten XXXVII/148 (1973) s. 485-495 ek 4 f.k.

70 — «Atatürk's View of History», Journal of Regional Cultural Institute, VI/1 (1973) 43-50.

71 — «Bayram Paşa Kervansarayı», Vakıflar Dergisi X (1973) s. 199-218 ek. 16 belgenin f.k. [Adana civarındaki Cakıd suyu kenarında bulunan han ile ilgili belgeler].

72 — «Köprücülük», VII. Türk Tarih Kongresi. Ankara 25-29 Eylül 1970. Kongreye Sunulan Bildiriler II. cilt. Ankara 1973, s. 701-708.

73 — «Bir Türk Kadısının Yazdığı Atina Tarihi (Tarih-i Medinetü'l Hükama), Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 2-3 (1973-1974) s. 119-136.

74 — «Malta ile İlgili Türkçe Yayınlar ve Kayıtlar», Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 2-3 (1973-1974) s. 493-497.

75 — «Tan <B. Lewis, Islam in History, Ideas, Men and Events in the Middle East, London 1973, Alcove Press Limited, 349 s.>. T.D. 27 (1973) s. 196 vd.

76 — «Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler», Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1973, s. 57-76.

1974

77 — **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti**, İstanbul 1974, XXVII + 317 s. [Z. 185-281 arasında 96 adet belge latin harfleri ile yayınlanmış ve arada belgelerin fotokopileri de konuluştur. Sonda K. Göçmen'in çizdiği 2 harita ve 3 levha. Habeşistan ile ilgili yayınları için bk. 20, 32, 40 ve 82].

78 — «Osmanlı Türklerinin Kıbrıs'a Yerleşmesi 1570-1580», Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 44/323 (Ekim-Aralık 1974) s. 19-24 [Aslı n. 65. de yayınlanan yazıdır. Derginin Kıbrıs'a ayrılan özel sayısı türkçe aslında başka İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak da yayınlanmıştır. İngilizce yayında «The Settlement of Ottoman Turks in Cyprus. 1570-1580» başlığı ile n. 65 deki makale tekrar geniş bir kitleye tanıtılmıştır. Fransızca nüshasını göremediğim bu derginin Almanca nüshasında bu makale yoktur].

79 — «Tan <U. Heyd. Studies in Ottoman Criminal law (Osmanlı Ceza Kanunu Hakkında İncelemeler), ed. by V.L. Menage. Oxford at the Clarendon Press, 1973 XXXVII + 340 s.> Belleten XXXVIII/152 (Ekim 1974) s. 751-756.

80 — «Bozcada'daki Köprülü Mehmed Paşa Camii ve Vakfı Hakkında». T.K. XII/142-143-144 (Ağustos-Eylül-Ekim 1974) s. 385-388 [Bu ada hakkındaki araştırmalar için bk. 67].

81 — «Observations on Reforms in Tukey», Journal of Regional Culture Institute VII/1 (1974) s. 5-14.

82 — «Turkish Archival on Ethiopia», IV. Congresso Internazionale di Studi Etiopici (Roma, 10-15 aprile 1972), Tomo I (Sezione Storica), Roma 1964, s. 455-462. Accademia Nazionale dei Lincei.

1975

83 — «Osmanlı Devletinde <Tercümanlık>», Atatürk Konferansları V. 1971-1972, Ankara 1975, s. 13-23.

84 — «V. Türk Sanat Tarihi Kongresi. Budapeşte 21-27 Eylül 1976», Belleten XXXIX/156 (Ekim 1975, s. 785 vd. [Town architects (şehir mimarları) adlı bir bildiri sunduğunu haber veriyor].

85 — «Osmanlı Bolu'su», Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 47-326 (Mayıs Haziran 1975) s. 14-20.

86 — «<Asırlar Boyunca Sind> Milletlerarası Semineri (2-8 Mart 1975 Karaçi-Pakistan)» T.K. XIII/154 (Kasım 1975) s. 49-51.

1976

87 — «The Geography of Walachia Written by a Turkish Politician» Revues Etudes Sud-Est Européennes, XIII/3 (1975) s. 447-452 [Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine 445'deki Girid'li Ahmed Resmî Efendi'nin Eflak Coğrafyası adlı eseri hk.] Türkçe'ye çevirisi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'ne verilmiştir.

88 — «Derviş Abdullah'ın Darüssade Ağaları Hakkında Bir Eseri, Risale-i Teberdariye fi Ahval-i Darüssade». İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan Ankara 1976 s. 225-249 [Köprülü Kütüphanesi II/233 no'daki eserin s. 241-249 arasında bazı parçaların çeviri yazısı yazılmış. Dipnotlarda da epey kısımlar aktarılmıştır].

89 — **Türk Dünyası El Kitabı**'nda muhtelif bahisler. [Hazırlanması ile basılıp yayınlanması arasında uzun bir süre geçen bu eserin Yazı Kurulunda olduğu Önsöz'de haber veriliyor. Yazıların toplanmasında ve dizinin hazırlanmasında büyük emek verdiği bu eserin bitişini göremedi].

III. Bölüm: Türk Tarihi

Türkiye Cumhuriyeti s. 1017-1036.

IV. Bölüm: Bugünkü Türk Dünyası.

I — Batı Türkleri

Türkiye Türkleri s. 1039-1043.

«Yunanistan Türkleri s. 1099-1103.

«Suriye Türkleri s. 1132-1139.

90 — «Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı»,

Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2 (1976) s. 269-288.

91 — «Tarih Kaynaklarında Hollanda'ya âit bilgiler» İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, sayı 30, İstanbul 1976, s. 9-22.

92 — Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım. Derleyen; Salih Özbaran, İzmir 1985.

II. Ansiklopedi Maddeleri:

1 — İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügatı.

C. VII. Mehmed Paşa, Elmas (1662-1697) s. 583a-585a.

C. VIII. Mezemorta Hüseyin Paşa. Mezzomorto Husayn Paşa, al-Hacc [?-1701], s. 205b-207b.

Murad Paşa. Kuyucu (?-1611) s. 651a-654a.

Mustafa II (1664-1703) s. 695a-700a.

C. XI. Sünnet Düğünü s. 245-247.

C. XII/1 Telhis s. 149a-149a.

Tehlsci veya Telhisi. Talhisci. s. 149a-150b.

Tercüman 175a-181b.

Trablus s. 445a-452a [E. Rossi'nin makalesini tâdil ve ikmal].

Trablus [Trablusşam] s. 452a-455b.

C. XII/11 Tulumbacı s. 50-54.

2 — KÜÇÜK TÜRK - İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ.

Abdülhamid II (1842-1918) s. 21a-24b.

3 — THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM. New Edition,Leiden 1965-67.

C. III. Hasan Pasha [Barbaros Hayreddin'in Oğlu] R. Le Tourneau ile s. 251a-252a.

Hasan Pasha. Çatalcalı s. 252a.

Husayn Efendi. Djindji Khodja s. 629a-b.

Husayn Pasha, Mezzomorto. 629a-630a.

C. IV. Kapıdja s. 568b-570b.

Kara Othman Oğlu s. 592b-594a.

Karadja Hısar s. 598b-599a.

Karwan s. 676a-679b.

Kasım Pasha. Djazari s. 722a.

Kasım Pasha. Ewliya s. 722a-b.

Kassam s. 735b-736a.

Katırdji-Oğlu Mehmed Pasha s. 765b-766b.

4 — MEYDAN - LAROUSSE. Büyük lügat ve Ansiklopedi.

C. I. Abdülhamid II, s. 30-31.

Ahmed I, s. 166.

Ahmed Muhtar Paşa, s. 177.

Ahmed Paşa (Hersekzade), s. 179.

Ali Paşa (Mehmed Emin), s. 321.

Ali Suavi [Hilmi Ziya Ülken ile], s. 325.

Ankara Meydan Savaşı, s. 541-642.

Atmeydanı Vakası, s. 839-840.

C. II. Bâbıâlî, s. 30-31.

Bahriye, s. 72.

Baybars I., s. 215-216.

Boğdan, s. 463-462.

Bucak Bugeac, s. 610.

Cemaleddin Afganî, s. 844.

C. III. Çaldıran Meydan Savaşı [Y. Öztuna ile], s. 125.

KISALTMALAR

ATA	Ahmet Refik, Anadoluda Türk aşiretleri, İst. 1930.
DTCFD	Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi.
Kanunlar	Ömer Lütfi Barkan, XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları, c. I., Kanunlar, İst. 1943.
KBAŞ	Kuyud-ı berevât ve ahkâm-ı şikâyât defteri.
KBEŞ	Kuyud-ı berevât ve evâmir-i şerîfe defteri.
KK	Kâmil Kepeci.
MAD	Maliye Defterleri.
MD	Mühimme Defteri.
SEHH	Çağatay Uluçay, Saruhanda eşkiyalık ve halk hareketleri, XVII. asır, İst. 1944.
ŞD	Şikâyet Defteri.
TD	Tapu Defterleri.
TM	Türkiyat Mecmuası.
ks.	Kısım.
s.	Sahife.
S.	Sayı.
ts.	Tasnif.
yp.	Yaprak.

GİRİŞ

XVII. asrın sonlarında Osmanlı Devleti büyük ümitlerle girdiği harp yüzünden acı kayıplara uğramış, başarı kazanmak şöyle dursun, topraklarından mühim kısmını terketmek tehlikesiyle karşılaşmışdı. Bilindiği gibi, Osmanlı orduları Avusturya ile çarpışırken Papa'nın gayretiyle meydana gelen Mukaddes İttifak, Türkleri denizden ve karadan başka devletlerle ve bir çok cephelerde dövüşmek zorunda bıraktığından, vaziyet hakikaten çok güçleşmiş idi. Filvaki bu muharebelerde Budin başta olmak üzere bütün Macaristan, Srem (Sırem) toprakları, Sırbistan memleketinin kilidi derecesinde olan Belgrad'ın elden çıkması birbirini takib etmiş, hattâ Sırbistan, Üsküp civarına kadar Avusturya istilâsına uğramışdı. Bunlara Venediklilerin Dalmaçya sahillerinde, Mora yarımadasında ve Ege denizinde harekete geçerek kısa zamanda elde ettikleri bir çok yerleri de ilâve etmeliyiz. Bu esnada IV. Mehmed tahttan indirilerek yerine II. Süleyman geçirildi (1687). Her bakımdan fena bir durumda olan idareyi ve askeri işleri müzakere için istişârî mahiyette kurulmuş olan meclis 25 ekim 1689 daki toplantısında, Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın sadâret makamına getirilmesini uygun gördü. Fazıl Mustafa Paşa sadârete geçtiği zaman, durumun Osmanlı Devleti için nekadar korkunç olduğunu farketti. İmparatorluğun ana meseleleri: maaş ve ulûfelerin ödenebilmesi ve bununla ilgili olarak yapılması lâzım gelen idârî ve malî ıslahat; Ordunun tanzimi; sarsılmış bulunan iç nizâmın tekrar tesis edilmesi olarak özetlenebilir.

1683 yılından beri devam eden muharebelerde masrafların gittikçe artması — normal zamanlarda dahi zor yetişen — devlet gelirini ve hazinesini eritmeğe başlamışdı[1]. Öyle bir zaman geldi ki, cephede bulunan kuvvetlerin ihtiyaçları için para bulmak imkânı kalmadı.

---

[1] Balkanlarda durum çok feci idi. Muharebelerin müthiş tahribatına sahne olan yerler-Banat, Mora, Ege denizindeki bazı adalar, Bosna, Sırbistan, Bulgaristan'ın kuzey batı tarafları- fena halde edilmişdi. Her tarafta boş tarlalar ve terk edilmiş meskûn yerler bulunuyordu. Devletin gelir kaynakları çekilmiş ve tükenmiş bir halde idi. Zira iş gören ve kazanan vergi mükellefleri artık kalmamışdı (Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III, 1. bölüm (Ankara 1951) s. 493-496, 497-500).

Yeni gelir kaynakları temin etmek için ihdas edilen vergilerin yanı sıra başka yollar da arandı. Bu cümleden olmak üzere 1098 (= 1686/1687) de bütün İmparatorluk reâyasından, cebri olarak **imdâd-i sefer-iyye** adı ile istikraz suretiyle para toplanmasına karar verildi[2]. Osmanlı maliyecileri tarafından kullanıla gelen, zenginlerin servetlerini **müsâdere** yoliyle hazineye maletmek usulüne de muhtelif vesileler ile başvuruldu[3]. Fakat muharebenin devam etmesi ve masrafların kezâ ziyadeleşmesi; bunlara ek olarak da cülûs bahşişleri, maliyecileri fena halde sıkıştırmakta idi[4]. Altın ve gümüşden yapılmış olup hazinede, Kilâr-ı âmirede ve zenginlerde bulunan eşya, bir kaç kerre yardım yoliyle toplanarak bunlardan sikke darbedildi[5]. Ayrıca, eskiden yapıldığı gibi, iki tanesi bir akçeye râyic olmak üzere mangır kesilmesine de teşebbüs edildi[6]. Vergi bakımından hayli mükellefiyetleri olan reâya üzerine yenilerini tarhetmek cihetine de gidildi. 1688 de hıristiyan reâyadan alım ve satımı serbest olan şarap için **rüsûm-ı hamr** diye

---

[2] Silâhdar Mehmed Ağa, **Tarih**, II, (İst. 1928) s. 375-376; Raşid, **Tarih**, I. (İst. 1282), s. 496; M. Belin, **Türkiye İktisad Tarihi hakkında tedkikler**, çvr. Ziya Karamürsel (İst. 1931), s. 163-164.

[3] Bu usûl ile büdçe açığı veya sefer masrafları karşılanıyordu; 1685-1687 yıllarında bu bahane ile bir çok kimselerin servet ve malları hazine için gasbedildi. Eski Vezirîâzam İbrahim Paşa'nın Gümrük Emini Kör Şaban Ağa ile Tersâne Emini Mehmed Efendi, Kaymakam Paşa, Kadıasker Hâmid Efendi, Darüssaâde ağası Yusuf ağa ve Defterdar-ı şıkk-ı evvel Hüseyin Efendi'nin emvâl ve paraları bu şekilde zabtedildi (Raşid, **aynı eser**, I, s. 486, 510, 527, 530; II, s. 17, 39; M. Belin, **aynı eser**, s. 164). Müsâdere usûlü için bk. M. Cavid Baysun, «Müsâdere», **İslâm Ansiklopedisi**.

[4] Harbin olmadığı zamanlar dahi cülûs bahşişleri mali sıkıntıya sebep oluyordu. II. Süleyman'ın cülûsu üzerine askerler, birikmiş olan üç maaşları ile birlikde bahşiş almadan itaat etmiyeceklerini ilân edince, devlet ricâlinden, şehirliden, zenginlerden zorla diğer İstanbul halkından da evvelce tahsil edilen imdadiyye akçesi üzerine ikinci defa para toplandı. Askerleri yatıştırmağa çalışan zabitlerin itaatlerine karşılık olmak üzere istedikleri mütad gülâmiyyelerden başka miri mukataaların sipahi ve silâhdar zümresine tahsisi ve birçok mansıbların da istedikleri kimselere verilmesi hakkındaki dileklerinin bir kısmı bu arada yerine getirildi (Raşid, **aynı eser**, II, s. 17, 19; Defterdar Mehmed Paşa, **Zubdetü'l-vekayi**, Nuruosmaniye Ktb., nu. 3505, 130 b; Silâhdar Mehmed Ağa, **aynı eser**, II, s. 306, 311-312).

[5] Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-vukuat**, III (İst. 1327), s. 97.

[6] Bir **vukıyye** (okka) bakırdan 800 mangır kesildi. İstanbul'da Tavşantaşın'da bir mangır darbânesi bina edildi. Daha sonra Saray-Bosna'da da mangır kesilmesine emir verildi. Az zaman içinde mangır halk tarafından çok tutuldu. Herkes para ve akçe ile değil mangır ile ticaret yapar oldu. Hükûmet bu rağbetten hazineye fazla menfaat temin etmek istedi ve mangır üzerinde bir ayarlama yaptı. Bir mangır bir akçeye râyic olacaktı. Fakat bu ayarlama mangırın halk nezdindeki

bir miktar para alınmaya başlandı[7]. Bütün bunlara ek olarak **nefîr-i âm** — toptan askere alma veyahut seferberlik diyebileceğimiz — askere alma usulü, zarurete düşmüş olan bir kısım halkı hükümetten bir kat daha soğutmuş idi[8]. Bazı idareciler, bu zamanlar için konan mükellefiyetleri çeşitli yollar ile kötüye kullandılar ve dolayısiyle halk üzerindeki baskıyı tahammül edilmez hale getirdiler[9]. Anadolu'da evvelce bastırılmış gibi görünen ayaklanmalar başka bir şekilde meydana çıktı. Rumeli'de dahi bir çok yerlerde ayaklanmalar oluyordu. Rumeli'deki hıristiyan halk, Osmanlılara ait toprakları ellerine geçirmiş olan Avusturyalılara doğru yüz çeviriyorlardı. Yapılan bunca fedakârlığa rağmen cephelerdeki başarısızlık ve toprakların düşman eline geçmesi, iktisadi ve mali buhran, içtimaî düzensizlik işlerin idaresini ehliyetli bir ele verilmesine ihtiyaç gösteriyor idi. Fazıl Mustafa Paşa böyle bir ihtiyaç sonucunda bu mevkiye getirilmişti.

Veziriâzam halkı iktisaden biraz kendine getirmek için vergiler üzerinde ıslahat yapılmak lâzımgeldiğini idrak ederek teşebbüse geçti. Çoğu **örfi tekâlife**[10] aid olan vergileri ahali üzerinden kaldırdı ki, bunların arasında **avârız, sürsat, iştirâ, nefîr-i âm** bedeli, **rüsum-ı hamr** ve **arak**

---

itibarını derhal düşürdü, ticarî kıymeti kalmadı (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 406; Raşid, aynı eser, II, s. 52, 61, 80; Şem'adanî-zade Süleyman, **Müri'i't-tevârih**, Beyazıt Umumî Ktb, nu, 5144, 231 a; Paul Rycaut, **The History of Turks beginning with the year 1679**, London 1700, s. 234).

[7] III. Murad devrinde satışı serbest bırakılan müskirat işi ile meşgul hamr emâneti vardı. Hamr emâneti 1663 de lâğvedilerek bu arada bütün meyhaneler yıktırılmıştı. Bu defa, evvelkinden ziyade kullanıldığı mülâhazasile, üzerine bir miktar resm daha ilâve edilmek suretiyle yeniden tesis edildi (Raşid, aynı eser, I, s. 250, II, s. 53; H. A. R. Gibb and Harold Bowen, **Islamic Society and the West**, I, ks 1, (London 1957) s. 27.

[8] Serhadlerden dâimî olarak asker ve para istekleri geliyordu. Şeyhülislâm' ın 1633'de vermiş olduğu fetva üzerine, Rumeli ve Anadolu eyaletlerindeki her kaza ve sancağın, kudretine göre asker göndermesi için etrafa emirler yazıldı (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 363, 378). Bir müddet sonra, halkın tahammülüne göre bedel alınması yahut nefîr-i âm usulüne göre asker istenmesi uygun görüldü (Raşid, aynı eser, II, s. 66). Nefîr-i âm usulü, 1688'de saruca ve sekbanlara karşı da kullanıldı (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 357, 358; Raşid, aynı eser, II, s. 37, 38).

[9] Burada kasdedilen, köy ve kasabalara gelen idare adamlarının, belli olmayan müddet için, kalabalık maiyetleriyle oralarda ikametleridir (bk. not 32, 33; Ş. D; nu. IX, s. 16). Bu usûle engel olmak için hükûmet tarafından konan yasaklara rağmen, halk zaman zaman bu şekilde muhazarır edilmiştir (MD. nu. 147, s. 163; hüküm tarihi 1153 (1740); SEHH, s. 116, 118).

[10] **Tekâlif-i örfi** hükûmetin olağan üstü hallerde lüzum gördüğü zaman, hükümdarın emri ile konan bir vergi usulüdür. Fazıl Mustafa Paşa'nın sadaretinden

gibi vergiler vardı. Buna karşılık tahammülü olan bazı vergileri, bu arada tütünden alınmakta olan resmin mikdarını arttırdı [11]. Hıristiyan reâyadan alınan ve büyük yolsuzluklara sebeb olarak onları hükûmetten daima soğutan cizye vergisi üzerinde de hayli değişiklikler yaptı. Cizye vergisinin mükellefleri bunu, gelirlerine göre üç sınıfa ayrılıp bu esasa göre vereceklerdi [12]. İmparatorluk reâyasını biraz olsun ferahlandıran bu ıslahatdan sonra sıra devlet dairelerinde tensikat yapmağa geldi. Bilhassa orduda ulûfe alarak vazifede bulunmayanlar büyük bir yekûn tutuyordu. Yeniçeri ocağında, Matbah-ı âmire, Mehterhâne ve Istabl-ı âmirede yapılan yoklamalar ile mevcutlar tesbit edildi. Böylece oldukça büyük bir tasarruf yapılması sağlanmış oldu [13]. II. Ahmed'in cülûsu günlerinde (1692), paranın kıymeti üçte bir nisbetinde arttırılmak sureti ile devlet hazinesinin menfaati gözetildi [14]. Mali hususları yoluna koyduktan sonra serhadlerde mücadele eden askere de bir nizam verildi. Asker toplamak için yeni kaynaklar bulundu. Şimdiye kadar muharebelerde kendilerinden pek istifade edilmesi düşünülmemiş olan türkmen ve kürd aşiretlerinden de asker yazıldı [15]. 1691 yılından itibaren Rumeli'deki yörüklere, **evlâd-ı fâtihan** adiyle yeni bir nizam verilerek,

---

evvel, tekâlif-i örfi'ye ait bazı vergilerin, ihtiyaç sebebiyle yeniden toplanmağa başlandığı yukarıda kaydedilmiştir. Olağan üstü vak'alarda muvakkat olarak toplanırken, devamlı muharebe ve iç galeler yüzünden hemen hemen daimi tekâlif haline gelmiştir (örfi tekâlife ait vergilerin listesi için bk. Abdurrahman Vefik, **Tekâlif Kavâidi**, I (Der-Saâdet 1328), s. 91 v.d.).

[11] Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 167 a; Raşid, aynı eser, II, s. 99, 149; Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 483.

[12] Yüksek sınıf için yılda dört, orta sınıfdan iki, aşağı sınıfdan bir şerifi altın veya babası kadar hâlis gümüş ve frenk altını miktarında idi (Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 192 b; Raşid, aynı eser, II, s. 148; Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 559; M. Belin, aynı eser, 169, 170). Fâzıl Mustafa Paşa'nın cizye üzerine yapmış olduğu bu değişiklik eyaletler için çok yeni olduğu halde İstanbul'da eskiden beri üç sınıf üzerinden alınıyordu (Boris Christoff Nedkoff, «Osmalı İmparatorluğunda cizye», çvr. Şinasi Altundağ, **Belleten**, VIII (Ankara 1944), s. 634, 635).

[13] Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 439, 559; Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 169 b; Raşid, aynı eser II, s. 120; Fâzıl Mustafa Paşa'nın meydana getirdiği diğer bir nizam da veziriâzam, yeniçeri ağaları ve defterdarlar tarafından bu zamana kadar padişaha takdim zorunda oldukları bayram hediyeleri verilmesi âdetinin kaldırılmasıdır (Raşid, aynı eser, II, s. 115).

[14] Kâmil Kepeci ts., **Vâridat Ruznamesi defteri**, nu 2809, s. 1; Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 576; Raşid, aynı eser, II, s. 147.

[15] Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 501, 593; Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 167 a; Raşid, aynı eser, II, s. 190; ATA, s. 79, 91.

silâhlı bir kuvvet halinde teşkilâtlandırıldı[16]. Evvelce Niş ile Belgrad arasındaki arazide sâkin bulunan halkdan yerlerine dönmek isteyenlere mülkleri geri verildiği gibi ziraat yapmağa mâlî kudreti olmayanlara devlet tarafından tohumluk buğday ve öküz verilmesi sağlandı[17]. Anadolu ve Suriye taraflarında ise, tezimizin konusunu teşkil eden ve **Osmanlı imparatorluğu'nun iskân siyaseti bakımından büyük bir değişikliğe işaret eden bir iskân faaliyetine geçildi. 1691 yılı baharından itibaren konar-göçer oymaklar harab yerlere yerleştirildiler. Böylece boş ve sahipsiz yerleri imar etmek ve yeniden ziraate açmak, dolayısiyle konar-göçer hayat tarzlarından ötürü yerleşik halk ile oymaklar arasındaki anlaşmazlıklara son vermek ve** —bunların bu sırada Anadolu yu kaplamış olan — **saruca sekban eşkiyaları aralarına girmeleri de önlenmek istendi.**

Fazıl Mustafa Paşa kısa bir zamanda Üsküp civarına kadar ilerlemiş olan Avusturyalıları geri atarak Niş, Vidin ve Belgrad'ı geri aldı. Kırım Hanı Selim Giray Avusturyalıların yardımı ile Kratova, Eğri Palanka ve Komanova taraflarında Knez ilan edilmiş olan eşkiya reisi Karpos'u mağlup etti[18]. Fazıl Mustafa Paşa 1691 yazında son seferine çıktı. Bu seferde vukubulan Slankamen meydan muharebesinde, sağ kolda bulunan konar-göçer oymaklara mensup süvariler düşman ateşinden ürküp kaçtılar; bu kanattaki sipahi kuvvetleri yardım edemeyerek geri çekilince, düşmanın ordu içine girmesini önlemek için ileri atılan Sadrazam umumi hücum emri verdi. Düşman kesin bir yenilgiye uğramak üzere idi, fakat karşıdan atılan bir kurşun Fâzıl Mustafa Paşa'yı şehit etti. Bu haberin yayılması ile ordunun maneviyatı bozulunca, muharebe Osmanlılar aleyhine döndü, ordu Belgrad'a çe-

[16] Selâhattin Çetintürk, «Osmanlı İmparatorluğunda Yörük sınıfı ve hukuki statüleri», **DTCFD**, c. II (Ankara 1943), s. 115, 116; M. Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul 1957, s. 255, 256.

[17] Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 539.

[18] Karpos bir hayduk (haydud) grubunun reisi idi. Avusturyalıların başarılarından cesaret alarak faaliyete geçti. Onunla birlikte bir çok sırplı Osmanlılara karşı mücadele ediyordu. Az zaman sonra gerek Osmanlıların büyük bir hamle ile kaybettikleri yerleri tekrar ele geçirmelerinin doğurduğu korku, gerekse Avusturyalıların iyi muamele etmemeleri yüzünden sırplar Avusturyalılardan yüz çevirdiler. Karpos 1690 yılında Kumanova'da ele geçti. Avusturyalılar süratle kuzeye çekiliyorlardı (**Yugoslav Milletleri Tarihi**, II (Belgrad 1960), s. 768, 769; J. von Hammer **Histoire de l'Empire ottoman** (J. J. Hellert), XII (Paris, 1838), s. 299, 304).

kildi[19]. Avusturyalılar fazla insan kaybettiklerinden, aynı zamanda Tuna nehri üzerindeki nehir muharebesinde mağlup olduklarından takibe cesaret edemediler. Fazıl Mustafa Paşa'nın halefleri onun mali politikasını terkettiler ve kaldırmış olduğu tekâlifler yeniden teessüs etti. Hatta kaldırılmış vergiler bekaayadır diyerek toplanmaya başlandı[20]. Sürsat bedeli yeniden tesis edildi. 1694'te Venediklilerin Sakız adasını zaptedmeleri üzerine adayı geri almaları için nefîr-i âm usulüne başvuruldu[21]. Daha mühimi, toprak idaresinde yapılan değişikliktir. Bu zamanlarda vüzerâ ve ümerâ hasları yavaş yavaş kaldırılarak padişah hasları arasına katılıyordu. Keza tımar ve zeâmetten dahi münhal olanlar — umumiyetle — bir başkasına tevcih edilmeyip mîrî arazi arasına konuluyordu[22]. Şam, Haleb, Diyarbekir, Mardin, Adana, Malatya, Ayıntab ve Tokat cihetlerinde vali, muhassıl ve voyvodaların iltizamına dahil olan mirî mukataatın çoğu, köylerinin her sene başka birine verildiğinden, ahalisi murabahacılarının elinde perişan olduğu gibi hazineye de ekseriya hiç bir fayda hasıl olmuyordu; onları murabahacıların elinden kurtarmak için buralardaki toprakların kaydı hayat şartıyla arzu edenlere satılması uygun görüldü[23]. 1696 da şarap ve tütünden alınan rüsûm, halkın rağbeti gözönünde tutularak arttırıldı[24]. Keza aynı yıl para üzerinde bir ayarlama yapıldı. Ayarı bozuk altın para yerine eskilerinin vezin ve ayarında, fakat tuğray-ı humâyunu hâvi yeni bir altın para basıldı[25]. Halkın çok sarfettiği, müptelası olduğu maddelerden, bu arada kahveden alınan gümrük rüsumu biraz daha arttırıldı.

Bütün bu sıkıntıların sebebi sefer masraflarını karşılamak, askerin ulûfesini vermek, dört cephede taze bir güç ile muharebe ederek

---

[19] Fâzıl Mustafa Paşa'nın hayatı için bk: Tayyib Gökbilgin, «Köprülüler» maddesi, İslâm Ansiklopedisi.

[20] Mustafa Paşa, Netayicü'l-vukuat, III, s. 97; Bu da gayet tabii olarak bir müddet sonra halkın vergi ödeme kabiliyetini hiçe indirdi. Bunun hakkında bk. Halil İnalcık, «Saray Bosna şer'iyye sicillerine göre Viyana bozgunundan sonraki harp yıllarında Bosna,» Tarih vesikaları, I (İstanbul 1942-1943), s. 184-85.

[21] Raşid, aynı eser, II, s. 241, 273.

[22] Mustafa Nuri Paşa, aynı eser, III, s. 98.

[23] Mirî mukataaların bazısı hazine tarafından mültezimlere, bazısı da vali ve mirlivalara ilzâm olunduğu için bu suretle malikâne mukataaları hazineden başka ellerde tasarruf ediliyordu. Bu usul az zamanda rağbet kazandı (Raşid, aynı eser, II, s. 288-289; Mustafa Nuri Paşa, aynı eser, III, s. 99).

[24] Raşid, aynı eser, II, 377.

[25] Raşid, aynı eser, II, s. 383-384; Belin, aynı eser, s. 176-177.

durumu lehe çevirmek endişesi idi. Bazı ufak başarılar elde edilmesine rağmen bunda tam muvaffak olunamadı. 1695 yılındaki Rus muhasarasına dayanan Azak kalesi, ertesi yıl yapılan ikinci muhasaraya mukavemet edemedi. Bu arada Kapudan-ı deryâ Mezomorta Hacı Hüseyin Paşa denizde Venediklilere karşı elde ettiği zaferler ile onların serbest hareketlerine engel oldu. II. Mustafa derhal sulh yapılmasına taraftar olan devlet adamlarının sözlerine bakmadan, iyi sonuçlar elde edilmemesinin sebebini, padişahların sefere gitmemesinde buluyor ve kendisinin bizzat sefere çıkarak durumu lehe çevireceğine inanıyordu. Bu hükümdarın iyi niyetine ve ilk iki seferinde başarı kazanmasına rağmen, 1697 de vâki olan üçüncü seferinde mühim taktik hataları yüzünden büyük bir meydan muharebesi de yapılmadığı halde Zenta felaketi meydana gelince sonunda sulha temâyül etti. Sadrıâzam Amca-zâde Hüseyin Paşa uzun süren müzakerelerden sonra, 26 Ocak 1699 da her taraftan beklenen barışı tahakkuk ettirdi [26]. Gerek askeri, gerek dahili ve mali sahalarda beklenen ferahlık ancak şimdi teessüs edebilirdi. Aynı yıl reâyadan harb vergisi bekaayası olarak talep edilen miktar afvedildiği gibi, bundan sonra idareciler tarafından alınan **devr, hil'at, zahire-baha** ve sair gibi **tekâlif-i şakke** vergilerinin istenmesi de men olundu. Belgrad ile Tamışvar arasındaki halkın durumlarının perişanlığından dolayı 1699 yılı cizyelerinden afvedildiler [27].

İmparatorluğun iç durumuna gelince: Köprülüler devrinde temin edilen sükûnun Viyana Seferi'ni takip eden yıllar içinde bozulduğu görülüyor. Zayıf bir iktisadi bünyeye sahib çiftçi ve ona tabi topluluklar harbin tesirini derhal hissediyorlardı. Harb devrinin meydana getirdiği darlık buhranlarından sıkıntıya düşerek ekseriya ellerindeki mal ve mülklerini satmak zorunda kalıyorlar; veya-çoğu zaman eşkiyalar yüzünden yerlerini terk ediyorlardı. Seferler dolayısiyle Anadolu'nun muhafazasız kalması, meydanı istedikleri gibi hareket etmek isteyen fırsat düşkünü insan topluluklarına bırakıyordu. **Bunlar yüzünden çift ve çubuğunu bırakan köylüler, öküzleri yerine atı, sapan yerine de tüfek edinip, bir kısmı atlı, diğer kısmı sekban olarak kule ve palankalar inşa ederek bu gürûha karışıyorlardı** [28]. **Saruca-sekban** kitlelerinin bir kısmını da hayvancılıkla geçinen konar-göçer gruplara mensup insanlar teşkil ediyordu. Nüfus arttık-

---

[26] Karlofça barışı için bk: İsmet Parmaksızoğlu, «Karlofça» maddesi, İslâm Ansiklopedisi.

[27] Raşid, aynı eser, II, s. 421; Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 337 a.

[28] **Ahvâl-i Celâliyan**, Es'ad Efendi Ktb, nu. 2236, 5/b.

ça kalabalıklaşan ailelere kâfi gelmeyen topraklar sebebiyle aileden bir kısmı başka yerlere, paşaların yanına yahut şehirlere kapılanıyorlardı[29]. İşte bu devirde karşımıza **sekban** ve **saruca** adıyla çıkan teşekkülleri yukarıda kaydettiğimiz sınıflara mensup insanlar meydana getiriyordu. Şehirlerde sakin bir kısım halk dahi bu teşkilâta mensubiyet iddiasiyle tekâlif ve raiyyet rüsûmlarını vermekten ictinab ediyordu[30]. Bu teşkilât ilk zamanlar imparatorluk camiası içinde lüzumlu birer unsur olarak muhafaza edildiği halde zamanla bozulup özellikle XVII. asırda Celâli isyanları sırasında oynadıkları fena rol ile dikkati çekmiş; 1684 den sonra ise bütün Anadolu'yu kaplamış olarak meydana çıkmıştır[31]. Anadolu ve Rumeli'deki ahaliyi şakavet kadar zarara uğratan bir hal daha vardı ki bu da, idare adamlarının geçtikleri yerlerdeki köy veyahut kasabalara misafir olmaları keyfiyetidir. Ancak kendi ihtiyaçlarını temin edebilen köy ve kasaba topluluklarının kalabalık kapu halkı ile kendilerine misafir olan devlet memurları tarafından — bir günden başlayarak bir aya kadar çıkan — ikametleri esnasında adeta sömürüldüğü görülüyordu. İdarecilerin **kapu halkını** teşkil eden **saruca-sekbanlar**, ahaliden ayrıca türlü isimler ile para alıyorlardı. Bu sebepten, idarecilerin bir yere konması orası için adeta bir felaketti[32]. Bir kapu halkının bağlı bulunduğu kimse vefat ederse, onları yanında dolaştıracak kudreti olan bir başkasının yanın-

---

[29] Bu zamandaki halk ayaklanmaları XVII. asır başlarında vukubulmuş olan celâli isyanları ile bazı bakımlarından tıpkı bir benzerlik göstermektedir. Bu mes'ele hakkında şimdilik bk. Mustafa Akdağ, «Türkiye'nin iktisadi vaziyeti», **Belleten**, XIV, (Ankara 1950), s. 353 v. d.

[30] KBEŞ nu. 6565, s. 153 hükûm nu. 2.

[31] **Saruca** ve **sekban** teşkilatı, köylerden çıkan insanlardan teşekkül etmekle beraber, idarecileri timarlı sipahiler (çavuş, zaim) ile altı bölük halkı (yeniçeriler) idi (Mustafa Akdağ, aynı eser, s. 358). İlk zamanlar pek görülmeyen **saruca** ve **sekbanlar**, sefer esnasında, idarecilerin bulunmadığı yerleri muhafaza için kapı ağaları etrafında, bölükler halinde toplandılar. Bölüklerin çoğunluğu, rençber, konar-göçer oymak mensubu, yahutta toprakların terketmek zorunda kalmış bulunan insanlardan meydana gelmişti. Başlarında **bölükbaşı** bulunup, en büyükleri **baş-bölükbaşı** ünvanını taşırdı: **baş-bölükbaşı**'ya aynı zamanda **ser-çeşme** de denir (ŞD. X, s. 120). Sayıları hakkında kesin bilgimiz yoktur. Fakat bölükler 40-50 kişiden ibaretti. Bunların daimi olmayıp, sıkışık zamanlarda aylıkla toplandığını tekrar edelim. **Sarucalar** suvari, **sekbanlar** ise piyade idiler (SEHH, s. 72-74; Paul RYCAUT, **The Present State of the Ottoman Empire**, London 1668, p. 203; Marsigli, **Osmanlı İmparatorluğunun zuhur ve terakkisinden inhitatı zamanına kadar askeri vaziyeti**, tercüme eden Nazmi, Ankara 1935, s. 94; M. Çağatay Uluçay, **18 ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri**, İstanbul 1955, s. 71-73).

[32] Bunun önüne geçmek için müteaddid defa emirnameler yayınlandı; Bu emirnamelerde vali, sancakbeyi ve diğer idareciler tarafından alınması icab etmeyen

da kapılanıyorlar, çoğu zamanda başıboş kalıyorlar ve idarecilerin bulunmadığı zamanları kollayarak resmi elbise ve hüviyetlerinin verdiği emniyetten istifade ederek şakavette bulunuyorlardı[33]. Bütün bunlara rağmen muhafaza edilmeleri kendilerine duyulan ihtiyaç yüzündendi. Fakat bir müddet sonra, 1684 yılını takiben, **sarıca-sekban** eşkiya guruplarının etrafı kaplaması yüzünden bunları ortadan kaldırmak lüzumu hâsıl oldu. Kara Mahmud, Akkaş, Yadigar-oğlu, Yeğen Osman (Paşa) bölükbaşılar bunların en meşhurlarından idi. Bunlara sonradan Yeğen Osman Paşa'nın yanında yetişmiş olan Gedik Mehmed Paşa ile Cirid aşiretine mensup Cirid-oğlu gibi isimler de katıldılar[34]. Yüz kişiden başlayıp gittikçe büyüyen gruplar halinde dolaşan **sarıca-sekbanlar** Sivas'tan Bolu'ya kadar olan bölgedeki köy ve kasabaları yağma ve hasara uğratarak halkın gidiş gelişini de önlediler; tedibe gelenler bir şey yapmaya muvaffak olamadılar. Üzerlerine gönderilen Büyük Cafer Paşa onları Anadolu'dan uzaklaştırmak için Rumeli'ye — sefere — sürmek emri ile geldi. Reisleri Yeğen Osman (Paşa)'a Karahisar sancağı ve **Serçeşme**'lik ünvanı verilerek Rumeli'ye geçirildi[35]. Bir müddet sonra Yeğen Osman Paşa'nın adamlarından Sivas valisi Gedik Mehmed Paşa, üzerine **nefîr-i âm** tayin edildiğini ileri sürerek ayaklandı. Fakat üzeri-

---

türlü isimler altında para toplama usulü yasak edilmiştir (M. Çağatay Uluçay, aynı eser, s. 51).

[33] Mütesellimlerin kapılarında bulunanlar bir hizmet bahanesiyle bayrakları ve bölük-başıları ile beraber köy köy dolaşarak parasız olarak yiyip içmekte ve köylülerin erzaklarını ve paralarını ellerinden zor ile almakta idiler. Yol kesip adam soydukları olağan hadiselerdendi (SEHH, vesika 216, s. 425).

[34] Bunların üzerine tayin edilen Anadolu müfettişi Büyük Cafer Paşa ve Bitlis Hanı büyük bir kısmını 1686'da imha ettiler (Silahdar Mehmet Ağa, aynı eser, II, s. 243).

[35] D. Cantemir, **The History of the Othman Empire**, London 1735, II, s. 354; Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 269-272; Raşid, aynı eser, II, s. 606; Yeğen Osman Paşa adamlarını ve akrabalarını fırsattan istifade ederek birer mevkie tayin ettirdi; dayısını Rumeli Beylerbeyi, Gedik Mehmed'e Sivas beylerbeyliği, Boz-oğlan ve diğerlerine de birer tuğlu ünvanını temin etti; diğer yetiştirdiği adamları da etrafa saldı. Rumeli'de olmasına rağmen Anadolu'da bulunan akrabalarına yazmak suretiyle istediklerini yaptırıyordu. Tenkile ilk önce akrabalarından başlanarak yetiştirmelerine, daha sonra 27 bölükbaşı ile 117 tanınmış reis ve 2000'den ziyade sarıca sekban — Anadolu'da — temizlendi. Nefîr-i âm emirleriyle halkın desteği ile bu hususta temin edilmiş idi. 1689 Şubatında Yeğen Osman Paşa ve kendisine bağlı — aşirete mensup — kimseler ile beraber Makedonya'nın İpek kasabası civarında yakalanıp boyunları vuruldu (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser II, s. 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 363, 365, 402-418, 423-425; Raşid, aynı eser, II. s. 36-37, 40, 45-48, 68, 70, 77-78; P. Rycaut, **The History of the Turks**, s. 333-334).

ne gelen **nefir-i âm** askeri kendisine katıldı[36]. **Saruca-sekban** eşkiyalarından olup Yeğen Osman Paşa'ya mensup ve Cirid Türkmen aşiretinden Cirid-oğlu'da bu sıra Çorum sancak beyi olarak bulunuyordu[37].

Anadolu halkı **sekban** ve **saruca**'lardan o derece huzursuz olmuş ve nefret etmişti ki, onlara karşı hükümet tarafından bir tedbir alınmasını ve imha edilmelerini bekliyordu. **Saruca-sekban**, diğer ismi ile **türedi taifesi** halkın bu nefretinden çok çekiniyordu. Ahali hükümetten yardım geleceğinden — bilhassa bu sıkışık zamanlarda — ümidini kestiği için **geçmişteki uzun senelerin verdiği tecrübe ile kendi aralarında saruca-sekban eşkiyasına karşı bir müdafaa tertibatı meydana getirmişlerdi**[38]. 1688 Kasım ayı sonlarında Anadolu'nun her tarafına **nefir-i âm** emirleri yazıldı. Eli silah tutan her şahıs, voyvodalar, şehir kethudâları, köy zabitleri maiyetinde olarak asker taifesiyle beraber **saruca-sekban**ları buldukları yerde imha etmek yetkisine sahip oldu-

---

[36] Büyük çapta tahribat yapmaya başlayan Gedik Mehmet Paşa'yı tenkil etmek için konar-göçer Türkmen oymaklarından istifade edilmiştir. Cirid ve Beydili Türkmenleri de üzerlerine tayin edildiler. Bilhassa Beydili aşiretinden ayrılan bir kuvvet sayesinde yenilerek imha edildi. (Cevdet ts.-Dahiliye ks. nu. 9997; Raşid, aynı eser, II, s.74-76; D. Cantemir, aynı eser, II, s. 354-360; P. Rycaut, aynı eser, s. 334-336; Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 447-448, 450-452).

[37] Önce Yeğen Osman Paşa'ya katılmış fakat onun katlinden sonra Gedik Mehmed Paşa ile birleşmiştir. Sefere gitmek bahanesiyle Üsküdar (Kartal) civarına kadar gelmek cesaretini gösterdi. Fakat karşıya geçmesine izin verilmeyince geri çekilerek tekrar Gedik Mehmet Paşa ile birleşti. 5000 kadar türedi taifesi ile etrafa korku saldı. Gedik Paşa'nın katlinden sonra oymağı içine kaçmıştır (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 447-449; Raşid, ayn eser, II, s. 37-38, 73; Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 152 a).

[38] İkişer üçer ay şehirlere kapanırlardı; bazı köy ve küçük kasabadaki halk ise **ailelerini ve mallarını büyük şehirlere nakledip etraflarına şarapnolar (istihkâm) çekip hendekler kazıp mazgal delikleri koyduktan sonra münasip yerlerine de parmak kapılar yaparak, etraflarına karakollar tayin ettiler**; bir yerde levend bayrağı görünce silahla karşılayıp korunurlardı. Türedi taifesi de boş köyleri yakarak onlara mukabele ederlerdi. Hükümet bunlar hakkında **nefir-i âm** ilân edince bütün mevcudiyetleriyle bu teşebbüsü desteklediler. **Bir çok yerlerde sefer için nefir-i âm** emri okunduğunda ahali «**bu eşkiya dururken sefere gitmeyiz, kadınlarımızı ve çocuklarımızı fahişe şeklinde bayrakları altına götürüp, malımıza gâret ve hasarat etmeleri muhakkaktır. Bunların hesapları görülüp vücutları ortadan kalktıktan sonra sefere gideriz dediler. Her vilayetten bu şekilde arz ve mahzar gelince, vilayet tahrip etmekten başka ellerinden bir şey gelmez, hiç bir tarihte levend (saruca-sekban) taifesiyle memleket açıldığı görülmüş değildir, bize kul lazımdır diyerek hepsinin toptan ve saruca-sekban namının cihandan kalkması hakkında ittifakla karara varıldı**» (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 402-403).

lar. Hatta bu hususta Şeyhülislâmdan fetva dahi alındı[39]. Kendi mücadelesini yapan halkın yardımı ile kısa zamanda imha edildiler. Ancak bunlar zaman zaman canlandılar ve imhaları için 1696 da yeni bir ferman daha verildi [40].

[39] Raşid, aynı eser, II, s. 70, 74-76; Silahdar Mehmed Ağa, aynı eser, II, s. 358-359, 402-404, 452; Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 151 ab; Etrafa yayılan emirnamelerde şu hususlar özellikle kayıtlı idi: «Vezir-i azam ve beylerbeyi ve ümerâ-ı muhassılin emvâl müteselliınleri kapularında bundan sonra saruca-sekban bayrağı asılmayıp, kapularında divânegân ve gönüllüyan, fârisân, azabân bayrakları açılıp kapularda bulunan zikr olan bayraklar altına iltica edenler nefer yazılıp kendi hallerinde olanların evvelki suçları affolunacaktı. Saruca-sekbanların yerine Silahdar Mehmed Ağa'ya göre (aynı eser, II, s. 452) beşli namiyle suvari kuvveti yazılması emredildi. Diğer bazı kaynaklarda ise (Mustafa Nuri Paşa, aynı eser, III, s. 83), tüfengci ve deli taifelerinin kullanılması emredildiği kayıtlıdır.

[40] Bu tarihten sonra meydana gelen —özellikle harp zamanları— ayaklanmalarda saruca-sekban'ların yerini alan levend'ler büyük rol oynayacaklardır. XVIII. asırdaki —Anadolu'da— halk hareketlerinde daima bu levend tâifelerine tesadüf edilecektir. Levend'ler 1776da ortadan kaldırılmışlardı (Cevdet, Tarih, II (İstanbul 1309) s. 40-43; M. Çağatay Uluçay, aynı eser, s. 78-79).

I. BÖLÜM

KONAR-GÖÇER HALKIN İMPARATORLUK İDARESİNDEKİ DURUMLARI VE HUKUKÎ NİZAMLARI

Osmanlı cem'iyetini teşkil eden unsurlardan birisi de ilk nazarda göze çarpmamalarına rağmen aşiretler yahut konar-göçer halkdır. Yaşadıkları hayat tarzına göre mevsimden mevsime yaylâk ve kışlak arasında daimî olarak hareket etmektedirler. Yaylâk ve kışlak bölgeleri bazen birbirlerinden çok uzakta bulunmaktadır. Erzurum yaylalarına, Fırat nehrinin çıktığı yerlere yaylâmağa giden bir oymak, kışlak için Suriye çöllerine kadar inmekte idi. İktisadî hüviyetleri itibariyle hayvancılıkla meşgul olan aşiretler biraz da sürülerine otlak bulmak endişesiyle zamanlarının mühim kısmını değişik yerlerde geçirmek zorunda kalıyorlardı. Bunda sahib oldukları at, koyun, keçi, katır ve deveden ibaret sürülerine otlak ve su bulmak kadar, onlara bağlı hayatlarını idame ettirmek endişesi de muhakkak ki saklıdır[1]. Konar hâle geçecekleri zaman çadırlarını yazın köyler, harabeler veya eski iskân mahalleri yakınına kurarlar, kışın ise kasabaların civarında bulunurlardı[2]. Osmanlı hükûmeti gibi merkeziyetçi idare tarzı güden ve reâyasını daimî inzibat altında bulundurmak amacında bulunan bir hükûmetin daimî bir yaylâk kışlak hareketine tâbi topluluğun -yerleşik halka nazaran- başı boş diyebileceğimiz hayat yaşamalarına neden müsaade ettiği sorusu hatıra gelmektedir. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu içine aldığı bütün yabancı nizamları ve tesirlerini telif ve değiştirerek bünyesine uydurmuş ve böylece ortaya bütün genişliği ile bir Osmanlı nizamı ve teşkilâtı meydana çıkmıştır. Osmanlıların menşeinin Oğuz-

---

[1] Bir kısım konar-göçer halkın sığır da yetiştirdikleri, muhtelif zamanlarda yapılmış olan müşahedelerden anlaşılıyor (Tavernier, **A new Relation of the inner part of the Grand Seigneur's Seraglio**, London 1677, s. 39; E. Chishull, **Travels in Turkey and back to England**, London 1747 30; R. Pococke, **A new description of the east and Some other Countries**, London 1743-1745, c. II, ks. 1, s. 207; Buckingham, **Travels in Mesopotamia including a Journey from Aleppo to Bagdad**, c. I. (London 1827), s. 9-10, 35, 75, 232).

[2] Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, IX. (İstanbul 1938), s. 341, 368; Alex Russell, **The Natural history of Aleppo**, I. (London 1794), s. 388; Buckingham, aynı eser, I, s. 35.

ların Kayı boyu olduğu da malûmdur[3]. Bundan başka aşiretlerin bir kısmını topraklarına kattığı Anadolu beyliklerinden, bir kısmını da Akkoyunlu devletinden tevârüs eden Osmanlılar, bunlardan türlü yollardan istifade ediyorlardı. Özellikle, bir bakıma yerleşik halk ile bunların iktisadî bakımdan bir bütün meydana getirdiklerini de söyleyebiliriz. Rumeli'nin türkleşmesi için, hükûmet tarafından yapılmış olan insan kütlelerinin nakledilmeleri keyfiyeti-çoğu konar-göçer olmak üzere- malûmdur[4]. Daimî bir yaylâk-kışlak hareketi dolayısiyle bir yer tutmamaları yüzünden, bunların göçebe sayılıp sayılmıyacağı meselesi karşımıza çıkmaktadır. Hayatları incelemeye tâbi tutulduğu zaman göçebe sınıfına dahil edilmiyecekleri görülmektedir. Yaylakta hayvanlarını otlatmakta, dolayısiyle hayvancılıkla uğraşmaktadırlar; kışlak da ise kondukları yerde ekinlik yâni bir nevi basit ziraat yapmaktadırlar. Görüldüğü gibi göçebe lâfzının verilmesi de isabetli değildir. Bunların hayat tarzlarını yerleşik hayat ile göçebelik arasında bir ara şekli diye tarif edebiliriz. Resmî kayıtlarda ve kanunnâmelerdeki **konar-göçer** tabiri bir terim olarak bunların hayat tarzlarını pek güzel ifade etmektedir[5].

Bunların hayatlarını iyice tanımak için daima içinde yaşamış oldukları çadırlarını incelemek lâzımdır. Yurd veyahut ev denilen çadırları sâdece, çabuk kurulup çabuk kaldırılacak cinstendir. Türk aşiretlerinde umumiyetle üç türlü çadır vardır: 1 - Keçi kılından mutaf (el tezgâhı) işi, dokunmuş sonra birbirine dikilmiş direkli kara çadır, 2 - Pamuktan dokunmuş veyahut keçeden yapılmış müdevver çadırlar-derimevî çadırlar, 3 - Koyun kılından döverek yapılan keçe çadırlar ki ismine alaçık veya alaycık denir[6]. Kürtlerde, keçeden yapılmakta olup muhitte bulunan kamışlardan da istifade edilir; Kara çadır

---

[3] Bu mesele hakkında bk.: Fuad Köprülü, «Osmanlıların etnik menşei meseleleri», **Belleten**, VII (Ankara 1943), s. 219-303.

[4] Selahaddin Çetintürk, «Osmanlı imparatorluğunda yörük sınıfı ve hukuki statüleri», **DTCFD**, II (Ankara 1943), s. 109-110; M. Tayyip Gökbilgin, aynı eser, s. 13-18.

[5] Göçebelik meselesi ve yaylak-kışlak hareketleri hakkında bir de bk.: F. Braudel, **La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II**, Paris 1949, s. 41-42, 43-44; XVII. asır ortalarında yazılmış olan Yeni-il defteri (MAD ts. nu. 6159) dikkatle incelendiği zaman bu husus daha açık bir şekilde görülmektedir.

[6] Ali Rıza (Yalgın), **Cenupda Türkmen oymakları**, Ankara 1933, ks. II, s. 57-58; **Kara keçili aşireti**, Tahir Bey Matbaası (İst.) 1321, s. 6; Kemal Güngör, **Cenubî Anadolu yörüklerinin Etno-antropolojik tetkiki**, Ankara 1941, s. 48-49.

tâbir edilir. Arablarda ise deve tüyünden dokunmaktadır [7]. Çadırların direklerine cağ, zahirelerin konduğu yere sitil denir [8]. Çadırın hususi bir dahili taksimatı vardır [9]. Çadırlar, sonradan yerleşik hayata geçtikleri zaman bazılarının inşâ ettikleri evler için bir model olmuştur.

Hayatlarında mühim rol oynıyan diğer vasıtalar at ve deve gibi binek vasıtası ve eşyalarını nakletmekte kullandıkları hayvanlardır. Oymak halkı gömleğinden çuvalına kadar her şeyini kendi dokur; umumiyetle **kendi kendine yeten aşiret içinde kapalı bir iktisadi hayat sürerlerdi** [10]. Sahib oldukları hayvanlardan çeşitli şekillerde istifade ettikleri gibi çobanlık ve muhtelif san'atlar ile de uğraşmakta idiler [11].

A — İÇTİMAÎ TEŞKİLÂTLARI

İl yahut ulus ismi altında gruplandırılan konar-göçer halk, sırasiyle boy (aşiret), oymak (cemaât), oba (mahalle) bölümlerine ayrılmıştır. Boy ve oymakların başında bir bey (Arablarda şeyh) bulunuyordu [12]. Bir boya bey tâyini-irsi olmıyan teşekküllerde-, o boyu teşkil eden grupların başında bulunan kethudâ ve ihtiyarların bir şahsı boy beyi olarak kabul edecekleri hakkında kanaatları açıklandıktan sonra, hükûmet tarafından onaylanmakta idi; bunun için hükûmet tarafından o şahsın tayin edildiğine dair beylik beratı verilirdi [13]. Fakat Rişvan gibi bazı teşekküllerde boy beyliğininin berât ile değil, ancak boy aristokrasisini teşkil eden kimselerin -kethudâ, ihtiyar ve söz sâhibleri eliyle seçildiğini ve- istedikleri şahsı boy beyi yapabileceklerini de ilâve etme-

---

[7] Alex Russell, aynı eser, I, s. 387-389; Araplarda, çadır keçi kılından dahi dokunur (Robert Montaigne, **Çöl Medeniyeti**, çeviren Avni Yakalıoğlu, İstanbul 1950, s. 19-30).

[8] Ali Rıza (Yalkın), aym eser, s. 60.

[9] Çadır bölümü ve teşkilatı hakkındaki bilgileri Ali Rıza Yalkın'a borçluyuz. Bk. Ali Rıza Yalkın, «Emirdağı ve Iğdır'da Karabağlılar oymağı arasında», **Türk Folklor araştırmaları**, İstanbul 1955, sayı: 74, s. 1176-1177; Çadırda bulunan eşya hakkında bk.: Ali Rıza (Yalgın), **Cenubda Türkmen oymakları**, ks. II, s. 61; Ayrıca bk. J. Buckingham aym eser, s. 1, 8-9, 27.

[10] Yeni müşahedeler için b. Ali Rıza (Yalgın), aym eser, ks. II, s. 61.

[11] Kemal Güngör, aynı eser, s. 44-48.

[12] Arap aşiret beylerinin (şeyh) azl ve nasbları ile Halep valileri meşkul olmuşlardır (MD ts. nu. 135, s. 21). Arap kabilelerinin başında çöl hakimi denilen bir şahıs vardı (MD ts. nu. 120, s. 74; MD, nu. 120, s. 74; MD, nu, 145, s. 26).

[13] Kendisine bağlı olanlara zulmedip nizama aykırı hareket ederlerse azledileceklerdi (MAD ts. nu. 2931, s. 334; MD nu. 120, s. 224; KK ts. nu. 5061, s. 22).

liyiz[14]. Kethüdâ'lar ise içtimâî ve idarî bakımdan tâbi bulundukları boy beyi tarafından tâyin edilmekte idiler. Fakat kethüdâ'lar hakkında oymak ahalisinin kefâletleri lâzım olduğu gibi kanunen, tayin edilmiş olan vergilerini has voyvoda'larına vermeği taahhüt etmeleri de şarttı. Bundan sonra daha ziyade bu hususun hükûmet tarafından kabul edildiğine dair bir berât gönderiliyordu[15]. Eğer oymağı idarede acz gösterirler ve vergi toplamada ihmalleri olursa oymak halkının şikâyetleri ve has voyvoda'larının bu durumu onaylamaları ile azledilip yerlerine daha münasip birisi seçiliyordu[16].

Beyliğin ırsî olarak intikal ettiği boylarda, bey ailesinin yanı sıra bir *torun* grubunun mevcudiyeti görülüyor. Bunlar konar-göçer teşekküllerin idarecileri ile beraber bir aristokrasi teşkil ediyorlardı[17].

Konar-göçer teşekküller yapı itibariyle değişik topluluklar olarak görünmektedir. Bu bakımdan onların kuruluşları hakkında fikir verebilmek amacı ile şöyle bir sınıflandırmağa tâbi tutulabilir: 1 - Bir boydan ibaret olan -tek başına ve- müstakil bir teşekkül halinde bulunanlar, 2 - Bir boydan ayrılmış ve zamanla türeyerek sayıları dörtten onaltıya yahut daha fazla olan oymaklar grubu. Umumiyetle reislerinin is-

---

[14] MAD ts. nu. 8458, s. 352; Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 3659;

[15] MAD ts. nu. 7534, s. 693 (10 Cemaziyü'l-evvel 984 tarihli hüküm); Kanunlar, s. 123; «Bozulus Türkmânına tâbi' Küşte cemaâtine ilhak olan Dânişmendlû cemâati kethudâsı ile İsmail kethudâ arzuhal gönderip tahrîr olunan defter mucebince senede 3286 kânûnî guruş maktu'larına beher sene voyvoda olanlarda edâ ve teslim eylemek üzere cemaât-i mezbure ahalisi kefâletleri ile kethudâ tayin olunmayla müceddeden berât verilmek bâbında...» 4 Cemaziyü'l-âhır 1086, MAD ts. (KEB) nu, 6665 s. 82.

[16] MAD, nu. 7533, s. 1251; MAD ts. nu. 2933, s. 28; MD nu. 122, s. 10 Azillerini icap ettiren hallerde kadıların arzu ve halkın arzuhalleriyle o teşekküle dabil diğer bütün kethudâların mahzarları ile azil ve nasb işinin tahakkuk etmesine dikkat edilmiştir (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 8896); Kethudâlıkların tevcih edilmesinde sonradan bir bir değişiklik yapıldı: Aydın ve Ankara'da sakin Bozulus Türkmânı maktu-u cemaâtlerinin kethudâlıkları, 1698 yılından itibaren müstahak olanlara yıllık vergilerini vermek şartiyle, muaccele ile kendi aralarında satılmaya başlandı(Süret-i telhis-i müte'allik-i Türkmânân-ı Bozulus 'an sâkinân-ı Aydın ve Ankara sene 1110, KK. ts. nu. 2311, s. 49).

[17] Bu aristokrasinin, konargöçer halk arasındaki mümtaz mevki'i ve arzettiği önemden dolayı, bir kısım oymak mensupları toruniuk ve kethudâlık iddiasında bulunmuşlardır (MD nu. 117, s. 47).

mi ile adlandırılmaktadır"[18]. 3 . Federasyon şekli gösteren kuruluşlar; Ana teşekküllerinden ayrılmış olan muhtelif oymakların birleşmesinden meydana geldiği gibi, bir teşekkülden ayrılmış küçük grupların birleşmesinden de meydana gelebilir[19]. İkinci kısma giren kuruluşların daha ziyade yaygın olduğu görülmektedir[20].

B — TATBİK EDİLEN İDARE TARZI VE HUKUKÎ NİZAMLARI

Konar-göçer halk, üzerinde bulundukları toprakların ayrıldığı şekle göre-yâni timar, zeâmet ve has-reâyası olarak bulunuyordu. Yörükler, umumiyetle timar- ve has- reâyası, türkmenler ise, has reâyası idiler.

Yeni-il Türkmenleri, Üsküdar'daki Vâlide Sultan evkafının reâyası idiler; bu sebepten kayıtlarda bazen Üsküdar Türkmeni veya Üsküdar evi şeklinde geçmektedir. Sivas'ın güneyinde bugünkü Kangal kazasının bulunduğu yerleri kaplıyorlardı. Yellüce, Mancınık, Alacahan, Yeni-il'in en meşhur yerleri idi.

Haleb Türkmenleri de aynı evkafın mukataasına dahil idiler. Sivas taraflarına yaylağa çıkmakta ve orada Dulkadirli teşekkülleri ile beraber Yeni-il'i meydana getirmektedirler[21].

Dulkadirli ulusu geniş bir sahaya yayılmıştı. Maraş ve Elbistan bölgelerinden başka Kars (Kadirli), Kozan bölgelerine ve kuzeyde Bo-

[18] Yakın zamanlarda Barak aşireti dört oymaktan mürekkep idi (Cahit Tanyol «Barak'larda örf ve adet araştırmaları», **Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi,** İstanbul 1952, sayı 7, s. 89). Rişvanlı kabilesi ise bu şekilde — 1713 yıllarında— 12 oymak idi. (MD nu. 131 s. 4).

[19] Mesela, dört ayrı **kethudâlık** halinde ve herbirinin ayrı ayrı birer kethudâsı olan başka isimler ile adlandırılan dört cemaat Cihan-beyli aşiretini meydana getirmekte idi (MD ts. nu 534, s. 105).

[20] W. Eberhard, yüksek bir ziraat seviyesine sahip bir yeri zaptetmeden önceki zamanda hayvancılık ile meşgul teşekküllerin iş bölümü yahut iş birliği esasına göre, daha doğrusu kültür esaslarına göre bir kuruluş taksimatı yapmıştır. 1 — Değişik nizamları olanlar birleştiler, 2 — Bir federasyona bir kabileye veya reisine bağlı değişik tipteki sınıfların gurubu, 3 — Kabilenin menfaati için himayelerindeki göçebelerin arazilerinde kervan ticareti idare eden tüccar ve esnaf grubu göçebeler sahasındaki daimi sakinleri meydana getirmektedirler. Bu grup, umumiyetle göçebe hakimleri, danışmanı olarak fethedilmiş arazi içine doğru hareket ederler «Nomads and Farmers in the south eastern Turkey,» **Oriens,** c. VI, ks. 1. (1953). s. 34-35).

[21] Faruk Sümer, «XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umumi bir bakış», **İktisat Fakültesi mecmuası, XI,** (İstanbul 1952), s. 512; Halep türkmenleri ve yeni il halarına tabi bulunan oymaklar, yazın Arapgir, Canik, Divriği, Bozok, Çorum, Amasya ve Sivas sancaklarında yaylayıp, kışın Şam taraflarında konup göçerek kışlak yaparlardı (ATA, s. 69).

zok ve Sivas bölgelerinde yurd tutmuşlardı[23].

XVI. asır başlarında bazı teşekküller Ankara iline sokulmuşlardı[24]. Aynı gruba ait bir kısım teşekküllerde Şam civarına kadar uzanıyorlardı. Bunlara ait büyük oymaklara mensub bir kısım şubeler, Boz-ulus'un Dulkadirli kolunu meydana getirmişlerdir.

Sivas'ın batı, kuzey ve doğu taraflarında yaşayan Ulu yörük adlı bir teşekkül vardır. Kuzeyde Samsun ve Ankara bölgesine kadar yayılmıştı. Fakat Ankara yörüklerine katılmamıştı. Bunlarda oymak teşkilâtı bölük esasına dayanmakta olup bunlara mensub bazı bölükler Dulkadirli iline bağlıdırlar[25].

Boz-ulus, XVI. asırda Diyarbakır havalisinde yaşıyordu. Mardin'in güneyinden Deyr-i Zor'a kadar uzanan çöl bölgesinde kışlamakta, Diyarbakır ve Erzurum'a bağlı muhtelif yerlerde de yaylamaktadırlar. Yaylak-kışlak arasındaki mesafe uzak olduğu kadar arızalıydı. XVII. asır başlarından itibaren Anadolu ve Karaman eyaletlerine yaylak- kışlak için gelmeğe başladılar. Karaman, Ankara, Aydın, Kütahya bölgelerinde yaşayanlar ve bulundukları yerlerin adiyle ayırt edilenlerden Ankara'dakiler, Keskin kazasında sakin idiler[26]. Mukataaya verilerek idare ediliyorlardı. Karaman'da sakin olanlar ise has reâyası idiler[27].

Üç-ok'lu kolundan Ramazanlı ulusu ise, İskenderun'dan Alâiye kazası dahiline kadar yayılmışlar ve toplu olarak yurd tutmuşlardı.

Trablus-Şam[28], Şam ve Irak'da sakin küçük topluluklar da vardır. Trablus-Şam'da bulunan Salur (Selluriyye) grubu yazın o civardaki dağlarda, kışın ise Tedmür vahasında bulunuyorlardı[29].

Çorum ve Tokat sancağı dahilinde Hoca hasları mukataasına tabi

---

[23] Faruk Sümer, aynı eser, s. 512; Zülkadriye'den ifraz edilen ve ifraz-ı Zülkadriye mukataası olarak anılan grup 1695'de Ümmi sultan'a has tayin olunmuştu (MAD ts. nu. 8458, s. 44).

[25] Faruk Sümer, aynı eser, s. 515.

[26] Faruk Demirtaş (Sümer), «Boz-ulus hakkında», DTCFD, c. VII (Ankara 1949) s. 39, 43.

[25] MAD ts. nu. 8458, s. 62.

[26] Bunlara tabi oymakların miktarı on üçü bulmakta idi (MAD ts. nu 3472, s. 16). Aydın'daki grup, mukataaya bağlanmıştır (KK ts. nu. 2311 — Boz-ulus Türkmanları defteri — s. 51).

[27] Elli vergi hanesinden ibaret olan Döğer oymağı ile Altmış altı hanelik Kızık oymakları vardı (Faruk Sümer, «Boz-oklu Oğuz boylarına dair» DTCFD, XI (Ankara 1953), s. 76; Aynı yazar, «Döğerler'e dair» TM, X (İst. 1953), s. 152.

[28] Yirmi beş cemaatten meydana gelmiştir (Faruk Sümer, «Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan bazı Üç-oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller», İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, s. 457, 488-491); Şam ve Hama Bayadı da zikredilmelidir (Aynı yazar, «Bayadlar», Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IV (İst. 1952), s. 393).

Çunkar ve Çepni, İl-beyli oymakları grubunu da kaydetmeliyiz [30].

(Konya ovasını yurd edinmiş olan At-çeken ulusu, Afyon ve Kayseri civarına kadar uzanıp Turgud, Eski-il, Bayburd diye üç idarî bölgeye ayrılmıştır. Bir kısmı İçel yörüklerinden, diğer kısmı ise Ramazanlı iline mensub olup, bunların bir kısmı da Moğol menşeli idi[31].

Anadolu'nun güney ve batı bölgesinde bulunan yörükler ile Rumeli'deki yörükler birbirlerinden -bazı bakımlardan- farklı bir durum göstermekte idiler. Rumeli'de bulunanlar İstanbul'dan Bender'e kadar bugünkü Bulgaristan, Yugoslavya hududu ve Tuna sınır olmak üzere geniş bir alan içinde sekiz grup halinde bulunurlardı. Devlet tarafından askerî ve idarî maksatlar için kendilerine hususî bir nizam verilerek teşkilâtlandırılmışlar idi [32]. Anadolu'daki yörükler için aşiret tâbiri kullanılmaktadır. İktisadi faaliyetlerine göre, yüncü, darıcı, ellici gibi adlar verildiği gibi Ankara, Afyon, Kütahya, Söğüt, Bolu gibi yaşadıkları yerlerin adlariyle de birbirlerinden ayrılırlardı[33]. Güneyde, Adana, Tarsus, İçel, Kars-ı Maraş, Sis sancaklarında bulunurlardı [34]. Yörükler diğer Türkmen teşekküllerine nazaran ziraate daha çabuk uymak kabiliyetinde olup, keza daha sür'atle yerleşik hayata geçebiliyorlardı.

Diyarbekir voyvodalığına tabi önemli bir mukataa olan Çobaniyye-i Kara-ulus, kürt oymaklarının bağlanmış oldukları bir vergi dairesi idi. Ergani kazasında yurd tutmuş olan Badıllu (Batılu) diğer aşiretler ile beraber Diyarbekir eyaleti içinde Bitlis'de yaylayıp diğer yer-

---

[30] MAD ts. nu. 2931, s. 100.

[31] Faruk Sümer, XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umumi bir bakış, s. 515.

[32] Burada yörük grupları —hasılatı esas olarak— seraskerliklere ayrılmış olup bunlar da yirmi beş kişilik —sonradan otuz— ocaklara bölünmüştür. Rumeli'deki yörükler hükümet tarafından: 1 — Sahile yerleştirilip gemi yapımı ve malzeme temini, 2 — Yol geçit muhafazası, derbendcilik, köprü tamiri ve inşası, 3 — Madenlerde, 4 — Nakliye işlerinde, 5 — Kale yapımı ve onarımında kullanılmışlardı, Rumeli'deki yörükler hakkında daha fazla malûmat için bk: Selahattin Çetinkürk, «Osmanlı İmparatorluğunda yörük sınıfı ve hukuki statüleri», DTCFD, II. (Ankara 1943), s. 106-107; M. Tayyip Gökbilgin, Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân, İstanbul 1957.

[33] Faruk Sümer, aynı eser, s. 515.

[34] 1720 yılında bu sancaklarda bulunan yörüklerin tahririnde on altı oymak bulunup perakendeleriyle birlikte sayıları otuz altıya çıkıyordu. Vergi bakımından 2.060 hane, 1.031 mücerred, 80.874 koyun, 3.137 deve tespit edilmiştir (MAD ts. «Defter-i icmâl-i cemaâthâ-i yörükân der vilâyet-i Anadolu der elviye-i merkum mîn», nu 2565, s. 4-9).

lerde kışlamakta idi. XVI. asır başlarında Kara-ulus, Boz-ulus mukataasına bağlanmıştı [34].

İzzeddin taifeleri grubu ise Kilis ve civarında bulunan Valide Sultan'ın haslarına dahil edilmişlerdi [35]. Keza Valide Sultan haslarına dahil olan diğer bir topluluk da Rişvan hassı oymaklarıdır. Bunlar Malatya sancağı dahilinde yurd tutup Suriye çöllerine kışlamağa gitmekte idiler [36]. Lekvanik cemaatleri Çorum sancağında bulunmakta olup has reâyası idiler [37]. Bunlara tabi dağınık olarak bulunan üç cemaat Rumeli'de bulunan Kavak ve Malkara kazalarında sakindiler [38].

Bu teşekküller, gerek has şeklinde gerekse bir sancağın vergi dairesine dahil olarak mukataaya verilmek suretiyle idare edildiği zaman başlarında hükûmet tarafından tayin edilmiş bir **voyvoda** bulunuyordu. Oymakların bağlı oldukları sancak beyinin dairesi gediklilerinden yahut mahalli hanedanlardan ahalinin de rızaları alınmak sureti ile bir kimse voyvoda tayin olurdu. Bu gibi konar-göçer teşekküllerin vergilerini toplamak inzibatlarını temin etmek için başlarına mahalli hükûmet adamlarının tayin ettiği ve merkezi hükûmet tarafından da onaylanan voyvodaların önemli fonksiyonları vardı [39]. Aşiret, mukataalara voyvoda tayin edilen kimseye malikane suretiyle verilmiştir [40]. Bu voyvodaların ismi umumiyetle **türkmen voyvodası** veyahut **türkmen ağası** şeklinde geçmektedir. Bu şekilde Boz-ulus, Kara-ulus, At-çeken, Üsküdar türkmen voyvodalık'ları vardı. Bu voyvodalıklardan bazısının bir şahsın uhdesinde toplandığı da görülmüştür [41]. Bazı yerlerde senede bir defa olmak üzere değiştirilip bir başkasına verildiği kayıt-

---

[34] MAD ts., —KBE—, nu. 6565, s. 108; Kanunlar, s. 144.

[35] Kanunlar, 144; R. Pococke, aynı eser, II, ks. 1, s. 207.

[36] MD nu. 134, s. 327; MAD ts. nu. 3472, s. 24; R. Pococke zamanında Fırat'ın çıktığı yerlerde yaylarlardı, s. 207.

[37] MAD ts. nu. 3472, s. 17, 37.

[38] MAD ts. nu. 3439 —KBAŞ— s. 58; MD nu. 132, s. 250.

[39] Buna bir örnek olmak üzere ifraz-ı Zülkadriye voyvodası Yusuf Ağa'nın «hallerine nizam verilmek üzere kaabiz-i emvâl olmak üzere» voyvoda tayinini gösterebiliriz (MAD ts, nu. 8458, s. 96).

[40] Mamalu Türkmenleri voyvodalığı aynı şekilde Cabbar-oğlu Ahmed'e verilmişti (MD nu. 139, s. 52).

[41] Bazı kayıtlarda geçmekte olan **türkmen ağası** veyahut **voyvodası** bu voyvodalıklardan ayrı, onların üstünde bir voyvodalık gibi zannedilmekte ise de, bu bir şahsın birkaç voyvodalığı birden nefsinde toplamış olmasından ileri geliyor. Meşhur celâli Abaza Hasan bu şekilde türkmen voyvodalıklarını deruhte etmiştir (Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, III. (İstanbul 1314), s. 267; Naima, **Tarih**, V. (İstanbul 1280), s. 275-76; R. Pococke, aynı eser, c. II, ks. 1, s. 208).

lıdır. Vazifesi hayvan başına verilecek vergi miktarını evvelden tesbit için sayım yapmak ve vergilerini muntazaman toplamaktır [43].

Toplu bir halde yaşayan ve birbirlerinden -bazı ahvalde-bulundukları yerler ile ayırt edilen grupların kazaî ihtiyaçları için bazen müstakil kadılar tayin edilmektedir. Yani muhtelif teşekküllere idarî ve kazai bir şekil vermek yoluna gidilmiştir. Kadılar, tayin edildikleri oymaklar ile beraber şehirden şehire gezmekte olup muayyen bir yerleri yoktu. Buna bir misal olmak üzere Yörükân-ı Ankara kazası kadılığını zikredebiliriz[44]. XVI. asır ortalarından itibaren Yeni-il ve Haleb türkmenleri birer kaza teşkil ediyorlardı [45]. Karaman vilayetindeki Atçeken bölgesi de Eski-il, Bayburd ve Turgud adlarında üç kazaya ayrılmıştı [46]. Boz-ulus teşekküllerinde de hukuki işlere bakmak için bir takım kadılar vazife görmüşlerdir; fakat Boz-ulus'a idarî bir şekil verilmesi sonradan olmuştur [48]. Keza Danişmendli türkmenleri de bunun için hukuki bir organa sahib idiler [47]. Konar-göçer gruplardan teşkil edilmiş bir hayli -idarî teşkilat bakımından- kaza ve nahiye bulunmakta idi [48]. XVIII. asır başlarında Boz-ok, Amasya ve Çorum sancaklarında sakin ve müstakil bir kaza olan Ekrad-ı Lek kazasını [49], Boz-ok san-

---

[43] Çağatay Uluçay, «Koçi Beyin Sultan İbrahim'e takdim ettiği risâle ve arzları», **Zeki Velidi Toğan Armağanı**, İst. 1950-1955, s. 196; Ayrıca **Büyük türkmen ağalığı, Küçük türkmen ağalığı** şeklinde geçen tabirler, tumların ait olduğu hasların büyüklük ve küçüklüğüne göre kullanılmış olsa gerektir (Silahtar Mehmet Ağa, **aynı eser**, II, s. 393, 414).

[44] Kâtip Çelebi, **Cihannüma**, İst. Müteferrika Matbaası 1145, s. 644.

[45] Kanunlar, s. 75; ATA, s. 27, 32, 41.

[46] Faruk Demirtaş (Sümer), «Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar», **Belleten**, Ankara XII, s. 585.

[48] ATA, s. 99; Faruk Sümer, **Boz-ulus hakkında**, s. 517.

[47] MAD ts. nu. 6415, s. 59; Kütahya eyaletinde bulunan yörüklerden, kaza organına olan ihtiyaçlarından dolayı Bozkış ve Kücan müstakil kadılığı teşkil edilmiştir (İbrahim Gökçen, **Saruhan'da Yörük ve Türkmenler**, İstanbul 1946, s. 72).

[48] 1143 (1730/31) Yılına ait sefer için Anadolu vilayetinden istenilen beldârân ve Rumeli vilayeti sürsât bedeğini tespit eden defterde (MAD ts. nu. 3431, s. 55, 61, 67-68, 70-71, 78, 81, 83), bu şekilde teşkil edilmiş kazalara tesadüf edilmektedir: Kütahya sancağına bağlı Yörükân-ı Selendi, Bolu sancağında Yörükân-ı Taraklı Kastamonu sancağında Yörükân-ı Araç, Boyabad ma' Yörükân, Sivas sancağında İnallu, Şarkiyân-ı pâre, İçel sancağında Bozdoğan, Adana sancağında Karaİsalı, Trablus-Şam vilayetinde bulunan Türkmânân-ı Salluriyye kazalarını kaydetmeliyiz.

[49] MD nu. 132, s. 286.

cağındaki Çepni-i Çunkar kazasını bir örnek olmak üzere kaydetmeliyiz[50].

C — İKTİSADİ FAALİYETLERİ

Yaylak-kışlak hareketlerinde tabi konar-göçer hayat tarzı onların ziraat ile meşgul olmalarına engel ise de tedricî dahi olsa kışlak ve yaylaklarındaki otlaklarında ve bir kısım köylerde iptidaî çiftçilik yapıyorlardı[51]. Yazın yaylakda hayvancılık ile meşgul idiler. Fakat esas **iktisadi hüviyetleri çobanlık** yani **hayvancılık** idi. Sahip oldukları geniş sürüler -koyun, keçi, deve, at ve hatta katır ile Osmanlı İmparatorluğunun bazı bölgeleri için -bu hususta duyulan- ihtiyaçları gideriyorlardı[52]. İstanbul, et ihtiyacının bir kısmını bunlardan temin ediyordu[53]. Teşekküllerin bazıları özellikle koyunculuk ile şöhret bulmuşlardı ki bunlar arasında Yeni-il ve Haleb türkmenlerini kaydetmeliyiz[54].

Osmanlı toprakları içinde yapılan kara nakliyatının en mühim vasıtasını at, deve ve katır teşkil ediyordu ki, bunlar ticaret kervanlarında, daha ziyade harp zamanlarında-mühimmat nakliyatında kullanılan en emin vasıtalardan olduğu için çok kıymetli idiler. Ordu, ihtiyacını ekseriyetle konar-göçer teşekküllerden temin etmekte idi[55]. Bazı oymaklarda at yerine deve yetiştirmenin daha revacta olduğu görülüyor. Akça-koyunlu gibi bir kısım oymaklar özellikle devecilik ile şöh-

---

[50] MD nu. 135, s. 57.

[51] Buckingham, aynı eser, I. s. 232; R. Pococke, aynı eser, c. II, ks. 1, s. 158, 159.

[52] 1540 tarihlerinde Bozulus ve ona bağlı Zülkadriye, Kara-ulus oymakları grubu ile Şam, Ekrâd-ı İzzeddin ve diğer dağınık ulusların sahip oldukları koyun miktarı 1.898.246 idi (Kanunlar, s. 143-144).

[53] ATA, s. 32-33,41; Ahmet Refik, Onaltıncı asırda İstanbul hayatı (1553-1591), İstanbul 1935, s. 79-80, 95; MD, nu. 146, s. 106; fakat bazen oymakların, koyunlarını başka yerlerde satmış olmaları yüzünden çekilen sıkıntı üzerine merkezi hükümetten bu husus ile ilgili yasak emirleri gönderilmiştir. Keçi ile koyun ticareti ve sürücülüğü (celeblik) türkmen ve yörükler arasında özellikle revaçta idi. Bir çok kimseler bununla meşgul oluyorlardı (MD nu. 115, s. 422; ATA, s. 37, 44).

[54] ATA, s. 58, 76-77; Rakka eyaletinde ve Hama ile Humus arasında yerleştirilen oymakların 388.777 adet koyun ile 1.957 adet deveye sahip bulundukları, 1692 de yapılmış olan bir sayım ile tespit edilmiştir (MAD ts. nu 8458, s. 56, 61, 63-64). Keza 1659 da yapılan bir sayıma göre Dânişmendli türkmenlerin sahip bulundukları koyun miktarı 196.311, deve miktarı ise 1252 idi (MAD ts. nu 7574, s. 25). Bozulus teşekkülünün 1675 de vaki —kısmî— sayımında 204.621 koyun, 9.136 deve tespit edilmiştir (KK ts. nu. 2638, s. 56).

[55] Abdullah bin İbrahim el-Üsküdarî, Vakaat, Topkapı Sarayı-Revan Köşkü Ktb., nu. 1225, III. 84/b; Adana şer'iye sicilleri, Adana müzesi, nu. 126, s. 22; Edip

ret sahibi idiler[56]. Hatta, deve yetiştirmek türkmen oymakları arasında o kadar yayılmış idi ki deve cinslerinden birisine **türkmen devesi** ismi verilmişti[57].

At yetiştirmenin ve biniciliğin konar-göçer kavimler arasında, özellikle Türklerde, yaygın olduğu ve millî gelenekleri arasında ne kadar büyük bir yer tuttuğu malumdur. En süratli binek vasıtası olduğundan çok büyük önemi vardı. At, bazı konar-göçer oymaklardan binek hayvanı olarak satın alındığı gibi, diğer bir kısmından da damızlık olarak mubayaa edilirdi[58]. At yetiştirmekle en ziyade şöhret kazanan uluslar arasında olan Karaman-ili'nin kuzeyinde Haymana, Turgud ve Kayseriye uzanan geniş yayla bölgesinde yarı göçebe bir hayat yaşayan Atçeken ulusu idi[59].

Hayvan ticareti -özellikle koyun, keçi- türkmenler arasında çok yaygın bir halde idi. Bu ticareti bazen vasıtalı bazen de vasıtasız olarak kendileri yapıyorlardı. Kârlı olan hayvan ticareti onlara büyük bir gelir temin etmekte idi[60].

Konar-göçer ahaliyi sahip oldukları maddi kültür bakımından da bir sınıflandırmaya tabi tutabiliriz:

A — Sahip oldukları hayvanlardan türlü yollardan istifade şekilleri vardır. Yoğurt, yağ, peynir, yapağı yapımı ki ihtiyaçlarının fazlası-

---

Ali Bâki, **Şer'iye Sicillerine göre Afyonkarahisar'da XVII ve XVIII. asırlarda meçhul halk tarihinden**, Afyon 1951, s. 67; XVIII. asırda vukubulan İran seferleri dolayısiyle cepheye mühimmat nakletmeleri için, oymak beylerine ve bulundukları idarî bölge amirlerine bu hususlaki —at, deve, katır— isteklerini hamil olan hükümleri mühimme defterlerinde takip etmek mümkündür (MD. nu. 133, s. 175; MD. nu. 134 s. 58, 150, 158-159; MD, nu.136, s. 44 59; MD, nu. 138, s. 33; MD, nu, 139, s. 126, 158, 281, 483).

[56] MD, nu, 133, s. 236.

[57] Başbakanlık Arşivi Fekete ts. nu. 131; Türkmen devesinin diğer cinslere nazaran daha fazla yük taşıma kabiliyeti vardır. Her bir yanında 198-200 kilo arasında yük taşıyan bir hayvandır (Alex Russel, aynı eser, II, ks. 1, s. 206).

[58] Alex Russell, aynı eser, I, s. 390, II, s. 175; Ahmet Refik, aynı eser, s. 86.

[59] Hamid Hadzibegiç, **Le traite d'Ali Çavuş de Sofia sur l'organisation des Timar au XVII-éme siècle**, Glasnik. S. N., II. (Sarajevo, 1948) s. 158; Faruk Sümer, **Anadolu'da Üç-ok'lu Oğuz boylarına mensup teşekküller**, s. 442-443; Aynı yazar, **Osmanlılar devrinde Anadolu'da Kayılar**, s. 585-587; Haymana ve Atçeken taifesinin kanunları için bk. Kanunname, M. Cevdet Yazmaları, nu. K/223, 34 b.

[60] ATA, s. 10-11; bk. not 53.

nı kondukları yere yakın bir pazarda satarlar yahut başka birşey ile değiştirirlerdi[61].

B — Avcılık.

C — Dokumacılık: Bu hususiaki bütün ihtiyaçlarını kendileri temin ederlerdi. Bu sanat onlar arasında çok canlıdır. İmal ettikleri şeyler, halı, çuval, heybe, çul ve kilimdir[62]. Bunlar arasında türkmen kilim ve seccadelerinin şöhreti malumdur.

D — Dericilik[63].

Muayyen yerlerde ve evvelden tesbit edilmiş zamanlarda kurula gelen pazar yerleri, muhtelif oymakların yapmış oldukları çeşitli maddeleri ve diğer eşyayı birbirlerine yahut civarındaki köy ve kasaba halkına satageldikleri en uygun ticaret mahalleri idi[64].

Bir kısım oymaklar da zamanın harp levazunatım imalde maharet sahibi idiler. Bunun için vergi ve rüşum yerine, bu imal ettikleri ok ve yay gibi silâhları cephaneye teslim etmekten ibaret bir mükellefiyetleri vardı[65].

D — TABİ OLDUKLARI VERGİ NİZAMI

Osmanlı cemiyeti vergi bakımından ikiye ayrılmakta idi. Birincisi vergiden muaf olup askeriye-ilmiye sınıfı, diğeri ise vergi mükellefi olan raiyyet idi. Konar-göçerler raiyyet kısmına tabi bulunuyorlardı. Vergi

---

[61] Ayrıca bazı sancak beyleri, bölgelerine dahil olan her obadan birer okka yapağı, birer tulum peynir alırlardı. Maliye memurları oymak halkı yaylakta iken her obadan birer keçe ve birer tulum peynir alırlardı; konar-göçer halk beylerbeyi hakkı içinde her yıl altı yüz batman (= 4.400 kg) yağ salmak zorunda idiler (Kanunlar, s. 141-142; Faruk Sümer, **Boz-ulus hakkında**, s. 41).

[62] R. Pococke, aynı eser, II. ks. 1, s. 207; (Ali Rıza) Yalgın, **Cenupta türkmen oymakları**, ks. IV. (Adana 1934), s. 47-49.

[63] Kemal Güngör, aynı eser, s. 44 v. d.

[64] Çukurova'da Ceyhan nehrinin sol taraflarında bulunan Isneyn pazarı bu şekilde bir ticaret yeri idi. Fakat zamanla eşkiya mahalli olduğu için muhafaza altına alınması uygun görüldü. Bir zaman sonra da bu pazar yerinin Kurt-kulağı adlı yere nakledilmesinde bu bakımdan faida mülâhaza edildi (MAD ts. nu. 8458, s. 87-88).

[65] Yörük taifesinden Yaycı Bedir oymağı cebahâneye avârızları karşılığı 80 kabza ok ve yay vereceklerdi (KK ts. nu. 5061, s. 20; Kâmil Su, bu oymağın ismini Yağcı Bedir şeklinde okumuştur: **Balıkesir civarında yörük ve Türkmenler**, İst. 1938, s. 78, 85, 92-94, 141). Boz-ok sancağının Özer isimli köyünde bulunan Avcı türkmenleri öteden beri Maraş kalesi dizdarına 350 adet mızrak vermeyi taahhüt etmişlerdi (MD. nu. 140, s. 364).

mükellefleri, **bennâk**[66], **mücerred**[67], toprağı ve davarı olan kendi kendine yeten **hane**'den ibarettir.

Kanunnamelerde keçilerden de alındığı kaydedilen **âdet-i ağnam (koyun resmi)**ın hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusu ile beraber bir kabul edilir[68]. Koyunların sayısı 300 olduğu zaman **sürü** tabir edilir ve beş akçe **ağıl resmi** alınır. Bazen bunun yerine bir koyun veyahut bir kuzu verildiği de olur[69]. Sürü sahiblerinin timar yahut mirî yaylaklarda yaylayan sürüler için yılda bir defa olmak üzere, bazı yerlerde sürü başına, diğer yerlerde ise koyun başına bir resm alınmaktadır. Doğu illerinde ise sürü başına 33 akçe alınır. Bazı yerlerde bir sürü âlâ, evsât, edna olarak sınıflandırılır ve vergisi de buna göre verilir. **Kışlak resmi** de aynı şekildedir[70]. **Âdet-i Çoban-beyi** ve **âdet-i resm-i kışlak-ı berriyye**

---

[66] **Bennâk**'ın umumi bir tarifi: tam yahut yarım çift arazisi olmayan fakat kâr u kisbe kadir, evli, bir yerde yahut babasının yanında oturan kimsedir. Bu şekilde olanından 12'şer akçe, ekinli **Bennâk**'den 18'er akçe alınır. **Bennâk** hakkında daha fazla tafsilât için bk.: Neşet Çağatay, «Osmanlı İmparatorluğunda reâyadan alınan vergi ve rüsumlar». **DTCFD, V.** (Ankara 1947), s. 491-493; Halil İnalcık, «Osmanlılarda raiyyet rüsumu», **Belleten, XXIII**, sayı 52 (Ankara 1959), s. 599 v.d.; Zamanla — özellikle XVII. asırda— para kıymetinin düşmesinden dolayı bu miktarın kuruş olarak tespit edildiği görülüyor; Dânişmendli türkmeninden her **Bennâk** başına dörder kuruş olarak tahsil edilmekteydi (MAD ts. nu. 7574, s. 100).

[67] **Mücerred**, bekâr olup kazancı yerinde olan kimsedir. **Kanunnâme**'ye göre (Belediye Ktb. M. Cevdet yazmaları, nu K. 557, s. 130) her **mücerred**'den 6 akçe alınır. Bu miktar, para kıymetinin değişmesine ve muhtelif yerlere göre değişmektedir. Dânişmendli oymaklarından üç kişiden bir kuruş olarak kabul edilmiştir (Aynı defter, s. 100; Halil İnalcık, aynı eser, s. 587-8).

[68] Yerliden, yörükten, eşkincilerden ve yüzdecilerden alınan miktar olmak üzere bir kaç cinstir. Yerli ve Yörükten iki koyunu bir 1 akçe olmak üzere alınır. Koyun ve keçileri kırılıp 24 veya daha az kalırsa vergi alınmayıp bu hale **kara** denir. Yalnız yılda on iki akçe **kara resmi** istenir (Neşet Çağatay, aynı eser, s. 485-487; Kanunlar, 144; M. Tayyip Gökbilgin, aynı eser, s. 47-48). Padişah ve vüzerâ haslarından koyun başına 1 akçe, timar ve zeamet köylerinden iki koyuna 1 akçe olarak tespit edilmiştir «Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi», **Milli Tetebbular Mecmuası**, sayı 3, İst. 1331, s. 542). Diğer bir **kanunnâme**'de yalnız padişah haslarına mahsustur. Sâir timar, beylerbeyi ve sancak haslarından ve vakıftan iki koyundan 1 akçe alınır diye kaydedilmektedir (Belediye Ktb., M. Cevdet yz., nu. K. 557, s. 129). Fakat zamanla râyicin yükseltildiği görülmektedir. 100 koyundan beşer akçe ve ayrıca her deveden 30 koyun olarak hesap edilmiştir ki bir buçuk kuruşa eşittir (MAD ts. nu. 3439, s. 114, nu. 7574, s. 100).

[69] M. Cevdet yz, nu. K. 557, 129; Neşet Çağatay, aynı eser, s. 485; Kanunlar, s. 45, 77.

[70] Alâ sürüden bir koyun, evsâttan 1 şişek, ednâdan 1 tuylu otlak hakkı için alınmak kanundur (Kanunlar, s. 67, 82, 134, 142, 175, 190; Neşet Çağatay, aynı eser, s. 509-510).

için her yüz koyundan yirmişer akçe alınmaktadır[71]. Bunlardan başka, **otlak resmi (şanü'l-mer'a)**[72], **resm-i çift**[73], **resm-i dönüm (zemin)**[74], **arus (gerdek) resmi**[75], **yâve akçesi**[76], **bad-ı heva**[77] gibi vergi ve rüsumlar vardı.

Vergi ve rüsumları vermek hususunda zaman zaman anlaşmazlıklar oluyordu. Bazı teşekküller kışlak ve yaylaklarının, nüfus artışı ile

---

[71] Kanunlar, s. 144; 1541 tarihli Çemişkezek sancağı Kanun-nâme'sinde üç yüz koyuna bir koyun yahut otuz akçe alınması tespit olunmuştu (Aynı eser, s. 190).

[72] Hayvanı hangi timar sınırı içinde otlarsa, timar sahibine 17 şer akçe **otlak resmi** vermek **kanun-ı kadîm**'dir. Bazı yerlerde diğer sancaktan gelen vasat koyundan 15 akçe ednâdan 10 akçe, âlâsından 20 akçe alınır. Sancak içindeki süriden otlak resmi alınmaz (Kanunlar, s. 12, 26).

[73] Bir **çiftlik** yahut bunun yarısı kadar arazi tasarruf eden raiyyet kaydolunmuş köy ve şehirde oturan İslâm reâyânın ziraat ettiği araziden yılda bir defa alınan şer'î rüsumdur. **Resm-i çift** bir çok yerlerde değişiklik gösterir. Konar-göçer ahali kadîm veya boş arazîden bir çiftlik yer ihyâ eder ziraate açarsa daha az, aynı yerde köylü ihyâ ederse daha fazla resm alınır. Konar-göçerler reâyâya aid bir yerde ziraat ederlerse o yerin defterе, yazılı miktarını verirler (Neşet Çağatay, aynı eser, s. 495-501; Halil İnalcık, aynı eser, s. 581-582; **Kanun-nâme**, Belediye Ktb., M. Cevdet yz., nu. K. 557, s. 141). Boz-ok kanunnâmesinde, memâlik-i Osmaniyede yörük tâifesinden resm-i çift alınmayacağı kayıtlıdır (Kanunlar, s. 126).

[74] **Bennâk** kaydolunan halk bir miktar arazi ziraat ederse bunun için **zemin resmi** verir. Eğer **zemin resmi**, **bennâk resmi**nden fazla ise yalnız **zemin resmi** alınır. Bir miktar arazi ziraat eden mücerredlerden aynı şekilde alınır. Timar sahibi, reâyâsının tam veya yarım **çiftlik** arazisini ölçer, fazlasından **dönüm resmi** alır. Çift veya dönüm resmi bağlanmamış mezrâada ziraat edenlerden de dönüm resmi alınmaz, fakat mahsulünün onda biri alınır. Bir konar-göçer başka sancaktan gelip bir timara yerleşip ziraat etse **zemin resmi** verir (Neşet Çağatay, aynı eser, s. 504-505; Kanunlar, s. 6; Halil İnalcık, aynı eser, s. 582).

[75] **Gelin resmi** de denir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka timar sahibi yahut sancak beyine verilen resimdir. Kızdan 60 akçe, bazı yerde 100 akçe, kadından 30 yahut 40 akçe alınmakta idi. Rüsumu, kız veya kadının babasının hayatı olduğu yerin sahibi alır. Kız başka bir boy halkından birisine veriliyorsa o zaman nikâhta sipahiye 200 akçe verilir. Kadın ise bu resmin yarısı verilir (Neşet Çağatay, aynı eser, s. 506-507; Kanunlar, s. 68, 129; M. Tayyip Gökbilgin, aynı eser, s. 45-46).

[76] **Mânası**, sahipsiz tutulan hayvan demektir. **Yâve (kaçkun)** sonradan bulunmuş olan hayvan ve kölenin sahibinden alınan vergidir (Faruk Sümer, **XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umumi bir bakış**, s. 58; M. Tayyip Gökbilgin, aynı eser, s. 46-47). Yâve vâki olunca bunu, bulundukları yerin timar sahibi, bulundukları yer timar değilse boy beyi alır (Kanunlar, s. 13, 123).

[77] Bir kimsenin mal, mülk ve davarına zarar veren kimseden alınan vergidir (Faruk Sümer, aynı eser, s. 518). Bunu bulundukları yer timar ise sipahileri, değil ise boy beyleri ve has voyvodaları tahsil ederler (Kanunlar, s. 52, 86, 136).

kendi kendilerine yetmemesi ve iktisadî durumlarının bozulup ellerindeki sürülerin salgın hastalıklar yüzünden kırılması, sebebiyle kanunî vergi mükellefiyetlerini yerine getirememek durumuna düşüyorlardı. Bu durumun devamı, bir kısmının etrafa dağılmasına sebep oluyor ve daha iyi şartlar altında yaşayanlarla aralarında bir eşitsizlik yaratıyordu. Vergilerini veremiyecek durumda olanların şikâyetlerine -itirazlarına- son vermek için konar-göçerlerin de istedikleri gibi o bölgede derhal sayım yapılıyordu[78]. Zira, evvelce yapılmış olan bazı tahrirlerde, halktan ödeyemiyecekleri miktarda vergi istendiği görülmüştür. Hükümetin yaptırdığı bu kısmî sayımların sebepleri, hem vergi adaletsizliğini önlemek hem de vergiden kaçan mükellefleri tesbit etmek düşüncesinden ileri geliyordu. Bazı oymaklar vergi vermemek için asker sınıfına mensup olduklarını iddia ediyorlardı[79]. Konar-göçerlerden, tekâlif-i örfiye'den başka -has reayasından müteaddit emirlere rağmen alınmaması icap eden-tekâlif-i şakke (zahire baha, kaftan baha, devriyye, selâmiyye, toprakbastı, cürm-i diyyet, imdad-ı hazeriyye, derbend ve geçit akçesi) taleb edilmesi ancak tekâlif-i örfiye'yi vermek iktidarında olan bu insanların, bunları tediye etmemek için türlü bahaneler göstermelerine sebep olacağı tabiidir. Osmanlı cemiyetinde vergiden muaf olarak istisnaî muamele gören 1 - **askerî**, 2 - **ilmiye** diye iki sınıf mevcuttu. Bazı oymaklar iskân edilmelerine çalışıldığında yahut arttırılan rüsumlar yüzünden zor duruma düşünce vergi ve iskân memurlarına ya **seyyidlik** yahut **askerlik** iddiasında bulunuyorlardı[80].

E — GÖREVLERİ

Bu görevler bir kaç grupta mütalaa edilebilir :

1 — Madenleri ilgilendiren muhtelif işlerde görevlendirilmişlerdi. a) Madenlerin eşkiyalardan muhafaza edilmesi, b) Elde edilmiş ma-

---

[78] 1661 yılında Aydın ilinde kışlayan türkmen oymakları, 1659da üzerlerine yüklenmiş olan 959 riyal kuruşa itiraz ederek 600 kuruşunun affını istediler (MAD ts. nu. 7574, s. 8, 76).

[79] Bozulus'a bağlı bazı oymaklar 1662 de yapılmış olan sayıma **askerlik** iddiası ile itiraz etmişlerdi (MAD ts., nu. 2935 —KBAŞ— s. 88).

[80] MAD ts. nu. 8458, s. 11; KK. ts., nu. 5961; MD, nu 111, s. 336; zaman zaman bir kısım şehir, kasaba halkı hatta köylüler vergi mükellefiyetlerinden kurtulmak için, seyyid ve asker olduklarını iddia etmişlerdi (Naima, Tarih, VI. (İstanbul 1280), s. 402, 404; MD, nu. 134, s. 148; MD nu. 138, s. 402-403; MD, nu 139, s. 91, 448; Cevdet ts. -Dahiliye ks. nu. 7742; J. Sauvaget, Alep, Paris 1941, s. 196-198).

denlerin nakledilmesi keyfiyeti[81], yahut madenlerin ihtiyacı olan odun ve kömür gibi maddeleri madenlere nakletmek[82], c) Madenlerde-bizzat maden elde edilmesinde-çalışmaları ki bunun mukabilinde **avarız-ı divaniye**'den muaf tutulmuşlardı. Çoğunlukla şap (tuz), güherçile madenlerinde çalışmışlardır[83].

2 — Ordunun nakliyat işlerinde kullanılmışlardır[84].

3 — İç ayaklanmaların bastırılmasında yahut emniyet sağlayan inzibat kuvveti olarak kullanıldılar[85]. Bu görev bir idare adamının maiyetinde olabildiği gibi müstakil olarak da kendilerine verilebilirdi[86].

4 — İkinci Viyana seferinin senelerce devam etmesi bir çok cephelerde muharebelerin daima yeni kuvvetlere ihtiyaç göstermesi yüzünden, hükümet tarafından, evvelcede zaman zaman istifade edilen konar göçer halkın yeni bir kuvvet olarak muharebelere iştirak ettirilmesi düşünüldü. 1686'da vaki olan sefer için Anadolu'daki muhtelif teşekküllere-hükümetin tayin ettiği miktar kadar-asker göndermeleri hususunda emirler gönderilmişti[87]. 1690'da Rumeli ve Anadolu'daki konar-

---

[81] Ahmet Refik, **Osmanlılar devrinde Türkiye madenleri**, İstanbul 1931, s. VI-VII; MD, nu. 33, s. 217; ATA, s. 22-23; meselâ Ergani madeninden elde edilen bakırın, Tokat ve Diyarbekir kalhânilerine nakledilmesine Pehlivanlı oymağı memur edilmişdi. (Cevdet ts. — Dahiliye Ks. — nu. 552).

[82] MD nu. 140, s. 319, hüküm: 2.

[83] MAD ts. nu. 7534, s. 704; KK ts., nu. 63, s. 496; Saruhan ve Kütahya'daki güherçile madenlerine Bolu müsellemleri tayin edilmişti (ATA, s. 28). Bu hususta Rumeli'deki yörükler için bk.: Selahattin Çetintürk, **Osmanlı İmparatorluğunda yörük sınıfı ve hukukî statüleri**, s. 112; Tayyip Gökbilgin, aynı eser, s. 64, 78.

[84] MD nu., 133, s. 236; KK nu. 2476, s. 35; Meselâ Bağdad Seferinde ordunun pirinç ve peksimet malzemesi nakline Yeni-il türkmenleri memur edildiler (MAD nu. 235; ATA s. 77). Rumelide'ki yörükler de aynı şekilde seferlerde kullanılmıştır (Selahattin Çetintürk, aynı eser, s. 112).

[85] MD III, s. 20, 21; Celâlî isyanları sırasında ve sarıca-sekban eşkiyalarının tasfiye edilmesine konar-göçer teşekküllerden çok istifade edilmiştir (Naîma, **Tarih**, II, s. 318, aynı eser VI, s. 369; Sâfî, **Zübdetü't-tevarih**, Velyüddin Ef. Ktp. nu. 2429, 102 a; MD nu. 98, s. 210; MD, nu. 135, s. 113, 270; ATA, s. 77-78).

[86] ATA, s. 6, 53-54; Defterdar Mehmed Paşa, aynı eser, 275/a.

[87] Yavuz Sultan Selim zamanında doğudaki muharebeler için Kara hisar ve Kütahya yaylalarına çıkan timarlı olmayan yörüklerden 500 kişi asker alınmış ve sefere iştirâk ettirilmişti (Kâmil Su, aynı eser, s. 1-3). Danişmendli türkmeninden 400, Kilis ekrâdından 500, çöl hakiminden 400 kişi istendi (İbnülemin ts. —Dahiliye ks, nu. 257; ŞD, nu. X, s. 103; Raşîd, aynı eser, I. s. 497; P. Rycaut, aynı eser, s. 235). Fakat bunlar bu kadar askeri gönderecek kudretleri olmadığını ileri sürerek itirazlara başladılar. Hatta bir kısmı sefere gelmedi (ŞD, nu. XI, s. 269; KK ts., —KBAŞ— nu. 2935, 116, 187).

göçerlere o yıl yapılacak sefer için davet-nâmeler gönderildi[58]. Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit olduğu Slankamen (20 ağustos 1691) meydan muharebesinde Anadolu Beylerbeyi Kemankeş Ahmed Paşa'nın emrinde sağ kolda bulundular. Muharebelerde muharib olarak bulunmaları daimî bir şekilde olmamıştır.

5 — Derbend ve geçitleri muhafaza etmek[59].

[58] Selahattin Çetintürk, aynı eser, s. 116-116; sefere iştirak edeceklerine dair söz verdiler. Hatta bu hususta bir hüccet dahi tanzim edildi. Sefere katılacak 2940 nefer Anadolu'dan ve 2299 tüfenk-endaz Rumeli'deki evlâd-ı fâtihan'dan olmak üzere tespit edildi (MD nu. 98, s. 81-89; nu. 100, s. 89-90; ATA nu. 79-90). Bundan üç ay sonra verilen bir emirde sefere iştirake söz verildiği halde hâla gelmeyen oymaklardan bahsediliyordu. Bu emrin bir ay sonra da te'kid edildiği görülmektedir (MD nu. 100, s. 9; ATA s. 90-91).

[59] Selahattin Çetintürk, aynı eser, s. 112; XVIII. asır başlarından itibaren, konar-göçerlerin derbendlere iskânı ve derbendcilik yapmaları hususunda yeni bir nizam verildi (MAD, nu. 8458, s. 42, 79; KK, nu. 2311, s. 24; MD, nu. 130; s. 53; MD, nu. 130, s. 87). Derbendler için bk. s. 17, not 3:1, s. 45, not, 78, 80.

II. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSKÂN SİYASETİ

Osmanlı imparatorluğunun teşekkülü tarihi, göçebe Türk oymaklarının boş toprak bularak yayılma ihtiyacının da doğurduğu bir askerî istilâ olup, bu kalabalık nüfusun yer ve yurt değiştirmesi ve yeni ülkelerde vatan kurma faaliyetinin tarihi olarak kabul edilmektedir[1]. Bu görüş son zamanlarda genişlemenin muhtelif devirlerinde, nüfus hareketlerinin farklı tesirler altında cereyan ettiği şeklinde, tenkide maruz kalmıştır. Bu tenkide göre, Sırbistan, Arnavutluk ve diğer yerlerin fethinde toprak arayan büyük kütleler görülmediği gibi, Yukarı Makedonya ve Teselya'da yerleşenler de küçük gruplar teşkil etmekte idiler. Ancak Paşa livasında ve Meriç nehri havzasındaki yerleşmeler, fethedilen yerlerin türkleştirilmesi şeklinde evvelce iddia edilen Osmanlı iskân siyaseti için birer delil olabilir[2]. Teşkilâtlı bir devlet idaresinde yapılan göç ve yerleşme hareketleri, hükümetin tatbik etmekte olduğu iskân metodlarının icap ettirdiği nizam ve kaidelere göre yapılmakta idi. Bu metodlardan bir kısmı, Prof. Ömer Lütfi Barkan tarafından incelenmiştir.

Osmanlı devletinin ilk devirlerinde, batıya doğru olan yerleşmede, bir çok köylere isimlerini veren, **boş ve ıssız yerlerde yerleşip oraları imar ve iskân eden dervişler ve onların faaliyet merkezi olan zaviyeler kendiliğinden bir kolonizasyon ve iskân hareketini temsil ediyordu**[3]. Askerî istilâlarla beraber oymak ve topraksız köylüler veya sürgünlerle gelen dervişler, az çok mensubu oldukları tarikata bağlı teşkilâtlı

---

[1] Ömer Lütfi Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler», **İktisat Fakültesi Mecmuası**, XI. (İst. 1949-50), s. 544.

[2] Halil İnalcık, Barkan'ın büyük kütlelerin muhacereti, Anadolu'da birikeri Orta Asya göçmenlerinin garba akını şeklinde formüle ettiği kuruluş devirlerinin iskân siyaseti, nazariyesine yukarıda özetlediğimiz şekilde itiraz etmektedir. Ona göre Rumeli'nin fethinde muhacerelerin büyük kısmını kendiliğinden akan nüfus değil, devlet tarafından zorla sürülen ve çoğunluğu konar-göçer olan unsurlar teşkil ediyordu «Türkiye'nin iktisadi vaziyeti», **Belleten**, XV. (Ankara 1951), s. 641-642).

[3] Ömer Lütfi Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler: II. Kolonizatör Türk dervişleri», **Vakıflar Dergisi**, II. (Ankara 1942), s. 285.

bir hareket olarak boş yerlere yerleşiyorlardı. Orada bir zaviye kurduktan sonra, yavaş yavaş onun etrafında yapılan inşaat ve yerleşmelerle bir köyün meydana gelmesine amil oluyorlardı. O köyde, bu zaviyenin bir kültür ve tarikat merkezi olduğu aşikârdı. Halen, Türkiyede bir çok köyün taşıdığı isimler, onların kurucuları olan kolonizatör dervişleri bize öğretmektedir. Bu zaviyelerin şeyhliği ve mümessilliği görevi, zamanla devlet teşekkül edip geliştikçe bir memuriyet şekline girmiş ve sonunda soysuzlaşmıştır[4].

Fethedilen ülkeleri iskân ve imar için, idari ve malî birer müstakil müessese mahiyetinde olan arazi vakıfları tesisi, devletin eskiden beri tatbik ettiği ve geliştirdiği bir usuldü. Bu usul, uzun zaman muvaffakiyetle tatbik olunarak içtimaî ve iktisadî hayatın canlanmasına sebeb olmuştu[5]. Vakıf yolu ile bataklık ve ıssız yerlerde mamureler meydana getirilerek o yerler şenlendirilmişti. Bu mamurelere yerleştirilmek üzere getirilen halk, **«resm-i bennâk ve çaba ve avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden»** muaf tutulmuştu. Buralara getirilen halkın, işçi, tüccar, esnaf ve sanatkâr gibi çeşitli zümrelerden olması dikkate alınmıştı. Vakıf yolu ile bir çok büyük arazide sulama tesisleri ve zirai ıslahat yapılmıştı[6].

Sistemli bir şekilde yapılan tehcir ve yerleştirme usullerinin diğeri de **sürgün** ismini taşır[7]. Bu usul kuruluş devrinde büyük ölçüde kullanılmıştır. Devlet lüzum gördüğü zaman mükellefiyetleri olmayan halk üzerine mükellefiyetler koyduğu gibi, onları icap eden yerlere yerleşmek üzere gönderebilirdi. Her köy ve kasaba büyüklüğüne göre on haneden bir veya iki hane olmak üzere sürgün çıkarmak mecburiyetinde kalırdı. Rodos adası feth edildiği zaman, adanın şenlendirilmesi için, memleketin muhtelif yerlerinden bazı kimseler, bir nevi insan vergisi şeklinde adaya sürgün edilmişlerdi[8]. Aynı şekilde Kıbrıs'ın fethinden sonra bu usule müracaat edilerek adaya sürgün yapılmıştı. Reaya'nın gelmesini teşvik için, adanın münbit topraklara sahip olduğu, gelecek-lerin her meslekten ayrı ayrı seçilmesi lâzım geldiği, iş yapacak sağlam insanlardan olması, özellikle toprak sıkıntısı çekenlerin gitmesi tavsiye edilmekte idi. Zamanla sürgün gitmek pek ağır geldiğinden gönüllü

---

[4] Ömer Lütfi Barkan, aynı eser, s. 261-292.

Ömer Lütfi Barkan, aynı eser, s. 354.

[6] Ömer Lütfi Barkan, aynı eser, s. 358.

[7] Ömer Lütfi Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler», İktisat Fakültesi Mecmuası, XI. (İstanbul 1949-50) s. 544.

[8] aynı eser, s. 546-547.

olarak çok az kimse istenilen yere gitmişti. Bazı köyler sürgün emrine icabetten kaçındıkları için etrafa dağılmışlardı. Bir kaç kişi göndermek mecburiyetinde kalan yerler işsiz ve zararlı kimseleri seçmekte, böylece sürgün emri suçluların sürülmesi mahiyetine girmişti [9]. Bu şekilde 1712'de İçel, Alâiye ve Teke dolaylarında şakavette bulunan Yörükler, Kıbrıs'a sürgün edildiler [10].

Şimdiye kadar incelemnemiş olan diğer sistemli bir iskân metodu da, **derbend** ve **geçit'ler** vasıtası ile tatbik edilmekte olanıdır. Askerî ve ticarî yolların muhafazası ile beraber halkın emniyetini sağlamak için **köprücü, su yolcu** ve **derbendci** gibi **geri hizmet sınıfları** mevcuttu. **Derbendci** ve **köprücü** tayin edilmiş bulunanlar, gördükleri hizmetler karşılığında **avarız-ı divani** ve **örfi tekâlif**'den muaf tutulmuşlardı. Bu görevleri ifa etmek için Osmanlı İmparatorluğu dahilinde binlerce köy **derbendcilik, suyolculuk** ve **köprücülük** hizmeti ile mükellef kılınmıştı. Fakat, XVI. ve XVII. asırlarda cereyan eden içtimaî buhranlar İmparatorluğun iç bünyesini alt üst ederek çiftçi halkın çoğunluğunu teşkil eden köy toplumunun etrafa dağılmalarına, bu arada **derbendcilik** ve **köprücülük** hizmetleri ile mükellef köylerin boşalmasına sebep olmuştu. Derbend ve geçit teşkilâtları canlandırılmak istenildiği zaman, başka bir yol takip edildi. Bu defa derbend ve geçit hizmetine tayin edilen kimseler, arazisi olmayan başı boş reaya arasından seçildi. Bu kimseler konar-göçer oymak mensupları olduğu kadar topraklarını kaybetmiş köylülerden de olabilirdi. Bu, derbend teşkilâtı için yeni bir nizam demek oluyordu. Bu nizam tahtında, konar-göçer, başı boş kimselerin derbendci tayin edilerek, **derbendlerde iskân edilmeleri, kendilerine evler inşa edebilmek, ziraat yapabilmek için toprak verilmesi keyfiyeti yeni bir iskân siyasetini ortaya koymakta idi.** Başı boş kimseleri bir derbend başında yerleştirerek onlara arazi veren, vergiden muaf tutan hükümet, mukabilinde, onlardan **derbendcilik** hizmetinin ifasını istiyor, böylece bir iç iskân meselesini hal ediyordu. Her derbend mahallinde az zaman sonra birer iskân yeri doğarak, köy haline inkılâp ediyordu [11].

Osmanlı İmparatorluğunda devlet idaresi bir çok zümreleri kendi meslek ve vazifesine bağlamıştı. Bir çok meşguliyetler ve meslekler

---

[9] aynı eser, s. 553-557.

[10] MD, nu. 145, s. 263, 406; MD, nu. 147, s. 132; ATA, s. 143-144.

[11] Bunun için bk. s. 29; Osmanlı İmparatorluğunda derbend teşkilâtı konusu üzerinde dört yıldır çalışmış bulunuyoruz. İskân ve kolonizasyon metodu olarak derbendler, Doçentlik tezi olarak hazırlanmış olduğumuz bu eserin mühim bir faslını teşkil etmektedir.

babadan oğula geçen bir mükellefiyet halinde devam ediyordu. Bu bakımdan bir kimse için meslek veya yer değiştirmek büyük kanunî zorluklar arzediyordu. Çiftçi halk için çiftini çubuğunu bırakıp başka yere gitmek yasaktı. Buna cesaret edenler şiddetle takip edilirlerdi. On yıl içinde yakalanırlarsa yerlerine ve işlerine iade edilirlerdi. Ziraat yapmadıklarından dolayı öşürden zarar eden hükümet, toprağını boş bırakanlardan tazminat mahiyetinde **çiftbozan resmi** veya **leventlik akçası** alırdı. Bir çiftlik sahibi tarafından satılamaz veya parçalanamazdı. Mirasçı bırakmadan ölenlerin toprakları tapuya verilirken akrabaları tercih olunacağına göre, çiftçi halkın iktisadî bünyesi her türlü tazyika karşı korunmuş oluyordu. XVI. asır sonralarında meydana gelen içtimaî buhranlar Anadolu, Rumeli ve Suriye'de binlerce köyün boşalmasına ve harap olmasına yol açmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun temelini teşkil eden çiftçi halkın ve topraklarının bu şekilde harap olması iktisadî buhranlar serisinin sonucu olarak kabul edilebilir. Bu şekilde bir çok çiftçi, köylerini ve topraklarını bırakarak ya şehir ve kasabalara gelmişler, yahut diğer bir köye göç etmek zorunda kalmışlardı. Bir kısım da sarıca-sekban gruplarına katılarak, kendilerinin uğradıkları muamelelere başkalarını maruz bıraktılar. XVII. asırda Osmanlı devleti böyle bir duruma son vermek mecburiyetinde idi. Zira devletin en büyük geliri zirai ekonomi üzerine bina edilmiş bulunuyordu. Bu meselenin halli bir iç iskân siyasetinin gerçekleşmesi ile mümkün olabilirdi. Bu harabe yerleri şenlendirmek için bulunan yol, harap ve raiyetsiz köylerin isteyen kimselerin uhdesine verilmesi idi. Böylece muhtelif köyler, hariçten **topraksız insanlar getirip o yerleri şenlendirmek ve ziraate açmak** şartiyle, defterde vermekle mükellef olduğu maktu malı da o yerin ait olduğu voyvodasına vermeği tekeffül eden kimselere veriliyordu. Hükümet tarafından teşvik edilen bu usul ile bir kısım köyler yeniden iskân ve imar edilip, topraklar ziraata açıldı. Fakat bu usul az zaman sonra bazı kimseler tarafından kötüye kullanıldı. Vüzera ve ümerâ hâsları yavaş yavaş kaldırılarak o yerler Padişah hâsları arasına katıldı[12]. Güney, orta ve doğu Anadolu ile kuzey Suriye'de iltizama dahil mirî mukataanın çoğu, her yıl köylerinin bir başka şahsa verilmesinden dolayı mürabahacılar elinde perişan oluyordu. Bunu önlemek için bu toprakların kaydı hayat şartıyla arzu edenlere satılması uygun görüldü[13].

Harap köylerin raiyet getirilerek şenlendirilmesi ve toprakların ziraata açılmasının daha geniş bir şekilde yapılması elzemdi. Feci bir

[12] Belin, **Türkiye iktisadî tarihi hakkında tetkikler**, çeviren M. Ziya, İstanbul 1932, s. 172-173.

[13] Belin, **aynı eser**, s. 173.

iç mücadelenin hatıra ve izlerini taşıyan **bu yerleri tamir edip oralara, merkeziyetçi bir devlet nizamı ile bağdaşanuyan konar-göçer hayat tarzları yüzünden yerleşik halk da zarar vermelerini sona erdirmek, diğer şakavet unsurlarına ve daha büyük zararlar meydana getiren göçebe gruplarına karşı yerleşik halk ile ekili toprakları ve hayvanlarını muhafaza düşüncesi iledir ki** -tezimizin konusunu teşkil eden- **konar-göçer halkın yerleştirilmesi cihetine gidildi.** Bahis konusu olan bu yerleşme, bugünkü Türkiye ile kuzey ve batı Suriye topraklarında vuku bulmuştur.

Balkan Yarımadasında vuku bulan muharebeler bir çok yerlerin harap olmasına ve oralarda sakin hıristiyan ahalinin başka yerlere göç etmelerine sebep olmuştu. Belgrad ile Niş arasında oturan reaya bu şekilde başka yerlere göç etmişlerdi. Devlet, Belgrad ile Niş arasında oturup başka yere bu şekilde göç etmiş halktan yerlerine dönmek istiyenlere mülklerini iade ettiği gibi ziraat için tohumluk buğday ve öküz de verdi [14]. Fakat buna rağmen bir kısım hıristiyan halk Sırplar-Avusturyalılara tabi olarak Macaristan topraklarına göç edip, oralara yerleştiler. Avusturyalılar fethettikleri yerlerden çekilirken asker sıfatı ile yanlarında bulunan Sırplar da onlarla gitmek zorunda kaldılar. Bu çekilme hıristiyan reaya arasında özellikle Sırplar arasında bir panik yarattı. Zira Avusturya işgâli altında bulunan yerlerde bir kısım Sırplara büyük yardımda bulunmuşlardı. 1692'de Osmanlıların tekrar gelmelerinden evvel Priştine, Prizren, Üsküp, İpek, Vulçetrin, Trebçe, özellikle Niş ve civarındaki yerler ahalisinin zengin, hali vakti yerinde olanları Belgrad'a doğru göçe başladılar [15]. Belgrad'da 40.000 kadar göçmen toplanmıştı [16]. Fakat Osmanlıların Fazıl Mustafa Paşa idaresi altında süratle ilerlemeleri Belgrad'da bulunan göçmenlerin güç duruma girmesine sebep oldu. Bunlar Belgrad'ın Osmanlılar tarafından geri alınmasından iki üç gün önce Avusturya ordusunun da yardımı ile Tuna ile Sava nehirlerinin öte tarafına süratle nakledildiler. Avusturya İmparatorluk ordusunun süratle çekilmesi Sirem'deki Sırpları da pa-

---

[14] Silâhdar, aynı eser, II, s. 539.

[15] Avusturya imparatoru Leopold, neşrettiği beyannâme ile Patrik Arseniye Çarnoyeviç idaresindeki göçmenler, Sırp ve Bulgar halkını silahlanarak ordusuna iltihaka davet etmişti. Bu beyannâmelerde kendilerine Türk idaresi altında tanınmış itikad serbestisine ve imtiyazlara hürmet edeceğini bildirmekte idi (Duşan Y. Popoviç, **1690 büyük Sırp göçü**, Belgrad 1954, s. 27-20).

[16] Patrikden maada üç de metropolit vardı. Yapılan bir toplantıda Viyana'ya gönderilecek bir temsilciye vekâlet vererek, İmparatordan evvelce ifade edilmiş şartların istenmesi ve ona Macar ve Sırp kralı diye hitap edilmesi gibi mütalaalar vardı (Duşan Y. Popoviç, aynı eser, s. 30-32).

niğe uğrattı. Bunların bir kısmı da göç ettiler. Göçmenler 1683 yılına kadar Osmanlı-Avusturya hududunu teşkil eden hatta kadar geldiler. Hatta bir kısmı da Ostrogon'a ilerlediler. Sırpların Tuna'dan geçmek için 10.000 kayık kullandıkları mubalâgalı şekilde kayıt edilmiştir [17]. Bunlar Avusturya hükümeti tarafından yerli halktan ayırt edilmek sureti ile şehirlerde ikametlerine izin verilmiyerek varoşlarda yerleştirildi [18]. Muhtelif yazarlar tarafından, göçmenlerin miktarı 40.000-70.000 arasında olarak ifade edilmiştir. Bu göç sonunda Priştine civarında 360 köy boşalmıştı. Niş-Belgrad arasındaki Şumadiya ve Morava civarındaki Pomoravlye bölgeleri tamamen boşalmıştı [19].

Osmanlılar Suriye'de ilk hakimiyet devirlerinde memleket asayişini temin edebilmek için kudretli arap aşiretlerini tutuyorlardı. İsimleri Fadl ve Mevalî olan bu aşiretler hükümet ve yerleşik halk ile büyük bir ahenk içinde yaşıyorlardı. Fakat, XVII. asrın ikinci yarısında bu muvazenenin güneyden gelen baskı sebebi ile müstevliler lehinde bozulduğu görülüyor. İsimleri Şammar ve Aneze olan bu aşiretler, Fadl ve Mevalî'lerin kuvvetlerini zaafa uğratarak, hemen hemen Suriye'nin doğusunu kontrolleri altına almışlardı. Fakat bu değişiklik oraların sekenesine pahalıya mal oldu. Bir çok meskûn yer sahipleri tarafından terk edildi, ve o yerlerden bir kısmı bölgenin ziraî durumu aleyhine olarak müstevli aşiret ve onların sürüleri tarafından işgal edildi. Buraları kendilerine üs edinen aşiretler, baskılarını ileri doğru devam ettiriyorlardı. Hükümet buna karşı bir set kurmak için tafsilatını ileride göreceğimiz bir nevi hudut yerleşmesi teşkil etmiştir [20]. Esasen daha evvelce bazı yerlere Türk oymakları yerleştirilerek arap aşiretlerinin baskılarına

[17] Duşan Y. Popoviç, aynı eser, s. 34-39.

[18] Duşan Y. Popoviç, aynı eser, s. 39.

[19] En büyük kısımları Ostrogon, Budin ve Saint Andrea'da iskân ettirildi. 12000 Saint Andrea, 6000 kişi Budin civarında yerleştirildi (Duşan Y. Popoviç, aynı eser, s. 41-44).

[20] Norman N. Lewis, bu meseleyi, 1800-1950 yılları arasında olmak üzere incelemiştir «The Frontier Settlement in Syrie, 1800-1950, International Affairs, XXXI. (1955) s. 48, 50 vd.). Yazar, XIX. asırda vukua gelen hudut yerleşmesini, ekonomik şartlar ile beraber idarenin düzelmesi ve nüfus artmasını meydana getirdiğini, yarı göçebe aşiretlerinde bu arada yerleşmeye başladığını kayıt ediyor. Geniş bir devre içinde incelediği bu meselede, Osmanlı kaynaklarını bilmemesinden olsa gerek tenakuzlara düştüğü görülüyor. Osmanlıların Suriye'de tatbik etmiş olduğu idare sistemini ve takip ettikleri iskân siyasetini bilmediği için aynı meselenin, XVII. asırda Osmanlı devleti tarafından sistemli bir şekilde ele alındığını fark edemiyor.

mani olmak cihetine gidilmiştir[21]. Şimdi bu, sistemli bir şekilde yapılıyordu.

Konar-göçer halkın kendiliklerinden yerleşmeleri:

Osmanlı İmparatorluğunda, konar-göçer halk yalnız hükümet baskısı ile yerleşmemişlerdir. Zamanla kendileri de yerleşmek ihtiyacını hissederek kendilerine uygun gelen yerlerde yerleşmişlerdi. Yerleşik hayatın kendilerine cazip gelmesi ile birlikte, devam edegeldikleri konar-göçer hayatın iktisadî bakımdan kısır oluşu onları buna zorlamıştır. Türkiye'de halen mevcut binlerce köyün taşıdığı isimler bu köylerin o ismi taşıyan boy ve oymaklar tarafından kurulduğunu gösteren bir delildir[22]. Yaşama şartları iyi olan toprakları buldukları zaman yerleşik hayatın da cazibesiyle yerleşmişlerdi. Fakat bunda ruhî amilin de rolü unutulmamalıdır. Yerleşme mahallerinden çoğunun yaylak-kışlak yerleri olduğu dikkati çekmektedir. Bu yerler umumiyetle harap ve terk edilmiş yerlerin yanında idi. Şehir iskanından farklı olarak toprak mahsulleri yetiştiren toprak parçası ile bir birlik teşkil eden kır iskânı birbirine zıt iki tip halinde görünür: dağınık yerleşme, toplu yerleşme. Konar-göçerler, iskân coğrafyasının kır iskânı bölümüne giren kom, mezraa, ağıl, mandıra, yaylak ve dîvan gibi dağınık yerleşme şekilleri meydana getirmişlerdir ki bunlar, dağınık yerleşme ile toplu yerleşme arasındaki geçiş şekillerindendir[23]. İskân coğrafyasının üzerinde hala münakaşalar cereyan eden bu meselelerinden bahsedecek değiliz. Yaylakda hayvancılık, kışlakda ise basit çiftçilik yapan ve artık yarı yerleşik bir hayat yaşayan oymakların zaman ile parçalara ayrıldığı görülmektedir. Ana grupdan 10-50 hanelik kısımlar halinde veya ayrı ayrı aileler halinde bulundukları yaylak ve kışlak mahallerinde evler inşa ederek yerleşmişler, fakat bu yerleşmede dahi yaylak kışlak hareketine tabi olmuşlardı. Önce çadırları ile ikamet ederken zamanla muhitte bulunan maddelerden (saz, ağaç, toprak, taş) istifade ederek evler (yurtlar) yapmışlardır; ve çok defa yaptıkları evleri ve teşkil ettikleri köyü yaylağa gittikleri zaman terketmektedirler[24]. Fakat bazı yerlerde şehir ve kasaba, hatta kale harabesi buldukları zaman bunlardan

[21] Bk. Tahrir defteri, nu. 417 (Kanuni devri).

[22] Bunun için bk. H. Nihal-Ahmed Naci, «Anadolu'da Türklere dair yer adları», TM, II. (İst 1928), s. 243-259.

[23] Bk. Ali Tanoğlu, «İskân Coğrafyası esas fikirler, Problemler ve metod», TM, XI. (İst. 1964), s. 11-14, 32.

[24] Güney bölgesinde kurulmuş olan 40 haneli Zi-oğlu (?) köyü yaz gelince sakinleri tarafından yaylaya gidilmek üzere terkedilmekte idi. Antalya ile Manavgat arasındaki Güvercinlik kalesi civarında 40-50 adet saz örtülü ev topluluğu yazın sakinleri tarafından boş bırakılıyordu (Evliya Çelebi, aynı eser, IX, s. 291)

da istifade yolunu bulmuşlardır [25]. Bu şekilde belirli bir müddet için yerleştikleri yerlerde çiftçilik yapmakta, fakat kışlak-yaylak hareketlerine bağlı olan bayatları yüzünden altı ayda yaylakda kalmak üzere yerlerini terketmektedirler, şu kadar ki gelecek mevsim tekrar gelmek üzere... Tam bir yerleşik hayata geçtikleri zaman dahi bu yaylak-kışlak hareketlerine biraz da iklim tesiri ile devam edegelmişlerdir. Bir boyun hem yaylak ve hem de kışlak mahallerinde olmak üzere iki kısma bölünüp bu iki ayrı yerde -hatta üç, dört yerde- yerleştikleri çok görülmüştür. Anadolu'daki oymaklara ait isimleri taşıyan köy ve meskûn yer isimleri bunun bir delilidir. Konar-göçer halkın, özellikle İçel, Çukurova, Hatay ve doğu bölgelerinde bu şekilde teşkil ettikleri münferid- yerleşme mahalleri fazladır. Bu yerlerin bir çok boylar tarafından kışlak-yaylak olarak kullanıldığı da bu arada göz önüne getirilmelidir [26]. Bazen bir oymaktan ayrılan küçük bir kısım, başka bir yere giderek beğendiği toprak üzerinde yurt tutup, çiftçilik yapıyordu [27]. Hatta, arap memleketlerinden birine giden Dulkadırlı yörüklerinden bir kısmı orada yerleşerek ziraat yapmakta idiler [28]. Yörük ismi altında toplanan batı ve güney Anadolu'da bulunan oymakların büyük bir parçasının bu zamanda -XVII. asırda- yerleşmiş oldukları anlaşılmak-

[25] İçel ve Çukurova bölgelerinde bulunan Alâiye'ye bağlı Tekeliisarı kalesinde 70-80 hanelik Türkmen köyü vardı. Fakat temmuz ayı gelince yaylaya gittikleri için boş kalırdı. Keza, Çandakçı ve Alara halelerinde bazı türkmen grupları ancak 6 aylık bir süre için sakin olmaktadırlar. Adana-Maraş arasındaki Sarvanlı kalesi de aynı şekilde Sarvanlı türkmenleri tarafından kullanılmaktaydı (Evliya Çelebi, aynı eser, IX, s. 290, 294, 342, 364).

[26] Evliya Çelebi bu hususta bize mühim sayabileceğimiz kayıtlar vermektedir: Mesela Anteb altında bulunan ve Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği zamana yakın bir tarihte inşa edilmiş olan Kara-melek köyü gibi (IX, s. 380); Çukurova'dan Nur ve Paramazan-oğlu yaylalarında bulunan Erdem-oğlu, Hacı Alâeddin-oğlu, Mersin-oğlu, Mezidoğlu köyleri ile 70 hanelik Kara İsa köyü isimlerinin de ifade ettiği gibi aynı ismi taşıyan boy ve oymaklar tarafından meydana getirilmiştir. Bu zikredilenler, Evliya Çelebi'nin (IX, s. 149-150, 327-328) ziyaretinden hayli zaman önce yerleşik hayata geçmişlerdi. Keza, İzoli aşiretinin bir kısmı XVII. asır sonlarında Hanyut şehrine yakın yerde isimlerini taşıyan 200 hanelik bir camili, şeâmet halinde idare edilen köylerini tesis edeli muhakkak çok zaman geçmişti (Evliya Çelebi, aynı eser, IV, s. 20).

[27] Kâmil Su, aynı eser, s. 31-32; 1693 yıllarında Boz-ulus'a tâbi Süleyman Hacılu oymağından Mehmed, kardeşi ve ona tabi olanlar 30 seneden beri Karaman toprağında ziraat etmekte idiler (MAD ts., nu. 8458, s. 128). Keza 1662 de Kınıklı (?) oymağından ayrılan küçük bir grup Boz-ok sancağında Süleymanlı-i sagir nahiyesinde 20 hanelik emlak sahibi olmuşlardı (MAD ts., nu. 7458, s. 41).

[28] Kanun-nâme, Veliyüddin Efendi Ktb. nu. 1970, 94/a.

tadır[29]. Doğuda Rişvan oymağının bir kısmı da XVII. asırda yerleşmek üzere idi[30]. Fakat bazen oymaklar yerleşme arzularını kendi zihniyetlerine göre anlamakta, tatbik etmekte ve halletmek istemektedirler. Bu da yerli halk ile aralarında anlaşmazlık çıkmasına ve çoğu defa yerleşiklerin zarara uğramasına sebep olmaktadır[31]. Kilis kürdleri diye isimlendirilen Şeyhlü, Amikî, Okçu-İzzeddinli oymakları bahis konusu olan zamanda, hemen hemen yerleşmiş bir durumda idiler; zira Kilis, Azaz vesâir mahallerde evleri, bağ, bahçe ve çiftlikleri mevcut olup aynı zamanda tarla ziraati de yapmakta idiler. Fakat, bunların rahat durmayarak şakavette bulunmaları ile mal ve mülkleri ellerinden alınıp 1705'de satılmıştı[32]. Yerleşenler 4-5 kişilik gruplar halinde de müsait buldukları bir yere temelli olarak yerleşiyorlar ve bunlar bazen bâkir toprakları ziraate açıyorlardı[33]. Tokat voyvodalığına tabi Zile

---

[29] MAD ts., nu. 6890 da Karaman, Mut, Bozkır, Aladağ, Manavgat, Teke sancağında Kızıl-kaya, İbradı; Hamit sancağı dahilinde İshaklı, Hoyran, Bolvadin; Menteşe sancağında Köyceğiz, Kaş, Elmalı, Sığacık, Güzel-Hisar, Kestel nahiyelerinde ve Manisa sancağı kazalarında yerleşmiş oldukları köyler ile beraber kayıtlıdır. Hoyran ve etrafında bulunan 36 köy, Kâtip Çelebi zamanında yörükler tarafından iskân edilmiş olarak bulunuyordu. Kara-ağaç bölgesindeki Yörükler Kâtip Çelebi tarafından iskâna mensup şeklinde ifade edilmektedir ki yerleşik hayata henüz uymadıklarını gösteriyor (Cihannümâ, s. 640-641).

[30] Mesela Behisni kazasına bağlı Sığraz (?) köyüne yerleştiklerini kaydedelim. 1677'de Rişvân-zâde İbrahim idaresinde 300 kişi ile, Hısnı Mansur kasabası ve köylerinde cebren oturmuştur. Adı geçen kaza ahalisi, durumlarının feâcetini merkeze yazdılar; 1686 mayısında bu hususun eski haline irca edilmesi, yani Rişvanlıların yine Sığraz köyüne nakledilmeleri için müfettiş Paşa'ya ve Hısnı Mansur kadısına emir verildi (ŞD, nu. X, s. 40).

[31] Gündeşlü türkmenlerinden Dedeşlü oymağı Demir-hisarı kazasına tabi Kızıl-viran ve Bahdi (?) köylerinde 1633'deki kış zamanı zorla gelerek halkı evlerinden çıkarıp ve kendileri oturmakta, ayrıca ahırlarında toplamış oldukları saman ve otları da hayvanlarına yedirmekte idiler. Bu sebepten 20 kadar köy halkı barınamayıp köylerini terketti̇ler; kaza dahilinde ancak 6 köy mâmur kalıp, onlar dahi Dedeşlü oymağından mutazarrır olmakta idiler. Bu husus için verilen hüküm 16 Mayıs 1692 tarihini taşımaktadır (MAD ts., nu. 8458, s. 55).

[32] Bir müddet sonra Kilis ve Azaz kazalarından bazı kimseler emlak ve arazilerimizi fuzuli zabt eylediler diye geri alınması hakkında birer fermân tedarik ederek satılan yerlerin sahibi olduklarını iddia ettiler (MAD ts., nu 3472, s. 39).

[33] Manisa kazasına tabi Yund dağı nahiyesinde Eğri köy, Çalışır (?), Arpacılar, Halep köy ve diğer köylerin ahalisi, çiftlik ve ağıl sahiplerinden bazı şahıslara aid olan meşelik ve kara çalılık yere kadar uzanan dağ bayırının bir kısmına yerleşip ahalisini yerlerinden kovan yörükler, oraya topraktan damlar (ev) inşa edip, tarlalar meydana getirip 3-4 seneden beri — yukarıda ismi geçenlerin iddiasına göre— şakavet halinde olmaları ile zikrolan yerlerin halkının şikâyetleri

hâssı oymakları toprağa bağlanalı hayli zaman olmuştu[34]. Bu konuda elimizde daha hayli kayıtlar bulunmaktadır[35]. Bunlara Mevâli araplarından ve Benî Halid aşiretinin Maaretü'n-Numan, Hama ve Humus kazalarında ziraat ile meşgul olarak konup göçmekten feragat ettiklerini, yani yerleştiklerini ilâve etmeliyiz[36].

Şehir hayatının canlılığı konar-göçer halkı şehre de çekmiştir. Büyük ölçüde olmamakla beraber şehirlere de yerleşmişlerdir. Bunun dağınık bir şekilde, ayrı ayrı kimselerin şahsi teşebbüsleriyle yapılmış olan yerleşmelerden ibaret olduğunu kaydetmeliyiz. Şehirlere yerleşmek kararı kendilerine ait olmakla beraber idarî makamların bu hususla ilgili müsaadeleri lâzımdı[37]. Çeşitli sebepler yüzünden bir çok şehirlerde kalabalık gruplar teşkil etmişlerdir. A. Russell'in zamanında Halep şehrinin dış taraflarında yerleşmiş, özellikle ziraat ve kervanlarda deve sürücülüğü yapan kimselerden meydana gelmiş bir türkmen mahallesi olduğu gibi, bir kürt sokağı dahi vardı[38]. Şam şehrinin kenarında vâki türkmen mahallesi sakinlerinin çoğu arap, kürt ve iskânları emr olunan türkmenlerden müteşekkildi. 1699'da Şam kazasının sayımında türkmen oymaklarından Zenfer üzerinde 9, Karık üzerinde 16 ve Karaca-koyunlu üzerinde ise 5 avârız hâne kaydı olduğu tesbit edilmişti[39]. Sipahilerin bir kısmının menşeinin oymaklar olduğu

---

üzerine, yaptıkları evler yıktırılıp İcel'e yerleştirilmeleri hakkında 1708 Mart ayında Aydın, Saruhan sancakları muhassıl-ı emvâli Nasuh Paşa'ya hüküm gönderilmiştir (MD, nu. 115, s. 538).

[34] Mesela İbeyli'ye bağlı Ketbudâlı köyü (MAD ts., nu. 6549, s. 93) ve 1697 yıllarında Kızıklu, Akça-koyunlu, Kara-Muklu, Ergilü, İzzeddin oymakları da bu şekilde bazı köylere yerleşmiş yahut dağınık iskân tipleri meydana getirmişlerdi (MD, nu. 110, s. 6; ATA, s. 114).

[35] 1709 tarihli vasikalarda isimleri itibariyle başka türkmen oymaklarını hatırlatan Dânişmendlü, Haydarlu, Hoşyarlu (?) köyleri arazisini Boz-ulus arazisini Bozulus'a bağlı Armutlu oymağı ahalisi ziraat etmekte ve öşür resmini dahi vermekte idiler (MD, nu. 116 s. 239). Gerger kazasına bağlı Huşaşır (?) köyünde Mîr Veys (?) aşiretinin bir kısım sakin idi (MD, nu. 130, s. 383).

[36] «Siz reaya oldunuz deyü remiyyeleri ahâra tevcih olunmayıp...» MD, nu. 130, s. 428.

[37] Hacı Bahaeddinli'ye bağlı Şevhlü oymağından Abdülbalim b. Esseyyid Hacı Hüseyin, Doğan-hisarı halkı ile beraber tekâlifi örfiyevi vererek cemaati içinden ihraç ve bu kasabada oturması için Doğan-hisarı kadısına 3 Temmuz 1712 de hüküm gönderilmiştir (MAD ts., nu. 3439, —İBAŞ— s. 326).

[38] aynı eser, I, s. 164-165.

[39] Fakat hazı eskiyalar ile birlesmiş olmaları üzerine, türkmen, kürt ve arap topluluklarının türkmen mahallesindeki haneleri tahrip edilerek yeniden tahrir yapılması, reayasının ayırt edilmesi, hariçten gelen oymakların iskân mahallelerine nakledilmeleri için Şam beylerbeyi ve Emir-i hac Nasuh Paşa'ya 1709 Haziran ayında bir hüküm gönderilmişti (MD, nu. 116, s. 129).

iddia edilirdi ki bunların ekserisi kasaba, şehir ve köylerde yerleşik olarak yaşarlardı; bunlar vergiden muaf oldukları halde, bazen mensubu olduğu iddia edilen oymak tarafından, üzerlerine konmuş olan vergiyi müştereken vermek talebi ile karşılaşıyorlardı[40]. Adana şehrinde çeşitli sebepler ile yerleşmiş hayli konar-göçer menşe'li insan vardı[41]. İfrâz-ı Zülkadriye'ye mensup olup İstanbul'da sakin olan insanların mevcudiyetine de işaret edelim[42]. Bunlardan başka Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Malatya, Maraş, Payas ve sâir şehirlerde dahi -XVII. asır sonlarında- çoğunlukla yerleşmiş bulunduklarına işaret ile iktifa etmeliyiz.

A — 1691-1699 YILLARI ARASINDA KONAR-GÖÇER HALKIN HÜKÜMET TARAFINDAN İSKÂN EDİLMESİ VE BUNUN SEBEBLERİ

1 — Konar-göçer ahalinin merkeziyetçi bir devlet nizamı ile bağdaşamayan hayat tarzları yüzünden yerli halka büyük zararlar vermelerini sona erdirmek endişesi

Hükümet tarafından kendilerine ayrılan yaylak ve kışlak mahallerine gidip gelirken, evvelce vermiş oldukları taahhüt senetlerine rağmen daima yerli halkı mutazarrır etmişlerdir. Bu, ekili toprakları çiğnemekten başlar, mahsulleri ve hayvanları gasbetmeğe, hatta evleri tahribe kadar varırdı. İnsan kaçırdıkları, yaraladıkları, öldürdükleri, olağan işlerdendi. Seferler dolayısiyle Anadolu, muhafazasız veya inzibatı için az kuvvet kalırsa, meydanı boş bulup kaydettiğimiz zararları yaparlardı; büyük kütleler halinde harekete geçtikleri zaman bir çok

[40] Mesela İfrâz-ı Zülkadriye ahalisi, Aksaray kazasında yüz yıldan fazla ikamet eden sekiz hane hakkında bu şekilde iddiada bulunarak öşür bedelini birlikte vermeyi teklif etmişlerdir (MAD ts., nu. 8458, s. 44). Fakat sonradan yapılan araştırmada bunların konar-göçerlik ile ilgileri olmadığı anlaşıldı.

[41] Hacılar kürtlerinden Müderris Kürd Üveys, Rakka'ya, aşiretinin bulunduğu mahalle nakle memur olmuş idi. Adana valisinin arzı ile 1709 da Adana'da ikametine müsaade edildi (MD, nu. 116, s. 63). Keza ilmiyeye mensup olduğu anlaşılan —Dânişmendlü'ye tabi— Kara Ali Efendi halkı ifsâd etmesi sebebinden, oymağının bulunduğu mahalle nakil ve iskân için emir verildiği halde, sonradan mağduriyetine dayanarak kendi halinde olmak üzere Adana'da oturmasına 1709 Şubatında izin verilmişti (MD, nu. 116, s. 63).

[42] Hâs aklâmından 124 nefer ifraz-ı Zülkadriye'nin perakende halkından... (MAD ts, nu. 8458, s. 94).

köy ve kasabayı tahrip ederlerdi[43]. Adeta **çoban ile saban arasında bir mücadele** diyebileceğimiz bu hareket, görünüşe göre, göçer-evli **seyyar kütlelerin tahribkâr zaferleriyle sona eriyordu.** İktisadi fonksiyonları hayvancılık olan bu halk ile çiftçilik yapan yerleşik halk arasındaki mücadelenin Türkiye'nin bünyesinde yapmış olduğu tahrip edici tesirin ne kadar büyük olduğu tahmin edilebilir[44]. İşte bundan dolayı hükümet sefer zamanlarında dahi iç emniyeti korumak hususunda büyük bir hassasiyet gösteriyordu. Bunlar arasındaki mücadelenin esas itibariyle yaylak ve kışlak davasından meydana geldiğini ilâve edelim. Her oymağa yaylak-kışlak yerlerinin hükümet tarafından gösterildiği malumdur. Bu mesele oymaklar arasında dahi bir anlaşmazlık konusu idi[45]. Bu, nüfuslarının artması yüzünden yaylak ve kışlakların kendilerine yetmemesinden olduğu kadar, tayin edilmiş yerlerin otlak ve su durumunun kifayetsiz olmasından da meydana çıkmakta idi[46]. XVII. asır başlarında ve sonlarına doğru bazı ulusların doğu Anadolu'dan batıya göç arzusunda bulunmaları, bu ihtiyacın zoru ile olmuştu. Bu ar-

---

[43] MAD ts., nu. 7534, s. 269; ŞD, nu. XI, s. 110, 286, 362; ŞD, XII, s. 49, 65; SEHH, s. 90-91, 95-96, 291-292; ATA, s. 57, 59, 72 93.

[44] SEHH, s. 291-292, 334; Çağatay Uluçay, Sarıulan oğulları ve eserlerine dair vesikalar, İstanbul 1940, s. 69-70, 73-74; ATA, s. 56, 73-74.

[45] Balıkesir civarında olan Akça-pınar ile Beticek-Oluk yaylakları için Avcılar ve Kaşıkçılar isimli oymaklar münazaa halinde idiler (Kâmil Su, ayrı eser, s. 10-11). Boz-ulus'un Erzurum ve Diyarbekir'de bulunan Eğri-sarı, Kayalı-göl, Sarı-Veli, Kara-pınar, Mescidli-yurd, Çukur-yurd, Dor-yurd, Baş-pınar, Sulak-minaresi (?), Kızıl-pınar vesair yaylak yerlerine hüccetli, tapulu vilayet defterine rağmen, Rişvanlı oymaklarından bazı kimseler müdahale etmişlerdi (MAD ts., nu. 7534, s. 392).

[46] Tokat voyvodalığına tabi olan İl-beyli oymağı, yaylaya olan ihtiyaçlarından dolayı, kanuna aykırı olarak, Erzurum sancağındaki Kuruçay nahiyesinde bulunan çiftlik köylerinin bazı mevkilerini yüzelli yıldan beri kendilerine yaylak edinmişlerdi (MAD ts., nu. 3449 —KBAŞ—, s. 18). Boz-ulus'a tabi bazı oymaklar Diyarbekir altında olan kışlak-yaylak yerlerine gitmeyip Anadolu eyaletindeki yerlerde kışlak ve yaylak yapmakta idiler (ATA, s. 67-68). Haleb türkmenleri ve Yenil haslarına tabi oymaklardan bir kısmı birkaç yıldan beri âdet-i kadime muhalif olarak Anadolu, Karaman ve Rum eyaletlerinde yaylayıp kışlamakta idiler. Bu duruma son vermek üzere ilgili vilayet kadılarına, beylerbeyilerine ve voyvodalarına 26 Aralık 1613 ve 25 Ocak 1614 tarihli hükümler gönderilmişti (ATA, s. 67-71; Buna rağmen önlenememiştir: bk. SEHH s. 322-323, 334-335). Yenil toprağında müstakil yaylakları varken Rum eyaleti dahilinde Karayel mahalline ağırlıkları ile gelip ekili toprakları hayvanlarına yedirmekte, evleri yıkmakta olan Barak, Bayındır, Duresinli (?), Rişvan oymaklarının, bundan sonra müstakil yaylaklardan başka yere gitmemeleri için, 1636 Haziran ayında ilgililerin dikkati çekilmiştir (ŞD, XI, s. 362).

zuda Suriye'nin kuzeyine doğru baskınlarını arttıran Aneze ve Şamınar yayılışı da önemli bir rol oynamıştı.

İktisadî buhranlardan meydana gelen içtimaî düzensizlik, gayet tabiî bunlar üzerinde de tesir yapıyordu. Ekseriya harp zamanı meydana gelen buhranların sebeplerinin büyük bir kısmı vergi meselesi üzerine toplanmaktadır. Harp zamanları üzerlerine konan olağan üstü zamanlara ait vergilere ve idare adamlarının türlü bahaneler ile aldıkları para ve eşyaları vermeğe dayanamıyacak kadar zayıf gelirleri olan oymakların, bunları ödeme hususunda mukavemet edecekleri, hiç olmazsa başka yerlere gidecekleri tabiî idi. Bu ahvalde, vergilerini vermemekte inat etmeleri, onların devlet tarafından eşkiya ilân edilmelerine sebep oluyordu [47]. Biz buna vergi toplamağa gelen memurların vergilere ek olarak halktan cebren sızdırdıkları miktarları da ilâve etmeliyiz [48]. Bu gibi çeşitli elemanların tahriki, yerleşmek üzere olan, yahut intibak etmekte olan bazı oymakların konar-göçer hayata olan özlemlerini tazeliyordu. Tayin edilmiş yaylak-kışlaklarını terkederek, diğer boylar içine saklanmak veya yerli halka ayrılmış olan yerlere gitmekten başlayarak, vergi vermemeğe kadar giden nizama aykırı hareketleri, zamanla artık tam bir şakavet hareketine bürünüyordu. Oymaklar, münferiden eşkıyalık ve hasarat yaptıkları gibi, başka gruplara da katılıyorlardı, bu gruplardan kastettiğimiz sekban ve saruca'lardır [49].

Bir kaç kişiden başlayarak 4-500 hatta bir kaç binden ibaret gruplar halinde etrafa salgın salarak köy ve kasabalar arasında gidip gelmelere mâni olup, yol ve seyahat emniyetini ortadan kaldırdılar [50]. Bunun ticaret emniyetini kaldırıp, onu büyük ölçüde sekteye uğrattığını söylemeğe lüzum yoktur. Basit iş ziyaretlerinden büyük ticaret kervan-

[47] Şikâyet ve ahkâm defterlerinde bu hususta birçok kayıt bulunmaktadır: SEHH, s. 110-111, 295-296, 385, 403; ŞD, XI, s. 482; MAD ts., nu. 2933 — KBAŞ—, s. 104; ayrıca bk. Giriş, s. 2-4.

[48] Kâmil Su, aynı eser, s. 32-33; İbrahim Gökçen, aynı eser, s. 62-63; ŞD, XI s. 217, 410, 522. Hatta bazen oymak kethüdaları da idareciler (ehl-i örf) ile beraber kendilerine tabi olan reayanın rüsumlarını alıyorlardı (ŞD, XI, s. 212; Kâmil Su, aynı eser, s. 41). Hısn-ı Mansur kazasındaki Rişvan taifesinden 1685 yılından beri üç yıldır mutad olan vergilerden maâda ve defterde aykırı olarak yılda ikibin yedişer kuruş aylık, zammiye namiyle yüzelli bin koyun alınmış, ayrıca her bir yüz koyundan altmış buçuk kuruştan harcıvah, bundah başka her yüz davardan dalya (?) namiyle bir veya iki koyunları hâs voyvodası tarafından alınmıştı (ŞD, XI, s. 302).

[49] ŞD, XI, s. 304; bunun hakkında bakınız: Giriş, s. 7-10.

[50] ŞD, X, s. 110, 503; ŞD, XII, s. 49, 51, ŞEHH, s. 93-94, 435-436, 442.

larına kadar, bütün ticarî faaliyeti sekteye uğrattılar[61]. Bu eşkıyaların saldığı korku yüzünden güney-doğu Anadolu'daki bazı şehirlerde hanların çok metin yapıldığını Evliya Çelebi[62] kaydetmektedir ki ne kadar mübalâğalı olsa, duyulan ticarî endişeyi hissettirmesi bakımından dikkate şayandır. Cebel-i Sincar'da bulunan Yezidîler, Mardin köylerini daima basıp ticaret erbabının yollarını keserlerdi[63]. Özellikle ticaret kervanlarının vurulması, tüccarların bu işle ilgili olanlarının haklı endişelerini icap ettiriyordu[64]. Bu hususta yapılan seyahatler büyük bir korku içinde geçiyordu[65].

Yaylak-kışlak mahalleri arasındaki gidiş geliş esnasında ekili toprakları hayvanlarına çiğnetip mahsüllerini yedirmeleri, daima tekerrür eden hadiselerdendi. Bunların, bazen bütün bir bölgenin ekili yerlerini tahrip ettiği dahi olurdu. Fakat sekban ve saruca eşkıyaları ile beraber köyleri, kasabaları hatta şehirleri dahi basıyorlar; ekili yerleri bağ, bahçe ve tarlaları korkunç bir şekilde harap ediyorlardı[66]. Bunun oralarda yaşayan halk için ne kadar öldürücü bir darbe olduğu tahmin edilebilir[67]. 1687-1689 yıllarında bu hareketler gittikçe çoğalmağa başladı,

[61] Tavernier, aym eser, I, s. 70; Cornelius Le Bruyn, Travels to the Levant. London 1702, s. 264; Kervanların yerlerine salimen varması için tehlike bölgesine yaklaşıldığı zaman, kervanın bir kaç parçaya ayrılarak muhtelif yollardan ilerlemesi prensibi takip ediliyordu (Tournefort, A voyage in to the Levant, London 1718, II, s. 180-181, 325).

[62] Aynı eser, IX, s. 342.

[63] Melek Ahmed Paşa, 40.000 askerle bunları tedibe çalışmıştı (Evliya Çelebi, aynı eser, IV, s. 65).

[64] 1679 da Sivas civarında, Bağdat kervanı basılarak 36.000 kuruşluk eşya, 39 yük buğday vesair eşya gasbedildi (ŞD, XI, s. 334). Bu vurgunun Alaca-han kurbunda olduğu diğer bir vesikadan anlaşılıyor (MAD ts., nu. 2935 —KBAŞ—, s. 442).

[65] Kürd eşkiyası gece uyumakta, türkmen eşkiyası gece dahi faaliyet halinde bulunduklarından etrafa büyük dehşet saçmakta idiler (Tournefort, aynı eser, II, s. 329).

[66] ŞD, XI, s. 68, 320; SEHİH, s. 435-437.

[67] (Köylerdeki evleri, bu arada 18 cami yıkıp, köy köy dolaşarak hayvan ve mahsulleri gasbettiler. Boz-ok sancağında bulunan kasabaların ahalisi türkmen eşkiyasının istilasından çok zarar gördükleri için, onları muhafazaya mamalu oymağı memur edildi; yalnız sancak dahiline girmeyip yaylak ve kışlaklarına gidip geleceklerdi (1688: ŞD, XII, s. 96; İbnül Emin ts-Dahiliye ks. nu. 726). Padişah hasılarına mensup halktan, Millî oymakları yol kesen eşkiyadan olup, 1679 yılında bir kısım çiftliklere ait toprakları zap, emvâl ve erzakları gasbettiler; bu mukataaya dahil ahalinin çoğu etrafa dağılarak civarlarında bulunan Haleb, Antep ve Antakya kazalarında oturmaya başlayınca mukataanın geliri noksan geldiği gibi Haleb, Şanı ve Maraş taraflarına gidip gelme imkânı da ortadan kalktı (1633 Kasım ayı tarihini taşıyan vesika: ŞD, XII, s. 85).

her taraftan merkeze şikâyetnameler geldi [58]. Mahsuldar bir vilâyetin bu sebepten dolayı kıtlık çektiği dahi görülmüştü [59]. Böyle bir ahvalde, ahalinin bir çok defalar yaşama şartlarına tahammül edemeyip yerlerini terkederek sağda ve solda dolaştıkları, hatta başka yerlere göç ettikleri görülmüştür. Bunlara mukavemet edebilmek için bazı şehirlerin etrafı surlar ile çevrilmişti [60]. Yerleşmiş durumda bulunan oymakların bir kısmı dahi konar-göçer eşkıyaların tecavüzlerinden dolayı yerlerini terkedip etrafa dağılmak zorunda kalmışlardır [61]. Türkmen ve kürt gruplarının Rakka, Halep,Maraş taraflarında daha ziyade dolaştıkları ve hasarat yaptıkları için bölgenin ve civar yerlerin idarecileri, Rakka valisinin emrinde olarak bu meselenin halledilmesine memur edilmişlerdi [62]. Fakat alınan bütün sıkı tedbirlere ve hatta elebaşılarından bir kısmının tedip edilmelerine rağmen, kısa bir zaman sonra tekrar ayaklandıkları ve bu arada bir çok zararlara sebebiyet ver-

---

[58] Şikâyet defterinde, bu şikâyetler hakkında mahalli idare adamlarına, mes'elenin tasfiye ve tanzimi üzerine müteaddit hükümler yazılmıştır. Rakka beylerbeyisine ve Anteb kadısına hüküm: evâsıtı Cemaziyülevvel 1099 (ŞD, XI, s. 68); Kochisar ve ... kadılarına evâhırı Cemaziyülevvel 1099 (aynı defter, s. 110): Rakka beylerbeyine ve Selendi sancağı beyi ve Sivas ili ve Tozanlı ve Yıldız-eli ve Firuz kadılarına ve Anteb mütesellimine ve Yeni-il voyvodasına hüküm evâsatı sâfer 1099 (aynı defter, s. 362): Karaman beylerbeyine ve Konya mollasına ve Koçhisar ve Karaman kadılarına hüküm, evâil-i Ramazan 1099 (aynı defter, s. 503; ŞD, XII, s. 85); Maraş beylerbeyine hüküm, evâsıt-ı 1100 Safer (ŞD, XII, s. 96; İbnül Emin ts-Dahiliye ks. nu. 726).

[59] Maraş sancağının mümbit topraklarına sahip olan Pazarcık ve Keferdiz nahiyeleri, Çepni oymağı'nın istilasını takip eden olaylar sonucunda kıtlık felaketine uğradı (İbnül Emin ts-Dahiliye ks. nu 839). 1688-89 yıllarında türkmen oymaklarından Bozkoyunlu, Bozkoyunlu Murtaza, Herikli, Pir Budakoğlu, Dimlekli, Hardallı, Beğmişlü, Karaşeyhli, Araplu Musa, Kızıl Ahmed ve diğerleri Beydili ile beraber Hısnı Mansur kasabasında, keza Bozkoyunlu, Kara-Eşmeli ve diğer oymaklar da Elbistan kazasındaki ekili yerleri, köyleri tahrip ettikleri gibi yüzlerce insan da katlettiler (ŞD, XI, s. 286; MD, nu. 93, s. 214; ATA, s. 79).

[60] Güneyde Kilis şehrinde olduğu gibi (Evliya Çelebi, aynı eser, s. 330).

[61] Sivas sancağında Şarkpâre kazasına dahil Olkaman (?) ve Akkuzulu oymakları türkmen ve levend tâifelerinin tegallübünden etrafa dağılıp perişan oldular, köyleri harap ve yerleri de boş kalmıştı (İbnül Emin ts-Dahiliye ks., nu. 857).

[62] Arab ve türkmen aşiret ve eşkiyaları Suriye'nin kuzey taraflarında daha evvel hayli büyük tahribat yapmışlardı. Bab kasabası Evliya Çelebi zamanında (III. s. 144), türkmen ve arap eşkiyalarının mekânı haline gelmişti (Ayrıca bunun için bk.: s. 44-45; MD, nu. 100, s. 32; ATA, s. 92).

dikleri de kaydedilmelidir [60]. Boyların ayaklanmaları bazen birden, bazı ahvalde de birbirini takiben yahut aralıklı oluyordu. Yerleşik halk ile olan mücadeleler bir tarafa, bu ayaklanmalar mahallin idari otoriteleri olduğu kadar merkezî hükümeti de hayli meşgul etmiştir. Şimdiye kadar yaptıkları, idareciler tarafından şakavet olarak vasıflandırılan hareketlerin hükümet tarafından bastırılmalarına ve bunun bazen feci bir şekilde olmasına rağmen, bu görev ile sorumlu kimselerin yerlerine avdet ettikten sonra, bunların tekrar harekâta başladıkları görülüyordu. Tedip ve sürgün gibi cezaların bir hal çaresi olmayacağı da meydanda idi. Hükümet bunları Anadolu'da, evvelce mamur iken içtimaî buhranlar sonunda harap olmuş ve ahalisi tarafından terkedilmiş topraklara yerleştirmekte karar kıldı.

2 — Harab ve boş yerleri imar etmek ve yeniden ziraate açmak

XVI. asır sonlarından itibaren meydana gelen içtimaî buhranlar, Türkiye'nin bir çok yerlerini harap bir hale getirmişti. Celâlî isyanları ve onların bir devamı mahiyetinde olan **levend, saruca, sekban** olarak isimlendirilen hareket, fasılalara rağmen devamlılık gösteriyordu ki tahribatın genişliği de buradan ileri gelmiştir. Kanun, bir raiyetin zulm ile dahi yerini terkedip başka bir yere gitmesini menetmekte idi. Bunda göz önünde tutulan mesele, bu hususun gerek vergi bakımından gerekse memleketin zirai durumu bakımından vahim sonuçlar doğurması ihtimalinden dolayı idi. Göç edeli 10 yıl geçmemiş derbend ve evkaf reâyasından hariç olan reâyanın eski yerlerine derhal iâde edilip tekrar iskân edilmeleri gerekiyordu; aksi hususa müsaade edilirse memleketin harap olacağı durumu gözönünde tutuluyordu[61]. Kanun-nâme'lerdeki bu şekilde kayıtlı olan hususların, hükümet tarafından muhafaza ve takip edilmesinde büyük bir dikkat gösterilmesine rağmen, halkın bulundukları toprakları terkederek daha iyi yaşama şartları olan yerlere firar etmeleri, daha doğru bir deyim ile göç etmeleri, ne gibi şartların

[60] MAD, nu. 8453, s. 127; Türkmen topluluklarından Beğmişlü, Araplu, Kara-Şeyhlü, Döğerli, Kadirli, Sinre, Boz-koyunlu, Çepni, Mamalu oymaklarına mensûp olanlar yolları ve geçit yerlerini kestikleri gibi bir çok insanı da katle teşebbüs ettiler. Bu arada tesadüf ettikleri Darende kasabasında oturan halkın malları ve zahirelerini dahi gasbettiler; bunlar 3 yıl evvel de Bağdad kervanını vurmuşlardı (MD, nu. 100, s. 104; ATA, s. 93-94).

[61] Kanunnâme, M. Cevdet yz. nu. K. 557, s. 137; Defterdar Mehmed Paşa, Nesâyihü'l-vüzera ve'l-ümerâ, Ottoman statecraft, yayınlayan ve tercüme eden Walter Liwingston Wright Jr., Princeton University, Oxford 1935, s. 74; bu hususta bir de bk. Ömer (Lütfi) Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda çiftçi sınıfların hukukî statüsü», Ülkü Mecmuası, IX. (Ankara 1937), s. 108-110.

onları buna mecbur ettiğini ortaya koymaktadır[65]. Harap ve boş bir halde bulunan köylerin hemen hemen çoğunun zeamet ve timar köyü olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır. Hatta, haslara tabi köyler arasında dahi, bu akibete uğrayanlar çoktu. 1607 yıllarında Kilis'den Halep'e kadar olan yerlerde bulunan köyler hemen hemen tamamen virane idi[66]. Bu mesele, devleti ve devrin bazı yazarlarını da meşgul etmiş, onları bunun sebeplerini araştırmağa ve düşünmeğe zorlamıştı[67]. Kâtib Çelebi[68], 1635 tarihine kadar gezdiği Osmanlı ülkelerinde ekseri köyleri harap görmüştü. 1658 yıllarında vukubulan Celâli hareketinde Bursa'dan sahile kadar olan yerlerin ahalisi Üsküdar civarına iltica etmişlerdi. Bunun gibi diğer yerlerde de sahip oldukları para ve eşyayı eşkıyaya teslim edip topraklarını terkedenler hayli yekûn tutuyorlardı[69]. Evliya Çelebi'nin[70] gezdiği sıralarda, çok hareketli ticaret ve ziraat yerlerinden olan Harran kasabası ve kalesi, Ane şehri, Fırat kenarındaki Bâlis kasabası ve bunlara bağlı olan köyler, Haleb eyâletine bağlı Bâb kasabası harap bir halde bulunuyordu.

1691 yılında, Türkiye'de ve Suriye'de, harap ve ahalisi tarafından terkedilmiş bulunan yerler hakkında resmî kayıtlara sahip bulunmaktayız. Suriye'de bu tahribatın geniş olması yeni aşiret kuvvetleri etrafında gruplanan ve yeniden teşekkül eden bedevî baskısı sebebi ileydi. Osmanlı hakimiyetinin ilk devirlerinden hükümet ile bir ahenk halinde yaşayan Fadl ve Mevalileriri kudretleri nüfus kesafetinden dolayı Arabistan'dan dışarı yayılan Şammar ve Aneze aşiretleri tarafından tahrip edilmişti[71]. XVII. asrın hemen yarısında Şammar aşiretinin Necid'den gelip Suriye çölüne hâkim olmalarından 20 sene sonra Anezeler de harekete geçtiler. Anezeler, Şammarları diğer bazı bedevilerin yardımı

---

[65] Bu husus için şimdilik bk. Mustafa Akdağ, «Celâli Fetreti», **DTCFD**, XVI. (1958), s. 67-74.

Abdülkadir, **Vekâyinâme**, Wien Bibl. Nat., nu. 1053, 240 b.

[67] Koçi Bey zamanında, Celâli isyanlarının birinci devresinde, Anadolu, Sivas, Haleb, Şam, Urfa, Diyarbekir, Erzurum, Van ve Musul eyaletleri tahrib edilmişti (**Koçi Bey risalesi**, neşr. Ali Kemali Aksüt, İstanbul 1939, s. 49). IV. Murat Revan Seferine giderken Kayseri ve sair Anadolu memleketlerini hâlî ve harab bir halde gördü (**Naima**, aynı eser, III, s. 236).

[68] Kâtip Çelebi, **Düstûrü'l-amel li ıslâhi'l-halel**, İst. 1280, s. 127-129.

[69] **Naima, Tarih**, VI, s. 328-329, 336.

[70] **Seyahat-nâme**, III, s. 146, 161, 164-165, 167.

[71] A. Hourani, «The Changing Face of the Fertile Crescent in the XVIII th century», **Studia Islamica**, VIII. (1957), s. 94.

ile Fırat'ın öte tarafına attılar[72]. Harap ve terk edilmiş köyler, onların aralarındaki mücadelenin izleridir. Rakka eyâletinin Urfa sancağında Suruc nahiyesi ile Harran nahiyesi, Fırat'a akan Belih nehrinin ve ona tabi küçük nehirlerin ihtiva ettiği yerler, Rakka eyaletinin güney kısımları, Balis nahiyesi, Haleb eyaletinde bulunan Münbiç nahiyesi, Urfa kazasında bulunan Boz-âbad nahiyesi, Adana eyaletinde bulunan Ayas, Berendi ve Kınık, Payas, Misis nahiyelerinde bulunan Demir-kapı'dan Misis'e kadar olan arazi; Hama ile Humus sancakları arasında bulunan yerler ve Barin nahiyesi ve civarı, Boz-ok sancağındaki Akdağ, Emlâk, Budak-özü, Süleymanlı-i kebir kazaları dahilinde bulunan yerler, Tokat sancağı dahilinde bulunan bir kısım topraklar; Kütahya eyaletine[73] dahil Hamid sancağında Keçi-borlu, Urla nahiyeleri, Geyikler kazasına bağlı Pınar-başı nahiyesi, Karahisar-ı sahip sancağında Sandıklı, Honas, Dazkırı, Şeyhler, Çöl-âbâd nahiyelerinde bulunan köyler ile bunlara Tokat sancağı dahilinde ve Diyarbekir eyaletinde bulunan bir çok harap ve terkedilmiş toprakları da ilâve etmeliyiz [bk. Anahtar harita].

Hükümet buna bir çare bulmak, yani buraları imar etmek, Kanunî tabiriyle **şenlendirmek**, ahali getirip yerleştirmek için bazı tedbirler düşündü. Buraların **raiyetsiz -ahalisiz-** olması, harap ve ziraat yapılmadığı için gelir elde edilememesi vilâyet idarelerine ve dolayısiyle hükümete zarar ve ziyan vermekte idi. Bu sebepten dolayı bu gibi köyler, isteyen kimselere verilmeye başlandı. Bu yerlere hariçten halk getirip şen ve âbâdan etmek, ziraate açmak şartiyle, defterde vermeğe mükellef olduğu maktu' mal ne ise, oranın voyvodasına vermek üzere arzu edenlere veriliyordu[74]. Fakat bu faaliyetin daha geniş bir şekilde yapılması elzem idi. Türkiye'nin bünyesinde derin açılmış birer yara halinde duran ve feci bir iç mücadelesinin hatırasını ve izlerini taşıyan bu yerleri tamir edip, yeniden ahali getirip, yerleştirmek için Fazıl Mustafa Paşa'nın düşüncesi muhakkak ki çok akılane idi. Buralara yerleştirilecek insanlar da konar-göçer halktan, yani türkmen ve kürt oymakları ile Arap göçebelerinden seçildi.

---

[72] Rockendorf, «Aneze» maddesi, İslâm Ansiklopedisi.

[73] Kütahya eyaletinde bulunan ve ismi geçen yerlere dahil köyler, sarucasekban, eşkiyalarının tahribatı sonucunda harap olarak boşalmıştı (MAD ts., nu. 8458, s. 51-52).

[74] 1686, 1687 ve 1688 yıllarına ait bulunan «kuyudât-ı berevât ve ahkâm-ı şikâyet» defterlerinde bir çok berat kaydı bulunmaktadır (MAD ts., nu. 2933, 2935, 6374).

3 — Diğer şakavet unsurlarına ve daha büyük zararlar meydana getiren göçebe gruplara karşı yerli ahaliyi, ekili topraklarını ve hayvanlarını muhafaza endişesi

Muharebe zamanları sefere giden idarecilerin yerine bırakılan kimselerin ve kuvvetlerin kifayetsiz oluşu, bu durumu fırsat bilen zümreler için en uygun zamanın meydana gelmesine sebep oluyordu. Hükümet tarafından asayişi muhafaza, ahalinin ve yolların emniyetini muhafazada muhakkak ki büyük bir yer işgal etmiştir[75]. Bu bakımdan muharebe zamanları daimi olarak bu işle memur kimselerin bulundurulması çok önemli bir konu idi. Bu mesele büyük ticaret ve kervan yollarının geçtiği yerlerde özellikle güney-doğu Anadolu, Suriye'de daha hayatî bir mahiyet taşıyordu[76]. Emniyeti temin için halk hareketlerine sahne olan yerlerde olağan üstü bir durum varsa, **teftişçi** veya **müfettiş** lakapı ile üstün selâhiyetleri olan bir kimse gönderiliyordu. Zaten Türkiye'de asayiş ve nizam meselesi ile çok yakından ilgili bazı teşkilâtlar mevcut idi. Fakat bu devirde kısmen zaafa uğramışlardı. **Derbend, beldâr** gibi yol, geçit ve köprü emniyeti ile vazifeli olanlar yerlerini terketmişlerdi. **Derbend** teşkilâtındaki nizam bozukluğu özellikle kaydedilmelidir[77]. Bozok sancağı dahilinde bulunan Sivas'a dahil ve güney-doğu taraflarında bulunan derbendlerin nizamlarının bozulmuş olduğunu, derbendçilerin ise yerlerini terkettiklerini kayıt ile iktifa edelim.

---

[75] Buna haç mevsimi dolayısı ile hacı kafilelerini eşkiyaların, özellikle göçebe arap aşiretlerinin taarruzlarından muhafaza etmek için, mevsim devamınca muhafız kuvvetler kullanıldığı da ilave edilmelidir.

[76] Güney-doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki ticaret ve kervan yolları şebekesi için şu esere bakılmalıdır: Franz Taeschner, **Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen**, II. (Leipzig 1926), s. 29-31, 32-37, 38-40.

[77] Kanuna göre geçit ve **derbend** hizmetine tayin edilenler devamlı olarak mevkilerinde bulunmak zorundaydılar. Buna karşılık kendilerine **tekâlif-i örfiye, tekâlif-i şakke** ve **avarız-ı divaniye**'den muafiyet tanınmıştır. Bunlara tanınmış olan hak ve muafiyetler, bölgelere göre küçük farklar göstermektedir. Başka bir bölgeye geçip gittikleri yerlerin **avârız hane**'sine yazılıp vergi ve cüsumlarını öderlerse kendilerine ilişilmezdi. Aksi halde eski yerlerine sevk edilirlerdi (Abdurrahman Vefik, aynı eser, I. 110-111; Ömer Lütfi Barkan, Kanunlar, s. 275, 281: Derbend teşkilâtı için şimdilik bk. Hikmet Tongur, **Türkiye'de genel kolluk, teşkil ve görevlerinin gelişimi**, Ankara, 1946, s. 103-105). **Derbendciler**, eşkiyaların devamlı hücumlarına dayanamadıklarından dolayı yerlerini terk ettikleri gibi salgın hastalıklardan da kırılmışlardı. Geride kalanlar ise beklenenî yapamayacak duruma düşmüşlerdi (MAD ts., nu. 7574, s. 70; nu. 8458, s. 68; nu. 534, s. 56. Derbendler hakkında bir de bk. Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı İmparatorluğunda çiftçi sınıflarının hukukî statüleri**, s. 103).

Konar-göçerlerin hâli ve harab yerlere iskân edilmeleri ile, daimî bir muhafız kuvvetinin yerli halkı eşkıyalara karşı korumaları endişesi de güdüldü[78]. Onlara ayrılmış olan yerlerin, eşkıya tahribatından dolayı harap ve boş olduğu hatırlanırsa, bu hususta hükümetin tatbik etmek istediği programın manası daha iyi anlaşılır. Suriye'de Aneze ve Şammar arap aşiretlerinin baskısı ile harap ve terkedilmiş yerlerin iskânı ile birlikte, Halep-Şam ticaret yolunun emniyetinin temini hususunu birlikte mülâhaza etmek lâzım geldi. Bu düşünce iledir ki, bunun yanısıra çok mühim derbend ve geçit hizmetlerinde dahi konar-göçer oymaklara mensup kimselerin kullanılması uygun görülmüştür[79].

B — 1691 YILINDA VAKİ OLAN İSKÂN HAREKÂTININ NİZAMLARI

Hükümet tarafından girişilmiş olan iskân hareketi, nizam-nâme veya kanun-nâme şeklinde tertip edilmiş olmayıp, bu hususta verilen emir, hüküm ve sâir talimatlar içinde dercedilmiş olarak bulunmaktadır. Merkezden ilgili vilâyetlere yazılan talimat, emir mahiyetinde olan hüküm ve fermanlar ile birlikte, hareket ile fiilen meşgul vali, kadı gibi idare ve hukuk adamlarının bu konuda yazmış oldukları muhtelif arz ve hüccetler, özellikle bu mesele hakkında tertip edilmiş olan iskân defterlerinden iskân hakkındaki nizamları derlemiş bulunmaktayız. Nizamlar teferruatta ufak tefek değişiklikler göstermekle beraber esas bakımından aynıdır.

Yerleşme arzusu besleyen oymaklar için evlerini inşa etmek ve ziraat yapabilmek için toprak tahsis edilecekti. Konar-göçer hayatı terkedip[80], silâhlarını bırakıp, kendilerine gösterilen yerlerde evler yapmak, çiftçilik ile uğraşmak, yerleştirme nizamının ana hükümlerindendi. Hükümet bakımından, reâyanın mümkün olduğu kadar fazla toprak işlemesi ve dolayısiyle fazla gelir alması kendi faidesi iktizası

---

[78] MAD ts., nu. 534, s. 10-11.

[79] Urfa ile Birecik arasında Çarmelik, Ayas ile Berendi arasında Kurt-kulağı, Misis, Antakya-İskenderun arasında ve Bağras nahiyesindeki Kara-mort, Kırşehir civarında Kesik köprü, Yeni-İl'e bağlı Han-ı cedid, Sivas'a tabi Alaca-han ve Hasan Çelebi derbendlerine muhtelif oymaklardan görevlendirilen gruplar, hem derbendcilik yapmak, ve hem de en mühimmi derbend civarında yer göstererek onları ziraat yapmaya teşvik etmek, boş araziyi ziraate açmak gayesiyle derbendci kaydettirildiler.

[80] —«... türkmânlık'tan çıkup Ayas ma'a Berendi ve Kınık hâzalarında sakin olup ziraat edüp...» MAD ts., nu. 8458, s. 131-132. Buradaki türkmenlik tâbiri, konar-göçer kelimesiyle eş manadadır.

olduğu için, ayrılmış olan arazide ziraat edip etmediklerini sıkı bir şekilde takip edecekti. Ziraat yaptıkları yerlerde elde ettikleri ürünler için, topraklarının verim derecesine ve kanunen tayin edilmiş hadde göre bir vergi vermek zorundadırlar. Bu arazinin durumuna göre beşte birden yedide bire (**hums'dan sub'a**) kadar değişmekte olup[91], bağ ve bahçeler için her bir **cerîb-i şer'î**'sine [92] göre vergi ve rüsumu alınmaktadır. Güvenilir kimseler, oymaklara başbuğ tayin edilmekte böylece aralarında çıkacak veya çıkması ihtimali olan kanuna aykırı hareketlerde mesulleri oymakların söz sahibi kimseleri vasıtası ile yakalayarak hâkime teslim edeceklerine oymakların ihtiyarları ve iş erleri vasıtası ile hükümete karşı birbirlerine kefil olmaktadırlar. Bulundukları bölgeyi her hangi bir eşkıya istilasından yahut zarar vereceklerden muhafaza etmek kendilerinden beklenen en mühim vazifelerden biridir. Bu muhafaza görevi adeta bir çeşit milis, daha doğrusu, **derbendçi** ve inzibat kuvveti hüviyetine girmiş olduklarını telkin etmektedir. Bu suretle idare adamlarının her hangi bir sebeple vazifelerinde bulunmaları halinde senelerce devamlı tazyik altında mamur bölgeleri harabeye çeviren eşkıyaya ve güneyde arap göçebelerine karşı daimî bir muhafız olarak kullanılmalarındaki faide meydandadır. Bu hizmetlerine karşılık olmak üzere, bütün **avârız-ı divaniyye** [93] ve sâir raiyet resimlerinden muaf addedilip, kendilerinden bir şey istememek şeklinde olmak üzere, bu madde açıklanıyordu. Sürülerini yaylağa çobanları ile gönderip kendileri ise aileleri ile birlikte yaz ve kış iskân mahallerinde kalacaklar; icap ettiği zaman mahallî idare adamlarının davetine derhal uyarak, onların bayrağı altına koşarak icap eden görevi yapacaklardı [94].

Bu talimat ve nizamların dercedilmiş oldukları hüküm, hüccet ve fermanlar 1691 yılının Ocak ayından itibaren başlamaktadır. Buna dair elimizdeki kayıtlarda en eski tarihli vesika 11 Ocak 1691 (= 10 Rebîülâhır 1102) dir. Bundan sonra 16, 21, 22 Ocak (= 15, 20, 21 Rebîülâhır), 3, 22, 25, 28, 29 Mart (= gurre-i Cemaziyülâhır, 2, 21, 24, 27,

---

[91] Anadolu eyaleti ile Hama ve Humus sancakları arasında yerleştirilenlerden yalnız beşte bir (hums); Şavi ve Simek aşiretlerinden üçte bir (sülüs) alınır; Bozok sancağında bu husus, bunlara nazaran farklıdır (bk. s. 58, 63).

[92] Arazi ölçüsüdür. Bunun için bk. Walter Hinz, **Islamische Masse und Gewichte**, Leiden 1955, s. 65-66.

[93] İmdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazeriyye, avârız, bedel-i nüzül, peksûmet-babâ, zahîre-baha, kürekçi bedeli... vs. gibi.

[94] MAD ts., nu. 534, s. 9-12, 41-43; aynı tasnif, nu. 3458, s. 4-6, 34, 38-40, 45, 49, 57, 87, 88, 95, 127, 296-297; İbnül Emin ts.-Dahiliye ks., nu. 931, 988, 1291, 1475; Ali Emiri ts.-II Ahmet ks., nu. 2116; Cevdet ts.-Dahiliye ks., nu. 14093; A-DVN, 1108; MD, nu. 101, s. 11, 47; MD, nu. 102, s. 208-209; ATA, s. 95-97, 105.

gitmektedir[55]. Muhtelif iskân bölgelerine ait olmak üzere, yukarıda işaret edilen tarihleri ihtiva eden ve bu meseleyi ilgilendiren vesikalar arasında bir tanesi esas olmak üzere aralarındaki farklar gösterilmek suretiyle aşağıya kaydediyoruz. Daha iyi anlaşılması için her hükmün başına konmuş olan harfler tarafımızdan ilâve edilmiştir :
28 Cemaziyülâhır), 12, 18 Nisan, (= 12, 18 Receb), 11 Mayıs (= Şaban), Haziran başları (= evâil-i Ramazan 1102) tarihini ihtiva eden hüküm, ferman ve hüccetler gelmekte ve diğerleri bunları takiben devam edip

a) **Rakka eyaletinde vâki' olan kadılara... mâ'lum ola ki Rakka eyâletinde vâki' olan nehr-i Belih kenarında Ağça-kal'a ve Ayn-ı Riz'-den Rakka'ya varınca ol nevâhide olan kura' ahalileri bundan akdem zulm u ta'addi ve tekâlif-i divâninün kesret-i tevârüdünden ve urbân tâifesi eşkıyasının istilâsından perakende ve perişan, arazileri hâli emâkinleri bi'l-külliyye harap olup cânib-i mîrîye ... bir nesne hâsıl olmadığından gayri ol havalilerde mürur u ubûr iden ebnâ-i sebil dahi salim olmadığından gayri mevazi-i merkumeyi şen ve abadan ve ebna-i sebili emn ü tatmin eylemek lazım olmağla**

b) **Büyük Türkman taifesinden Üsküdar evine tabi' bi'l-cümle Begdili ve sâir cemâatlerden ve Boz-ulus mandesi Türkmanlarmdan mevazi-i mezkurede arazi kasr-ı yed ve ziraat ü hırâset eylemek içün sâkin ve mütemekkin olmağa talib ü râgıp olanlar men' olunmayup**

c) **Fimâba'ad beynlerinden taayyün ve kesb eylemiş mu'temed ihtiyarları cemaatlere baş u buğ ve mir-i aşiret olup**[56]

ç) **İçlerinde fesâd ve şakavet ider olur ise kendüler alız ve hâkime teslim eylemek**

d) **Üzere ihtiyarları ve iş erleri ma'rifetiyle biribirlerine tekeffül idüp**[57]

e) **Ziraat u hırâset eylemek için her birisine arazi ve ikamet için mesken tahsis kılınmağın**[58]

---

[55] MAD ts., nu. 8458, s. 38-40, 42, 44-46, 48, 50-51, 126-127; MAD, nu 534, s. 9-11, 20, 43; MD, nu. 101, s. 11, 47; ATA, s. 95-97.

[56] MAD ts., nu. 534, s. 43.

[57] Bunun için kefalet senedi tanzim edilip, (nezr'e kat' olunmak) böyle bir durum meydana geldiği zaman, senetlerinde vermeyi taahhüt eyledikleri kadar parayı hazineye vermek zorunda idiler (MAD ts., nu. 534, s. 12). Türkmen aşiretleri için böyle kefalet senetleri tertip olunması daima olağan işlerdendi. Bu senetlerin derlenmesinden, bazen defterler meydana geliyordu (Mesela bk. Defteri Nüzûrat-ı Türkmânân tâbi-i kalem-i muhasebe-i evvel, MAD ts., nu. 3912).

[58] Kütahya ve Bozok sancaklarındaki iskân hareketinde oymakların taştan bina yapmaları uygun görülmüştü (MAD ts., nu. 8458, s. 26, 127; İbnül Emin ts.-Dahiliye ks. nu. 1117, 1478; Cevdet ts.-Dahiliye ks., nu. 1955; MD, nu 135, s. 57, 136, 282; MD, nu. 137, s. 19).

f) **Ziraat eyledükleri araziden hâsıl eyledükleri mahsulatdan arazilerinin tahammüllerine göre humus'dan sub'a varınca lazım olan humsların veyahut sub'ların[89], bağ, bahçe ve bostanlarından bi-hasbi'ş-şer' iktiza iden hukuk-ı arâzilerün cânib-i mirîye eda edüp**

g) **Ol havâlideki Arab ve sâir eşkıya** (türkmen ve kürd) **mazarratlarından gereği gibi muhafaza ve ahalisi ve ebnâ-i sebili emn ü mutmâin eylemek şartiyle**

h) **Avârız-ı divaniyye ve sâir rüsum-ı ra'iyyet** (tekalif-i örfiyye ve şakke'den) **bi'l-cümle üzerlerinden ref', muaf ve müsellem olup kat'an bir nesne ile mütâlebe olunmayup ve**

i) **Mevâşilerin mu'tadları üzere yaylâlarına götürdüklerinde kendüler götürmeyüp ehl-i ıyâlleri ile kendüler sayf ü şitâda mevâzi-i mezkûrede sakin olup ancak çobanları ile gönderüp kemâkân ra'i itdürmekde kimesne mâni' olmamak üzere**

j) **Türkmen cemâ'atleri cümle 3200 nefer erlü ve bundan ına'da İlbeglü aşâirinün yirleri umum üzere Belîh kenarında olan nevâhide sâkin olup**

k) **Rakka vâlilerine tâbi' ve emrine muti' olalar**

l) **Kurb-dârları ve civarında olan eşkıya üzerine varmak gibi bir emr iktizâ eyledükde vâli-i mezbûra müta'baât ile ma'an edây-i hidmet eylemek üzere**

m) **Bir ferde dahi ü taarruz itdürmeyesiz**[90]

n) **Eğer ita'at itmeyüp yaylağa gitmek isterler ise Behısnı ve Hısn-ı Mansûr ve Göynük ahalisine ve Küpeli Hasan ve Ya'kub Beg-oglı Halil Beg aşiretleriyle makarrların sedler, Elbistan ve Malatya sahralarına salıvirmemek içün emr-i şerîf virilmişdür.**

Bu emirnamenin taşıdığı manayı özetleyelim :

1) Harap ve boş yerlerin yeniden imarı ve ziraate açılması ve kaybedilmiş zirai gelirin kazanılması

2) Oymakları konar-göçer hayattan (türkmanlık'tan) çıkarıp yerleşik hayata intibak ettirmek

---

[89] Anadolu eyaleti ve Hama, Humus sancaklarına yerleştirilen oymaklardan yalnız humsları (MAD ts. nu. 534, s. 10; aynı ts. nu. 8458, s. 56-57, 61; bk. s. 46 not 82), Urfa'ya bağlı Çitli nahiyesinde Südüs (altıda bir) alınıyordu (aynı defter, s. 38-39). Ayas, Berendi ve Kınık kazalarında önce humus'dan sub'a kadar alınması kaydı 16 Ocak 1696 (10 Cemaziyülahır 1107) den itibaren Humus'dan alınmak üzere tashih edilmişti (MAD ts., nu. 8458, s. 45, 50).

[90] MAD ts., nu. 534, s. 10-11; MAD, nu. 8458, s. 4, 48, 135.

3) İç emniyet bakımından güneyde, özellikle kuzey Suriye'ye doğru baskı yapan Aneze ve Şammar gibi arab kabilelerinin istilâlarına karşı adeta bir muhafaza kuvveti sıfatiyle inzibat işlerinde kullanmak.

C — İSKÂN HAREKETLERİNİ YÖNETEN DAİRE (İdareciler)

Tasarlanmış olan iskân hareketini fiilen idare eden, bu işle vazifeli bir takım memurlar vardı. Hep birlikte mütalaa edilirse bir komisyon (**iskân dairesi** veya büro teşkil eden memurlar şunlardır:

1) Evvelden tesbit edilmiş olan nizamı tatbik etmekle görevli birinci şahıs, iskân mahallinin ait olduğu idarî amirin derecesine göre, **vali** yahut **sancak beyi** ile hukukî bakımdan **kadı** yahut **naip** idi. Ancak bazı iskân bölgelerinin arzettiği özellik dolayısiyle valinin, oymak halkının ruhiyatından ve işlerinden anlaması muhakkak ki çok lüzumlu idi [91].

2) **İskân kâtibi:** İlk zamanlar lüzumlu görülmemiş idi. Sonradan boy ve oymakların her hususları ile ilgili olması lazım gelen bir memura olan ihtiyacın sonucunda bir iskân kâtibi tayin edildi [92].

3) **İskân mübaşiri:** Valinin yanına yardımcı, bazen bizzat bu işin mesul adamı olarak merkezden gönderilirdi [93].

4) **İskân-başı:** İdareciler tarafından, yerleştirilen oymaklar ve boylar üzerine tayin edilen ve onların durumlarını, ruhiyatlarını çok iyi bilmesi lazım gelen ve daimi bir şekilde onlarla temas etmesi gereken şahıstır. Bu vazifeye tayin edilen kimsenin göreceği iş, esas itibariyle Bâlis sancağı beyliği olmakla beraber -bu iş tali olup- kendilerine, Rakka eyaletine iskân olunan boy ve oymakları ve eşkıyaları

---

[91] Rakka eyaletinde vali Rakka'da, kadı ise Urfa'da oturuyordu. Valinin emrinde bulunan alay beyleri kendisinin en yakın yardımcısı idi (MAD ts., nu 8458, s. 275).

[92] 7 Temmuz 1693'de Urfa gümrüğü mukataası malından verilmek üzere günde 15 akçe ile oymakların tahrir işinde hizmeti geçen bir zat kâtip tayin edildi. Aynı zamanda Rakka eyaletinde vali bütün mukataaların katipliğini de yapacaktı. Tahrir olunan oymaklar kaydolunan her isim başına 1 rub' kuruş verip, toplanan paranın yarısının kâtibe verilmesi oymak idarecileri tarafından uygun görüldü (MAD ts., nu. 534, s. 13). Arzettiği hususiyetten dolayı, bu memuriyet Rakka eyaletinde vâki olan iskân hareketinde kullanılmıştır.

[93] Dergâh-ı âlî kapucu-başısı rütbesinde olan bu mübaşirler, bazı ahvâlde Anadolu eyaleti, Bozok sancağı, Ayas, Berendi ve Kırık taraflarındaki iskân hareketini fiilen idare etmişlerdi (MAD ts., nu. 8458, s. 44-45, 142, 150; Ali Emiri ts.-II. Ahmet ks. nu. 13583; MD, nu. 191, s. 34).

gözetmek şartiyle veriliyordu[94]. Bu makama tayin edilen kimselerin, özellikle oymak ve boylardan birine mensup olmasına dikkat ediliyordu[95]. İskân edilenler onun reyi ile zaptedilir, durumlarını ıslah veya tadil de onun fikriyle olur. İskân işinin mütehassıs elemanı olan **iskân-başılık**, hükümet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilir, iskân oymaklarının kendisinden hoşnut olup olmadıkları -bazen gizlice- tetkik ettirilirdi[96].

5) **İskân beyleri ve kethudaları**: Bunların, iskâna memur her bir boy veya oymağı, kendilerine ayrılmış yerlere sevkeden boy beyleri ve kethudalarından olması muhakkakdır. Herhangi bir meselede bir karar alınacağı zaman **iskân-başı** ile beraber bilir-kişi sıfatiyle konargöçerlerle ilgili olan hususları iskân komisyonuna bildirirlerdi.

6) **Çöl beyliği (bâldımi)**: Haleb civarında bulunan arab aşiretlerine hükümet tarafından tayin edilmiş, onların zabtırabt altına alınmasına ve diğer hususlara, aynı zamanda meydana çıkan, yol kesen eşkıyayı ortadan kaldırmakta sorumlu tutulan kimsedir. İdarî bakımdan Rakka valilerine bağlı olduğu halde yıllık tahsisatlarını Haleb mukataası malından almaktadırlar[97]. **Çöl beyi** yahut **Çöl hakimi** olarak anılan bu makam esas itibariyle, Haleb'in güneyindeki Selemiyye ve Deyr-i Rahabbe (veya Rahbe) sancaklarından ibaretti[98]. Şâvi ve Simek isimli arab aşiretlerinin iskânlarında ve diğer bazı hususlarda

---

[94] Elimizdeki kayıtlara göre ilk tayin tarihi 1693 Şubat ayında olup, önce Bozkoyunlu oymağına mensup olan Firuz-oğlu Şahin Bey ondan sonra da kardeşi Kenan Bey tayin edilmiştir (MAD ts., nu 534, s. 15; MD, nu. 112, s. 111; MD, nu. 126, s. 43). Bozkoyunlu oymağı 1691 de Rakka iskânına memur olmuştur (MD, nu. 102, s. 73-74; ATA, s. 101). İskân-başıları, boy beyi olmayan oymak mensuplarından tayin ediliyordu.

«... **Yusuf Beg halen müceddeden iskân olan tevâifin boy begi olmayıp mezkur Yusuf iskânlara başbuğ olmak ve eşkıya ve haram-zâdesini ve inkiyâda olmayanların zabtine teslim itmek şartiyle ve ol mahalleri zabt u hırâset ve ebnâ-i sebili sâlimen ulaştırmak şartiyle bu hidmet mukabelesinde mezkûr Türkmânlardan beher esâmi başına birer guruş olmak şartiyle her veçhile mezkûr Yusuf yarar ve emekdâr ve zabt u rabta kaadir olmağla emr-i şerîf virilmek bâbında inâyet ricâ itmegin mucebince amel olunmak bâbında fermân-ı 'âli sâdır olmuaz emr virilmiş-dür. fî 1 Zilkade sene 1122**» MAD ts. nu. 8458, s. 6.

[95] **İskân başılık**, elimizdeki kayıtlarda 1220 yılına kadar çıkmaktadır (MAD ts., nu. 7, s. 92; MD, nu. 135, s. 475; Cevdet ts.-Dahiliye ks., nu. 7240).

[96] MD, nu. 126, s. 43 hüküm 2.

[97] MD, nu. 120, s. 74; Hikmet Tongur, aynı eser, s. 99-100.

[98] «... **Çöl begliği ta'bir olunan Selemiyye ve Deyr-i Rahabbe (Rahbe) sancakları** ...» evâili Safer 1120 (MD, nu. 115, s. 568-569).

fiilen **Çöl hakimi** Hüseyin Abbas meşgul olmuştur [99].

7) **Mimar:** Daimî olmamakla beraber, bu daire içine dahil edebileceğimiz mimar, iskân yerlerinin susuz arazilerinde su çıkması ihtimali olan ve dolayısiyle ziraate elverişli arazinin keşf ve tahkikinde kullanılmaktadır. Suyun mevcudiyeti mümkün olan yerlerde, icap eden tesisatı yapmakla görevli olarak, gösterilen lüzum üzerine merkezden gönderilirlerdi [100]. Fakat her mahalde bu iş için ayrı bir mahallî mimar kullanıldığı muhakkaktır.

İskân işinin teferruatını inceleyen bu daire toplantı halinde valinin başkanlığı altında **iskân beyleri, kethüdaları, iskân-başı,** alaybeyleri, kadı, defterdar ve **iskân mübaşiri**'nden ibaret olarak bulunuyordu. Rakka ve Halep eyaletlerindeki yerleştirme işinde bu daire daimî olduğu halde diğer yerlerdeki daire, iskân mübaşiri, kadı veya mahkemeye mensup bir kâtip yahut naip'den meydana geliyordu. Kadrosu seyyal olup diğeri gibi bir devamlılık göstermiyordu. **İskân beylerini** de bunlara ilâve etmeliyiz; bunların üstünde de gayet tabiî vali veya sancak beyi vardır. İskân yerleri, valinin kontrolu altında hukuk adamlarından ve iskân mübaşirlerinden müteşekkil bir dairenin çalışmasiyle tahrir ve tesbit edilir; keza valinin başkanlığında olmak üzere iskân işi, aynı daire vasıtasiyle tatbik edilirdi [101].

Zabitleri tarafından yerlerinde muhafaza ve gözlenen oymak ve boyların şer'i vergileri de bu şekilde yapılan sayımlarla tesbit ediliyor, vergiyi toplama zamanı gelince -kontrol mahiyetinde- iskân yerlerinde bulunan, bulunmayan belli oluyordu. Oymakların, boyların, idarecileri, iskân komisyonu ve vilâyet idarî cihazı-dolayısiyle vergi memurları-tarafından daimi bir kontrol altına alınmış oluyorlardı.

Boy ve oymaklar olduğu gibi, onların yerleşeceği yerler de aynı memurlar tarafından yapılan bir sayım ile tesbit ettiriliyor; keza yerleştirme işinde de memurlar bulunuyor ve bunun ardından merkeze, nasıl iskân edildikleri hakkında **mahallinde bu iskân dairesi tarafından tesbit ve tanzim olunmuş iskân defterlerini,** acele olarak gönderiyorlardı. İşte tezimizin ana kaynakları arasında bulunan ve geniş ölçüde faydalandığımız defterler, bu çeşit iskân defterleridir [102].

[99] MAD ts., nu. 8458, s. 67; Naima, aynı eser, V., s. 39.

[100] MAD ts., nu. 534, s. 69.

[101] Nüfus sayımları da aynı şekilde yapılıyor; belli olmayan zamanlarda yapılan tahrirler ile iskânda mevcut olanlar tesbit edilerek vergi miktarı açıkça belirtiliyordu (MAD ts., nu. 8458, s. 56, 59, 137, 142, 197). Arşivde yeni başlamış bulunan bir tasnife ait (D-BŞM: 2-VII-1105) olan bu vesikayı tetkik fırsatını arkadaşım Naîl İnal'a borçluyum.

[102] MAD ts., nu. 534, 8458, 9484; TD, nu. 885 gibi. Bk. Bibliyografya.

III. BÖLÜM

TOPRAKLARIN DAĞITIMINDA TAKİP EDİLEN USUL

Yerleştirme işinde iklim meselesinin, iskân komisyonu tarafından dikkat nazarına alınmadığı anlaşılıyor. Kendilerinin ve sahip oldukları sürülerin suya olan ihtiyaçları, sıcak bir iklim içinde daha ziyade artmış olacaktı. Yazın serin, sulak ve otlak yerlere gitmek itiyâd ve zaruretinde olan bu insanların iskânları bahis konusu olduğu bazı yerlerde Rakka eyaletinde Harran, Belih nehri bölgesi, Haleb eyaletinde Menbiç nahiyesi, Hama ve Humus sancakları bölgesinde, daimî sıcak bir iklimin hüküm sürdüğü hava şartları göz önüne getirilirse su meselesinin böyle bir ortamda oynayacağı rol muhakkak ki diğer yerlerdekinden daha farklı ve mühim olacaktır. Eskiden beri, çiftçilik yapılmasını mümkün kılmak için buralarda, nehir, çay suları kanal ve bendler vasıtasiyle akıtılarak arzu edilen topraklara sevk edilegelmişti [1]. Bu sırada çoğu harap olmuş olan bendlerin yeniden tamiri veya yenilerinin ihdâs olunarak, sulanacak toprak miktarını arttırmak ve dolayısiyle daha çok insan yerleştirmek, fazla mahsul elde edebilmeği mümkün bir hale getirilmek istenecekti [1a]. Bunların yanı sıra kuyuların oynadığı rol çok önemlidir. Nehir civarında bulunan topraklardan başka, su çıkması imkânı olan yerlere kuyu açmak suretiyle, hatta eskiden açılmış fakat terkedilmiş, veya yıkılmış olan kuyu ve harklardan, susuz yerlerde faydalanmak yoluyle, buraları da yerleştirme bölgesi içine alınıyordu; bunun için mimarlara bu topraklar üzerinde keşf ve tahkikat yaptırılıyor, su meselesi hakkında verecekleri rapor bekleniyordu [2]. Kendilerine ayrılmış yerlere yerleştirildikten sonra ekecekleri toprakları sulama işi, evvelden tesbit edilmiş bir nizama bağlanarak, çıkması ihtimali olan herhangi bir anlaşmazlık önceden önlenmiş oluyordu. Boy ve oymaklar, Rakka eyaletinde sahip oldukları top-

---

[1] Orta-çağda Harran ve civarı mükemmel bir sulama şebekesine sahib idi (Bunun için bk. D. S. Rice, «Medieval Harran», Anatolian Studies, II., London 1952, s. 37, 40); Kezâ Belih nehri, Fırat ile birleşinceye kadar bir sulama şebekesinin merkezini teşkil etmişti (G. Le Strange, The Lands of the Eastern Caliphate, Cambringe 1930, s. 103).

[1a] MAD ts., 534, s. 54.

[2] MAD ts., nu. 534, s. 69. hüküm 2.

rakları sıra ile yani iki, üç hatta daha fazla boy arasında, bir ay içinde her birine onar, iki oymak veya boy beraber ise büyüklüklerine göre birine on, diğerine yirmişer gün sulama müddeti olarak ayrılmıştı [3].

Hama, Humus sancakları ile Rakka eyaletinde, Harran nahiyesinde Belih nehri boylarında, Haleb eyaletinde Menbiç nahiyesinde vuku bulan yerleştirme hareketinde o tarafların arzettiği özellikten dolayı oymak, oymak ve her oymağın insan sayısına göre yetecek bir veya daha fazla sayıda köylere yerleştirildiği gibi, sahip oldukları hayvanları için de mezraalar gösterilmişti. Bu köylerin eski hudutları, yeni sakinleri için de hudut ve sınır olarak kabul edilmişti [4]. Belih nehri ve ona tabi nehir ve bendlerde yapılan toprak dağıtımı ve yerleştirme işinde Belih nehrinin akış yönü esas alınarak, doğusunda bulunan 9, batısında bulunan 12 nehirden geniş ölçüde, istifade edilmişti [5]. Fakat diğer yerlerde, özellikle Kütahya eyaletinde ve Bozok sancağı dahilinde yapılan yerleştirmelerde; oymak oymak değil, bir köye iki hatta 3-4 oymak beraber yerleştirilmişti. Bir boy veya oymağın bu şekilde 3-4 köye dağıtılması onları bulundukları yerlere daha çabuk intibak ettirmesi bakımından uygun görülmüştür. Böylece boy ve oymak gayreti gütmelerinin önlenmesi bir dereceye kadar düşünüldüğü gibi, bu şekilde parçalara ayrılmaları ile de, bir bahane bulup yerlerinden kolayca ayrılmaları ve derhal toplanmalarına engel olunması imkân dahiline girmiş oluyordu.

Gayet tabii olarak yerleştirme bölgelerinde bulunan vakıf köyler bu işten hariç tutulmuştu; bir zarara uğramamaları için de ilgililere bu hususta kesin emirler verilmiş, ayrıca iskân defterlerine de açıkca kaydedilmişti [6].

---

[3] Tabii bunda her oymak yahut boyun sahip olduğu insan sayısının da rolü vardı. Belih nehri civarındaki Sarı-bend'in suyu, her ay sıra ile ve her oymağa onar gün olmak üzere, Köçekli, Cerid, Hecelü oymaklarına ait toprakların sulanmasına ayrılmıştı (aym defter, s. 37, 65).

[4] Bu bölgelerde, sonra getirilip yerleştirilen Cihan-beyli ve Rişvanlı oymakları arasında bölünmüş bulunan Şürce ve Delikli-taş köylerinin hududu için, doğudan batıya uzanan küme taşlar sınır tayin edilmişti (aym defter, s. 113).

[5] Toprakların genişliğine ve yerleştirilecek oymağın nüfus ve büyüklüğüne göre, iki nehir arası bir oymağa verilip, nehrin batı veya doğu yönündeki arazi şeklinde kesin olarak tarif edilmişti (aym defter, s. 10, 15, 33, 57).

[6] Harran nahiyesine bağlı Tel-Nasır köyünde bulunan Şeyh Tâhir adlı bir zatın bir çiftliği ile keza aynı nahiyede Harran-burcu köyündeki çiftlik, İmam Mehmed Nasır tarafından mezarına türbedar olanlara hizmet ve ferağına sarf etmeleri şartiyle vakfedilmişti. Harran şehri civarındaki Değirmen ve Seyyid köyü de Şeyh Cenâb-ı Harrani evkafına ait idi (aym defter, s. 45, 48).

Davet edildikleri, daha doğrusu gönderildikleri yerlere ilk olarak gelenlere ve çoğunlukla boy ve oymak beylerine, bunun mukabilinde en verimli topraklar verilmişti. Bunda diğer boy ve oymak reislerine karşı bir teşvik gayesinin bulunduğu da meydandadır[7]. Boy ve oymak beylerine diğer kimselerden daha fazla yer ayrılması ve en verimli toprakların verilmesi, konar-göçer halkın idare ve yerleştirilmesi hususlarında hükümete yardımcı olan reisleri hoşnut etmek ve kazanmak niyetiyledir[8]. Dağıtılan topraklarda işleyecekleri topraklar ve elde edecekleri mahsuller için lüzumlu bir unsur olan değirmenlerin önemine de işaret etmeliyiz. Bu değirmenler -şer'i tekâliften olan- **resm-i asiyâb**'larını vermek şartiyle **bey** ve **kethüdalarına** verilmişti[9]. Her oymak için ayrılan topraklar ayrıca onlar arasında da bir bölünmeğe tabi tutuluyordu. Bu işte toprakların en verimli kısımları, boy ve oymak aristokrasisine ayrılıyordu. Arazi üç kısma ayrılmak suretiyle, her kısım, boy veya oymak içindeki gruplar arasında bölünmüştür. Bu da konar-göçer halkın içtimaî sınıflarına göre topraklar: 1) Boy veya oymak **beylerine**, 2) **torunlarına**, 3) **reâya**'ya ait olmak üzere dağıtılmıştı[10].

A — RAKKA VE HALEB EYALETLERİ DAHİLİNDE BULUNAN YERLERE İSKÂN

Verilen karar sonunda merkezden gönderilen hükümde, her bir boy üzerinde sayım yapılarak mevcutları tesbit edildikten sonra, keza

---

[7] TD ts., nu. 835, s. 18.

[8] İl-beyli aşireti beyi Halil'e Menbiç nahiyesindeki Merc-i 'Amir, Sungur, Dire mezraası ve Göl-pınarı köyleri çiftlik olmak üzere verilip hâs defterine kaydedilmişti (MD ts., nu. 534, s. 72)

[9] Yılda beş kuruştu (aynı defter, s. 19, 31, 27-28, 31, 36-37, 77). Âsiyab (Değirmen) resmi hakkında bk. Neşet Çağatay, aynı eser, s. 503-4.

[10] «... Boz-Koyunlu, Kılıç-beglü torunları ile reâyası beyninde olan takshindür: Cema'at-i mezbûre Boz-koyunlu Kılıç-beglü 399 nefer olup 106 neferi torun ve 193 neferi reâya olmağla cemâ'at-i merkûme nehr-i Belih (-i-Hıyâbendi üzerinde) iskân olunup lâkin zira'at ve luraset eyledükleri zeminleri ve suları mu'ayyen olmamağla fi mâba'd zikr olunan bendin arazisinden yirmi kile zira'at olunur zemin Mîr-i aşiretleri Şâhin beg ve Ken'an beg ve Kurd beg için ve sekiz kilelik yer dahi... bege isiedükleri (yerler) ta'yîn eyledüklerinden sonra ben-i merkumda vâkı' eğer su basar ve eğer su basmaz cümle arazi üç kısun olup sülüsân-ı re'ayaya ve sülüsân-ı âhari torunlarına âid olmak üzere cümle rizasıyle herkesin mâlına ve çiftine bir (göz) ve su alup zira'at edenler vech-i meşrûha muhalefet ve minvâl-i muharreri tecâvüz her ne mahalden rücû' sâdır olur ise matbah-ı 'âmire'ye 500 guruş nezr virmek üzere karar ve hüccet-i şer'iyye olunmağla işbu mahalle kaydu tahrir olundı (MAD ts., nu. 534, s. 64-65).

evvelden tesbit edilmiş olan yerlere yerleştirilmeleri hakkında 21 Ocak 1691 tarihinde Rakka beylerbeyi Kadı-zâde Hüseyin Paşa ile birlikte Rakka eyaletindeki kadılara hitaben ferman gönderilmişti[11]. Aynı fermanın diğer bir sureti de meselenin son şekli ve tatbik edilecek talimatı da içinde olmak üzere, iskâna memur olan Üsküdar-evi türkmenlerine bağlı boy beyleri ve oymak kethüdâlarına gönderildi[12]. Fırat nehrine karışan Belih nehri kenarında bulunan Akça-kale, Ayn-ı Rîz'den Rakka'ya kadar olan yerlere, Büyük türkmen oymaklarından Üsküdardaki Valide Sultan evkafı hâssına tabi olan Beğdili ve diğer oymaklar ile beraber Boz-ulus mandesi türkmenleri, evvelce açıkladığımız nizamın gerektirdiği şartlar çerçevesi dahilinde yerleştirileceklerdi[13]. Önceleri yanız Beğdili oymakları iskân ettirilmiş iken, güneyden bastıran Arab aşiretlerinin istilâlarına karşı emin olmayıp ve karşı gelmeğe kuvvetleri kâfi gelmediğinden bunlara yardım edebilmeleri için, yanlarına başka boylar da getirilerek yerleştirildi[14]. Bunlar Üsküdar-evi türkmenlerine bağlı olan Bayındır, Musacalı, Lekvanik oymakları idiler[15]. 28 Mart 1691 tarihini taşıyan bir hüküm ile de Rakka bölgesinde ve Colab nehri çevresine iskân edilmek üzere Tatalu, Acurlu, Günce, Çepni, Kılıçlı, Çecelü, Kazlı, Tuğlı, Şeyhlü, Elçi, Kubaş oymakları memur edildiler. İtaat etmiyerek iskân edildikleri yerlerden firarları halinde iskân bölgelerinden Anadolu'ya geçiş noktaları olan Behisnî, Hısnı Mansur, Göynük kazaları ve diğer yerler ahalisine, onları, Elbistan ve Malatya sahralarına bırakmamaları hakkındaki tenbihi de havi olmak üzere hükümler gönderildi[16]. skâna memur olan oymaklar şunlardı:

1) Haleb türkmenleri grubundan[17]: Kara-Şeyhlü Çene, Kara-Şeyhlü Hamidanlu (?), Kara-Şeyhlü Yadigâr, Kara Şeyhlü Yadigâr, Kara Şeyhlüye bağlı [illegible], Kara-Şeyhlü Durabeyli, Dimleklü (Dimeleklü), Karkın (Kargın), Hacılar, Dimleklü'ye tabi Pir Budak-oğlu, Beğdilli'ye bağlı Şeyhlü, Beğmişlü, Beğmişlü'ye bağlı Arablı Musa ve Arablı İbrahim, Boz-koyunlu ve ona bağlı Balabanlı, Boz-ko-

[11] 20 Rebiülâhır 1102de İstanbul'dan gönderilmişti aynı defter, s. 10; TD ts., nu. 835, s. 6).

[12] MAD ts., nu. 534, s. 11/1; TD ts., aynı defter, s. 6.

[13] MAD ts., nu. 534, s. 10; TD ts., aynı defter, s. 6.

[14] Adana ve Rakka beylerbeyi ve ber-vechi arpalık Azaz sancağına mutasarrıf olan Pulad; Sis sancağı beyi Receb-oğlu Halil Bey'e ve Yeni-İl ve Haleb Türkmenleri ağalarına hitâben 29 Mart 1691 (= 20 Cemaziyülâhır 1102) de İstanbul'dan gönderilmiş olan fermân: MAD ts., nu. 8458, s. 45; TD nu., 835, s. 7.

[15] MD, nu. 101, s. 11; ATA, s. 96-97.

[16] MAD ts., nu. 8458, s. 63-64, 148-149; MAD, nu. 534, s. 8-9; TD, nu. 835, s. 4.

yunluya tabi Firuz kethudâ, Bayındır Rüstem kethudâ, Bayındır Hacı Ahmed kethudâ, Bayındır Ramazan, Kadirlü, Sencen tabi'-i Pir Ahmed, Mir Hac'a (?) tabi Sencen, Kubaş, Adillü, Döğer, Döğer-i Seyfi Toğalu, Şeyhlü isimlerini havi olan ve toplamı otuzu bulan oymaklar grubu ki 2400 neferden ibarettir.

2) Yeni-İl haslarına bağlı olan oymaklardan iskâna memur olanları[17]: Musacalu tabi-i İsa Kethudâ, Elvend Sultan kethudâ'ya tabi Musacalu, Ömer kethudâ'ya tabi Musacalu, Tayfur kethudâya tabi Musacalu, Ali kethudâ'ya tabi Musacalu, Beyazid kethüdâya tabi Musacalu, Avşar, Avşar torunları, Kabagılu Tokuzu, Çeçelü, Kara Çeçelü, Barak, Güneş, Çitaklu, Cumalu, Sencen (?), Veli Alilü, Kara-kocalu, Manilü (?) adlı sayıları 18'i bulan oymaklar.

3) Lekvanik mukataasına bağlı: Lekvanik[17a] ve tevâbi'i, Hacılar, Akbaş, Kızıl-koyunlu, Cirintilü isimli 5 oymak.

4) Boz-ulus bakiyesi türkmenlere bağlı: İzzeddin, Köçeklü, Avşar, İnallu, Anterlü, Ömerlü, Çöpü, Karaca Arablı, Çağırganlu Şereflisi, Ömerlü isimli 9 oymak ki 800 neferden ibarettir.

5) Keskin ilinde sakin Boz-ulus'a bağlı: Cerid, Köçekli, Yâbaltun, Tacirlü, Harbendelü, Çepni, Acurlu, Kara-Araplu isimli 8 oymak da 18 Mart 1692 tarihli bir ferman ile iskâna memur edildiler[18].

6) Evvelce Ergani nahiyesinde oturan Badıllı (Badili) aşiretinin Çankırı ve Ankara sancaklarında kışlayan oymaklarından toplamı 10'u bulan oymaklar Harran nahiyesine yerleştirilmişlerdi[19]. Bu oymaklar şunlardır: Arşuvanlu, Üstürgânlu, Çinikânlu, Azmanlu, Hacı Kırlı, Kurdikânlu, Mamavi, Mudanlu, Osmanlı (Otmanlı şeklinde de okunabilir)[19a] oymaklarıdır.

7) Eskiden Rakka'nın sakinlerinden olup güneyden gelen Arab aşiretlerinin baskısı ve aralarında yaptıkları mücadele sonunda kudretlerini kaybederek etrafa dağılan Şâvi, Simek ve Beni Kays kabileleri 16 Ocak 1691 de iskânı kabul etmeleriyle[20] bunlara bağlı cemaatlerden Şâvî ve Simek taifelerine tabi 24 cemaat 3310 nefer Rakka civarın-

---

[17] MAD ts., nu. 8458, s. 62, 146; MAD, nu. 534, s. 9; TD, nu. 835, s. 5.

[17a] Lek grubu için bk. V. Minorsky, «Lek» maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İst. 1957.

[18] TD, nu. 835, s. 36; MAD, nu. 534, s. 42-43; MAD, ts. nu. 8458, s. 127.

[19a] Bu mesele için bk. H. Adnan Erzi, «Osmanlı devletinin kurucusunun ismi meselesi», TM, VII-VIII (İst. 1942), s. 323-326.

[19] MAD ts, nu. 8453, s. 126, 184-187; MAD, nu. 534, s. 8-9, 32; TD, nu. 835 s. 5, 36.

[20] MAD ts., nu. 534, s. 12.

da bulunan Belih'in batısındaki üç bend ile onuncu bendin suladığı mezraa ve bükler[21] üzerine yerleştirildiler[22]. Burada eskiden veregeldikleri üçte bir üzerinden arazi vergisi vereceklerdi. Esasen Rakka civarında Fırat ve bu nehre dökülen Belih nehrinin bulunduğu yerlerde daha ziyade güneyde, ipek böceği elde edilen bük tabir olunan ağaçlık bölgelerin bazısı eskiden beri Şâvi ve Simek tâifelerinin tasarruflarında idi. Fakat arab göçebelerinin istila ve şekavetinden dolayı, buralardan göç etmişlerdi. 16 Ocak 1692 de buralara iskân omayı kabul etmeleriyle eski topraklarına, bük ve bendler havalisine yerleştirildiler. Keza bu işaretlere tabi olan bir grup da Haleb ile Rakka arasında ve Fırat nehri dirseğinde bulunan Bâlis nahiyesinde oturuyordu[23]. Bunların bir kısmı da defter harici olarak muhtelif yerlerde bulunuyorlardı ki, bazı bükler bu aşiretlere tabi olan Benî Useyd cemaati tasarrufunda idi[24].

a — Belih nehri bölgesine yapılan iskân [Harita I]

(Belih nehri batısında bulunan 12 adet nehir boyuna iskân edilenler : Hıyâbendî ile Sehlân nehirleri arasına, Boz-koyunlu'ya bağlı Kılıç-beğli ve Ali-beğli oymakları; Hişe (bend) ve اوسكوزلك nehirleri bölgesine Beydili'ye tabi Beğmişlü ile Cumalı oymakları; ارم صبق ve Ebu Rakka nehirleri civarına Şeyhlü, Döğerli ve Sencen (Sıçan) oymakları; Tel Semin nehri bölgesine Döğer ile Kara Kocalı; El-Âs nehri civarına Beğdili'ye bağlı Kadrili oymağı; Dahbe (Halisad) nehri boylarına Kazlı oymağı; Hureyme (Harîme), Sâlihiyye (Çanakcı), Yeknib (Tammah) ve Remman nehirleri civarına Barak, Arablı ve Çağırganlı oymakları tahminen 1800 çift ve toplamı 1300'ü bulan efrad halinde yerleştirildiler[25]. Bu neferler, ismi geçen oymakların bütün nüfusları değildir. Buradaki neferler, vergi mükellefi olan kimselerdir.)

Belih nehrinin doğusunda bulunan dokuz adet nehir-bir kısmı bend veya kanal-boyuna iskân : Birinci nehir olan Hammam nehrine Dim-

---

[21] Irmak ve nehir boylarında bulunan ağaçlık bir yerdir. Buralarda bahçecilik bahis konusu olduğu yerlerde ise, özellikle ipek böceği yetiştirilirdi aynı defter, s. 5). Dere kıyılarında sık çalılık, ağaçlık yahut ovalardaki fundalık, dikenlik yerlere de bu isim verilmektedir (bu kelime için bk: Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi, I. (İstanbul 1934), s. 297-238; J. Redhouse, Türkçe'den İngilizce'ye lûgat, İstanbul 1922).

[22] TD ts., nu. 835, s. 34, MAD ts., nu., 534, s. 57, 59; bk. Ek.

[23] MAD ts., nu. 534, s. 57, 59; TD ts., nu. 835, s. 34; ayrıca bk. not 20, 21.

[24] MAD ts., nu. 534, s. 57, 59.

[25] Aynı defter, s. 16-27; TD ts., 835, s. 18-20.

leklü oymağı, Hunezye nehrinin nihayetine kadar Musacalu oymağı; Cedid nehri dolaylarına Çeçelü oymağı; Debs ile Atiyk nehirleri arasına Bayındır; Kabasakal (?) ve Sıçan-şehri nehirleri civarına Kabağılu Dokuzu ile Çeçelü oymağı; Sıçan (Sincan ?) şehri nehri dolaylarına Tel Şammar ve Tel Zivan (?) nehirleri havalisine Avşar oymağı ve torunları; Sarıkamış köyüne Güneş oymağı yerleştirildi. Bunların toplamı 1800 tahmini çift ile 1231 nefer olarak tesbit edilmiştir[26].

b — Urfa sancağına bağlı nahiyelere iskân [Harita II]

Harran nahiyesi:

Cirid, Yabaltun, Köçeklü, Harbendelü oymaklarından başka, Harran kalesinin Rakka'ya açılan kapısına kadar, batıda Collab nehrine, doğuda Sülüklü'ye giden yolun iki tarafına Badıllı (Badili) ve ona bağlı Çimkânlu, Mamavi, Arşuvanlu, Hacıkırlı ve Osmanlı oymakları yerleştirildiler. Bunlar Harran etrafındaki köyler ile Harran'ın Urfa'ya açılan kapısından Arslan-taş'a ve Şeyh Harrani mezarından Urfa'ya açılan kapıya gelinceye kadar aradaki yerlere yerleştirilmişlerdi. Hepsi tahmini olarak 1764 çift ve 1246 neferdi[27].

---

[26] MAD ts., nu. 534, s. 27-35; TD ts., nu. 835, s. 20-26.

[26a] Bu bölgeye evvelce yerleşmeleri emredilen İlbeyli oymakları burada fazla yer kalmadığından Menbic nahiyesine yerleştirildiler. İlk yerleştirildikleri yerler Collab nehri dolaylarındaki bentler idi. Yaşadığı devri tesbit edemediğimiz halk şairlerinden Dedemoğlu bu hususa dair yazdığı Göç destanında İlbeyli'ye 29 bend arazisinin tevzi edildiğini ifade ediyor. Ona göre her oymağa bir bent verilmişti (Ferruh Arsunar, Gaziantep Folkloru, İstanbul 1962, s. 158-159). Harran şehri ve bölgesi için bk. Seton Lloyd-William Brice-Harran, Anatolian Studies, (London 1951), s. 77-111.

[27] Cerid ve Yabaltun oymakları, Akça-kale, Küçük Collab mezraası, Tel-Hüseyin, Mağara, Tel-Yağmur (?), Kavuşma, Savaş tepesi mezraası, Oğlan (oğlak) Doruçu ve Hasan köyüne; Köçekli oymağı Aktepe'ye Kazıklı mezraası, Zenbur (Sincanlı); Harmandalı oymağı Gürpınar, Göl-pınar'a; Üstürkanlı'ya tâbi Yetigânlı oymağı Çatal-tepe, Tel-İdris, Büyük Sıçan şehri (?), Tel-Şencân ve Tel Mahrûk köylerine; Üstürkânlı'nın Divkânlı (?) kolu Torbalı ile Kurt-tepesi köylerine; Badıllı'nın Arşuvanlı oymağı Nefs-i Harran köyü, Kırınıklı, Tel-Nâsır, Şah Veli Dorucu, Eski Harran, Keme Tepesi, Menagı, Ağıl köylerine; Kürdikanlı oymağı Yenice-i Arab ve Keberli'ye; Osmanlı, Azınanlı (?), Hacı Kırlı oymakları Harran, Tel-Ganem, Kıydu (?), Şehrinçli, Küçük Minare, Derviş Dorucu, Çukur Dorucu, Tel-Hınta ve Kızıl Huneyra (?) köylerine: Çimkânlı oymağı Nefs-i Harran, Harran Burcu, Aygır Dorucu, Don Ali, Tel-Şebâ (Şen), Mağara, Şürece-i Kebir, Şürece-i Sağir, Kozan, Esmer ma, Köprücük mezrası, Akça-Han, Sıvacık, Yanı Kızıl, Ahmed Virâni köylerine; Mudanlı oymağı Cemşi, Gökce Doruç, Çukur, Doruc, Keçi Kıran, Gök Tepe köylerine; Mamavi oymağı Kızık-Tepe, Seksen Virâni, Şibliye, Zübale köylerine, Üstürkânlı ve Burdan oymakları Tosbağlı, Ölü Dorucu v.s. gibi köylere yerleştirilmişlerdi (MAD ts., nu. 534, s. 35-38; TD ts., nu. 835, s. 26-32).

Çitili nahiyesi :

Evvelce Belih nehri bölgesine iskânları emr edilmişken, oraya yerleştirilen oymaklardan dolayı boş yer kalmayınca, Lekvanik mukataasına bağlı oymaklar tahmini 624 çift ve 466 nefer olarak Çitili nahiyesine yerleştirildiler [27]. Acurlu oymağı, Kılıçvirân, Mağaracık, İki Doruç, Özerlik, Şürcevirân, Yeni Doruç, Gedük köylerine; Lek ve Yuralar (Yıva ?) oymakları Akça-kale'ye, Akbaş oymağı Mağaracık köyüne, Hacılar oymağı Köprülü, Harmanlık, Celâvend kuyusu, Kızıldoruç, Bağdad virânı, Höyükler ve Boz-doruç köylerine iskân edilmişlerdi.

Urfa Şehri nahiyesi :

Rakka havalisinde yer kalmayınca Lekvanik oymaklarından Kızılkoyunlu, Urfa şehri nahiyesine bağlı olan Kızılca, Güneyvirânı(Kötü veran ?), Kaab değirmeni ve Göbekler (Göbekli) isimli köylere yerleştirildiler [28].

Boz-Abâd nahiyesi :

Anterli oymağı, Urfa sancağına bağlı Boz-Abâd nahiyesindeki Tel-Guzma (Terkozma), Baş-virân, Şeyh Züleyha, Orta-viran, Karacavirân, ve İl-hanı mezraasına yerleştirildi. Çepni ile Azmanlı oymaklarına mensup küçük bir grup da Yassıca köyüne iskân edildi [29].

Çâr-melik derbendi :

Bu bölgede önemli bir derbend yeri olup harap bir halde bulunan Çâr-melik derbendi'nin lüzumlu tesisleri tamir edildi. Tacirli oymağı buranın muhafızlığı ile meşgul olmak şartiyle Kundbâd (veya Kümbet ?), Kireştaş, Mülk kuyusu (Mülkveran), Melkış, Yoğun burc(u), Tuzluca köylerine iskân edildiler [31]. Bu suretle bu bölgenin en önemli bir emniyet noktası nizama alınarak, iskân bölgesinin emniyeti de sağlanmış oluyordu [32].

---

[28] MAD ts., nu. 534, s. 38-42; MAD ts., nu. 835, s. 32-33.

[29] Tahmini 76 çift ve 51 nefer olarak (MAD ts., nu. 534, s. 52; TD ts., nu. 835, s. 46).

[30] Keza tahmini 160 çift, 33.13-2 nefer (MAD ts., nu. 34, s. 5).

[31] Buranın eski ahalisi olan Kâsuy (?) ve Marsuy (Mersavi) cemaatleri Çarmelik'de bulunan câmi'in hizmetkârlarına menzil ve beygirlerine ve hanın tamirine yardım etmekte idiler. Bu seferde 100 çift miktarı toprağa sahip olacak olan ve 74 vergi mükellefi olan Tacirli oymağına yardım edeceklerdi (MAD ts., nu. 534, s. 14-55; TD. ts., nu. 835, s. 11).

[32] Bu iskân vakası yerleştirilen konar göçerlerin hafızalarda o kadar derin bir tesir bırakmıştır ki bunun izleri halâ canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bunların

c — Haleb eyaletine bağlı bulunan Menbic (Münbic) nahiyesinde iskân [Harita III]

1693 yılında İlbeyli oymaklarının Rakka eyaletinde bulunan topraklara yerleştirilmeleri emredildi. Fakat iskân edilmeden önce oralara bir mimar gönderildi. Onun keşf ve raporunda, yıkılmış bulunan arklardan, tamir edilseler dahi su çıkması ihtimali olmadığı, susuz yerlere yerleştirilir ise çok kötü duruma düşecekierinin bildirilmesinden, buraya yerleştirilmekten vazgeçildi. Haleb eyaletinde bulunan Menbic bölgesi arab aşiretlerinin istilâlarından dolayı yüz yıldan fazla zaman harap bir halde bulunduğu için, Rakka valisi Kadı-zâde Hüseyin Paşa, İlbeyli topluluklarının oraya yerleştirilmelerini uygun gördüğü gibi Haleb, Antep ve Kilis ayan ve eşrafı da makul buldular. Çoğu timar ve zeâmet olan bu yerler, Padişah hâsları arasına katıldı; aynı zamanda yerleştirilmeleri hakkında 19 Haziran 1693'te Rakka valisi ile kadısına da emir verildi [30]. Bunun üzerine bu nahiye içinde geçen Sacur nehrinin, su basar köylerine 1481 tahmini çift ve 1038 kişi olmak üzere yerleştirildiler.

İlbeyli torunları, Gavur-ili, Firuzlu, Tavikli (?), Karataşlı, Tufanlı, Adillü, Hacı Fakılı, Hüseyin Fakılı'ya mensup 197 nefere tahsis edilen 245 çift toprak dağıtılarak Menbic'e yerleştirildiler. Bunlara ayrıca Sacur nehri kuzeyinde bulunan Yaycı ile Horyüz mezraası da verildi. İlbeyli Halil Bey'e Merc-i' Amr, Sungur (Karaca-virân), Dîve (?) ve Gölpınar (Abdi Şeyh) mezraaları çiftlik olarak tayin edildi. Firuzlu oyma-

---

büyük bir kısmı halen Türkiye sınırları içinde bulunup, tamamen yerleşmiş bir şekilde yaşamaktadırlar. Aralarında yapılmış olan derlemelerle bu vakanın kendi ağızlarından rivâyeti tesbit edilmiştir (Mehmet Şakir Ülkütaşır, «Cerablus çevresindeki Türkmen aşiretleri», **Halk Bilgisi Haberleri**, XI., İst. 1941, s. 12-14: Abdülkadir İnan, «Gaziantep vilayetinde Türkmenler», **Halk Bilgisi Haberleri** IX, s. 138-141; Ali Rıza, «Akça köy», **Ülkü mecmuası**, II. Ankara 1983, s. 64-65, Barakların şifahî tarihi ve destanları için — Bu meseleye dair olan— bk., Cahit Tanyol, «Baraklarda örf ve âdet araştırmaları», **Sosyoloji Dergisi**, sayı 7, s. 73-79, 81-92, 87-88). Keza bunlara vakanın başka bir halk şairi tarafından anlatılışını da ilave edelim. XVII. asır halk şairlerinden Budala'ya ait olduğu söylenen dört parçadan müreklep bu şiire Naci Kum'un yapmış olduğu açıklamalar yanlıştır. «XVII. asır halk şairlerinden Budala hakkında notlar», **Ülkü mecmuası**, X, Ankara 1937, s. 322-325) Çünkü bahsi geçen Kadıoğlu, Sultan III. Selim zamanında Konya'da nizam-ı cedîdi teşkil eden zat değil, Rakka valisi olup, bu harekâtı idare eden ve hükümet tarafından, gösterdiği başarıdan dolayı takdir edilerek vezaret rütbesi ile taltif edilen ve 1696 da vefat eden Kadı-zâde Hüseyin Paşa'dır (Raşid, **aynı eser**, II, s. 351, 362, 366). İsmi geçen Yusuf Paşa, Koca Yusuf Paşa olmayıp, iskân mahallerinden kaçanları tenkil edip tekrar yerlerine yerleştiren **Anadolu müfettişi** Yusuf Paşa'dır.

[30] MAD ts., nu. 534, 69, 78; MAD ts., nu. 8458, s. 66.

ğına Ebu Kalak köyü ile mezraaları, Sacur nehri üzerinde su basar Beşik-Tepe (Kantara), Deve Mağarası (Kışla), Filon (Feylon ?) mezraaları; Gavur-İli oymağına Büyük vakf (vukuf), Cunbut, Hınta Bükü, Kalecik, Kaab Virân, Çördük, Umran, Mağaracık ,Kesik ve Karaca Virân karyeleri iskân mahalli olarak ayrıldı. Buralarda ziraat etmek üzere ayrılmış olan toprak miktarı, tahmini 160 çiftti. Ayrıca Sacur suyu üzerinde Kefr-i Sacur arkı, Irlu (Erlu ?) mezraa olarak tayin edildi. Karataşlı oymağı, Kersentaş, 'Abid, Delifer, Urumini, Ebu Şıtta (?) köylerine yerleştirildi. İlâve olarak da Sacur nehrinin güneyinde bulunan Büyük Şürce, Küçük Şürce, Canbay, Kızıl Mağara, Naim-Oğlu mezraaları gerek kendileri ve gerekse etrafa dağılmış olan oymak halkı için mezraa olarak tayin edildi. İlbeyli'lerin Hüseyin Fakılı kolu, Halil Bey vîrânı, İkizce, Taşlı-bük köylerine yerleştirilerek Sacur'un kuzeyinde bulunan su basar mezraalardan Kara-Taş, Ala-Baş, Ganname mezraaları Adillü ve Inkılâplı kolları ile beraber tasarruf etmek üzere tayin edildi. Adillü kolu Beş Cevze, Tel-Fahri, Tel-Ayşe köylerine iskân edildi. Hacı Fakılı kolu Şidar, Şüveyha, Tileyli köylerine yerleştirildi. Sacur'un güneyindeki Ebu Mürce, Tebulu (?) mezraaları da Hacı Fakılı'ya tahsis edildi. İlbeyli'nin dağınık grupları için Yıva (Büvve ?), Hare köylerile Tuman ve Ebu Cude mezraaları tayin olundu. İnkılaplı kolu Hındî (?) ve Hemran (?) köylerine yerleştirildi. Tarikilli kolu Bab-ı Leylûm, Tel-Kova (?), Tel-Mukdi, Kör Höyük, Zelüf (Zülüf, Sülüf), Porsuk, Çeşmecik, Taşkapu, Ebu Derdâ köylerine iskân edilip, Sacur'un kıblesindeki Yosun-bükü mezraası da otlak mahalli tehsis edildi. Ayrıca Fırat kenarındaki Hammam ve الشيهه mezraaları İlbeyli oymağına ve oymak reisi Halil Beye verildi. Defter harici olarak İlbeyli oymağı Haleb-Sacur (?), Aparus, Beylerbeyi, Burçhan, Mihrîbân, Haruniye köylerini de tasarrufunda bulunduruyordu. Firuzlu kolu defter harici olarak Halsa, Sadı, Köllü, Akpınar, Yusuf Bey virânı, Kebenek bükü, Çukur-virân, Ayyaşe, Sayene, Penecik, Sayaca, Degecek (?), Tirkeşî, Zavkara (Zıvkara) v.s. gibi köylere yerleşmişlerdi. Adillü kolu Düveyrî, Tel-Ayşe, Kebe oğlu, Karaca-viran, Suleymi, Melheme köylerine, Hacı Fakılı oymağı Lülücek, Tarifî, Babcığaz, Doğanlıca, Güneş virânı (?), İnkılablu ise Kobun (veya Koyun) mezraası ile Aziz köyüne, Gavurilli oymağı, Baycı, Kalkum, Fetehna, Kuruca bük, Benefşe, Baltacık, Kuyumcu, Çakrı, Buran, Balurne, Ebu Halta köylerine, Doğanlı kolu ise Telemen (Çoban bükü), Kefr-i Sale, Karaca-virân, Kandvar, Höyük, Öküz öldüren (Tel-Harman) köylerine yerleşmişlerdir. Bundan başka İlbeyli'ye tabi olmayanların defter harici olarak işgal ve ziraat ettikleri köyler arasında Küçük Halil, Kuteyte (Üç-kaya), İtafî, تجدلة, Takyanus, Ayyaşe, Halil oğlu, Ebu Cürde bükü, Şiraciye, Tel-Halid, Kalenk

(Kalecik), Şimaliye ve diğer bazı köyler bulunuyordu[34]. Kendilerine ayrılan köy ve mezraanın adedi 60 olduğu halde, buraların kâfi gelmemesinden dolayı 68 adet tutan, yukarıda isimleri zikredilmiş olan köy ve mezraalara yerleşmişlerdir[35].

B — HAMA VE HUMUS SANCAĞINDA İSKÂN [Harita IV]

Bazı tarihçiler tarafından yazılan eserlerde tarihi gerçeklerin bilinmemesinden dolayı, Osmanlılar'ın Suriye üzerinde hakimiyet devresinin Suriye'nin ne etnik ve ne de siyasi yapısına tesir etmediği ifade edilmektedir. Bu tarihçilerden biri de aslen arab olan Philip K. Hitti olup yayınlamış olduğu eserinde ayni kanaati beyan ediyor. Ona göre, Osmanlılar buraya memur olarak gelip gittiler. 1877 Rus-Türk harbinden sonra çerkezlerin kuzey Suriye ve Ürdün'e ikinci dünya harbinden sonra Lübnan'a iltica eden ermenilerin oraya yerleşmeleri istisna edilirse, Osmanlılar'ın hakimiyet devrinde Suriye'de Türkler tarafından hiç bir şekilde iskân hareketlerine girişilmemiştir[36]. Burada siyasi ve idarî tesir meselesini bir kenara bırakırsak resmi belgelerin ışığı altında yukarıda tafsil etmiş olduğumuz Rakka ve Haleb eyaletleri dahilinde Türk, Kürd ve Arab oymaklarının yerleştirilmeleri ile birazdan tafsil edeceğimiz Türk oymaklarının Hama ve Humus sancaklarına yerleşmeleri vakıaları bu iddianın konumuza taallûk eden hususlardaki esassızlığını ortaya koymaktadır[37].

25 Ocak 1691 (24 Cemaziyülahır 1102) tarihini taşıyan bir karar ile Trablus-Şam eyaletine tabi olan Humus sancağı ile Hama sancağı arasında her iki sancağa ait bulunan boş ve harap yerlere konar-göçerlerin

---

[34] Deyr-i Ebistan, Kadirli kuyusu, Saâdiyun, Ayni'l-Akl, Ayn-ı Cemil, Buksene (?), Mir-azim köyleri ile İlyas Bey, Fatma Halil, Denizli, Yakûb Bey mezralarına yerleştirildiler (MAD ts., nu. 564, 70-77; TD ts., nu. 835, s. 51-53).

[35] Aynı defter, göst. yer. Bu gün bu bölgede bulunan, bir kısmı Gaziantep vilayetinde diğer bir kısmı da Türkiye dışında olmak üzere ve artık yerleşmiş bulunan oymaklarda, bahis konusu olan iskân işinin hatırası canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu bölgede yapılmış olan muhtelif etnografik derlemelerde bu husus tesbit edilmiştir. Buna göre, araplara karşı kullanılmak üzere Sivas, Erzurum ve Kemah havalisinden hükümet tarafından getirilmişlerdi. Miktarları 80.000 çadır idi. Bu iş Kadı-oğlu Yusuf Paşa zamanında olmuştu (Abdülkadir İnan, **Gaziantep vilayetinde İl beyliler, Halk Bilgisi Haberleri**, IV, İst. 1934, s. 73-74). Bu husus için s. 60, not 32'ye bakınız.

[36] **History of Syrie Including Lebanon and Palestine**, London 1951, s. 671.

[37] Osmanlı hükmü altındaki arap ülkelerinde tatbik edilen idare tarzı ve teşkilâtı için şu esere bakılmalıdır : H. A. R. Gibb-Harold Bowen, **Islamic society and the West**, I, ks. 1 (London 1950), s. 200-234.

bir kısmının yerleştirilmesine karar ve sonra da emir verildi[38]. Bu emir, bu husus ile birinci derecede ilgili mahalli memurlara sancak beyleri, kadılar ve mübaşirlere bildirildi. Onlar da bu emir üzerine faaliyete geçtiler. Buralara yerleştirilmeğe davet edilen ve iskâna memur olan oymaklar şunlardır:

Haleb Türkmenlerine bağlı olanlar: Köseoğlu, Şarıklı (Çarıklı), Kara Avşar, İnallu, Döğer oğlanı[39], Hama Döğeri Mustafa kethuda, Hama Döğeri tabi-i Derviş kethüda, Şam Beğmişlüsü, Hüccetlü (?), Kapuuşak, Eymir-i Dündarlu[40], Bozlu Çerkez-oğulları, İdris Kethüdaya tabi Abalu, Tokuz han Harbendelüsü, Kara Tohtemürlü[41], Köse Kethüdaya bağlı Şerefli, Uşak obası, Beşir-oğulları obası, Eymir-i Sincarlu, Eymir-i Çarık, Eymir-i Tosun[42], Eymir-i Karagöz, Eymir-i Affan, Bozlu, Ebu Derda'ya bağlı olan Bozlu, Kızıl Ali Tohtemürlüsü, Salur (Sellûriyye) türkmenleri[43]; Dindâş (?) oğlu İsmail ve ona bağlı olanlar, Boz-ulus'a bağlı olan Genceli Avşarı, Danişmendlü'ye tabi Kara Halil oymaklarından ibarettir. Önceleri 26 oymak olarak tesbit edilmiş iken sonra dört tane ilave edilmesiyle sayıları otuza çıkarılmıştır.

Yeni İl Türkmenleri'ne bağlı oymaklar: Kayalı, Elçi-i Ramazan, Abdallu[44], Şerefli Sultan Kethudâ, Sağırlu elçisi, Esblü elçisi, Tululu elçisi, İlühanlu elçisi, Kılıçlı ekrâdı, Emîr Hacı elçilerinden ibaret olmak üzere 10 adet oymak[45]. Her iki grubun meydana getirdiği 40 kadar oymaktan ibarettir.

Humus sancağına dahil olan yerlere yerleştirilen oymaklar: Ab-

---

[38] MAD ts., nu. 8458, s. 42.

[39] Döğerler hakkında bk. Faruk Sümer, **Döğerler'e dair**, TM, X. (İst. 1954), s. 139-168.

[40] Ahmet Refik bu ismi (ATA, s. 107) İmir, diğer yerlerde de Emir olarak okumuştur. Eymirler hakkında bk. Faruk Sümer, **Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan bazı Üç-oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller, İktisad Fakültesi Mecmuası**, XI. (İst. 1950), s. 459-466, 492-500.

[41] Ahmet Refik'de (ATA, s. 107) Yohtemürlü.

[42] Ahmet Refik'de (ATA, s. 107) Emir Yusuf.

[43] Salur boyu hakkında bk. Faruk Sümer, aynı eser, s. 453-459, 486-492.

[44] Ahmet Refik (ATA, s. 107) Abdillü olarak okumuştur.

[45] MAD ts., nu. 8458 s. 41, 189-199; MD. nu. 104, s. 112; ATA, 103-108.

dallu [46], Abalu [47], Harbendelü [48], Eymir-i Kara-gözlü [49], İnallu [50], Eymir [51], Eymir-i Sincarlu [52], Kara Avşar [53], Eymir-i Çarık [54], Eymir-i Dündarlı, Eymir-i Affan [55], Köseoğlu Şerefli [56], Salur [57], Sağırlı elçisi [58], Kızıl Tohtemürlü [59], Genceli Avşarı [60], Kara Tohtemürlü [61], Kayalu [62], Uşak [63] dan ibarettirler. Humus Sancağı içindeki köylere yerleştirilenlerin mevcudu 1066 idi. Bu miktar aile adedini göstermekte idi. Bunlara 570 çift toprak dağıtılmıştı [64]. Bu miktarı ortalama aile mevcudu olan 5 ile çarparsak tahmini olarak 5000-5500 arasında bir nüfusun 36 köy ve 17 mezraaya yerleştiğini buluruz.

---

[46] Kefr Begiş, Kefr Kan (Nan) köylerine.

[47] Kefr 'Aya, Deşşarlye (Dussarlye), Kefr-i Bidos isimli köyler ile Ümmü'l-Ahmud ve Ekmâm mezraasına (MAD ts., nu. 9484, s. 30-38).

[48] Deyr-i Ömer, Kefercili (?), Mesra (Mueysere) köylerine (aynı eser, göst. yer).

[49] Kefr-i Abdi, Deyr-i Ma'la köyleri ile Abbasiye mezraasına yerleştirildi.

[50] Tel-Cubûrîn köyü ile Kem'a (Kemaın) mezraasına yerleştirildi.

[51] Meskene, Şumâkiyye, Kuseyru'l- Hama, Ayn-ı Cüdeyr (?) köylerine; Eymir-i Kaçar oymağı Zemimîr köyü ile Telil, Mu'an (Mağan), Hassad (?), Deyr-i Ba'lba (Ba'alba), Harîbetü'l-Far mezraalarına yerleştirildiler.

[52] Nukeyre, Mübarekiyye, Abil köyleri ile Miruce (?) mezraasına yerleşti.

[53] Orula-Ürla (Kara Avşar) köyü ile Heykel, Hudeyde mezraalarına iskân oldu (aynı defter, göst. yer).

[54] A'vec Köyü, Deyr-i Bahra mezraası, Hısnu'l-Ekrad kazasında bulunan Darü'l-Kebir köyüne yerleştirildi.

[55] Düveyr ile Badâris köylerine 21 nefer ve 15 çift olarak yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 33).

[56] Timar köylerinden olan دردر ya 59 nefer ve 25 çift olarak Durdu Kethüda idaresinde yerleştirildiler (MAD, nu. 9484, s. 31-32).

[57] Hamman, Resmü'l-Kayyar (?) köyleri ile Arcun ve Cusiye köyü civarında bulunan Cusiyetü'l-Atik mezraalarına yerleştirildiler (MAD, nu. 9484, s. 26).

[58] Timar köylerinden olan Bettin ve Tel Cüder'e 30 çift ve 95 nefer olarak yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 28).

[59] Erceze köyüne (C/VI/1105; D-BŞM).

[60] Timar köylerinden Kefr-i Abdi, Şemsin ve Şumeriyye köyleri ile Tel Hanus () mezraasına yerleştirildi. 70 çift ve 102 nefer olarak yerleştirilen Genceli Avşarı'na سرهم ve كون olarak yazılan iki mezraa daha tahsis edilmişti (MAD, nu. 9484 s. 37-38; 4/VI/1105: D-BŞM).

[61] Maar Taab köyüne yerleştirildi (C/VI/1105 D-BŞM).

[62] Timar köylerinden Şımakiyye'ye Eymir-i Tosun oymağı ile birlikte 65 nefer ve 35 çift olarak yerleştirildi (MAD, nu 9484, s. 36).

[63] Yuguru'l-Asi köyüne yerleştirildi (A-VIII-1105; D-BŞM).

[64] MAD, nu. 9484, s. 38.

Hama sancağı dahilinde yerleştirilenler ise : Hama Bayadı[64], Hama Döğeri[66], Kara Halil[67], Döğer[68], İlu Han elçisi, Elçi-i Ramazan[69], Tohtemürlü[70], Bozlu[71], Ebû Derda'ya bağlı Bozlu, Bozlu Çerkes-oğulları[72], Beğmişlü[73] oymaklarıdır. Oymakların dağılışında onların fazla nüfusu büyük rol oynamıştı. Evvelce de işaret edildiği gibi bir köye bir

---

[64] Barin nahiyesinde bulunan eski timar topraklarından olan Deviya, Diblos köyleri ile Tellü'ş-şarkî ve garbî mezraalarına 71 nefer, 30 çift olarak yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 13).

[66] Barin nahiyesinin eski timar topraklarından Kurtman köyü ile Nısaf mezraasına 62 nefer 30 çift ile Hama Döğeri yerleşti (MAD, nu. 9484, s. 14).

[67] Barin nahiyesindeki timar arazisinden Akrep, Rubah köyleri ile Saguna (Taguna) mezraasına Kara Halil'den 91 nefer ve 49 çifti ile yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 14-15).

[68] 29 Neferi kezâ gene Barin nahiyesinin timar köylerinden Kefr-i Hatme köyüne yerleştirildi. 64 neferlik kısmı da Cedrîn köyü ile Tel Kays mezraasına yerleştirildi. Sonuncular ziraat için 30 çift kadar yere sahip olacaklardı. Döğer oymağının bu gurubu 27 Eylül 1720 de Şam-Haleb yolunun muhafazası için meskûn oldukları bu yerlerden kaldırılıp, yola civar mahalle nakledildiler. Bu işi o zaman Hama ve Humus voyvodası İsmail Ağa idare ediyordu (MAD, nu. 9484, s. 16).

[69] Her iki oymak da Barın nahiyesinin timar köylerinden ve Deyr-i Makşemîn (دير مقشمين) şeklinde okunması muhtemel olan ve bu gün yeri tesbit edilemeyen yere 85 nefer ve 30 çift olarak yerleştirilmişti. Bu oymaklar da 27 Eylül 1720 de bu yerden kaldırılarak Şam-Haleb yolu muhafazası için eskiden sakin oldukları yere nakledilmişti (MAD, nu. 9484, s. 17). Arazileri kâfi olmadığından 16 Ocak 1698 de boş ve sahibsiz كفر köyü ziraat yapmak ve öşürünü vermek üzere bunlara verildi (MAD, nu. 8458, s. 41).

[70] Kara ve Kızıl Tohtemürlü'nün bir kısmı 1693 de Humus sancağı dahilinde yerleştirilmişti (bk. not 59. 61). Hama sancağının Barın nahiyesindeki timar topraklarından olan Ta'cil köyüne Meharım Kethüda idaresindeki Kara Tohtemürlü oymağı ile onun Hacı Budaklı obasından gayrı Erdoydu ve Köse Kethüda'ya tâbi kısımları yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 17). Fakat 1720 de Hama ve Humus Voyvodası İsmail Ağa marifetile buradan kaldırılarak Şam-Halep yolunun muhafazası için eskiden yerleşik oldukları yere nakl ve iskân edildiler. Ta'cil köyüne 107 nefer ve 40 çift olarak yerleştirilmişlerdi Kara Tohtemürlü'nün 28 neferi ve 15 çift ile Çeçe Budaklı obası Barın nahiyesinin timar köylerinden Talaf'e yerleştirildi. Kızıl Ali Tohtemirlüsü'de رعى köyüne 10 çift ile yerleştirildi. Bunların vergi mükellefi de 28 kadardı (MAD, nu. 9484, s. 18-21).

[71] 58 nefer Circise köyüne yakın olan Kusay'iyye köyüne yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 10-11).

[73] Ebu Derda'ya bağlı olan Bozlu oymağı Trablus Şam beylerbeyisinin hassı iken Padişah hâsları arasına alınmış olan Tesrîn köyüne 12 neferle, Bozlu Çerkes oğulları ise timar köylerinden Kefr-i Amir'e yerleştirildiler. Her iki oymağa 26 çift yer verildi (MAD ts., nu. 9484 s. 11).

[73] Barin nahiyesinde bulunan Kınık köyü ile timar toprağı Kevakir (Akakir) köyü ve mezraasına yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 13, 26).

oymak halkının hepsi değil, bir kaç oymağa mensup muayyen kimseler yerleştirilerek onların birliklerini parçalamaya gayret edildi. Burada olduğu gibi büyük bir oymak ikiye ayrılarak bir kısmı Humus'da iskân edildiği gibi diğer kısmıda Hama'da yerleştirilmişti. Meselâ Abalu oymağı'nın bir kısmı Humus'da yerleştirildiği halde diğer kısmı da Hama'a yerleştirildi[74]. Keza, onu takiben Kınık[75], Şereflü Sultan Kethüda[76], Kıcıllu[77], Kılıçlı[78], oymakları ile Elçi-i Tululu[79] oymakları ve onlara bağlı olan kısımları gelmektedir. Hama sancağına yerleştirilenlerin, bir çoğunluğu Barin nahiyesine isabet etmektedir. Yerleştirilenler 1532 nefer idi. Bu miktar aile mevcudunu göstermektedir. Bu miktar yukarıda zikredildiği üzere ortalama aile mevcudu olan beş

---

[74] Bu oymağın Çemekli ve Heğilli obaları timar topraklarından olan Kefr-i Mekin köyü ile Telilü'd-derâhim mezraasına 109 nefer 55 çift ile yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 5-6). 66 nefer 30 çift ile Yaylalı obası padişah haslarından olan Tel Kartal köyüne yerleştirildi (s. 6-7). 37 kişi olan Keçeli obası 15 çift ile و ساحه köyü ile Hersun mezraasına yerleştirildi (s. 7-8). Abalu oymağından evlâd-ı Mişek obası eski timar köylerinden olan Burak köyüne yerleştirildi. Bunlar ferden 15 kişi ve 12 çift olarak yerleştirildiler (s. 8). Çeçe Muradlı, Çeçe Şefikli, Çeçe Bekirli, Uşak obaları da vergi bakımından 83 kişi tutan toplulukları ve 29 çift ile padişah hâsları arasında bulunan Kubab köyü ile Mercti'd-dâr mezraasına iskân oldular. Bu zikr edilen son dört oba Abalu veya Salahlı oymağı diye anılmakta idi (s. 6-9). Keza gene Abalu veya Salahlı oymağına bağlı olan vergi bakımından 118 kişiye sahib, Kara Abdilli, Kara Kızlı, Sabanlu, Çeçe Musalu, Uşak ve حرسلو obaları 60 çift olarak Yuğur Sinan köyü ile Huveyse mezrasına yerleştirildi (s. 9-10).

[75] 61 kişi olan Kınık oymağı, 36 çift ile Barin nahiyesinin eski timar köylerinden ول köyü ile اوباه mezraasına yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 11-12).

[76] 66 kişi ve 30 çift ile Barin nahiyesinin padişah hâslarına dahil topraklarından olan Abguru'l-Havle köyü ile timar topraklarından Beşemes mezrası kendilerine iskân nuntukası tayin olundu (MAD, nu. 9464, s. 12-13).

[77] Bu oymağın ismi Kılıch oymağının ismi ile karıştırılmıştır. 9464 numarah maliye defterinde mükerreren (s. 3) Kıcıllu olarak kayıt edilmiştir. Ayrıca 1107 yılına ait iskân oymaklarının hasılat defterinde (1107/D-BŞM) Kılıclu ve Kıcıllu ayrı olarak zikredilmiştir. Kara Süleymanlı, Bıyıklı, Balıkcılı obalarından 65 kişi ve çift padişah hâslarından olan Dahşiş köyüne yerleştirildi. Bunlara mezraa olarak Akakir, Nasıriyetü'l-Kıblıyye, Kalkunuyye tahsis edildi (s. 3-4). Ördek Hacılı, دوباح obaları padişah hâslarından olan Hureybe köyüne 67 kişi olarak yerleştiler (s. 5). Kıcıllu'nun Çınarlı, Hatemli, Salahlı, At Güdenli (?), Hırlı (?), Köçekli, Kaçar Halilli obaları timar köylerinden Süveydetü'l-Ber'e iskân edildiler. Buraya yerleşenler 84 nefer ve 36 çift idiler. Bunların bir kısmı da gayet tabi hayvancılık yapacaklardı (s. 5-6).

[78] 1107/D-BŞM; ATA, s. 107.

[79] Esbli Elçisi ile Tululu Elçisi'nin 71 ferdi 30 çift ile Barin nahiyesinin timar köylerinden Bulos köyüne yerleştirildi (MAD, nu. 9484, s. 17-18).

rakamı ile çarpılırsa 7500 civarında bir rakkam elde edilir. Bu insanlar 672 çift kadar ziraat toprağına sahip 28 köy ile 14 mezraaya yerleştirilmişlerdi.

İskâna memur olan konar-göçer gruplarından bazılarını, gösterilen yerlere yerleştirmek için, bir müddet daha uğraşmak lazımgeldi. 1693 yılında Salur, Karakoyunlu oymakları ile diğer bir iki oymak, gösterilen yerlere henüz gelmemişlerdi [80]. 1694 de Hama ve Humus kadıları ile iskân mübaşirlerinin yapmış oldukları teftiş sonucunda, bunların arzu edilen şekilde yerleşip evlerini inşa ettikleri, toprakla uğraştıkları bir rapor halinde bildirilmiştir. Bu sancaklara yerleştirilenlerin mahsulleri yıllık 7000 esedî kuruş olmak üzere Trablus-Şam iltizamına dahil edilmişti [81]. 29 Haziran 1712 (24 Cemaziyülevvel 1124) tarihinde Humus'a yerleştirilen Eymir teşekkülüne bağlı dokuz oymağın buradan kaldırılarak, Amik gölü civarında bulunan Cisr-i Murad Paşa derbendine nakledilmeleri emir edildi. Fakat bu karar layıkıyle tatbik edilmedi. Bir müddet sonra bu dokuz oymağın (7 Temmuz 1713) tekrar eski yerlerine yerleştirilmelerine karar verildi [82].

Âl-i Vehib isimli arab aşiretinin de Azaz kazasına iskânına karar verildi (1692). Zira bu aşiret evvelce bulundukları yerlerde yerleşik halka büyük zarar veriyordu [82a].

Arab aşiretlerinin tazyik etmeleri sebebiyle, muhtelif zamanlar, bu sancaklara yerleştirilmiş bulunan oymaklardan bazısı etrafa dağılarak Haleb, Şam, Trablus-Şam memleketlerinde yerleşmeğe başladılar. Yerlerinin boş kalması oraları eşkıya yuvası haline getirerek emniyeti ortadan kaldırdı. 27 Eylül 1720 (24 Zilka'de 1132) de bulundukları yerlerden iskân mahallerine nakledilmeleri için şiddetli emirler gönderildi [83].

[80] Yerlerine celbetmek için Şam, Trablus-Şam valilerine ve kadılarına hükümler gönderildi (İbnül-Emin ts.-Dahiliye ks., nu. 1291).

[81] D-BŞM; 11-VII-05; D-BŞM: C-VII-1105; D-BŞM-28-VI-1105; Başbakanlık Arşivinde yapılmakta olan yeni tasnife ait vesikalardır; MAD ts., nu. 9485, s. 41.

[82] Sincarlı Eymiri, Osman kethüdaya tâbi Eymir, Karagöz Eymiri, Çarık Eymiri, Kaçar Eymiri, Tosun Eymiri, Kayalı, Dündarlı Eymiri, Kara Avşarlı, Genceli Avşarı (MAD ts., nu. 9484, s. 27; MAD ts., nu. 8458, s. 15).

[82a] Oturdukları Antakya kazasına tâbi olan Bağras'dan ve Şeyh ma' Amik kazasından kaldırılıp Azaz'a nakledileceklerdi. Buraya celbedilmeleri için 1692, 1701 ve 1703 de emirler gönderildi (MAD, nu. 8458, s. 45).

[83] Bundan evvel Kıcıllı türkmenine bağlı Süleymanlı, Hatemli, Bayıklı, Balıkcılı, Ördek Hacılı (?), Sarılı ve sair ifraz türkmeninden Sakallı Ceridi, Hacılı Dokuzlu (?) ve bazı Danişmendli türkmenlerinden Küşne (?), Köpekli oymakları ve Arap Şuyuh mukataası halkı ile diğerlerine 12 Ocak 1711 de yerlerine iskân için emir verilmişti (MAD ts., nu. 8458, s. 7; MAD ts., nu 9484, s. 55).

C — ANADOLU EYALETİNE DAHİL BULUNAN TOPRAKLARA İSKÂN [Harita V]

Danişmendli ulusuna tabi bir kısım halk evvelce Haleb ile Adana arasında otururlarken, bir müddetten beri konar-göçer hayata geçerek yerlerini terk etmişlerdi. Başka yerlere, özellikle Aydın ve havalisi ile Soma, Geyikler kazalarında bulunan yaylaklarına giderek rasladıkları köy ve kasaba halkının ekinlerini ve ürünlerini otlak ve hayvanlarını gasbettiler. Bu arada bir çok kimseyi katl edip oldukça geniş zararlar meydana getirmişlerdi. Bu yer değiştirme ve batıya göçme keyfiyeti evvelce açıkladığımız sebepler yüzünden meydana gelmiştir[84]. Bunlardan bir kısmının Sığla sancağına bağlı «tûlen ve arzen tahminen on iki saat» kadar tutan Vîran-şehir'den (Ayasuluğ), Torbalı'ya (Turabalı) kadar oaln boş ve harap yerlerde bir miktarının da Balıkesir sancağında Susığırlığı ve Ömer-köyü yakınlarından Demir-kapı ve Viranhan İsimli boş topraklarda yerleştirilmelerine karar verildi[85]. Bu hususta verilen ferman, 18 Nisan 1691 tarihini taşımaktadır[86]. İskân memuriyetine evvelâ Karaman valisi ve Anadolu Beylerbeyisi tayin edilmişti. Fakat bu zat süratle Rumeli'deki sefere katılmak zorunda kaldığından, bu meselenin yönetilmesi Bağdad valisi Vezir Ahmed Paşaya verildi; ayrıca gönderilen bir yazı ile bulundukları yerlerden kalkıp henüz, iskân mahallerine yerleşmedilerse icap eden dikkati göstermesi için talimat verilmişti[87], Danişmendlü ulusundan iskânları ferman olunan oymaklar şunlardı: Büyük Sermâyeli, Küçük Sermâyeli, Karalu, Cevanşîr, Kaşıkcı, Gölegir, Mihmadlu Kürdü[88], Büyük Süleymanlı, Küçük Süleymanlı, Gördün-göre, Karamanlu Mocan oymakları.

Rum (Sivas) vilâyetindeki Danişmendli türkmenlerinden:

Karaca-Kürd, Herekli, Boynu-incelü[89], Sarıcalı, Kürdilî-i kebir ve sagîr, Sandıklı, Büyük Sâlârlu, Küçük Sâlârlu, Şerefli, Durdu-Hüseyin-

---

[84] bk. s. 38, 40, 41.

[85] MD, nu. 101, s. 73; ATA, s. 96; Kâmil Su, aynı eser, s. 47.

[86] MAD ts., nu. 8458, s. 51-52.

[87] MD, nu. 101, s. 73; ATA, s. 96.

[88] Ahmet Refik (ATA, s. 101) Kürd Mehmedli olarak okumuştur. 1659 yılındanberi Küçük Mihmadlı Kürdü oymağından bir kısmı, bulundukları yerden ayrılıp İzmir kazalarına gelerek, Kuş-adası ve civarında evler inşa ederek yerleşmişlerdi. 1713'de bunlardan dört hanesi Saruhan'a bağlı bulunan Ilıca kazasındaki Karacalı Derbend'de, 36 hanesi Kuş-adasında, dört hanesi de İzmir'de oturmakta idiler (MAD ts., nu. 3439, s. 384; SEHİ, s. 384).

[89] 1727'de Nevşehir'e iskân edildiler (MD, nu. 135, s. 74; ATA, s. 169).

lü, Veliler ve diğer bir Kaşıkçı oymağı olmak üzere 22 oymaktan ibarettir[90].

Anadolu Vilâyetindeki Karahisar sancağında bulunan Dazkırı, Şeyhler, Pınar-başı, Honas, Urla, Sandıklı Çöl-âbâd, Keçiborlu nahiyelerinde bulunan harap ve boş köylerin durumları 1691 yılında Şahin Mustafa tarafından sayım yapılarak tespit edildi. Fakat civardaki bazı köylerin ahalisi buna razı olmadı. 1693 de Dergâh-ı âli gedikli müteferrikalardan mübaşir Uşşakî Hüseyin Ağa'ya yeni bir sayım yapılması için emir verildi. Fakat bu sefer ahalinin evvelce yaptığı itiraz göz önüne getirilerek sahipsiz olanları ayrı, harap, fakat sahipleri civar yerlerde bulunan köyleri de ayrı yazılarak defter halinde tespit edildi. İlk önre Harılu oymağından İvaz Kethüda, altı kadar oymakla emre itaat ederek iskân davetini kabul etti. Arkasından Büyük Süleymanlı oymağı başta olmak üzere diğerleri onları takip ettiler. Bu 22 oymağı iskâna **iskân mübaşiri** sıfatile Kitiş-oğlu Ebu Bekir ve Yusuf isimli şahıslar memur olmuşlar idi[91]. Böylece, aralarında Civanşîr oymağının Cihanşahlı kolu ve yukarıda kayd etmiş olduğumuz diğerleri de olmak üzere ismi geçen nahiyelerdeki 42 adet harap ve sahipsiz köylere yerleştirilmek hususunda teşebbüse geçildi. Fakat yerleştirilmeleri tasarlanan yerler iskâna elverişli olmadığı için, bu kısma yerleştirilecek oymaklar, bu arada Sermayelü oymağı oraya iskân edilmeyi kabul etmediler. Oymakların, o mıntıkadaki kadıların tavsiyesi ile harap, sahipleri civar köylerde bulunan köylerin verimli topraklarında oturup, çiftçilik yapan öşürlerini toprak sahibine, tekâliflerini de mübaşirlere vermeleri şartıyla bu köylerin defter halinde tespit edilmesi kararlaştırıldı.

Türkmen iskânına tayin olmuş, fakat elverişli olmayan yerler de bunun yanı sıra ayrı bir defter halinde tespit edildi. Nihayet 17 Ocak 1693 de **iskân mübaşiri** Uşşakî Hüseyin Çavuş'a zikredilen 42 köye, kadıların ve ahalinin yardımlariyle yerleştirilmeleri için gereğinin yapılması hususunda emir verildi[92]. Aynı zamanda yerleştirilecek oymaklar da kefalete bağlanmışlardı; gösterilen yerlerde oturmayıp başka yerlere gittikleri ve şakavet yaptıkları takdirde 60.000 kuruş kefalet parası vereceklerini taahhüt etmişlerdi.

[90] Önceleri aralarında Âl-ı Vehîb isimli bir arab kabilesi de vardı. Bu kabilenin sonradan —eskiden sakin oldukları— Azaz nahiyesinde yerleştirilmeleri hakkında emir verildi (MAD ts., nu. 8458, s. 51, 62; MD, nu. 103, s. 203-209; ATA, s. 104-105; ayrıca bk. s. 68, not 82 a).

[91] İskâna 10 Ocak 1693 de Kitiş-oğlu Veli Ağa memur olmuştu; onun vefat etmesiyle Ebu Bekir memur edildi (MAD ts., nu. 8458, s. 51).

[92] aynı defter, s. 142.

Yukarıdaki izahattan anlaşıldığı gibi, Danişmendli ulusuna mensup oymakların yerleştirilmesi bir hayli zaman uzamıştır. Bu, belkide o sırada vukubulan seferlerin tesiri sebebiyle olsa gerektir. Böyle olmakla beraber, asıl müşkilâtın, harap ve sahipsiz olarak yazılmış köylerden bir kısmının sahiplerinin civar yerlerde bulunması ve toprakları üzerinde vuku bulacak iskân işine rıza göstermemelerinden geldiği muhakkaktır. İşte bu sebeple, Uşşakî Hüseyin Çavuş, idarî makamları meşgul eden mes'eleyi halletmek için gelerek yeni bir toprak sayımı yaptı[92]. Fakat yalnız **iskân mübaşiri** ve kadılar vasıtasiyle yerleştirilmeleri mümkün görülmediği ve daha büyük bir idare adamının mevcudiyetine ihtiyaç gösterdiği için, bu işin tahkikatına Anadolu Valisi ve **Müfettişi** Genç Mehmed Paşa memur edildi. 10 Mart 1695 tarihini taşıyan ve Genç Mehmed Paşa'ya bu hususta yazılan bir hükümde : iskânı kabul etmeyenlerin tahrir olunmuş olan köylere durumlarına göre toprak taksimi ve dağıtımı, ahvâllerine nizam verilmesi, bu nizamlara aykırı hareket edenlerin vermiş oldukları kefalet senetlerinde yazılı paraların tahsili ile ikamet ettirilmek ve kendilerine arazi verildikten sonra yeniden kefalete bağlanıp, tespit edilen miktarın hazine defterlerine kaydedilmesi için bu hususların difter edilip acele olarak İstanbul'a gönderilmesi kaydediliyordu[94]. İskânlarına mani olan her husus bertaraf edildi ve bunun için kimsenin mani olmaması hakkında da etrafa şiddetli emirler yazıldı[95].

Küçük Süleymanlı ve Kaşıkçı oymakları, Hamid sancağına dahil bulunan Keçiborlu nahiyesine bağlı köylere[96]; Sermâyeli, Cevanşir, Göle-gir ve Karalu oymakları Urla nahiyesine[97] bağlı köylere yerleştirildiler.

Karahisar-ı Sahib sancağına iskân :

Karahisar-ı Sahib sancağına tabi Geyikler kazası dahilinde bulunan Pınar-başı nahiyesi iskân bölgesi tayin olundu. 1694 Nisan ayında, her-

---

[93] MD, nu. 111, s. 607: hüküm 3; MAD ts., nu. 8458, s. 143.

[94] MAD ts., s. nu. 8458, s. 138; MAD, nu. 7574, s. 107-108.

[95] MAD ts., s. nu. 8458, s. 50, 143-144.

[96] Küçük Süleymanlı oymağının Hacı Kasım oğlu obası Kuyuköy'e, Bahşâyiş köyüne 10 ev ile, Hacer höyüğü'ne 8 ev ile Tulu köye 7 ev ile Değnecik köyüne ise Kaşıkçı oymağı yerleştirildiler (MAD ts. nu. 8458, s. 138. 141; MAD ts,. nu. 7574, s. 118).

[97] Cevanşir oymağı... Orbakca (?), Kızık, Kızancık (?) köylerine, Sermayeli oymağı 10 ev ile Kızıl-Çamlığa; Göle-Gir oymağı dokuz ev ile Okçular ve Deliler köylerine; Karalı oymağı ve ona tâbi Kara Halilli obası Yenice, Çardak, Yıva Kışla ve Engerek köylerine yerleştirildiler. Kaşıkcı oymağı ise Ergenlü, İmanlı-ı Kebir ve Sagir köylerine iskân oldular (MAD ts., nu. 7574, s. 117-118).

bir oymağın iskânı kabul ettiklerine dair kadılar tarafından hüccet tanzim edildi. Bundan sonra, **iskân mübaşiri** Uşşaki Hüseyin vasıtasiyle bu iş gerçekleştirilmiştir. Adı geçen nahiyeye Avşar[98], Harbendelü[99], Kaşıkçı[100], Büyük Süleymanlı[101], Küçük Süleymanlı[102] -bir kısmı oymakları yerleştirildi. Geyikler kazasının diğer yerlerine de Bıçakcı, Karalı, Gördün-gören, Karamanlu Mocan, Cevanşir, oymaklarına mensup bir kısım halk yerleştirildi[103]. Sermayeli oymağının bir kısım mensupu Karahisar-ı Sahib sancağının Honaz nahiyesine iskân edildiler[104]. Diğer Kaşıkcı oymağı ile Göle-gir'e bağlı Mirili, Şehsuvarlı, Dokuzlu obaları da iskânı kabul ettiler. Buna dair 1694 Nisan ayı tarihini taşıyan-Sandıklı kadısı tarafından bir hüccet verilmişti. İsmi geçen oymak ve obalar Sandıklı nahiyesindeki köy ve mezraalara yerleştirildiler[105]. Sermayeli ile Hacılı oymakları da Şehyler kazasında iskân edildiler[106].

---

[98] Köseli Avşarı oymağı Kızılca köye, Avşar oymağı Mirve köyüne yerleştirildi. Sonuncu köyün ismi Mürün'de olabilir (MAD, nu. 8458, s. 139).

[99] Alaca-atlı ve Yeni köye yerleştirildi (MAD, nu. 8458, s. 139).

[100] Torumlu köyüne. Buraya sonra Küçük Süleymanlı oymağı yerleştirildi (MAD, nu. 8458, s. 141).

[101] Akca, Yere-Giren, Dombay, Gökçeli, Seyyidli, Yuğralar, Alaca-atlı, Karakuyu, Budaklı, Kara-Bedirli, Eldere, Eski-köy, Porsama köylerine iskân edildiler (MAD ts., nu. 8458, s. 139, 141).

[102] Küçük Süleymanlı oymağından 16 hane Çapalı, 7 hane Eldere, 20 hane Torumlu köylerine yerleşti (aynı defter, gös. yer).

[103] Bıçakcı oymağının Çukurovalı ma Kaymazlı, Değşür, Kapaklı, Koç Kethüda obaları طووجل, Kızıllı ye Eğerci-öyüğünde; Kutuzlu (?) ve Kılcılar obaları Kıntaş köyünde; Gördün-göre oymağı Nurlas köyünde, Mocan oymağı Avdan, Şehudlu köylerine iskân olup veler inşa ederek ayrılan hududun dışına çıkmadılar (1122 de bu hususda yapılmış teftişte gerek 1104 de Uşşaki Hüseyin'in ve gerekse ona ek olarak yapılmış olan iskân nizamının tatbik edildiği görülmüştür). Cevanşir oymağı ise Öz-Çayır (?) köyüne, Karalı oymağı da Alaçayır köyüne yerleşti (aynı defter, s. 141, 248).

[104] Sermayeli ve Kırıklı obaları 16 hane ile Haydar-Baba ve İlpınarı köylerine, Ali-Kurt (?) obası 12 ev ile Kızılca-Çamlık köyüne, Asaflı obası 10 ev ile Kürekçiler köyüne, Mahmudlu obası 8 ev ile Emirler, Baklan köylerine, Köçekli obası 5 ev ile Kışla köyüne, Ali Beyli obası 8 ev ile Kadın-Öyüğü, Sakallı obası 6 ev ile Amid köyüne, Kıncı obası 8 ev ile Şeyhli köyüne yerleştirildiler (MAD ts., nu. 8458, s. 138; MAD ts., nu. 7574, s. 109-110).

[105] Göle-gir oymağı 13 ev ile Cadı, Yenice, 16 ev ile Kazgan pınarı köylerine, Kaşıkcı oymağı Güney Ağıl ve Merkepci köylerine, Büyük Süleymanlı oymağına tâbi Kara Halil oğulları Ömerlisi ve diğerleri Kara Halilli, Kara Kuyu, Saidli köylerine iskân edildiler. Veli Ağıl (?) köyü de 14 ev ile Avşar obası üzerine kaydedildirilmişti (MAD ts., nu. 8458, s. 139-143; MAD ts., nu. 7574, s. 111-112).

[106] Zekeli (?) köyüne Sermayeli'den Ferruh Kethüda 10 ev ile, Hacılı'dan İvaz Kethüda 6 ev ile yazıldılar. Fakat bahis konusu olan tarihlerde kendilerine ayrılmış olan topraklara henüz gelmemişlerdi (MAD ts., nu 8458, s. 141).

Çöl-âbâd nahiyesine iskân :

Çöl-âbâd nahiyesine 1701 de iskân etmek mümkün oldu. Cevanşir'e bağlı Çörüklü[107], Hacılı[108], Cihan-şahlı[109], Ocaklı[110] obaları iskân edilmeye razı oldular. Cevanşir oymağını takiben diğer oymaklar iskân edilmeye başlandı. Fakat bir kısmı davet edildikleri yerlere gelmediler. Şerefli[111], Karalı[112] oymakları, Kaşıkcı ve Küçük Mihmadlı Kürdü[113] oymakları haric olmak üzere, Çöl-âbâd nahiyesine yerleştirilmişlerdi.

---

[107] Hallaclu köyüne (MAD ts., nu. 8458, s. s. 139-140; MAD ts., nu. 7574, s. 113-115).

[108] 12 ev ile Okçular, 12 ev ile Haydarlı, 15 ev ile Kadılar köyleri Hacılı obası üzerine yazılmıştı. Ayrıca Yayalar ve Bambol köyleri de ilâve edildi (MAD, nu. 8458, s. 139-140, MAD, nu. 7574, s. 114-115). 1124 tarihli mühimme kaydına göre Sayyad isimli bir köy de bunlara iskân yeri olarak yazılmıştı (nu. 114, s. 108).

[109] Cudi, Beşir, Berziği köylerine (MAD ts., nu. 8458, s. 139-140). İlk üç köy 1794 yıllarında da Karalı ve Sermayeli oymaklarının tasarrufunda bulunuyordu (aynı yer; MAD ts., nu. 7574, s. 105, 113-115).

[110] Şeyh-Kadın köyüne (MAD ts., nu., 8458, s. 139-140). Fakat sonradan Tokmaklı ve Kızılcaköy'de bu obaya tahsis edildi; ilkine 20 ev, ikincisine 14 ev ile yerleşmişlerdi (MAD ts., nu. 7574, s. 113-115).

[111] Şerefli oymağı ilk zamanlar iskân mahallelerine gelmedi. 1701 Ekim'inde Rakka eyaletine yerleştirilmeleri emir edildi (MD, nu. 130, s. 211). Anadolu Beylerbeyi Elhac Ali Paşa ve Ahmed Efendinin mubaşeretiyle 1719 da Çöl-Abâd mahiyesinde bulunan Pınarbaşı ve Çürük Su mahalline iskân edildiler. Arablı obası Akçın, Pambol, İbrik, İsmail-Öyüğü ve Yayalı köylerine 85 hane ile yerleşmişlerdi. Buge obası Doğanlı, karalar ve Recebli köylerine 45 hane ile yerleşmişti. Ceberlü obası Göçerlü köyüne 5 hane olmak üzere iskân edilmişlerdi. 30 hane olan Hacı Bayındırlı obası Kız Kapan ve Kunıllık köylerine, 15 hane tutarında olan Yusuflu ve Tavudlu obaları Salihler köyüne yerleşmişlerdi. Şerefli oymağı yukarıda kaydedilen on üç köye 235 hane olarak meskûn olmuşlar ve 20.000 esedi kuruş kefâlet parası taahhüt etmişlerdir (16 Eylül 1719: MAD ts., nu. 8458, s. 270-272; MD nu. 130, s. 59). Bu oymağın az müddet sonra (1722), tekrar Rakka'ya iskân edildiği görülüyordu. Fakat bu mahalle gelmedikleri için 1724 Ekim ayı tarihini taşıyan bir hüküm ile Rakka'ya iskân olunmaları tekid edildi. Orada Kelkik nahiyesinde iskân edilmeleri emir edildi (Aynı defter, s. 272, 278-79; MD, nu. 130, s. 64; Bu oymağın faaliyeti için bk. MD, nu. 130, s. 59; MD, nu 130, s. 357; MD, nu. 135, s. 302-303; ATA, s. 167, 181).

[112] وڵڵ obası, Tokmaklı köyüne, Karalar obası Ergenlü köyüne, Çaşıtlı obası Göğerli (Göçerli) köyüne, Derviş oğlu obası İmanlı (İmallu), Musa çavuş obası Ayaklı köylerine yerleştirildiler. Bu husus 1701 den sonra gerçekleşebilmişti (MAD ts., nu. 8458, s. 139-140).

[113] Bu oymakların bahis konusu yere yerleşmesi bu tarihe ait defterlerde görülemedi. Ancak Kaşıkçı oymağının Derviş oğlu obasının 10 hane ile Doğanlı köyüne yerleşmiş olduğu kayıtlıdır (MAD ts., nu. 7574, s. 114). Küçük Mihmadlı kürd oymağı ise esasen evveldan beri bu taraflarda yerleşmiş durumda idi (bk. s. 67, not 75).

Danişmendli Türkmenlerine bağlı diğer bir kısım halk, Dazkırı kazasına yerleşmek istediler. Fakat buradaki köylerin ahalisi, sahipleri başka yerlerde bulunduğu için, gayet tabii buna izin verilmedi[114].

Buca kazasına iskân:

Buca kazası dahilinde bulunan bir kısım topraklara dahi iskân yapılması düşünüldü. Fakat Buca kazası halkı bir arzuhal göndererek bu karara itiraz ettiler. Bu arzuhalde bulundukları yerin küçük ve iktisaden zayıf bir kaza olduğunu, başka yerden gelen halkın yerleşmesine müsait toprak ve köy olmadığını ifade ederek buraya hiç kimsenin yerleştirilmemesini istediler. Bu istekleri kabul edilerek kaza dahiline yapılacak oymak iskânından vaz geçildi[115].

Bir müddet sonra diğer iskân bölgeleri oymaklara hayvanları otlatmak için kâfi gelmemeye başladı. Bu sebepden iskân edilen oymaklar, civarlarında bulunan Geyikler, Karacadağ ve Şeyhler nahiye ve kazalarında 30-40 yıldan beri çift sürülmeyen ve boş olan toprakların, kanuna göre keşf ve sayımı yapılarak kendilerine tevzi edilmesini istediler. **İskân mübaşiri** Çeşm-i siyah Mustafa'nın yaptığı keşif ve araştırma sonunda, 1702 Martında kastedilen yerlerin dağıtılmasına karar verildi[116]. Bir müddet sonra Danişmendli ulusuna mensup oymaklar, nüfus artmasından ve kendilerine tahsis edilen yerlerin tatminkâr olmamasından dolayı bulundukları yerlere sığışamadılar. Bu sebepten bir kısmı civarlarında bulunan müsait yerler ile çiftliklere yerleşmişler

[114] Genceli, Bademli, Akca, Kırıklar, Süngüllü, Danişmendlü, Sollar, Öküz-Viran, Hamza-Viran, Kara ağaç, Evciler ve Mademler köylerinin halkı türedi eşkiyasından dolayı yerlerini terk ederek daha emin olan civar köylere gitmişlerdi. Elifeler köyünün suyu ise Receb isimli bir kimse tarafından getirilmiş idi. Danişmendli türkmenleri buraya iskân olunuz diye niza çıkarınca, mes'ele bir kadının huzurunda hal edilmişti (MAD ts., nu. 8458, s. 140). Buna rağmen diğer yerlere iskân edilenlerin arazi sıkıntısı çekmeleri sebebiyle buradaki bir kısım köylere de yerleştirildiler. 1720 yıllarında Dazkırı'ya dahil Genceli köyü Karamanlı Mocan oymağının 25 hanelik kısmı üzerine kaydedildiği gibi Bıdaklı köyü de Büyük Süleymanlı oymağının 6 hanelik kısmı üzerine kaydedilmişti (MAD ts., nu. 7574, s. 117). Daha sonra Genceli köyüne diğer oymaklara ait guruplar da iskân edilmiştir.

[115] MAD ts., nu. 8458, s. 141.

[116] **Aynı defter**, s. 197-198, yeni toprak dağıtımının diğer önemli bir sebebi de evvelce bir kısım oymaklara verilmiş olan toprakların, iklim şartları yüzünden müsaid olmaması idi. Fazla sıcakdan çocukları, hayvanları fazla mutazarrır oluyor, çoğu defa bu yüzden hasta oluyorlardı. En fazla rahatsız ve mutazarrır olanlar Cevanşir ile ona bağlı Ocaklı obası, Karalı idi. Karalı oymağına civarlarında bulunan Engerek, Okçular köyleri, Cevanşir'e Çölâbâd nahiyesindeki Kolancık harabesi eski yerlerine eklenerek, kısmen tatmin etmeye çalışıldı (MAD ts., 8458, s. 198-199: MD, nu. 112, s. 141; ATA, s. 128-129).

idi[117]. Bu duruma yeni bir nizam vermek ve halletmek için Anadolu Beylerbeyi Vezir Ali Paşa memur oldu. Ali Paşa evvelce Levend eşkıyası tarafından tahrip edilmiş olan ve sahipleri civarında olan köyleri tespit ettirdi (1721). Sayıları 20'yi bulan köyler, aşarı arazi sahiplerine verilmek suretiyle evvelki topraklara ilâve olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtıldı[118]. Hükümet tarafından iskân nizamının muhafaza edilmesine, tabii hadiseler karşısında bile dikkat edildi ve hiç musamaha gösterilmemeğe çalışıldı[119].

D — ADANA SANCAĞINDA AYAS-BERENDİ VE KINIK KAZALARI BÖLGESİNE İSKÂN [Harita VI]

Adana sancağında Demir-Kapı'dan Misis'e kadar toprakların ahalisinin etrafa dağılmaları yüzünden bu yerler sahipsiz ve harap bir halde kalmıştı. Ticaret yollarının ve bölgedeki nakliye işlerinin kavşak noktası olduğu için buralarda emniyeti temin etmek hayatî bir önemi haizdir. Bu sebepten hem araziyi yeniden ziraate açmak, hem de bölgenin emniyetini temin etmek için buralarda konar-göçerlerin yerleştirilmesine karar verildi. Dulkadırlı ulusuna bağlı oymakların Ceyhan nehri üzerindeki Kınık[120] ile Berendi[121] ve Ayas kazalarına yerleşti-

---

[117] Cevdet ts.-Dahiliye ks., nu. 1955.

[118] Bu köyler timar, zeamet ve vakıf mülhakatından olup sahipleri mevcut dükleri zaman yerlerinde başkalarını görüdüler. Bu durum hükümet için yeni meseleler ve müşkilâtların doğmasına sebep oldu. 1794'de Karalı ve Sermayeli oymaklarının tasarruflarında bulunan bazı köyler için de aynı durum hasıl oldu (MAD ts., nu. 7574, s. 105, 120; Ali Emiri ts. -III. Ahmed ks., nu. 13583).

[119] Büyük ve Küçük Süleymanlı, Kaşıkçı, Göleğir, Cevenşir, Sermâyeli, Karalı, Harbendelü (Harmandalı) oymakları çekirge istilâsı sebebiyle hayvanlarını otlak bulmak için Toma yaylasına götürmek zorunda kalınca, hükümet iskân nizamının bozulmasından büyük bir endişe duyarak bir daha bu yaylaya çıkmamalarını, iskân nizamına uygun hareket edilmesini iskân bölgesindeki kadılardan 1701 Eylül tarihli birer hükümle istedi. (MD, nu. 112, s. 124-127; ATA, s. 19-20). Bir bahane ile yerleşmemekte ısrar edenlerin dahi yerleştirilmeleri için 1702 Martında kadılara şiddetli birer hüküm daha gönderilmişti (MD, nu. 112, s. 122-142-143; MAD ts., nu. 8456, s. 196-197; ATA, s. 129-132).

[120] İsminden anlaşıldığı gibi Kınık oymağı mensupları tarafından tesis edildiği istidlâl edilen Kınık'ın yeri hâlâ olarak tesbit edilememiştir. Evliya Çelebi (Seyâhatnâme, IX, s. 33) ile Kâtib Çelebi'nin Cihannüma'sındaki (s. 601) kayıtlardan Misis'in Esah ve Sarıçam kazasının güneyinde olduğu anlaşılıyor.

[121] Eski bir türk oymağının ismini taşıyan Berendi'nin Misis ile Kurt-kulağı arasında olduğu ve Ayas ile Maraş sancağı arasına isabet ettiği anlaşılıyor (Evliya Çelebi, aynı eser, IX, s. 33: Kâtib Çelebi, aynı eser, s. 601). Cihannüma'daki kayda nazaran, Misis civarında Ayas ma' Berendi isimli bir çay Ceyhan'a karışır (s. 558). 1619 tarihli bir Mühimme kaydından (MD nu. 78, hüküm nu. 1527) Berendi'nin Kurd-kulağı'na çok yakın olduğu anlaşılıyor.

rilmelerine karar verildi. Buna dair emrin tarihi 11 Ocak 1691 (10 Rebiü'lâhır 1102) dir. Aynı zamanda bu hususa memur olan dergâh-ı âli kapucu-başlarından Yeğen Mehmed Ağa eliyle Adana, Ayas, Kınık, Berendi ve Payas kadılarına 7 Mart 1691 tarihli bir de ferman gönderildi[122]. İskân işine başlanmadan evvel, ismi geçen kazaların hududlarını Beytü'l-mal arazisini Adana kadısı vekili, mütesellim vekili ve vilâyet ayânından meydana gelmiş olan bir komisyon tespit etti[123].

Tasarruflarında arazi olmayıp konar-göçer 20 kadar Dulkadırlı oymak grubu[124] arasında gösterilen yerde yerleşmek isteyen ve toprak sürmeğe razı olanların nizâmına göre yerleştirilmesi için 11 Ocak 1691 de emir verilmişti. Dulkadırlı oymaklarından Ayas, Berendi ve Kınıkda iskân olanlar şunlardır :

Musa-fakılı, Davud-hacılı, Seğmenli, Karamanlu, Çakal-demircilü, Tatışlı, Dozuk (?), Dedelü Karamanlısı, Hınzır (?) Tüccarlısu, Cığrık Tüccarlısı, Kâncı (?) Ceridi, Dipgalı Ceridi, Göçer Ceridi, Şahablu Tüccarlısı, Yüregir Tokuzu, Dura-beyli, Kara Süleymanlı, Derdili Ceridi, Kerevetli oymaklarına mensup 640'ı sipahi reâyası olmak üzere 1303 hanedir[125].

1692 de, nizama aykırı olarak Abdallu oymağı obalarından İlimlü, Abdallu, Kusurlu ve Arablı obaları yerleştirildikleri yerlerden kalkarak başka yerlere gitmek arzusunda bulundular. Bunu önlemek için üzerlerine ifrâz-ı Dulkadırlı voyvodası İbrahim memur oldu[126]. Dulkadırlı oymaklarından bazıları, yerleşik hayata çok zor intibak ettiler. Bu oy-

---

[122] ... Türkmanlıdan çıkup Ayas ma' Berendi ve Kınık kazalarında oturup, ziraat idüp hasıl eyledükleri mahsullerinden...» (MD ts., nu. 8458, s. 44, 45, 48, 49).

[123] «... zikr olunan kazaların şimali ve garbî tarafları nehr-i Ceyhan olup deryaya varıncaya değin Berendi ve Ayas toprağıdır. Zikrolunan kazaların hudud-ı kadimesi zikr olunan mahallerdür deyü... «Cumâde'l-âhır fi sene miete ve elf: sûret gurre-i Cumaziyü'l-âhır (1691 yılı mart ayı başları: MAD ts., nu. 8457, s. 18, 19).

[124] MAD ts., nu. 8456, s. 44-55; 11.537, 5 esedî kuruşu vermeyi taahhüd eden Kara Hüseyinlü Ceridi, Büyük Abdallu, Küçük Abdallu, Anamaslu, Çanlulı (?) ile Kanlı-kavak, Ufacıklı, Çatal tepe, Karaca Arablu, Kuşlu, Kara-dedelü, Hozmak (?), Ala Hırzlı (?), Karkın, Kızıllu, Çakallı dokuzu, Dönekli eli, Bula Fakılu, Eşbli Elçisi oymakları (aynı defter, s. 13-14). Dönekli Ahmed Refik'te (ATA, s. 201) Dönekli olarak geçiyor.

[125] Aynı defter, s. 13.

[126] Aynı defter, s. 42. Kara Hasanlu Ceridi'ne bağlı olan Sakallu oymağı obalarından: Sanlu, Tatarlu, Azazlu (?), Hacı Bekirli, Hüseyinlü, Çarıklu, Basallu (?), Körtkçüler'in çoğunluğun, Çakallı dokuzu boy beğisi ile birlik olarak diğerlerini de ayartarak iskân mahallerine göndermemişler idi. 12 Haziran 1693 (8 Şevval 1104) tarihli bir hüküm ile kendilerine ayrılmış olan topraklara gönderilmeleri ve taahhüdlerine aykırı hareket ettikleri için defterde kayıtlı bedelet bedelinin

makları müteaddit defa kefalet altına almak icabetti[127] 1696 dan itibaren 10 yıldır Tacirlü (veya Tüccarlı) oymağı, raiyetliği kabul etmediği gibi topraklarını da bırakıp şakavete başladı. Bu hal, yerleşmiş olanlara da sirâyet etti[128]. Fakat bu durum bir kısmının zarara uğrayarak etrafa dağılmalarına ve dolayısiyla iskân nizamının bozulmasına sebep oldu. Kara Hasanlı Ceridi, diğer Hüseyin Hacılı oymağı, İsalı, Karagîr (?), Aydınlı, Isıllı, Sarılu, Ağa Civanlı, Karalı, Sakallı, Davud Hacılı, Hüseyin Hacılı, Musa Fakılu, Okçulu oymaklarının beyleri ve diğer reisleri Tacirli oymağından şikâyet ederek durumlarının bir nizama bağlanmasını istediler. Ayni zamanda muayyen müddette kurulan Isneyn pazarının fesad ve eşkıya yeri haline geldiği için pazar yerinin buradan kaldırılıp, Kurt-kulağı'nda kurulmasını, zabitlerinin orada oturmasını istediler. Keza, bu arada kendilerine ayrılmış yerlere gidip oralarını imâr ederek çiftçilik yapan oymak mensubu ile diğer yerlerdeki bazı köy ve mezralarda ziraat edip maktularını Zülkadriye voyvodalarına veren reayâdan, buraya nakli imkânı olanın da nakledilmesini istediler. Eğer Tacirli oymağı bundan sonra yerleşmeği kabul ederse, onların bulundukları yerlere yerleştirilmiyerek 2500 kuruş mâl-ı mîrilerinin başka taraftan alınmak üzere Tacirlinin eskiden oturdukları yerlerde yerleştirilmelerine karar verildi. Bunlardan başka Ceyhan nehri boyunca olan Haremeyn evkafı reayası olup, izinsiz olarak burada oturan Tacirli Avşarı ile İmam-kulu Avşarı'nın dahi bunlar gibi şakavetten geri kalmadıklarından, evvelce sakin oldukları Maraş havalisindeki Gü-

---

alınması için Anadolu'dan asker ihracına memur olan Şahin Mehmed Paşa'ya Rakka Beylerbeyisine, Kilis Voyvodasına, vilayet ayanına ve iş erlerine emirler yollandı (Ayni defter, s. 137). Kızıllu oymağından Murad-oğlu (Trablus-Şam eyaletinde oturmakta idi), Çakır Bozcalli (?), Karaman, Tüccarlı Tokuz ve sairenin gösterilen yerlere iskân edilmeleri için Trablus-Şam Beylerbeyine 29 Şubat 1694 (4 Receb 1105) de hüküm gönderildi (Aynı defter, göst. yer). Aynı yıl, Kara Hasanlı Ceridi kendisine katılan Avşar, Çepni Elçisi, Kılıçlı ve Lek oymaklarına bağlı kimseler ile beraber yerleşme bölgelerinden kaçtılar. Şiddetli bir şekilde cezalandırılmaları, aynı zamanda tahsil edilmesi hakkında birbirini tekid eden hükümler gönderildi (D-BŞM: 3. V. 1106).

[127] 1691 Ocak ayında Kara Hasanlı Ceridi, 1705 Mart ayı başlarında 21 oymak, 18 Şubat 1707 de 22 oymak, 8 Ocak 1709da 19 oymak olarak (tafsilat için bk. MAD ts., nu. 8458, s. 80-81, 83-81, 102, 136).

[128] Şakavet yapmayacaklarına dair verdikleri kefalet senedine rağmen hareketlerinde devam ederek Kurt-Kulağı'nda Lekvanik aşiretiyle birlikte 1707 de hâkimleri İsmail Paşa'nın üzerine hücum edip, onun yanında olan malları yağma ettiler (MD, nu. 115, s. 478, 274; ATA, s. 134-135). Bunlar hakkında yapılan tedib hareketi için bk.: Mustafa Sâkıb, Kenzü'l-vekayi, Millet Kt'b. Tarih ks. nu. 490, yp. 1-9.

vercinlik isimli yere iskân ettirilmeleri 1707 yılında bildirildi[129]. Başdefterdar Mehmed Efendinin huzurunda kurulan mecliste, bu mesele, görüşüldükten sonra ilân ettikleri hüccet-i şer'iye ile mal ve muâfiyetleri nakit kayıtları dahi derkenar olunarak, taahhüdlerine göre hareket eylemeleri kabul edildi. Bu hususta verilen ferman, Kapucu-başı Yusuf ağa ile gönderildi[130]. Tâcirli oymağının, verdikleri 2500 kuruş mal ile 16 Mart 1708 tarihinde Rakka eyaletine iskân olunmaları ferman olunarak bu vilâyetten sürülmeleri için bir mübaşir tayin olundu[131], Ayas, Kınık ve Berendi'ye yerleştirilen Dulkadırlı oymaklarının iskân nizamı bir müddet sonra Rakka, Hama ve Humus taraflarından kaçan oymaklar yüzünden tekrar bozulmuştur. Bu firârîler ile bir olarak şakavete başladılar ve az sonra burada bir kısmı evvelce yerleşmiş olan 120 kadar oymaktan ancak 20 kadarı kaldı. 1712 de tekrar eski nizam verilerek Cerid oymağı gibi etrafa dağılmış olan diğer oymaklar tekrar

---

[129] Ahvalleri bir nizama bağlanıncaya kadar 1119 Martı başlarından itibaren ilk yıl 25000 kuruş, ikinci yıl Tâcirli maktu'undan gayri 37000 kuruştan vermeleri, arazîden bu kadar gelir hasıl olmadığı takdirde, kendi mallarından tazmin etmeleri kararlaştırıldı. Bundan sonra, mahsulden-hums'dan-hâsıl olan her ne olursa mîrînin olup aralarındaki alım satım, Payas pazarı narhı üzere câri olacak öşürlerini muntazam ödeyeceklerdi. Evvelce mukataanın kalemiyyesi ve diğer kalemlerin harçlarını, Voyvodaların aidatları müayyen olmadığı için her kuruş başına ikişer kuruş fazla olarak verirlerdi. Şimdi, bâdî hevâ ve her sene verecekleri zahîreden başka, mütâd üzere kalemiyye ve aklâm harçları ve voyvodaların aidatı için her 10 kuruş miri mal üzerine 2,5 kuruş eklemek suretiyle verecekleri-ni taahhüt eyleyip, birbirlerine kefil oldukları, mahallinde zabitlerine rehinler vermek üzere tanzim ettikleri hüccetî Defterdar'a gönderdiler (MAD ts., 8458, s. 87-91).

[130] Tarihi 17 Şubat 1708 (= 24 Zilka'de 1116: MAD ts., nu. 8458, s. 87-91; 95-96).

[131] Buna rağmen Tâcirli'den bir kısmı kalmıştı (MAD ts., nu. 8458, s. 95-96; MD, nu. 115, s. 436). Maraş, Kars-ı Maraş (Kadirli) sancaklarında bulunan kasaba ve köyleri harabe haline getiren Tacirli oymağını tedîb için 1702 de Kars-ı Maraş'ın ilavesiyle Maraş Beylerbeyisi olan Arslan memur olup, Anteb sancağı beyi Mirza da onun maiyetine verildi (MD, nu. 111, s. 392; MD, nu. 112, s. 167; MD, nu. 114, s. 63). Fakat orada rahat durmadılar (MD, nu. 115, s. 571). Bunda, üzerlerine, konmuş olan vergi ve rüsumların tesiri vardı. Çünkü evvelce münasip bir mahalle iskân edilmek istendiğinde 800 kuruş vermeye ancak tahammül edebilecekleri tesbit edilmişti. Anavarza'da iskân ettirilmek üzere karar verilip her sene 1000 kuruş vermek üzere 7 Zilkade 1136 (27 Ağustos 1724) da Adana valisi Ali Paşa'ya emir verilmişti. Fakat buraya dahi gitmediklerinden 12 Ağustos 1725 de tekrar Dulkadırlı ifrazına zam edilerek Kınık, Ayas, Berendi'deki münasip yerlerden birine yerleştirilmeleri için emir verildi. 1727 de tekrar Rakka'ya nakledildikten sonra 1 Haziran 1733 de bir kerre daha Dulkadırlı ifrazına ilhak edildi ve Çukurova'ya iskânları için kâti emirler verildi (MAD ts., nu. 8458, s. 105).

eski yerlerine yerleştirildi[132].

Kuzeyde Adana eyaleti içinde bulunan Anavarza kalesi ve civarı bir çok aşiretler için câzib bir yaylâk yeri idi. Rakka'ya iskân edilmiş olan Lekvanik aşiretinden Akbaş kolu, burayı cebren ahalinin elinden alınca, civarındaki köy ve nahiyeler ahalisi bu sebepten etrafa dağılmak zorunda kaldı. Bunun üzerine, Akbaşlar oradan kaldırılıp tekrar Rakka'ya nakledildiler (1699 Ağustos)[133].

E — BOZOK SANCAĞINDA İSKÂN [Harita VII]

Tokad voyvodalığına bağlı Hoca hâssına tabi bulunan Mamalu türkmen oymağı ve ona bağlı obalar, eskiden beri Bozok sancağında konar-göçer olarak oturmakta idiler. Bir kısmı, yavaş yavaş yerleşmeğe başlamışlardı. Hayvan yetiştirmekle beraber, daimî diyebileceğimiz çiftçilik ile dahi meşgul bulunmakta idiler. Fakat, işledikleri ve ektikleri yerlerin sahiplerine, toprak ve araziden alınmakta olan vergileri vermek şartiyle ekip biçebilirlerdi. Bir zaman sonra, bazı gruplar vergileri, muhtelif bahanelerle vermemeğe başladılar. Bunlardan biri olan Şarıklı oymağı ahalisinden bazıları **seyyidlik** iddiasiyle[134] Kırık ve Kızıllı oymaklarından bir kısmı da **askeri**yeye mensup bulunmak iddiası ile raiyyet rüsumunu vermemeğe başladılar[135]. Bu yüzden 1693 de Rakka'da Belih nehri kenarına, diğer oymaklarla beraber nakil ve iskânlarına emir verildi. Tokad voyvodalığına vermeğe mükellef oldukları vergiler kaldırılıp mahsullerinden beşte bir, bağ, bahçe ve bostanlarının **cerib**inden tahammüllerine göre alınmak üzere vergi vermeleri

---

[132] Bu hususta Dulkadırlı ifrâzı hâssı voyvodasına hüküm: 27 Safer 1124 (7 Nisan 1712) MAD ts., nu. 3439, KBAŞ s. 100-119; Adana ve Maraş beylerbeyisine, Dulkadırlı ifrazı kazası voyvodasına hükülm: evâil-i Zilhicce 1124 (1713 Ocak ayı başları): MD, nu 119, s. 232.

[133] İbnül Emin ts.-Dahiliyye ks., nu. 1235; 1721de Lekvanik ve Kızıl Koyunlu oymaklarının iskân mahalleri olarak Anavarza tayin edilmişti (MD, nu. 130, s. 377, 444); esasen buraları daima konar-göçerler tarafından kışlak olarak kullanıla gelmişti.

[134] Kayıtlardan anladığımıza göre, bu iddialar **bizim topraklarımızda ziraat ederler** diyerek kanuna aykırı şekilde çiftçilik yaptıkları timar, **zeâmet, evkâf** ve hâs topraklarının ziraat yapan insanlarından zabitlerinin tekrar rüsum istemesi sebebi ile, bu zümrelerin (asker, seyyid) sâhib oldukları imtiyazdan faydalanmak suretiyle vergi tekliflerini önlemek arzusundan ileri geliyordu (MAD ts., nu. 8458, s. 31).

[135] MAD ts., nu. 9484, s. 48; Tokad kadısı Abdullah Efendi, seyyidlik iddiasında bulundukları hakkında merkeze ilâm gönderdi. Bunun üzerine verilen talimatta, Nakîbü'leşrâf önünde sahîhü'n-neseb olduklarına dair şecere gösterip ispat etmeleri ve bu hususta hüccet almadıkça **seyyidlik** iddialarına vergi memurları tarafından itimad edilmemesi bildirildi (MAD ts., nu. 8458, s. 31).

şartiyle Rakka'da münasip yerlere yerleştirileceklerdi [136]. Bir kısmı, Bozok sancağındaki harap ve sekenesi tarafından terkedildiğinden boş olan yerlerde ekip biçen, diğer kısmı da Akdağ civarında yaylağa çıkan, kışın oba ve oymaklarına gelen halk, harap ve terkedilmiş yerleri imâr ederek yerleşik hayata geçmek üzere idi. Bu halktan, yerleşik halk da memnun idi. Fakat Rakka'ya yerleştirilen bazı oymakların yerlerini terkedip eski yaylak-kışlak mahallerinden olan Sivas, Tokad ve civarındaki yerlere gelmeleri, bunların evvelce yaptıkları zarar ve tahribatın hatıra ve izlerini taşıyan Bozok sancağı halkını daha fazla telaşa düşürdü. Yukarıda kayd ettiğimiz gibi, yerleşik hayata intibak etmek üzere bulunan ve yerleşik halk ile iktisadî faaliyet zincirinin birbirini tamamlayan parçaları halinde daima münasebetde bulunmaya gelen Mamalı oymaklarına harap ve sahipsiz yerlerde evler yapmak, gösterilen yerlere ekin ekmek, yaylağa gidip gelmeden feragat edip tayin edilmiş hududlar içindeki derbendleri ve geçidleri, Rakka ve diğer yerlerden gelecek olanlara karşı muhafaza etmeleri ek şartile yerleşmeleri teklif edildi. Bu tekliflerden yanlız Kırk ve Kızıllı oymaklarından şakavet yapanlar ile Şarıklı oymağı hariç tutulmuştu. Esasen bunlar, 1693 de Rakka'ya iskânları emredildikten sonra dahi tayin edildikleri yerlere gitmedikleri gibi vergilerini de vermiyorlardı [137].

Rakka bölgesine iskân edilen bir kısım oymakların eski yaylak bölgeleri olduğu için gelmeleri mümkün ilk yerler olarak, gelmelerini önlemek için bir tedbir olmak üzere, buraları iyice muhafaza altına almak, bu yerlerde oturanlar için ve yolların emniyeti bakımından olduğu kadar, toprağa yerleşmek kabiliyeti fazla olan oymakları kazanmak bakımından da iyi düşünülmüştü. Zikrettiğimiz imar keyfiyeti yanında, terkedilmiş topraklarda yeniden çiftçilik yapılmasına mümkün kılmasını ilâve etmeliyiz [138]. Bu gibi düşünceleri göz önünde tutan vilâyet ahalisi tekrar müracaat ettiler. Onların müracaatleri ile oymak reislerinin de arzu ve isteklerine merkezden müsbet cevap verildi. Esasen Mamalı oymaklarından çoğunun Bozok'da bulunması sebebiyle, Bozok'da yerleştirilmelerinden daha müsait bölge olamazdı. Verilen emirde Şa-

[136] Mamalı türkmenlerinin maktu'ları (693de Rakka'ya bağlanmıştı. Buraya 1691de iskân edilmeleri düşünüldü; fakat bu kararın 1693de tatbik edilmiş olması lazımdır.

[137] Burada bir karışıklık olsa gerektir. Çünkü iskân nizamına göre yalnız mahsulleri üzerinden vergi vereceklerdi. Nitekim bu hususdaki Rakka beylerbeyi Hüseyin Paşa ile Tokad Kadısı ve voyvodasına bir hüküm gönderilmişti: Evâhir-i Cemaziyülevvel 1104 (MAD ts., nu. 8458, s. 67, 70; MD, nu. 104, s. 147-148; ATA, s. 108-110; İbnül Emin ts.-Dahiliye ks., nu. 1117).

[138] MAD, ts., nu. 8458, s. 18, 127.

rıklı, Kırık, Kızıllı oymaklarının Rakka eyaletinde uygun görülecek yerlere iskânları[139] diğerlerinin ise 1696 da Bozok sancağı içindeki müsait yerlere iskân edilmeleri kararlaştırıldı[140].

Ocak 1696 da **Anadolu müfettişi** Yusuf Paşa ve Bozok kadısı olup **iskân memuru** tayin edilen Ebubekir Efendi'ye gönderilen fermanda, **bedel-i nüzûl, âdet-i ağnam** ve **avârız** vergileri mukabelesinde maktu'ları olan yıllık 2500 kuruşu verip harap yerlere ve gidiş gelişin fazla olduğu geçit ve derbendlerde rızâları ile sakin oldukları topraklara **iskân mübaşiri** ve vilâyet ahalisinin vasıtası ile yerleşeceklerdi. Buna karşılık türedi ve diğer şaki gruplarına karşı sancağı muhafaza edeceklerdi. **Mübaşir** ve halkın uygun görmesiyle, Akdağ mahalli hayvanları için yaylak olarak kabul edilmişti. Fakat buraya yalnız otlatıcıları gelerek 50-60 gün kadar kalacaklar, kendileri ise bu müddet zarfında yerleşme bölgelerinde bulunacaklardı; bu hususları yerine getireceklerini taahhüt ettiklerini bildirir bir de senet tanzim edildi. Bunda taahhütlerine aykırı bir hareket yaparlarsa, meydana gelecek zararları kendi mallarından tazmin etmeleri isteniyordu[141]. Sorgun'da akdedilen bir mecliste Mamalı oymakları bu şartları kabul ettiler (Kasım 1696 evâhır-ı Re-

---

[139] Rakka'ya iskân edilmeleri hususunda gönderilen emirlere rağmen bu nakil ve iskân işi, gerçekleşmemiştir. Zira şakavette devam ettikleri gibi aralarına giren **kapusuz levend** eşkiyası ile beraber etrafa büyük zararlar yapmışlardı (MD, nu. 108, s. 119). Bu hususta Sivas valisi Vezir Dursun Mehmed Paşa'ya 1696 Mart tarihli hüküm gönderilmiştir; diğer emirler için bk. MD, nu. 108, s. 127, 231-232 (hükümler Mart, Mayıs 1696 tarihlerini taşımaktadırlar).

[140] 1693, 1694 yıllarına aid olan vergileri 4584 kuruş idi; 1695den itibaren yılda 2500 kuruşa çıkarılmış, 1696 yılı da dahil olmak üzere 9584 kuruş vermeye mecbur tutulmuşlardı. Memur edilmiş oldukları yerlere gitmemeleriyle taahhüt ettikleri 2500 kuruş üzerine kalemiye ve harc masrafı için 500 kuruş ilave edilerek bu miktar 10.584 kuruşu bulmuştu. Bu para istendiği gibi, Rakka'ya varıp yerleşmeleri için de Rakka valisi Vezir Kadı-zade Hüseyin Paşa'ya gönderilen bir hüküm ile bildirildi: 17 Ocak 1695 (MAD ts., nu. 8458, s. 30-31, 70; MD, nu. 108, s. 119). Şarkh oymağının Rakka'ya gitmemesi üzerine 1696 Temmuz ortalarında Hama sancağında yerleştirilmeleri emredilen Kılıçlı oymağının yerine Hama sancağında yerleştirilmeleri Amasya, Kırşehir, Sultan-önü, Akşehir sancakları mutasarrıfı olup eşkiya **teftişine** memur olan Yusuf Paşa'ya bildirildi (MAD ts., nu. 8458, s. 71; MD nu. 108, s. 142; ATA, s. 113; Cevdet ts.-Dahiliye ks., nu. 14093; İbnül Emin ts.-Dahiliye ks., nu. 1475).

[141] Sonradan bu mes'eleye memur edilmiş olan Dergâh-ı âli kapıcı-başılarından Mustafa, Tokad kadısı Abdullah ile Bozok'da Emlâk kazası nâibi Mustafa, Budak-özü kadısı Mehmed ve Ebu Bekir, Sorgun kadısı Ömer ve vilayet ahalisi, türkmen oymaklarının beyleri, kethüdâları ile meclis aktederek, gelen emir okundu. Vilayet halkı onların harabe yerlerde iskân edilmelerini istediklerini, eğer Rakka'ya iskân edilirlerse kendilerinin diğer kazalar gibi eşkiyaya tahammül ede-

biülevvel 1108); buna dair bir de hüccet tanzim edildi[143]. Mamalı'ya tabi olan grupların Boğazlıyan, Kızıl-koçlu, Emlâk, Akdağ, Sorgun, Süleymanlı-i kebir ve Süleymanlı-i sagîr kazalarında gösterilen yerlere yerleştirilmesi **iskân mübaşirinin** idaresi altında, kadıların yardımı ve ahalinin rızı agöstermeleri ile tatbik edilebildi. Tahsis edilen toprakların hudutları açıkca belirtilerek timar, zeamet ve hâs topraklarından olduğu da kaydedilerek, **Anadolu müfettişi** Vezir Mehmed Paşa'nın gayreti sonunda iskân gerçekleştirildi[144].

Mamalıya bağlı olan ve iskân edilen obalar şunlardır: Kâfir-kıran[145], Kızıllı[146], Sarılar[147], Karacalı[148], Ali-beyli[149], Mamalı oymağı beyi Bektaş Bey ve ailesi[150], Selmân Fakılı demekle maruf Mahmud ve ona tabi

---

meyip etrafa dağılıp perişan olacaklarını, bu yüzden onların iskânlarını kabul ettiklerini bildirdiler ve her kaza buna dair ayrı ayrı birer hüccet tanzim etti (MAD ts., nu. 8458, s. 28-29). Kendilerinden bir şahsa zarar veren olursa zararlarını tazmin eyledikleri gibi, cezaları tertip olunup hazine-i âmire'ye teslim eylemek üzere 2500 kuruş nezr vermeyi kabul eyledikleri de ayrıca hüccet olunup hazine defterlerine kaydedildi (Aynı defter, s. 34). Bundan bir müddet evvel Şarıklu, Kızıllı, Kırık, Turgutlu, Âli Ganem, Kâfir-kıran, Becilü oymaklarına bağlı 30 kişiye oymakları eşkiyalık yaptıklarından kefil olmayınca onların Rakka'da Belih nehri civarına iskân olunmaları için emir verilmişti (Aynı defter, s. 30-31). Evâhır-ı Rebiülâhır 1108 tarihli Budak-özü kadısı olup iskân memuru tayin edilen Ebu Bekir Efendi'nin ilâmı: MAD ts., nu. 9484, s. 46, 48-50; MAD, nu. 8458, s. 28).

[143] MAD ts., nu. 9484, s. 49-50 (ek 2).

[144] Her bir oymağın vermeyi tekeffül ettikleri yıllık 2500 kuruş maktu'larını aralarında tahammüllerine göre eşit şekilde bölüştüler (MAD, nu. 8458, s. 32). Şarıklı oymağı mensupları hissesine düşen 900 kuruşu, 1698'de halâ vermemişti (D-BŞM: 4. VII. 1109; MAD, ts., nu. 8458, s. s., 28-30; MAD, nu. 9484, s. 46, 52).

[145] Bozok ile Süleymanlı-i kebir kazaları arasında Tokad'tan gelen kervanın geçiş yeri olup harab bir durumda bulunan Eyvad Hacılu, Zemberi geçidi ve Güskerli'ye ikamet için müstahkem evler bina ederek Karasu ve Konak sularının iki tarafını ekip, öşürlerini vermek üzere iskânı kabul etmişlerdir (MAD ts., nu. 9484, s. 49).

[146] Sorkun kazasına tâbi 40-50 yıldan beri harab olup aslen timar toprağı olan Gerger yaylağı yanındaki Kanberli mezraasına; Hama'ya iskân olanlardan mıntakası yerleşmeye razı olmuşlardı (aynı defter, s. 49).

[147] Aslen timar olup, 25 yıldan fazla bir zaman harab bulunan Sorgun kazasına bağlı Küçük Kırım ve İsâ Fakılı mezraasına Kethüdaları idaresinde yerleştiler (aynı defter, s. 48).

[148] Yakub Kethüda idaresinde Sorgun'a bağlı, aslı timar olup 40 yıldan fazla zaman harab duran Karacalı mezraasına yerleştiler (aynı defter, s. 48).

[149] Timar topraklarından olup 30 yıldan beri harap bulunup Sorgun'a bağlı Taşpınar Altı-göz mezraasına yerleştiler (aynı yer).

[150] 100 yıldan beri harap bulunan Sorgun'a bağlı Tokat, Kayseri, Zile, Çorum ve Sivas arasında kervanların uğrak yeri bulunan toprakları kendi malı ile

olanlar [150], Kırık [151], Elhac Ali ve akrabası [152], Turgud [153], oymak beyinin oğlu Ömer bey'e [154] bağlı olan oba ve oymaklardan mürekkeb idi. Mamalu'ya bağlı olan gruplar bunlardan ibaret değildi. Çakallı Şarıklısı [155],

---

imar edip, yerleşmeyi kabul etmişlerdi (aynı yer). Fakat, Darıca derbendi dağlık, kışlak yeri mahalli ve kâfi otlak tedariki mümkün olmayan bir yer olduğundan hayvanları için güçlük çekiliyordu. Bu sebepten aslında timar ve zeamet toprağı olan Bozok sancağındaki Künbed mezraası ile Cerid obalı'da (?) kışlayıp, ekip biçmek üzere Bektaş Bey üzerine çiftlik şeklinde kaydedilmiştir. Buranın dört bir tarafı da harab bir vaziyette idi (aynı defter, s. 49).

[150] Tokat mukataalarından ve 30 yıldan beri harab bulunan Çınar deresi mezraasına yerleştirildiler. Buranın maktuunu Tokat mukataası halemine, öşürünü ise miriye vermeyi taahhüd etmişlerdir. Keza buraların dahi civarı harabe idi (aynı yer).

[151] Süleymanlı-i kebir kazasına bağlı, aslı timar olup 50-60 yıldır harab bir durumda bulunan Tilki pınarı mezraasına 1694 ile 1695de Kırık oymağının yerleşmesi için mütevaffâ Genç Mehmet Paşa'ya ferman gönderilmişti. Hama'ya iskâna memur olanlardan gayrısı Kethudâları Mehmed ile buraya iskânı kabul eylemişlerdir. Bu yerin etrafı Çepni, Kara-koyunlu, Karaca-şehir köyleri ve Delice çayı ile çevrilmiştir (aynı defter, s. 50).

[152] 15 yıldan beri, aslı timar iken harab olmuş Oymadan mezraasına yerleşmişler; fakat toprak sahibinin ortaya çıkması ile yılda dört bin kuruş olan öşür bedelini toprak sahibine ve aynı öşürünü tamamen miriye vermek şartiyle buraya iskân olmuşlardır (aynı defter. s. 49).

[153] Bozok'da, aslı timar ve 100 yıldan ziyade harab bulunan Veli-karalı mezraasına yerleşmişlerdir (aynı defter. s. 49).

[154] Timar topraklarından olup 100 yıldan ziyade bir zaman Süleymanlı-i kebire tabi olan Kabaniklü mezraasına yerleşmişlerdi (MAD ts., nu. 9484, s. 49).

[155] Çakallı Şarıklısı, Kırık, Nefesli'den Hama'ya memur olanlarından gayrisi bir kazada oldukları halde aralarında anlaşmazlık çıkmış ve kanun icrası mümkün olmayıp Çakallı oymağı, Akdağ altındaki Emlâk kazasına, Nefesli oymağı Süleymanlı-i kebir'e bağlı timâr-olan Kaşıkçı kalesinde iskân olunacakları kendilerine bildirildi (Aynı deft., s. 50). Fakat, Emlak kazasına yerleştirilen Çakallı Şarıklısı, 20-30 kişiden-ibaret olup, Köçekli oymağına bağlı eşkıyaların gidiş geliş yeri olan bu yerleri muhafazaya kaadir olamayacaklarını, aynı zamanda sefer-eşer askeri zümresine mensup olduklarını iddia ederek iskân teklifi ile rencide olunmamaları lazım geldiğini, diledikleri yerde konup-göçebileceklerini bildirdiler. Yapılan tahkikat sonucunda askeri Mirza aslı birisi sefer-eşer olup mallûku ile 5-6 sipahi olarak görüldüğü için, diğerlerinin Göçerli mezraasına yerleştirilmesi uygun görüldü (Aynı defter, s. 52). Nihayet, Süleymanlı kazasında Eski kışla, Derecikli, Akça-ağıl, Tekö toprakları ile çevrilmiş Çöğür-döğen ve Hacılar virânı'nda oturmalarına —ahalinin de rıza göstermeleriyle— iskân şartlarına riayet edecekleri 1724de kadı huzurunda bir hüccet ile de tesbit edildikten sonra bu mesele halledildi (aynı yer).

Haydarlı [156], Nefesli (Nefisli) (?) [157], Yakublu [158], Karacalı ve Selman Fakılı perâkendeleri [159], Beçilü [160], Arife Gazili [161], Keller [162], Âl-i Ganem [163] oymaklarını da ilâve etmek lâzımdır.

Mamalı türkmenlerinin yerleşmelerinden kısa bir müddet geçtikten sonra, belki de Rakka'dan kaçan oymakların teşviki ile yerlerini terk ederek konar-göçer hâle geçmişlerdir. Bunun üzerine böyle bir hal vaki olduğu zaman vermeği taahhüt ettikleri kefâlet paralarının tahsili için 1701 ve 1702 yıllarında, mahallî idarecilere emirler verildi [164]. 1702 de yapılan bir tahkikat sonucunda Mamalı oymaklarından iki oymağın yerlerinde meskûn oldukları, diğer 14 oymağın ise yerlerini terke-

[156] Süleymanlı-i kebîr'e tâbi aslen timar olan Yenice mezraasını Ulu beyli köyünde oturan Solak Mehmed, öşürü miriye ait olmak üzere, on neferden ibaret olan ve başka yere nakil imkânı bulunmayan Haydarlı ile beraber ekip biçmeyi taahhüt yelemiştir (Aynı defi., s. 40).

[157] Süleymanlı-i kebir kazasına ait bulunan Belücek (?) bostanı harabesinde bir mevsim kalıp yerleşmek isteyenler olursa iskâna gönderilmeleri emredilmişti (aynı yer).

[158] Aslen timar topraklarından ve harabe olan Süleymanlı-i kebir kazasına ait Eşiklü mezraasını, Beşik derbendini muhafaza eylemek şartiyle ve berât sahibi sipahisi meydana çıkarsa miriye ve ona öşür vermek suretiyle yerleşmeyi taahhüt eylemişlerdir (Aynı defi., s. 51).

[159] Süleymanlı-i kebir kazasına dahil 100 yıldan beri harabe ve aslen timar olan Davud Veli mezraası, civarındaki Elma Hacılı köyünde, müstahkem evde sakin olmuştu. Bu zat öşürü miriye aid olmak üzere eski sakinleri ile ve bu mezraada kendisine bağlı olan Selman Fakılı ve Karacalı'nın dağınık grupları ile beraber ekip biçmeyi kabul eylemiştir (aynı yer).

[160] Akdağ kazası dahil Hozman pınarı mezraası timar ve zeâmet olup eskiden beri harap bulunmakta idi. Kızılhisar'dan Hama'ya iskân olunanlardan gayrısı Darıcı derbend kurbündeki Kanberli mezraasına yerleştirildi. Fakat dağlık yer olması dolayısıyla Akdağ civarında yerleştirilmeleri uygun görüldü (MAD, nu., 9434, s. 51).

[161] 100 yıldan beri harab olan timara ait Bozak-özü kazasındaki İlce-Anlu mezraasına yerleştirilmeleri için hüccet verildi (aynı yer).

[162] 16 neferden ibaret olup Süleymanlı-i kebîr-e bağlı Kuyucuk mezraası için hüccet verilmişken kendilerine bulunan uygun yerler, yeni bir toprak davasının doğmasına sebep oldu. Bunlar 1699 yılına kadar yerleşmiş olmayıp, daha doğrusu yerleşecek uygun toprak bulamayıp şakavete başladılar ve askeri zümresine mensubiyet iddia ettiler. Meselenin bertaraf edilmesi hakkında aynı yıl Sivas kadısına emir verildi (aynı yer).

[163] Aslı timar olup Bozok'ta bulunan ve 100 yıldan beri harab Hamza Beyli ile Curcur ve Korlun (?) mezraaları arasında bulunan Karanı dere (?) derbendini imar etmek ve mezraalarında ekip biçmek, öşürlerini miriye vermek şartı ile iskânı kabul ettiler (Aynı defter, s. 49).

[164] Sivas Beylerbeyisine ve eyâlette bulunan kadılara hüküm: MD, nu. 112, s. 121; MD, nu. 114, s. 96; ATA, s. 127-128; MAD, ts. nu. 8458, s. 34.

derek konar-göçer hayatlarına devam etmeğe başladıkları görülmüştür. Sivas valisi tarafından tayin edilen mübaşir İbrahim 1703 de Şarıklu, Kızıllu, Sarılı, Nefesli (Nefisli ?), Turgutlu, Kâfir-Kıran, Âl-i Ganem, Karacalı, Arife-Gazili, Kırık, Biçili, Keller, Yakublu, Selmân, Fakılı oymaklarının kethudâları ve söz sahiplerini bir mecliste topladı. Oymaklar, cereyan eden münakaşa ve müzakerelerden sonra, artık yerleşmeği kabul ettiklerini, evler yaparak ve gösterilen yerlerde ziraat yapacaklarını bulundukları yerlerin halkı ile beraber avarız ve nüzullerini vereceklerini, eğer konup göçmek ihtimalleri olur ise hazineye vereceklerini tahmin eyledikleri 51 keseden başka 50 kese daha ilâve ile 101 kese akçe daha kefalet bedellerini alacağını bildirdiler. Sorkun kadısı nezdinde bir hüccet-ı şeri'yye tanzim edilip kefalet bedelleri baş muhasebeye kayd edildi[165]. Fakat buna rağmen bir kısmı 1704 de halâ yerleşmiyerek taahhütlerine aykırı hareket ettikleri için kefalet paralarının kendilerinden tahsili lâzım gelmişti[166]. Bozok sancağının 7 kaza ahalisi, bu oymakların Bozok'da bırakılmasını eğer eşkiyayı ele getirmekte kusurları olursa, nefs-i Bozok, Budak-özü, Boğazlıyan Akdağ, Süleymanlı-i Kebir ve sagir kazaları halkı, aksi çıktığı takdirde 10.850 kuruş kefalet parası vermeğe müteahhit olduklarını 7 adet hüccet-i şeri'yye ile bildirmeleri üzerine gereği yapıldı[167]. Muhtelif zamanlar aralarında çıkan şakavet unsurları Rakka eyaletine nakl edilerek mesulleri cezalandırıldı ve kefalet paraları da tahsil edilmek suretiyle iskân nizamı muhafaza edildi[168].

1691 yılında Haleb ve Yeni-il Türkmenleri'ne tabi olan 50 hanelik Eymir cemaatinden bir gurup kışlak ve konacak yer bulamadığı için Kırşehirde kışladı. Fakat orada barınamadı. Zira ağalarının zulmü yüzünden etrafa dağılmışlardı. Bundan dolayı Tokad mukataasına tabi Nusretli köyüne yerleştirilmelerine dair müsaade verildi[169].

---

[165] Bu hususta Sivas Beylerbeyine, eyalette bulunan kadılara ve İl beylerine hüküm; 11 Rebiülevvel 1115 (25 Temmuz 1703): MAD, ts., nu 8458, s. 18.

[166] 50.500 kuruş tutan 101 kesenin bir kısmı nakit olarak diğer kısmı ise aynı olarak —para yerine deve verilerek— Aydın Muhassılı Nasuh Paşa'nın mübaşereti ile tediye edilmişti (MAD, ts., nu. 8458, s. 18, 21-29).

[167] Aynı defter, s. 20.

[168] Mesela 1710da (Aynı defter, s. 22-23) 1726da (MD, nu., 133, s. 338) ve 1732de (MD, nu. 139, s. 54) vuku bulan hareketleri bu şekilde cezalandırmıştı. Mamalu oymağına mensup olan Çorum sancak beyi Ömer Paşa, oymağına mensup olanlar ile nizamsız hareketlere tevessül ettiği için 1724 de tedip edilerek katledilmiştir (Çelebi-zâde Asım, Tarih, s. 1111-1112). Bu zatın oğlu Osman Paşa'da Amasya Mutasarrıflığında bulunmuştur (Neşet Köseoğlu, «Çorum havalisinde Mamalu aşireti, Ömer ve Osman Paşalar», Çorumlu sayı. 1, (1938) s. 20).

[169] MD, nu. 101, s. 47; ATA, s. 95.

IV. BÖLÜM

İSKÂN EDİLENLERİN YERLEŞME BÖLGELERİNDEN FİRAR EDİP BAŞKA YERLERE GİTMELERİ

Yerleştikleri yerlerde; esas zirai karekterleri olan hayvancılığı muhafaza etmekle beraber ekip biçtikleri mahsûl cinsi umumiyetle, buğday, arpa, darı gibi kuru ziraat ekiminden ibaret idi. Yalnız Belih havalisi ile Rakka etrafında bulunan yerlerde, iklimin müsâid olmasından dolayı, ipek böceği yetiştirildiği gibi çeltik, kendir gibi, sulu-ziraat ile de meşgul oluyorlardı. Bu sonuncu ile daha ziyade Şâvi ve Simek kabileleri meşgul bulunuyordu[1]. Diğer iskân bölgelerinde bağ, bahçe ziraatinin tarla ziraati ile beraber gittiği muhakkaktır; bununla meşgul olanların umumiyetle, konar-göçer ileri gelenlerine mensup olduğu tahmin edilebilir. Hama ve Humus sancaklarında, yeni yerleştirilen halk tarafından arpa ve buğday ekiminin oldukça başarılı yapıldığı hakkında elimizde kıymetli kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar 1694 yılındaki teftiş kayıtlarından ibarettir[2]. Konar-göçer hayatlarına devam ettikleri zamanlar, kışlaklarında iptidaî çiftçilik yaptıklarını evvelki bölümlerde söylemiş idik. Bu bakımdan yerleşme bölgelerinde yaptıkları çiftçiliğin onlar için yeni bir şey olmadığı tabiîdir. Burada bahis konusu ettiğimiz, hükümet tarafından yerleştirilen bu halkın, daimî bir zirâî faaliyete sevkedildikten sonra bu işte gösterdikleri başarıdır. Bunlara, Anadolu eyaletine yerleşenler tarafından büyük bir çoğunlukla buğday ekiminin yapılmış olduğunu ilâve etmeliyiz[3]. Bozok sancağı ile Ayas, Berendi livarlarındaki iskân bölgesinde dahi, ekiminde kolaylık ve fazla zahmeti olmamasından dolayı buğday, arpa, darı gibi kuru ziraat rinslerinin ekimiyle meşgul olunuyordu.

İnşâ ettikleri evler (damlar), iskân yerlerindeki iklime ve kullanılan malzemeye, oradaki arazinin durumuna göre özellikler göstermektedir. Biz bunları elimizdeki kayıtlarda geçen ve kullanılan ham madde cinslerine göre bir ayrıma tabi tutabiliriz: a) Saz, kamış ve çalıdan

---

[1] MAD ts., nu. 534, s. 57, 64.

[2] D-BŞM: C-VI. 1105; D-BŞM: II. VI. 1105; D-BŞM: A. VII. 1105.

[3] MAD ts., nu. 7574, s. 108.

yapılmış evler [4], b) Taş evler [5], c) Toprak ve çamurdan yapılmış evlerden ibarettir [6].

A — TOPRAKLARINI TERK ETME SEBEPLERİ

Yerleştikleri yerlerde evler inşâ edip kendilerine ayrılmış toprak üzerinde çiftçilik yapmağa başlayan ve yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bunda başarılı sonuçlar elde eden bu halkın kısa bir müddet sonra yerlerini terkederek tekrar konar-göçer hayata başladıkları görülmektedir. Bir kısmı yeni topraklara intibak edememek sebebiyle yerlerini bırakıp başka yerlere muhtemelen eski yaylaklarına gittikleri için, bu gidiş esnasında yollarına tesadüf eden köy ve kasabaları, ekili toprakları tahrip ettiler. Esasen bir kısım oymaklar yerleştirme bölgelerine zor kullanılarak getirilmişlerdi. Özellikle Rakka eyaletine Belih nehri mıntıkasına bazı oymaklar sürgün şeklinde getirildikleri için,

---

[4] Saz evler, daha ziyade Çukurova havalisi, Hama ve Humus sancaklarındaki yerlere yerleştirilen bir kısım kimseler tarafından inşa edilmiştir. En kolay yapı malzemesi olarak civardan temin edilebilen kamış, çalı, sazlar; portatif hayatı mümkün kılan âmillerden olduğu için buralara yerleşen göçebelerin veya bunlara mensup grupların bazısı tarafından bu malzeme ile meskenler yapılmıştır. Bazı yerlerde bir köyün bütün evlerinin sazdan veya kamıştan yapıldığı ve kışın oturup yaz gelince kuzey taraflara yaylaya çıktığı için bütün evleri ateşe verdikleri görülmüştür. XVII. asır ortalarında Çukurova ve Maraş bölgesine ait olan bazı köylerde veler bu şekilde Türkmenler tarafından sazdan yapılmıştır (Evliya Çelebi, aynı eser, IX, s. 344, 351; D-BŞM: A. VII. 1105; Faik Türkmen, **Mufassal Hatay Coğrafyası**, İstanbul 1937, I, s. 114),

[5] Taş evler, genel olarak Bozok'ta yerleştirilen oymaklar tarafından o civarda kolay temin edilmesi dolayısıyla yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Bunun, taşları üst üste dizerek yahut ağaç direklerin yardımı ile örerek inşa edildiği tahmin edilebilir (İbnül Emin ts.-Dahiliye ks., nu. 1117; MD, nu 136, s. 282).

[6] Civarda bulunan inşa malzemesi olarak Harran ve Münbiç nahiyelerinde ve diğer yerlerde Anadolu eyaletine bağlı topraklardaki yerleştirme bölgelerinde kullanılmıştır. Resmî kayıtlarda gördüğümüz topraktan damlar ihdas ibaresinden (MD nu. 115, s. 538) bunun inşa tekniğine göre, o civarda ağaçların daha doğrusu tahta ve ağaç direk tedarikine göre kısmen kullanıldığı tahmin edilebilir (Mustafa Bengisu, **Urfa şehrinin civar köylerinin iskân durumu ve mesken şekilleri**, Coğrafya Ens., Ktb. nu, 914, s. 18; Orhan Aydın Acıpayamlı, «Acıpayamda etnografik araştırmalar», **DTCFD**, XII, s. 191). Kerpiçten, üzeri çamur sıvalı bazen tamamen harçsız olan evlerin damları bazı durumlarda çalı çırpı ile örtüldüğü halde bazen açık bırakılarak çadır ile örtülürdü (Cahit Tanyol, «Baraklarda örf ve adet araştırmaları», Sosyoloji Dergisi, VII, s. 34). Damları dörtgen şeklinde de olabilir Urfa ve civarında olduğu gibi (Mustafa Bengisu, aynı eser, s. 18; Orhan Aydın Acıpayamlı, aynı eser, s. 192). Humus civarına yerleştirilen oymakları teftiş için 1694de giden zâtın tesbit ettiğine göre üstü açık olanların bazısı, kışın yaklaşması dolayısıyla tamamlanamamıştı (D-BŞM: 1. VII. 1105).

bunları yerleştirmek, toprak sahibi yapmak işi bir bakıma büyük güçlükler göstermişti. Hatta bunun için yerleştirilecek oymaklar üzerine asker sevk etmek dahi icap etmişti[7]. Güneyden daimî şekilde bastıran Anezelerin istilâlarına karşı duramıyarak hemen aynı yıl 1691 de topraklarını terkedip Anadolu'ya dağıldıkları görülmektedir[8]. İskândan kaçanlar Anadolu yakasında bulunan şehir ve kasabalara iltica etmişler evkaf, has, timar, zeamet topraklarına, ayni zamanda çiftliklere ve diğer oymaklar arasına gizlenmişlerdi. Bazen kendilerini himaye eden kimseler bulunca onlara istinad ederek geçtikleri yerlerde hasarat yapmaya başladılar[9]. Diğer bir kısmı da bu bahane ile arzu ettikleri yerde konup göçerek kapusuz levend eşkıyaları ile beraber hareket etmeye başladılar. 1691 ocak ayı tarihini taşıyan hükümde bunun Rakka valisi Kadızâde Hüseyin Paşa'nın ihmal ve kusuru görüldüğünden dolayı çıktığı bildirilerek aynı şahıs tekdir ediliyordu. Hüseyin Paşa'ya verilen yeni talimatta, iskândan kaçanların bulundukları yere varıp[10] şakavet yapanları cezalandırması diğerlerini ise tekrar yerlerine göndermesi emir edildi. Topraklarını bırakıp tekrar konar-göçer hayata başlama-

[7] Anadolu'da vaki sefer-i hümayûnuna memur olamayan mirmiran ve mirliva ve eyâlet ve elviye mütesellimilerine ve voyvodalar ve ayân-ı vilayetin iş erlerine hüküm ki: MD, nu. 101, s. 84; ATA s. 97-98.

[8] Arap aşiretlerinin baskılarına karşı Türk oymaklarının yaptıkları mücadelenin izlerini halk türkülerinde canlı bir şekilde görmek kabildir. İskân edilmiş olan oymaklar üzerinde derin izler yapmış olan bu yerleşme vakası, aralarında daima halk şairlerinin mısralarında hikâye edilmekte idi. Bu gibi deyişler bir iskân ağzı'nın doğmasına sebep oldu. Dağbaş-oğlu adlı bir halk şairinin terennüm ettiği mısralarda, Bayındır, Barak, Beydili oymaklarının Tay ve Mevali gibi arap aşiretleriyle yapmış oldukları şiddetli mücadele canlandırılmaktadır. Bu vaka halk masallarına da konu olmuştur (Ferruh Arsunar, **Gaziantep Folkloru**, s. 44, 46, 47, 164-5). Bu mücadeleler Collab ve Belih nehirleri etrafında olmuştur. İskân mahallerinden biri olan Ayn-ı Riz halk şairlerinin dilinde Aynaroz olmuştur. Ferruh Sanır (aynı eser, s. 163) da aynı şekilde okumuş olup burayı bir göl zannetmiştir. Bir kısmı XIX. asır başlarında söylendiği tahmin edilebilen bu türkülerden mücadelenin devamlı olduğu anlaşılmaktadır (Ömer Özbaş, **Gaziantep dolaylarında Türkmenler ve Baraklar**, Gaziantep 1958, s. 30-31, 35).

[9] MD, nu. 111, s.; MD, nu. 119, s. 387; ATA, s. 121-122; MAD, nu. 701 s. 6.

[10] Evahir-i Safer 1103 (MD, nu. 192 s. 73-74, 190; MD, nu. 104, s. 101-103; ATA, s. 100-102); Bunlardan bazıları Sarıca-sekban eşkıyaları ile bir olarak hareket ediyorlardı. Bunun için Anadolu'da eşkıya tedibi için müfettiş tayin edilmiş olan Anadolu Beylerbeyisi Genç Mehmed Paşa'ya emir verilmişti (MD, nu. 102, s. 123-124; MD, nu. 105, s. 68). Bir müddet sonra 1695de bu durum Şavi ve Simek aşiretlerine de sirayet ederek Belih nehri ve Rakka civarındaki topraklarını terketmelerine sebep oldu. Kadızâde Hüseyin Paşa'ya bu hususda hüküm gönderilmiştir (MD, nu. 106, s. 40).

ları vakıasını iyice incelersek, bunun bazı amillerin bir araya gelmesinden meydana çıktığını görmüş olacağız.

1 — **Psikolojik âmil**: Konar-göçer hayata alışa gelmiş insanların daimi olarak bir yerleştirme hareketine birden bire intibâkları beklenemez. Bu iş, onlar için hem ruhî ve hem de diğer hususlarda bir hazırlık devresine ihtiyaç gösterir. Küçük bir istisna ile hayvan yetiştiren bu insanların, konup göçerek geçen hayat tarzlarından, ata binmemek ve silâh kuşanmamak şartiyle, içinde otura geldikleri çadır hayatından vaz geçerek, yeni iskân nizamına göre inşa ettikleri evler içinde daimî bir şekilde yaşamaları ve geçimlerini bundan sonra gösterilen yerlerdeki topraklar vasıtasiyle temin etmeğe yönelmelerindeki zorluk ortadadır [11]. Evvelce de kaydettiğimiz gibi bir kısmının âdeta sürgün şeklinde iskân bölgelerine-Belih nehri bölgesi-nakledildikleri ve bir kısmının ise, davete bir hayli zaman geçtiği halde icabet etmedikleri düşünülürse bu mesele daha iyi anlaşılır. Davet edildikleri halde gelmeyenlere karşı, zor kullanılmıştır.

2 — **Tabiî âmiller** (toprak, iklim, su): Genel olarak orta sıcaklık derecesnie alışmış oldukları için iklim ve sıcaklık, onlar için ayrı birer rahatsızlık konusu olmuştu [12]. Aynı zamanda bitki ve ot yetişmeyen çorak topraklar, bu yerleşenleri hayatlarını devam ettirmek endişesi ile, âdeta zor ile kaçmağa teşvik etti. 1697 de Rakka'dan, «**böyle ıssız yerde oturulmaz**» diyerek 5000 ev tutan 15000 kişi kadar insan Murad suyu'nun iki tarafını zabtetmiş olan Rakka valisi Ahmed Paşa'ya rağmen yaya geçidinden geçerek kaçmışlardı. Çukurova'da Isneyn ovası'na gelenler, oradan Anadolu'ya yayılınca, Bu meseleyi halletmek için Yusuf Paşa'ya Rakka eyaleti verildi. Yusuf Paşa, Antep ile Birecik arasında 2500 atlı ve 40 bayrak yaya ile, İfrâz-ı Dulkadırlı voyvodası Süleyman Bey ve diğer konar-göçer gruplarından temin ettiği asker ile hazırlandı; hizmetinde bulunan Kılıçlı oymağı reisi Bektaş Beyin oğlu vasıtasiyle, iskândan kaçanlara, yerlerine giderlerse bir şey yapılmıyacağı, aksi halde kılıçtan geçirilecekleri hakkında ferman geldiği bildirildi. Onlar verdikleri cevapta **orada ihtiyaçlarına yetecek yiyecek bulunma-**

[11] Nerede kaldı ki bunların büyük kısmı, sahip oldukları hayvanlarından dolayı yaylaya gitmeye muhtaç idiler. Bundan dolayı konulan sıkı yönetime rağmen kendilerine yasak olan bölgelere, yaylaya gidiyorlardı (MD, nu. 133, s. 387-388).

[12] Danişmendli ulusuna tabi oymaklardan Cevanşir, Karahı'nın yerleştirildikleri topraklar sık olup havadar olmadığı için hayvanlarına bu yüzden hastalık arız olup, ekde yapılan keşif ve araştırmadan sonra hiç kimsenin müsait yerlere girmek istediler. 1702 de yapılan keşif ve araştırmadan sonra hiç kimsenin tasarrufunda bulunmayan topraklar bu oymakların sahip bulundukları yerlere ilave edilmek süretiyle kısmen tatmin deildiler (MAD ts., nu. 8458, s. 198).

dığını, kıtlıktan kendileriyle beraber binlerce hayvanlarının helâk olduğunu bu sebepten Rakka'ya gitmiyeceklerini ancak Menbiç'e gitmelerine müsaade etmelerini rica ettiler [13]. Çoğu defa, iskândan kaçan ve makûl mezaret beyân edenlere karşı şiddet tedbiri ile şikâyetlerin bastırılması yoluna gidiliyordu. Şiddetin ise hiç bir meseleyi halletmiyeceği aşikârdı. Nitekim bu şiddet hareketlerine rağmen ertesi yıl, diğer oymakların da yerlerini terkettikleri görüldü [14]. Fakat bazen, makul hareket edildiği de görülmüştür. Rakka tarafında susuz yerlere yerleştirilen oymakların bu hususta şikâyetleri üzerine, tahkik için gönderilen mimârın keşif ve raporu üzerine, buralara iskândan vaz geçilerek daha müsait bulunan Haleb eyaletindeki Menbiç nahiyesine nakledilmeleri emredildi [15].

3 — İdarecilerin, iskân işininin istediği devamlı dikkat ve alâkayı anlayış ile karşılamış olmamaları oymakların yerlerini terketmelerin-

---

[13] Silâhdar Mehmed Ağa, Nusret-name, Veliyüddin Ef. Ktb. nu. 2639, yp. 243 b-247a: Kendilerine Menbiç'e iskân müsaadesiyle birlikte 25 gün zaman verildiyse de bu müddet sonucunda, ne Rakka ve ne de Menbiç'e gitmeyeceklerini bildirdiler; müteaddit ikazlara rağmen Azaz, Anteb ve Haleb'in 4-5 köyünü talan ettiler. Yusuf Paşa'nın casusları, iskândan kaçanların zahirelerinin bitip ot yemekten gözlerinin şiştiğini ve zaafa düştüklerini bildirmeleri üzerine Yusuf Paşa harekete geçti. Fakat, Hacı Mustafa, Hacı İvaz oğulları idaresindeki grup bulundukları kötü şartlar içinde ister istemez Rakka'ya iskân edilmeleri hakkında Yusuf Paşadan eman isteyerek ona iltica ettiler. Bu sırada Haleb, Sayda valilerinin kethudâları, Trablus-Şam Beylerbeyisinin vekili ve Türkmen beylerinden Rişvân-oğlu Halil Bey, İl-beyli Şahin Bey, Koyun-oğlu İbrahim Bey, Çoban-oğlu, Kürd Kılıçlı, Bektaş Bey'in askerleri oymakları ile, Kilis, Azaz, Anteb, Malatya nefîr-i âm halkı 10.000'den fazla tüfenk-endâz piyâde ve bir o kadar tüfenkli ve mızraklı ile beraber, Adana valisi vilayeti askeri ile, Antakya civarındaki Amik ovasında Yusuf Paşa'ya katıldılar. Türkmen ağası Pehlivan-oğlu İsmail Bey, 10.000 piyade ve suvari ile geçecekleri yer olan Arslanlı bel boğazını bir metris ile muhafaza etti. Yusuf Paşa'da Antakya'dan gelip Murad Paşa köprüsüne kondu. 1100 kişi kadar oymak halkı Yusuf Paşa'nın üzerine hücum etti; fakat, mağlup olmalarıyla başmaları bir oldu. Kondukları Aktepe mahallinde onları imha cihetine gidince, iskân firarileri çaresiz kalarak kabahatlerinin affedilmesi ricasiyle aracılar ve mektuplar gönderdiler. Bundan sonra böyle bir harekette bulunmamak şartiyle bu istekleri kabul edildi; Yusuf Paşa'da başbuğlarına kaftan giydirip ve hepsini önüne katıp sürüp iskân edildikleri yerlere götürdü (Silâhdar Mehmed Ağa, aynı eser, s. 247 a-b).

[14] Beğdili'den Topal uşak, 400 kişi ile Barak, Bayındır, Musacalı ve sair bağlı olanlar ile 3000 kişi olup Murad suyunu geçtiler. Yusuf Paşa, 80 bayrak levendi ile üzerlerine gelip iskâna davet etti; itaat etmeyince hücum edip 600 kadarını katletti; geri kalanı etrafa dağılıp etraftaki vakıf ve has köylerine saklandılar. Bir kısmı da Fırat nehrini geçip iskân yerlerine döndüler (MD, nu. 110, s. 214; Silahdar Mehmed Ağa, aynı eser, s. 257 b).

[15] MAD, ts. nu. 534, s. 69; Cevdet ts.-Dahiliye ks. nu., 2409.

de önemli bir sebep olarak zikredilmelidir. Bu, bölgelerinin muhafazasında gösterdikleri ihmal yüzünden değil, fakat onların nizamlarını muhafaza hususunda lüzumlu dikkat ve anlayış eksikliğidir. Hama, Humus sancakları ahalisi ve yerleştirilen halk, idarecilerin, Arab aşiretlerinin tazyik ve teâddisine mâni olmadıklarından dolayı yerlerini bırakıp etrafa dağılmışlardır[16].

Yerlerini terkedenlerin bazıları, kendilerini evkâf reâyası gibi göstererek tekrar iskâna gitmekten kurtulmak istiyorlardı[17]. Küçük gruplar halinde oldukları zaman diğer yerlerdeki oymaklar içine saklanıyorlardı.

B — HÜKÜMETİN ALMIŞ OLDUĞU TEDBİRLER

Bu hareketlere karşı hükümetin almış olduğu olağan üstü ve sıkı tedbirler, bunların etrafa dağılacakları geçid yerlerini ve yolları engeller ile kesmek ve bulundukları yerleri zaptı ve rabt altında bulundurmaktan ibaret olmuştur. Buna bir örnek olmak üzere, Rakka, Hama, Humus, Urfa taraflarına yerleştirilen oymaklara engel olmak için, Anadoluya gidiş-geliş yollarının kilit noktaları olan Malatya ovası ile Elbistan sahrasına giriş yeri olan Kanlı-bel[18], Birecik ile Urfa arasındaki Çâr -melikderbendi, Ayaş ile Berendi arasındaki Kurt-kulağı, Bağras nahiyesindeki Karamort hanı derbendlerinin tamir, takviye edildiği kaydedilmelidir. Özellikle, Fırat nehri üzerindeki geçitlerin muhafazasına gayret sarfediliyordu[19]. Maraş köprüsü, Saraycık, Zeyun, Katranlı, Arslanlı boğazları, Hudi derbendi Suriye'den Anadoluya geçilecek yolun derbend ve geçit mahalleri idi. 1706 Ağustos ayında Maraş, Adana Beylerbeyi ile Kars-ı Maraş zabitine v.s. gönderilen hükümde yukarıda zikredilenlerden başka, Andırın yolları, Akyol, Bahçecik, Zamantı, Göksun Yaylağı, Pazarcık, Sıvacık, Bagırsak derbendleri, Kanlıbel derbendi ile Altun Köprü, Üç Deve, Mekilü (Mıkılü) derbendi, Taşköprü v.s. yollarının kapatılması emrediliyordu[20]. Rakka bölgesinin göstermiş olduğu özellikten dolayı idare âmirleri, sefer zamanlarında dahi, daimi olarak yerlerinde bulunuyorlardı.

---

[16] 22 Zilkade 1122de (MAD ts., 8458, s. 8).

[17] MD, nu. 104, s. 46; 150 hanelik Döğer, Beğdili'ye tabi olan 35 hanelik Karakocalı oymakları Sivas'ta Alaca han etrafında olup Kangal'daki cami evkâf reâyasından olduklarını, Alaca-han'a muhafız tayin edildiklerini iddia etmişlerdir (MAD ts., nu. 701, s. 3).

[18] MD, nu. 104, 114; ATA, s. 108.

[19] Kanlı-bel derbendi'nin 30-40 tüfenk-endâz ile muhafazası istendi (MD, nu. 101, s. 81).

[20] MD, nu. 115, s. 97; MD, nu. 120, s. 120.

Yerleşme bölgelerinde bulundurulmalarına dikkat edildiği gibi kaçıp başka yerlere gitmeleri ihtimaline karşı, bütün Anadolu yakasındaki kadılara, hâs, evkâf zabitlerine ve vilâyetlerin âyânı ve iş erlerine hitâben hükümler gönderiliyordu. Bulundukları yerlere gelmiş ve bazı kimselerin çiftliklerinde, hatta diğer oymakların içine gizlenmişlerse topraklarına avdet etmeleri hususunda, gönderilen idarecilere yardım etmeleri büyük bir önemle kaydediliyordu[21]. İskân bölgesine sevkedilen oymak, her sancak hududunda, diğer sancak idarecilerine devir ve teslim yapılmak suretile mahalline ulaştırılıyordu. Bu arada şakavete cesaret eden olursa, kanunen verilmesi lâzım gelen hapis, kalebend cezaları, v.s. veriliyordu. Geri kalanlardan, böyle bir hareket vukuunda vermeyi taahhüt ettikleri kefâlet paraları tahsil edilerek bir daha tekerrür etmemek şartile yeniden kefâlete bağlanıyor, hatta oymağın söz sahiplerinden rehin alınıyordu[22].

Hükümetin aldığı tedbirler arasında yerleştirildikleri yerlere intibak edemeyen oymakların yerlerini değiştirmek de vardı. Bu hususda bazen hükümetin müşkül durumlarda kaldığı görülmekte idi. Zira evvelce tayin edilmiş olan yerlerde hiç olmazsa muvakkat bir müddet olsun oymakların oturup oturmadığından haberdar olmadığı hakikati ortaya çıkmıştı. Meselâ Badıllı oymağının Harran nahiyesindeki eski timar ve zeamet topraklarından olup padişah hâsları arasına alınan harap köylerde yerleşmediklerinden hiç bir mâlûmatı yoktu[23]. 1700 yıllarında merkezden yazılan bir hükümde hükümetin bu hususdaki garip durumu ortaya çıkmıştı. Bu tarihlerde buraya Cihanbeyli aşiretine bağlı Barçıganlı, Hudili, Zıvalı, Dirjanlı kollarının yerleştirilmesine karar verilmişti[24]. Daha geç tarihli vesikalardaki kayıtlardan evvelce yerleştirilmiş olan İlbeyli oymaklarının Maraş taraflarında olduğu anlaşıldığından onların müteaddit def'alar artık bir sürgün yeri olan Rakka bölgesine iskânlarına karar verildi[25]. 1703 yıllarında Belih nehri ve Rakka dolaylarına yerleştirilen oymakların iskân nizamı bozulmuş ve bir kısmı etrafa dağılmışlardı. Dağılanlar Acurlu, Ömerli, Sencen ve Recebli Avşarı oymakları mensubu idiler. Bunlar Kars, Çıldır sancak-

[21] MD, nu. 110, s. 23; ATA, s. 117-118; bu şekilde yazılmış bir hüküm için Evâhır-ı Rebîülevvel 1125 (MD., nu. 119, s. 387).

[22] MD, nu. 120, s. 162; MD, nu. 127, s. 237.

[23] 4 Ramazan 1114 (MAD, nu., 8458, s. 47).

[24] Bu emrin tarihinin 28 Şevval 1113 olduğuna dikkat edilmelidir (MAD, nu., 534, s. 106).

[25] MD, nu. 135, s. 232; ATA, s. 169-170.

larında dolaşıyorlardı [26]. 1708 de Çarmelik derbendine yerleştirilen Tacirli oymağı da yerlerini terkederek bir kısmı Erzurun, diğer bir kısmı Bozok ve Kırşehir taraflarına gitmişlerdi [27]. Rakka valisi Süleyman Paşa zamanında 1727 yılında bu tarafın iskân nizamı tamamen bozulmuştu. Fakat 1729 da Rakka valisi Hüseyin Paşa, eski vali Kadı-zade Hüseyin Paşa tarafından tertip edilmiş nizama göre hareket etti [28]. Ancak bu arada yapılan kontrolda oymaklardan çok az bir kısmının yerlerinde olduğu görülmüştü: Musacalu oymakları, Kantemir Çepnisi, Saruhan ve Aydın sancakları ile Hüsrev Paşa hanı taraflarında, Beğdili'ye bağlı olan Döger ve Kara-Kocalı, Harbendelü, Çağırganlı, Kara Çeçelü, Sarıcalı, Tacirli, Balabanlı, Doğanlı, Silsüpür Ceridi, Köçekli, Yabaltun, Şerefli oymaklarının Sivas ve Karaman eyaletlerinde, Arşuvanlı, Üstürgânlı, Kürdikânlı, Hacı Kırlı, Çimkanlı, Azmanlı, Osmanlı, Ömerli, Gündeşli, Köçekli, Tacirli oymakları Erzurum Kars ve Çıldır taraflarında bulunuyorlardı [29]. Ayrıca 1711 yıllarında bu tarafa yerleştirilmiş olan Millî oymaklarından Bahaeddinli, Cemaleddinli, Hasanlı, Bindanlı oymakları [30] ile Harbendeli, Badıllı, Mamavi, Bozkoyunlu, Anterli, Koçur Avşarı, Güneş, Ömerli oymaklarıda Diyarbekir, Mardin taraflarında, Kılıçlı, Pirol (Pirdil) Tacirlisi, Bektaşlı oymaklarının da Maraş ve Haleb eyaletlerinde olduğu görülmüştü [31]. Bütün bu oymakların yerlerine nakledilmeleri için Rakka valisi Hüseyin Paşa ismi geçen eyalet ve sancakların beylerbeyi, sancakbeyi, voyvoda ve mutasarrıfları ile zincirleme bir iş birliği yaparak iskân nizamını tatbik edebilecekti. Bu hususda kendisine 1730 Şubat tarihli bir emir gönderilmişti [32].

Anadolu eyaleti içinde yapılan yerleştirme de buraya yerleştirilen oymakların toprak ve su ihtiyacı nazarı itibara alındığı için ufak hareketler hariç oymakların toplu halde yerlerini terketmediği görülmüştür [33]. Geç tarihlerde yapılan tahrir ve teftişlerde oymakların arzu edilen şekilde yerleşmiş olduğu ve iskân nizamına göre çiftçilik yaptığı tespit edilmişti. 1794 ve 1804 yıllarında Karalı ve Sermayeli oymakları ile ilgili toprak davası hariç, diğer oymakların civardaki halk ile hiç bir

---

[26] MAD, nu. 701, s. 5.

[27] MAD, nu. 701, s. 4.

[28] MAD, nu. 701, s. 6-7.

[29] MAD, nu. 534, s. 8-9, 12-13, 16; MD, nu. 137, s. 19-20.

[30] MD, nu. 127, 275.

[31] MAD, nu. 534, s. 8-9, 12-13, 16; MD, nu. 137, s. 19-20.

[32] MAD, nu. 534, s. 8-9, 12-13, 16; MD, nu. 137, s. 19-20.

[33] Ali Emiri ts.-III. Ahmed ks., nu. 13563.

davaları mevcut değildi[34].

Fakat Hama ve Humus taraflarına yerleştirilen oymakların daha 1711 yıllarında arab aşiretlerinin baskılarına dayanamıyacak durumda olduğu anlaşılıyor[35]. 1720 yıllarında buradaki iskân nizamı kontrol edilerek aksaklıklar giderildi ve tekrar tatbik edildi[36]. Bu sıkı kontrola rağmen 1733 yıllarında bir kısmı sağa sola dağılmış durumda idi[37]. Hükümet bütün bu aksaklıklara rağmen ısrarla onları yerlerine getirmeğe ve zorla da olsa onları yerlerinde tutmağa gayret etti. Bu hususta ön safta gelen idare âmiri Hama ve Humus sancak beyleri idi[38].

Ayrıca Şam eyaletinde yeni iskân yerleri tespit edilerek arab aşiretlerinin baskısına karşı yeni emniyet noktaları meydana getirmek istendi. Bu yerler münbit fakat sahipleri tarafından terkedildiği için kanuna karşı gelen insanların sığınağı mahiyetinde olan yerlerde. Meselâ Havran nahiyesi ve Kuneytere tarafları evvelce 300 kadar köye sahip iken 1720 sıralarında 19-20 kadar kalmıştı[39]. Buraya Belih nehri dolayları, Hama, Humus iskânını memur olduğu halde yerlerini bir müddet sonra terkeden oymaklar yerleştirilmesine karar verildi (Eylül 1720)[40]. Ancak buraya davet edilen oymaklar bir yıl sonra dahi Havran ovasına gelmediler. Bunun üzerine Hükümet, eğer Havran ovasına

---

[34] MAD, nu. 7534, s. 105.

[35] MAD, nu. 8458, s. 7.

[36] MAD, nu. 8458, s. 7; zaman zaman bazı oymak ve obaların yerlerini terkettikleri görülmüştür. 1730da Harbendeli oymağının bazı mensupları Erzurum ve Çıldır taraflarına kaçarak orada oturmaya başladılar. Fakat az bir müddet sonra orada da kalmalarına izin verilmediği için iskân edildikleri topraklara gönderildiler (MD, nu. 136, s. 50). Hama ve Humus taraflarına yerleştirilmiş olan oymaklar arasında zaman zaman bazı şahıslar şakavet unsuru olarak etrafa zarar verdiler. Humus sancağına yerleştirilen Eymir'in Karagözlü, Çarıklı ve Sincarlı oymaklarına bağlı şahıslar bu şekilde hareket ettikleri için Şam beylerbeyi ve Emir-i hac vezir Abdullah Paşa'ya gereğinin yapılması hususunda 1733 Ekim ayında emir verilmişti (MD, nu. 139, s. 356).

[37] MD, nu. 139, s. 356.

[38] 3 Ocak 1738 tarihinde (Cevdet ts.-Dahiliye ks., nu. 4804).

[39] MD, nu. 129, s. 223.

[40] Evâhir-i Zilkade 1132 tarihli hükme göre Harbendelü, Sisliptir Ceridi, Tacirli Köçeklisi, İnallı, Musacalu, Okçu İzzeddinlü ve ona tabi olanlar, Recebli Avşarı, Kılıçlı kürdü, Dulkadırlı İfrazına tabi olanlar, Avşar (Afşar), Anterli, Ömerli, Kızık, Cerid'e tabi olan Yapaltun, Koyun-oğlu, Cihanbeyli'ye tabi كورەجورلى, Cihanbeyli'ye tabi Koçur-zade Koyun-oğlu İbrahim ve oğlu Çolak Mehmed ve Mustafa oğlu Hüseyin ve onlara tabi olanlar, Çoban-oğlu ve ona bağlı olan kimseler, Recebli Avşarı'na bağlı İmam kulu uşakları gibi oymaklardan ibaretti (MAD, nu. 8458, s. 328-330; MD, nu. 129, s. 348).

gitmedi iseler, Rakka valisi Ali Paşa'nın idaresi altında bulundukları yerden kaldırılıp Belih nehri dolaylarına yerleştirilmeleri şeklinde evveiki verilmiş emri tadil etmek zorunda kaldı [41]. Keza Haleb'in çöl tarafında bulunan münbit fakat üzerinde halkın oturmadığı Has dağı'da böyle bir iskân mahalli idi [42]. Buraya önce Reyhanlı oymağı iskân edilecekti [43]. Onun yerleşmiş ve nizam içinde olduğu dikkate alınarak bazı sancaklarda dağınık olan küçük oymaklardan 150 kadar hane iskâna memur oldu [44]. Fakat tayin olunanlar Has dağı ve Telü's- Sultan gibi yerlerin kâfi derecede suyu ve hayvanlarının ihtiyacı olan otlağı olmadığını ileri sürerek itiraz ettiler. Hükümet onların bu itirazını dikkate almıyarak Haleb valisine verdiği emirde icabında şiddet kullanmasını emretti. Ancak zamanla şimdiye kadar oymakların iskânından elde edilmiş tecrübeyi dikkate alarak gerçeği kabul etmek zorunda kaldı. Zira her ne kadar **kahr u cebr olunsalar dahi ademi tahammüllerinden nâşi ceste ceste firar eyleyerek az vaktin içinde perâkende ve perişan olup mâl-ı Haremeyn ve Beytü'l-mâl-i müslimine bu kadar mâlın kesr ü noksanına sebeb olacaktı** [45].

---

[41] MAD, nu. 8458. s. 328; MD, nu. 129, s. 348.

[42] MD nu. 129, s. 245.

[43] Fakat bu yerleştirileceklerin çoğu vakıf reayası idi. Maraş'a tabi Eshab-ı Kehf vakfı reayasından 50 kadar hanesi olan Kabaklı, Anteb'e bağlı timar reayasından 40-50 hanelik Halilli, İranlı, zeamet reayasından 40-50 kadar hanelik Zeytle (?), timar reayasından 20 hanelik Okçular, Malatya'ya tabi timar reayasından 20 hanelik Mihmatlar, Darende'ye tabi timar reayasından Sofular, 25 hanelik Kara-koyunlu, Darende sakinlerinden İbrahim isimli şahsın malikâne reayasından İlbasan, Çokşuruk, Kızılca Şadlı, 40-50 hanelik Geygel ve tahminen 150 hane olup eski Darende sakinlerinden Şeyh-oğulları malikânesi olan Dedeşlü oymaklarından ibaretti. Bunlar yazın Anadolu cihetlerinde yaylayıp kışın Haleb taraflarında kışlamakta idiler (MD, nu., 130, s. 58).

[44] MD, nu. 130, s. 175-176. Evalur-ı Şevval 1133. Fakat az sonra bu hükümde tadilat yapıldı: Evâil-i Zilkade 1133 tarihli tadilat için bk. MD, nu. 130 s. 178.

SONUÇ

Bu araştırmadan çıkan sonuç şudur :

1691-1696 yılları arasında oymakların hükümet tarafından iskân vesilesi ile XVII. asırda Osmanlı iskânı siyaseti ortaya konmuştur. Bu siyaset, asrın başlarında mevcut değildi. Uzun harp yıllarının ve bunun sonunda meydana gelen iktisadi darlığın çeşitli halk kütleleri üzerine yaptığı baskı, içtimai dengesizliği doğurmuştur. Bu dengesizlik dolayısile topraklarını terk etmiş başıboş insanlarla, kanunen kendilerine ayrılmış olan yaylak ve kışlak bölgelerinin yetersizliği yüzünden bırakarak batıya göç eden oymaklar, Anadolu ve Kuzey Suriye'de binlerce meskûn yerin harap olmasında büyük rol oynamışlardı. İmparatorluğun toprakları üzerinde kontrolunun kuvvetli olduğu ferah zamanlarda göze çarpmayan bu oymakların yer değiştirmesi durumu, içtimaî buhranlar sonunda ortaya çıkan halk hareketlerine inzimam edince ana topraklarda ziraat gelirinin azalmasına sebep oldu. Zirai ekonomi üzerine dayanan Osmanlı imparatorluğunun boş yerleri şenlendirmeğe ve yeniden ziraate açmaya gayret edeceği tabii idi. XVII. asır sonlarında acı tecrübelerden dolayı imparatorluk içinde harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek oraları yeniden ziraate açmaları şeklinde ortaya çıkan iskân siyaseti bu bakımdan bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. Zira artık imparatorluk idaresi ana topraklar olarak kabul edilen bu günkü Türkiye sahasını iskân ve boş yerlerin yeniden ziraata açılması ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu, bir bakıma, genişleme devirlerinin aksine **içe dönmüş bir iskân siyasetini** göstermektedir. Fakat, Rakka bölgesindeki Belih nehri boyları, su kifayetsizliği ve arazinin münbit olmaması sebebiyle zamanla geniş otlaklara ihtiyacı olan oymaklar için bir sürgün mahalli haline getirilmiş ve hükümet yerinde oturmayan oymağı bir nevi tehdit olarak, buraya yerleştirilmek suretile zımmen buradaki iskânın isabetsizliğini kabul etmiş olmakta idi. Osmanlı imparatorluğu sınırlarının gerilemezamanında etraftan göçmen kafilelerinin gelmeğe başlaması bu iskân hareketini müteakip olmuştur ki bu da içe dönmüş iskân siyasetinin başka bir belirtisidir. Bundan sonraki iskânlar artık zorla değil, göçmenlerin arzularına ve hayat şartlarına uygun şekilde yapılmıştır.

EK 1 [MAD, nu. 534, s. 57-59]

Tevâif-i Simek ez kabâil-i arab sâkin-i dûzhâ der kurb-i Rakka ez havâss-ı humâyûn

Cemaat	neferen
Âlbu Assaf, tâbi-i Musa el-Muhammed ve Hüseyin el-Vadî	160
Âlbû Muhammed, tâbi-i Ali el-Ferve ve Osman el-Câbir	300
Âlbû 'Atıyk, tâbi-i Ali le-Muhammed	130
Afadîle, tâbi-i Diyâr el-Gânim	300
Âlbû Hamîs, tâbi-i Ali el-Muhammed	100
el-Gaşşat, tâbi-i Hamidi (?)	130
Âlbû Senâ, tâbi-i Ali Kasım el-Şammarî	90
el-Muheyrık	50
Cabbârin, tâbi-i Hasan Muhammed	90
Âlbû Râşid, tâbi-i Hamd el-Erzak	150
Âlbû ? tâbi-i Muhammed	90
Âlbû Ramazan tâbi-i Musa el-Muhammed	70
Âlbû Receb tâbi-i Süleyman el-Ali	100
Âlbû Câbir	50
Âlbû Dıyş, tâbi-i Hamd el-Mevsud	120
Âlbû Hasan tâbi-i Musa el-Assaf	100
Âlbû Batuş tâbi-i Yezdan (?)	150
Hubeyt (Habit)	8
Âlbû Saza (?), tâbi-i Hasan el-Muzaffer	53
Âlbû Hamidî, tâbi-i Hasan el-Bahş ve Abd el-Ganevî	80
Şıbk, tâbi-i Muhammed el-Nisan (?)	200
Âlbû Tâhir tâbi el-Muheyrî (?)	90
Cervezî tâbi-i Hasan el-Ali	160
el-Aclân	30
	Yekûn 2801

Tevâif-i Şâvî ez kabâil-i arab sâkin-i dûzhâ der kurb-i Rakka ez havâss-ı humâyûn

Mükarime	130
Benî Yûsuf	30
Beni Said tâbi-i Ubeyd el-Gannâm ve Bâd el-Raşid	300
el-Hassın tâbi-i Ali	40
el-Harrâc, tâbi-i Îsa el-Annâm	40
Âlbû Kuseyr tâbi-i Haysemi	40

el-Acil, tâbi-i Ali el-Nedi	50
Âlbû Semâvi, tâbi-i Annâm	50
Şammar tâbi-i Hacı	70
el-Mugeylin	20
el-Hamidî tâbi-i Kara Ali	30
Hûn Ali tâbi-i Mıkday (?)	70
el-Merzu tâbi-i Osmân	50
el-Muhammedûn	7
Tanımah	30
	Yekûn 957

Zikr olunan Simek ve Şâvî tâifeleri kadimü'l-eyyam da beynlerinde olan tekâlifin sülüsânun Simek ve sülüs-ı âhârun dahi şâvî üzere sâliyâneleri âdet-i müstemirreleri olup bade'l-yevm vaki olan tekâlifi dahi ke'l-evvel sülüsân ve sülüs üzere olmağa tarafeynin rızalarile işbu mahalle kayd ve şerh verilmiştir.

Hâric ez-defter

el-Murekkuş, tâbi-i Mer'î	30
el-Mukârıf, tâbi-i Ali el-Ubeyd	20

ez-Reayâ-yı Benî Rebîa

Âlbû Hırade tâbi Kasım el-Musa	100
el-Kalş (?), tâbi-i Gannâm el-Diyab	60

Tâife-i merkumeler Rakka civarında vaki olan büklerde sâkin ve mütemekkin olmağla zıraat ve hıraset eyledükleri araziden hasıl olan mahsulâtların sâirleri gibi taraf-ı mîrîlerini edâ edüp resm-i raiyyetlerün mîr-i aşiretlerine vermek üzere deftere kayd ve şerh verilmiştir.

Nahiye-i Balis sançağı reayasıdır

Benî Cemil, tâbi-i Süleyman el-Annak (?)	80
Tamâlığa tâbi-i Hamis el-Musa ve Abdullah el-Süleyman	100

mezburlar Balis sancağında ve havasında zıraat etmelerile resm-i raiyyetlerin ve mahsullerin Balis sancağına mutasarrıf olanlara verürler.

Nahiye-i Ca'ber der liva-i Rakka ez havâss-ı mîrmîrân-ı Rakka

rüsûmât-ı bennâk ve mücerred ve âdet-i ağnam ve resm-i cerîr-i dolab ez yed-i cemaat-ı Benî Useyd maa Benî Muhammed tâbi-i mezbûr der karye Sûmen (?) gayri ve mahsulât-ı sayfi ve senevi an mucib-i defter-i 'atik.

fî sene guruş-ı esedi 400
ber-vech-i maktu' yalnız dörtyüz guruştur.

Cemaat-ı mezbure Beni Useydi'in yeşillerinde ve halâ taht-ı tasarruflarında olan bükler.

Kış ovası bükü, Murad kenarı bükü, Tutlu-bıçak bükü, el-Heme bükü, Mengli (?) bükü, Sandallı bükü.

EK 2 [MAD, nu. 9484 s. 49-50]

Der-ı devlet-ı mekine arz-ı dailî kemine olduki Mamalu kabilesinin Hama'ya me'mur olan tâifesinden ma'adasın Bozok sancağının harabelerine iskân olunmak babında halâ eşkıya teftişine me'mur buyurulan saadetlü Yusuf Paşa veffekullah-ı ma yeşâ hazretlerine ve bu hakire hitaben fermân-ı şerif-i vacibü'l-ıtaa vârid olup inşaallah kabile-i mezbur cemaatı an asl bedel-i nüzul ve bedel-i 'avârız mukabelesinde maktu'ları oan 2500 guruşu senevî eda ve ba'de'l-yevm vâki isâbet eden bedel-i nüzül ve 'avârızı dahi ahâli-i vilâyet ile maan çeküp ve 'öşürlerin miriye verüp cemî şurut ve lüzumu ve müteahhid oldukları nezirleri üzere sancağ-ı mezburda vâki harabe yerlere ve memerrü'nnâs olan muhûf ve muhatara derbendlere tarafeynin râzi [ve] şâkir oldukları halde a'yan ve ahali-i vilâyet ve mübaşir-i merkum ma'rifetlerile iskâna kabul edüp istilâ eden türedi ve ekrad eşkıyasmdan sancağ-ı mezburu hıfz-[u] hırasete dahi sa'y-ı belgleri olup ve lâkin yine a'yan ve ahâli-i vilâyet ma'rifetlerile vilâyetli ile maan Bozok sancağında vâki Akdağ nam yaylağa mevâşilerile ancak râ'leri elli altmış gün mikdarı çıkup kendileri mütemekkin oldukları mahallerde karar-dâde olup ve minvâl-i muharrer üzere mezburlara ta'yin ve münasip görülen harabe ve derbendler defter olunup Baş Muhasebeye kayd olunmak ricasına bi'l-iltimas 'arz u i'lâm olundu bâki ferman der 'adl-i ünvanmdur. Hurrire fi Evâhır-ı Rebîü'l-ulâ sene semane ve miete ve elf.

Ez'afu'l-'îbâd
Ebu Bekir el-Kâdi be-kada-i
Bozok el-me'mur be-umur-i iskân

V. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AŞİRETLERİN İSKÂNI *

Osmanlı devletinin kuruluş ve genişleme devirlerinde vukubulan bazı vakıaların tetkiki, insanları yerleştirmek, iskân etmek hususunda bir takım fikirlere, umdelere sahip olduğunu gösterecek şekilde sonuç vermiştir.

Kuruluş devrinde dikkati çeken vakıa, bazı tarikat mensubu olan birçok dervişin ıssız yerlerde yol boyunca zâviyeler, tekkeler tesis etmeleridir; batıya doğru ilerliyen Osmanlı kuvvetlerinin ardından, hattâ onlarla birlikte gelen bu dervişler zaviye ve tekkeler inşa edip, daha sonra benzeri başka müesseselerin de meydana gelmesine sebep olarak birçok iskân mahallinin temelini teşkil etmişlerdir. XV. ve XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterlerinin tetkiki sırasında Batı Anadolu ve Rumeli topraklarında, Ahi ve Baba gibi tarikat mensuplarının taşıdığı lâkaplarla başlayan köy isimleri tespit edilebilmektedir; bu isimler o köylerin kurucuları hakkında fikir verebilecek evsaftadır.

Bununla beraber Osmanlı devletinin aşiretler hakkında — kuruluş devrinde — yaptığı bazı icraat, onun iskân siyaseti hakkında daha açık bir fikir verebiliyor. Kuruluş devirlerinde aşiretler bir iskân unsuru olarak yeni ele geçen memleketlerin Türkleştirilmesinde kullanılmışlardır. Onlar muhariplik vasıfları ve yerleşik halka nazaran bir teşkilât ve disiplin içinde hareket kabiliyetleri bakımından Osmanlı devleti için askerî bir kıymet de ifade etmekte idiler. Aşiret nakil ve iskânı hakkında ilk kayıt 1357'de Karesi topraklarından Gelibolu yöresine ve daha sonra Hayrabolu'ya gelip yerleşen «göçer evliler»e aittir. Rumeli'de yapılan Osmanlı fütuhatını takiben oralara iskân için konar-göçer sevkeden yerlerden biri de Sarıhan'dır; bazı Anadolu beyliklerinin henüz Osmanlı hâkimiyeti altına girmediği halde, idarelerinde bulunan bazı aşiretlerin Osmanlı fetih hareketlerine katılmalarında. fethedilmiş veya fethedilecek topraklar için yapılan propagandaların da tesiri büyük olmuştur. Fakat, o topraklarda daha iyi ve mü-

* Bu makale merhum Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun terekesinden Eylül 1976 tarihinde Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'na intikâl etmiş, Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2, Ankara, s. 269-288'de yayımlanmış olup aynen alınmıştır.

reffeh hayat yaşayabilme ve daha rahat hareket kaabiliyetinde bulunabilmeleri düşüncesi daha müessir bir rol oynamıştır. Saruhan'dan Rumeli'ye geçen yörüklerin I. Murad veya I. Bayezid devirlerinde Rumeli'ye geçtikleri hakkında iki ayrı kanaat olmasına rağmen, Osmanlı kaynaklarındaki ibarelerin tetkikinden bu geçişin I. Murad'ın devrinde olduğu anlaşılıyor[1], buna göre 1385'de (Hicri 787) Saruhan'dan bazı aşiretler Serez tarafına geçirilmiştir, fakat bu naklin 1387'de olduğu da ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra Tatarların da Rumeli'ye geçmesi, bu yarımadadaki Türk unsurunu artıran bir vakıa olmuştur. Tatarların Rumeli'ye geçiş tarihi münakaşalıdır. Bu, son tetkiklere göre, muhtemelen 1398'de vuku bulmuştur[2].

I. Bayezid devrinde aşiretlerin daha büyük ölçüde Rumeli'ye geçtikleri görülmektedir; 1400/1401 (Hicrî 803)'de Batı Anadolu'da Menemen Ovası'nda kışlayan aşiretler oradaki tuz gümrüğüne aykırı hareket ettikleri için Rumeli'de Filibe yöresine sürülmüşlerdir. Teselya ele geçtikten sonra buraya yörükler yerleştirilmiştir; 1397'de Mora'da Argos ele geçtiği zaman buradan 30.000 insan Anadolu'ya, Anadolu'dan da bir takım Türkmen ve Tatar göçmenleri getirilerek bir kısmı Üsküp civarına, diğer kısmı ise Teselya'ya yerleştirilmiştir. Bu havalide olan yörükler Yörükân-ı Sarıgöl nâm-ı diğer Paşa, Yörükân-ı Evranoslu, Yörükân-ı Yenişehir gibi gruplar teşkil etmişlerdir. Rumeli'ye nakledilenler arasında Tatar aşiretleri de vardı: Kırım'da iktidar mücadelesini kaybeden Aktav, kendine tâbi akraba ve kabilesi ile Tuna nehrini geçip I. Bayezid'e iltica etti ve onun tarafından Filibe etrafına kışlak ve yaylak da tayin edilmek sureti ile yerleştirildi; kendisine tâbi olan aile ve aşireti bundan sonra Aktav Tatarı diye anılmış olup yavaş yavaş kendilerine gösterilen yerlere yerleşmeye başlamışlardı. Çelebi Mehmed de 1418'de İskilip yöresindeki Tatarları Rumeli'ye sürerek, Filibe civarındaki Konuşhisar etrafına yerleştirdi; Tatarpazarı denen kasaba bu suretle kuruldu.

II. Mehmed devrine ait tapu-tahrir defterlerinin tetkiki Rumeli'nin muhtelif yerlerine sevkedilmiş olan aşiretlerin çoktan yerleşmiş ve toprağa bağlanarak köyler teşkil etmiş olduklarını ortaya koymaktadır[3].

---

[1] Aşık Paşazâde, 61; Neşrî, 66; Oruç b. Adil, Tevârîh-i Âl-i Osman, nşr. F. Babinger, Hannover 1925, s. 24.

[2] A. Decei, Z. Velidî Togan Armağanı, İstanbul 1954, s. 78.

[3] M. Münir Aktepe, «XIV. ve XV. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından İskânına dair», Türkiyat Mecmuası, X (İstanbul 1953), s. 304-307.

Aşiretlerin Rumeli'ye geçirilip iskân edilmelerinde yeni fethedilen topraklardan kaçan halkın yerini doldurmak gayesi de kısmen rol oynamıştır. Bütün bu gibi insan nakil ve iskân işi Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinde sık sık müracaat ettiği sürgün usulü ile yapılmakta idi. İşte yukarıda belirtilen aşiretlerin Rumeli'ye geçirilmesi bu usul ile yapıldığı gibi, aksi yönden de insanlar nakledilmişlerdir; yani Rumeli'den Anadolu topraklarına da insan toplulukları nakledilmiştir. 1431/1432 (Hicri 835) tarihli **Arvanid Sancağı Defteri**'nde[4] Anadolu'nun muhtelif yerlerinden sürülüp getirilmiş ve buralara Timarlı sipahi olan beylere ait kayıtlar vardır. Tahminen 1487 tarihli bir tahrir defterine göre, Trabzon'dan da hristiyan sipahiler ve onlara tâbi olanlar sürülmüş, yerlerine Tokat, Samsun, Bafra, Çorum, Amasya gibi bölgelerden getirilen ahali yerleştirilmişti. Bu şekilde iki yönden yapılan sürgünler ile çeşitli menşeden halkın birbirine kaynaşması ve dolayısı ile merkezî idareyi kuvvetlendirecek mahiyette olan homojen bir cemiyet meydana getirmek gayesi takip edilmişti[5].

Fethedilen memleketleri iskân ve imar için müstakil müessese mahiyetinde olan vakıflar tesis etmek kaidesi Osmanlı Devletinin tatbik edegeldiği usullerden biridir. Bu hususta bilgiler hiç olmazsa Orhan Gazi devrinden başlamaktadır. Vakıfların bir iskân usulü olarak kullanılmasına en tipik örnek II. Murad'ın Ergene Suyu üzerinde Hicri 831-847 (1427/28-1443/44) yılları arasında inşa ettirdiği Ergene (Uzunköprü) kasabasıdır; II. Selim Kıbrıs'ın fethinden sonra Konya'nın o zaman Eski-İl kazasına tâbi olan Karapınar'da büyük bir şehir manzarası gösteren Sultaniye mamuresini yaptırtmış ve buraya etraftan insan getirterek yerleştirmiştir; bunlara benzer ıssız ve boş bölgelerden geçen yollar üzerinde vakıf yolu ile eserler yapılması hususunda Osmanlı tarihinde çok örnek vardır.

I. KANUN-NÂMELER, AŞİRETLER VE İSKÂN

Rumeli'ye geçen yörükler orada çoğalmış ve geniş sahalara yayılmışlardı; devlet onların hizmetlerinden yararlanmak için bir nizama bağlamış ve onlar için özel kanunlar koymuştur. İlk kanun metinlerinde yörüklerden — dolayısı ile konar-göçerlerden — bahsedilmez iken

[4] Nşr. Halil İnalcık, Ankara 1954, s. 90, 91, 43, 45, 48, 50, 52, 53 v.s.

[5] Ömer Lütfi Barkan, «Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve Kolonizasyon metodu olarak sürgünler», İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, XI (1951), s., 525-569, XIII (1953), s., 56-78, XV (1955), s., 209-237.

XV. yüzyılda tedvin edilmiş kanun-nâmelerde[6] onlardan bahsedilmiş, Kanunî devrinde ise yörük nizamlarını, idârî ve malî mükellefiyetlerini ortaya koyan mufassal yörük Kanun-nâmeleri ortaya çıkmıştır. Anadolu'da yörük kelimesi ile etnik bir mefhum ifade edilirken, Rumeli'de ordu hizmetinde kullanılan askerî bir teşkilât ifade edilir olmuştur; yörüklerin Rumeli'deki yerleşme ve yayılışlarından bahseden 1456-1467 yıllarına ait Dimetoka, Gümülcine, Firecik, İpsala, Keşan, Yanbolu havalisine ait emlâk, evkaf ve timarları gösteren tahrir defteri, kanun-nâmedeki hususlardan daha aydınlatıcıdır. Bir yüzyıldan beri etrafa açılarak batı ve kuzey yönlerinde yayılan yörükler, gittikleri yerlerde bir timar, has veya bir evkaf toprağında raiyyet olarak mükellefiyet altına girmişler, yahud da yağcı, küreci v.s. gibi teşekküllere dahil olarak ayrı bir hukukî nizama tâbi olmuşlardır. Önceleri cemaat reislerinin adları ile isimlendirilirlerken, sonradan kesif olarak bulundukları yerlere göre —Selânik, Vize, Ofçabolu v.s.— isimlendirilmişlerdir. XVI. yüzyıl başlarında Rumeli'deki yörüklerin hemen hemen yerleşmiş oldukları görülmektedir[7].

Bunun dışında konar-göçer hayat yaşayan aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına gidip gelirlerken bir yerde durmamaları, oturmak lâzım gelince, oralarda üç günden fazla oturmamaları ve kimseye zarar vermemeleri bir kimseye zarar verdikleri zaman yaptıklarını tazmin etmeleri kanun-nâmelerde kaydedilmiştir. Konar-göçerler devletin yaptığı tehcir ve sürgünlerin dışında, kendi istekleri ile çeşitli iskân merkezleri tesis etmişlerdir; bu hususta kanun-nâmelerde bulunan teşvik edici kayıtların da tesiri vardır. Kanun, her toprak parçasının işlenmesini âmirdi; üç yıl boş kalan toprağın derhal tapuya verilmesi gerekirdi. Boş ve sahipleri tarafından terkedilmiş arazilerde olduğu gibi, henüz kullanılmamış olup baltaları ile ziraata açtıkları topraklarda da tasarruf hakkı onu açan kimselere verilmiştir. Köylerde oturan ahalinden her hangi bir kimse başka yere gitse, on yıl içinde oradan kaldırılıp eski yerine nakledilirdi. On yıl geçmiş ise, eski yerlerinde bırakılırlardı; fakat derbend ve evkaf reayasına bu kanun uygulanmazdı. Bir oymak konar-göçer olmayıp, yörüklükten tamamen vazgeçip ziraatla meşgul olduğunda, on yıldır hangi köyde oturuyorsa oranın reayası olurdu[8]. Konar-göçerlerin yerleştikleri yerler genel olarak, yaylak-kış.

---

[6] **Fatih Kanun-nâmesi**, nşr. Kraelitz-Greifenhorst, **Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte**, I, 1 (Wien 1922), s. 28.

[7] M. Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan**, İstanbul 1957, s. 20, 21, 29, 105, v.d.

[8] **Kanun-nâme-i Sultan Süleyman Han der zaman-ı Şeyhü'l-islâm Ebu's-Suud Efendi**, **Millî Tetebbular Mecmuası**, II (İstanbul 1331), s. 305-307.

lak mahalleri ile eski iskân merkezleri idi; bu yerlerde kır iskânına giren kom, mezraa, ağıl, mandra, yaylak, divan gibi dağınık yerleşme tiplerini meydana getirmişlerdir. Yaylakta hayvancılık, kışlakta ise basit çiftçilik yapan, aslında yarı yerleşik denebilecek bir hayat yaşayan aşiretler, zamanla parçalara ayrılarak 10-15 hanelik, hatta daha küçük olan aile birlikleri halinde kendilerine uygun gelen yerlerde evler inşa ederek yerleşmişlerdir; ancak, önceleri çadırlarında kalmışlar, daha sonra muhitte bulunan inşa malzemesinden faydalanarak ev inşasına başlamışlardır. Bazı yerlerde, civarlarına kondukları kasaba ve kale harabelerinden de faydalanmışlardır; böyle olmakla beraber yerleşik hayata geçtikleri zaman daima oturamamışlar, kışlakta tesis ettikleri meskenlerini yaylak için terketmişler; bu suretle altışar ay süren iki devreli hayat tarzını bir süre sürdürmüşlerdir.

(Bir aşiret içinden çıkan üç, dört hatta daha fazla parçanın aynı aşiret ismini taşıyan çeşitli iskân merkezleri kurdukları bir vakıadır[9]. Bazılarının, Dülkadir yörükleri gibi, çok uzaklara —Arap memleketleri— gidip orada yerleşip ziraat yaptıkları hakkında çeşitli örnekler mevcuttur[10]. Osmanlı tahrir defterlerine göre, XVI. yüzyılda bugünkü Türkiye sınırları içinde 24 Oğuz boyuna ait olduğu tespit edilen köy ve ekinlik vasfındaki yer adlarının dağılışı şöyledir: Kayı 94, Avşar (Afşar) 86, Kınık 81, Eymir 71, Karkın 62, Bayındır 52, Salur 51, Yüregir 44, Çepni 43, Iğdır 43, Bayat 42, Alayuntlu 29, Kızık 28, Yazır 24, Dodurga 24, Begdili 23, Büğdüz 22, Çavuldur 21, Yıva 19 (?), Döğer 19, Karaevli 8, Peçenek 4 adet[11]. XVII. yüzyılda yörük adı altında toplanan ve Anadolu'nun, batı ve güney taraflarında bulunan oymakların büyük bir kısmının yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.)

II. AŞİRETLERİN DEVLET TARAFINDAN BİR İÇ İSKÂN UNSURU OLARAK SİSTEMLİ OLARAK YERLEŞTİRİLMEYE BAŞLANMASI

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı iç bünyesinin bozulması sonucunda binlerce köy harab bir durumda bulunup ahalisi tarafından terkedilmişlerdi. Gerek bu hususa hal çaresi olmak ve gerekse hâlâ Anadolu ve Suriye'de konar-göçer hayat yaşamakta devam eden ve zaman zaman yerleşik halka büyük zararlar yapan aşiretleri yer-

---

[9] Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)**, İstanbul 1964 s. 33, 34.

[10] **Kanun-nâme**, Veliyüddin Efendi ktp. nu. 1970, yp. 94 a.

[11] Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara 1967, s. 450.

leştirme ve iskân etme devlet adamları tarafından düşünülmeye başlanmıştı. Devlet, aşiretleri şu gaye ile iskâna teşebbüs etmiştir : a) konar-göçer hayat tarzları dolayısı ile yerleşik halka zarar yapmalarını önlemek, b) harab ve boş olan iskân merkezlerinin imar edilmelerini ve ekilmeyen toprakların işlenmesini temin etmek, c) devlet tarafından kontrol edilmesi zor olan şaki gruplarına ve Suriye'deki Arap bedevilerine karşı bir emniyet unsuru olarak set vazifesi görmelerini sağlamak.

A — 1691 - 1696 yılları arasında aşiretleri iskân teşebbüsü

Bu hususlar Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlık devresinde tespit edilerek 1691 yılında tatbike geçildi; yalnız aynı tarihte Rumeli'deki Yörük cemaatleri de «**Evlâd-ı Fâtihan**» adı altında bir teşkilât altında toplanıyordu; buna göre kasaba ve köyler de sefere gitmek şartile eşkinci olduğu zaman hizmet edecekti; Evlâd-ı Fâtihan tabiri sonradan yayılarak Rumeli'deki bütün Yörük gruplarına isim olmuştur[13].

Anadolu ve Suriye'de aşiretlerin iskân edilecekleri yerlerde sancakbeyi veya beylerbeyinin nezâretinde olarak iskân kâtibi, iskân mübaşiri, iskân başı, iskân beyleri ve kethüdaları, yerine göre mimar ve Suriye'deki arap aşiretleri için çöl beyinden müteşekkil muvakkat komisyonlar çalışmıştır; bunlardan iskân beyleri, iskân başı ve kethüdaları oymak (aşiret) mensubu idi.

Devlet Hama ve Humus sancaklarında, Haleb ve Rakka bölgelerinde güneyden gelen Aneze ve Şammar gibi Arap aşiretlerinin baskısına karşı bir nevi uç (frontier) yerleşmesi teşkiline gayret ediyordu. İskân edilen oymaklar Haleb Türkmenleri grubundan 2400 hane tutan 30 oymak; Yeni İl haslarına bağlı 18 adet oymak; Lekvanik mukataasına bağlı Lekvanik ve tevâbii, Hacılar, Akbaş, Kızıl-koyunlu, Cirintilü isimli 5 oymak; Bozulus bakiyyesi Türkmenlere bağlı İzzeddin, Köçeklü, Avşar, İnallu, Anterlü, Ömerlü, Çöpü, Karaca Arablı, Çağırganlu Şereflisi isimli 9 oymaktı. Keskin ilinde sâkin Bozulus'a bağlı Cirid, Köçekli, Yâbaltun, Tacirlü, Harbendelü, Çepni, Acurlu, Kara-Araplu isimli 8 oymak, 18 Mart 1692 tarihli bir ferman ile iskân memur edildiler.

1691 de başlayan aşiretlerin bu iskânında yerleşme yerleri Rakka eyâletine bağlı Belih nehri bölgesi, Urfa (Ruha) sancağının Harran,

[13] Başbakanlık Arşivi, Divân-ı humâyûn Mühimme defteri, nu. 110, s. 607; Ahmet Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)**, İstanbul 1930, s. 116-117.

Çitili, Bozabad nahiyeleri ile Çar-melik derbendi, Haleb eyâletinde 1693 de Münbiç (Menbiç) nahiyesi, 1691'den sonra Hama ve Humus sancakları arası idi; Danişmendli aşiretleri grubunun bir kısmı ise Kara Hisar-ı Sahib sancağına tâbi Geyikler kazasında bulunan Pınarbaşı nahiyesine, Çölabad nahiyesine, Buca kazasına yerleştirildiler; Adana sancağında bulunan Ayas, Berendi ve Kınık kazaları bölgesine Dulkadirli oymaklarından 20'si 1303 hane olmak üzere iskân edildiler; 1696 da da Bozok sancağı içinde bulunan Sorgun, Akdağ, Boğazlıyanlı, Büyük Süleymanlı, Küçük Süleymanlı, Emlâk gibi kazalara Mamalı Türkmenlerine mensub oymaklar yerleştirildi[14]. Aşiretler yerleştirildiklerinden bir müddet sonra Rakka bölgesi denen Belih nehri etrafında yerleştirilenler ile Hama ve Humus sancakları arasında yerleştirilenler büyük gruplar halinde Anadolu'nun içine kaçtılar; fakat ilgili idare adamları tarafından takip edilerek eski yerlerine getirilip, kendilerine ayrılmış topraklarda oturmaya mecbur edildiler. Aynı zamanda Arap memleketlerinde yapılan uç yerleşmesi yeni iskân merkezleri tesis edilmek sureti ile kuvvetlendirildi; Şam havalisinde bulunan Havran, Cebel-i Aclûn, Havlan, Kuneytura taraflarına da bu kabilden olarak bazı — 21 adedi — oymaklar 1720 yılında yerleştirildiler; adı geçen yerlerde mamur 300 kadar köy varken zikredilen iskân hareketinden evvel ancak 15-20 kadar kalmıştı; buraya yerleştirilen oymakların bir kısmı evvelce Rakka havalisine — Belih nehri havalisi — yerleştirilmiş iken kaçıp Anadolu içlerine dağılanlar idi[15]. Aynı zamanda Haleb'in çöl tarafında olup 40-50 yıldan beri harap ve terkedilmiş bulunan Has Dağı ve Telü's-Sultan adlı yerlere de 1720'de 150 hane kadar muhtelif oymaklara mensub bir grup yerleştirildi[16]. Hama sancağında Şeyhler adlı bölgeye de Âl-Ammar, Âl-Aziz, Beni Halid, Haz Ali, Âl-Şammar gibi Arap aşiretlerinin, harap köy ve mezraalara olmak üzere yerleştirilmeleri ön görüldü[17].

B — Aşiretlerin kendi yaylak ve kışlaklarında yerleştirilme teşebbüsleri

Aşiretleri yerleştirmek için devletin takip ettiği bir yol da onları yaylak veya kışlaklarında yerleştirmektir. Bunlardan biri olan ve Kayseri bölgesinde bulunan Zanıantı Yaylası ve Pınarbaşı toprakları daha

[13] Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatoruğu'nda Aşireteri İskân Teşebbüsü, 1691-1696, s. 55-84.

[14] Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defteri nu. 129, s. 223; nu. 130, s. 34, 35.

[15] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 129, s. 245.

[16] Maliye Defteri tasnifi, nu. 8458, s. 7.

1693 de bazı oymaklara iskân sahası olarak tayin edilmişti : Recebli Afşarı iskân edilmiş, ancak bu iskân emri onların nizamsız hareketleri sebebiyle başka yerlere tahvil edilmişse de, 1728 de Zamantı ırmağı etrafındaki harabe köylere yerleştirilmelerine karar verilmiştir [17]. Adana havalisindeki Kozan Dağı'nda bulunan aşiretlerin de Çukurova'ya inmesi kararlaştırıldı [18]. Çukurova sahilindeki Sarıçam kazası toprakları 1727'de Yörük oymaklarının büyük bir kısmı için dâimi iskân mahalli tayin edildiği gibi [19], Alaçam adlı mevki de Şeyhoğlu ve ona tâbi olan oymaklar için bir iskân yeri olarak gösterilmişti [20]. İçel toprakları Yörük oymaklarının dolaştığı yerlerdendi. XVIII. yüzyıl başlarında bu topraklardaki eski yaylak yerleri onlar için dâimi birer yerleşme yeri tayin edildi. Kara Hacılı oymağı İçel sancağının Mud nahiyesinde bulunan Seyhanlı mevkiine, Tekeli yörükleri Aksaz adlı yere [21], Alâiye ve Beyşehir gibi yerlerde dolaşan Yörükler de İçel sancağı içindeki yaylak mahallerine iskân edildi [22]. Bozulus Türkmenlerinden olup Selendi kazasında bulunan Kantemirli Çepnisi oymağı aynı kazada bulunan Darıbükü adlı yere yerleşmeyi istemişler ve bu istek kabul edilmişti [23]. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Rakka havalisine iskândan vaz geçilmesinden sonra, buraya yerleştirilmesi istenen oymaklar yaylak ve kışlak yerlerine dağıtılıp oralara yerleştirilmeye başlandı. Bunlardan biri de Reyhanlı aşiretiydi; kendilerinin kışlak mahalli olan Amik Ovası'nda yerleşmeleri kendi istekleri ile gerçekleştirildi [24]. Gene Rakka havalisinde iskân edilmiş oymaklardan Lekvanik'e tâbi Kızılkoyunlu oymağının 1721'de İznik ile Sapanca arasına yerleştirilmesine karar verilmişti [25]; daha sonraları bu havalideki Karamürsel civarında yerleşik hayata geçmiş oymaklara rastlanmıştır [26]. Rakka'ya iskânlarından sonradan vazgeçilmiş olan Harbendeli, Köçekli, Silsüpür ve bunlara tâbi olan oymaklar da Kırşehir civarında Çiçekdağı havalisinde olan harabe köylere yerleşmiş olup 1729 yıllarında tarla ve bahçe zi-

---

[17] Maliye Defteri Tasnifi, nu. 8458, s. 125, 296, 297; Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 135, s. 165.

[18] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 131, s. 103.

[19] Maliye Defteri tasnifi, nu. 8458, s. 304; Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 134, s. 133.

[20] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 135, s. 172.

[21] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 115, s. 344.

[22] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 115, s. 378.

[23] Maliye Defteri Tasnifi, nu. 701, s. 4; Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 140, s. 262.

[24] Cevdet Tasnifi, Dahiliye Kısmı, nu. 2891, sene 1780.

[25] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 130, s. 470.

[26] Cevdet Tasnifi, Dahiliye Kısmı, nu. 10629.

raati ile meşgul olmakta idiler[27]. Dulkadirli oymaklarından olan Deli Hacılı, Firuzlu, Büyük Abdallı, Küçük Abdallı v.s. gibi oymaklar Bozok sancağı içine, Bozok ahalisinin de isteği üzerine taş evler yapıp ziraat ile meşgul olmak şartı ile yerleştirildi[28]. Teke, Hamid, Beyşehir, Alâiye, Akşehir sancaklarında bulunan yörük taifesine de aynı sancaklardaki uygun olan yerlere yerleşmeleri için 1732 de emir verildi[29].

Diyarbekir havalisi de bazı oymaklara iskân sahası olarak ayrıldı, Dunbali aşireti buraya yerleştirildi[30]. Millî (Melilli) aşireti de eskiden beri bulundukalrı Mardin nahiyesine 1707 de yerleştirildi ki, eskidenberi bulundukları Mardin köylerinin bir kısmı onlara ait idi[31]. Mardin ve Nusaybin'e tâbi boş ve harab köylere de Mekri aşireti yerleştirildi[32] (1734). Kâvilli ve diğer bazı aşiretler Sivas bölgesinde olan kışlak yerlerine 1719 da yerleştirildiler[33]. Erzurum eyâletine tâbi olan Bayezid sancağı da 1716 yıllarında bazı aşiretler için iskân sahası olmuştu. Malatya'nın Gerger ve Kâhta gibi kazalarında bulunan 26 adet köyde Zurkânlı aşireti meskûn olmuşlardı[34].

C — Yeni kurulan mamûrelere (kasaba, derbend ve han) yerleştirilmeler

XVIII. yüzyılda III. Ahmet devrinde, Anadolu'da bulunan han ve derbendlere yeni bir şekil ve nizam verildiği zaman yapılmış veya yeniden onarılmış olan mamûrelerden beklenen gayenin gerçekleşmesi için her birine Orta Anadolu şehirlerindeki başıboş ahali ile konar-göçer aşiret mensubu yerleştirildi. 1712'de Halep eyâletinde bulunan Murad Paşa Köprüsü'ne (Cisr-ı Murad Paşa), 1720'de Ulukışla ile Çiftehan arasında bulunan Maraş (Domuz) hanına, Akşehir ile Ilgın arasında bulunan ve bir kasaba şeklinde yeniden inşa edilen Arkıt hanına, Tarsus sancağının Kosun nahiyesinde bulunan Çakıt hanına, Ulukışla ile Ereğli arasında bulunan Çavuşlu (Çavuşlar) köyü derbendi-

---

[27] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 136, s. 6.
[28] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 135, s. 57.
[29] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 138, s. 392.
[30] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 112, s. 360.
[31] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 115, 488.
[32] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 140, s. 306.
[33] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 129, s. 157.
[34] Maliye Defteri Tasnifi, nu. 8458, s. 194.

ne 1721'de inşaatları bittikten sonra bir oymağın tamamı veya bir parçası yerleştirildi. Bu kabilden olmak üzere Karaman eyâletinde Ilgın ile Lâdik arasındaki Kadın hanı'na Bozulus Türkmenlerinden Oğulbeyli Oymağının Sarılı, Derili, Abdurrahmanlı, Karasırılı obaları iskân edildi Ulukışla ile Karapınar arasında bulunan Horti hanı'na da Kara Beğdil oymağı mensubu 131 hane iskân edildi. Sivas eyâletinde Alacahan ile Ulaş arasında boş toprakların 1723'de iskânına karar verildi ve 1730'da eskiden buralarda dolaşırken başka yerlere gitmiş olan Ayubasan, Selmanlı, Akkuzulu, Çoğşurut oymakları'nın Alacahan'a yerleştirilmeleri kararlaştırıldı. Ankara'nın Haymana kazasındaki Tunca mevkiinde inşa edilen han ve diğer tesislere Bozulus'un Şeyh Ahmedli, Hüseyin Hacılı, Sakılı grupları ile Karaman'da bulunan Küşne oymağı 1731'de iskân emri ile sevkedildiler. Eski Rakka iskânı oymaklarından Caberli, İncili, Koçarlı, Tanburacılı oymaklarının Bozok sancağının Büyük Süleymanlı kazasına yerleşmeleri için emir çıkarıldı (1733). Aydın sancağında bulunan Kızılca Birgos derbendine Sendil oymağı derbendçilik yapmak şartı ile yerleştirildi; Karaman eyâletinde İsmail köyü ile Karapınar arasında bulunan Bilekli derbendine 1755'de Eymir, Darıcı ve Aydın oymaklarından ellişer hane yerleştirildi. Karaman eyâletine tâbi Atçeken mukataası köylerinden Atlandı'ya 1752'de Bozulus'a tâbi Küşne, Kara Halilli, Danişmendli, Çiyan oymaklarına mensup 200 hane yerleştirildi. Koçhisar ile Konya arasında Koçhisar'a tâbi Çiğinağil köyü derbend mahalli olduğundan Boynu-inceli oymaklarından olan Kuzulu buraya iskân edildi. Sivas eyâletine tâbi olan Kangal nahiyesindeki Deliklitaş derbendinde bir kasaba inşa edilmiş olup buraya 1767'de bazı konar-göçer oymaklar yerleştirildi[36].

III. Ahmed devrinde Sadrazam İbrahim Paşa doğduğu köyde 1727 yılında bir kasaba inşa ettirmiş ve adına Nevşehir denmiştir; inşası büyük bir medenî başarı olan bu şehrin şenlendirilmesi için o civarda olan Boynu-inceli oymakları grubundan şehirde taş evler yapmaya kudreti olan Boynu-inceli, Büyük Salarlı, Hacı Ahmedli, Küçük Salarlı, Karaca Kürdlü, Danişmendli, Dumanlı, Herikli, Begdil, Çeçeli, Kütüklü, Kürd Mihmatlı oymakları burada iskân edildi, kendilerine Aksaray sancağı'nın Eyubili kazasında bulunan harabe köylerde çiftlik toprakları ayrıldı; şehirde ev inşasına mali güçleri olmayanlara da aynı kazada bulunan münbit ve sulak, fakat harap durumda bulunan köyler iskân sahası olarak tâyin edildi[36]. Şehirde yerleşebilecek 800 kişinin is-

---

[36] Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Derbend Teşkilâtı**, İstanbul 1967, s. 100-107.

[36] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 134, s. 383.

kânına emir verilmiş iken 1729'da şehirde 400 ev inşa edildiği görülmüştü; bununla beraber şehire yerleşenlere de arazi tahsis edildi [87].

D — Aşiretleri cezalandırmak gayesi ile iskân

Muhtelif safhalar halinde yapılan iskân işinde bazı bölgelerden vaz geçmek lüzumu hasıl olmuştu. Bunlardan biri 1691-1696 yılları arasında vukubulan aşiretleri yerleştirme faaliyetinde zikri geçen Rakka — Belih nehri havalisi — idi. Burası iklim şartlarının hayvan besleyen oymaklara uygun gelmemesi ve su yetersizliği ile birlikte, güneyden bastıran Arap aşiretlerinin baskısı sonucu çok az bir zaman sonra iskân edilenler tarafından terkedilmeye başlanmıştı. XVIII. yüzyıl başlarında bile devletin buraya yerleştirmek istediği oymakları takipten vaz geçmediği görülmektedir. Bu bölge bir zaman sonra da aşiretler tarafından açık bir hapishane olarak telâkki edilmeye başlandı. Çünkü buraya zorla yerleştirilen bu aşiretler bir yolunu bulup Anadolu içine dağılmakta veya daha kudretli bir aşiret içine — Hamdâl-Abbas Aşireti gibi — gizlenmekte bazan da nüfuzlu şahıslara dayanarak Rakka vâlilerinin emirlerini dinlememekte idiler. Bir müddet sonra hükûmet gerçeği kabul ederek burayı iskân işini terketti, fakat diğer yerlerde nizâma aykırı hareket eden aşiretler için bir sürgün yeri, açık hapishane gibi kullanmakta devam etti. Devlet, nizâma uymayanları Rakka'ya iskân etmekte tehdid etti [88].

XVIII. yüzyıl başlarında Kıbrıs adası da aynı şekilde telâkki edilmiştir. İçel, Alâiye gibi bölgelerde bulunan Yörükler, 1712'den itibaren Kıbrıs adasına nakledilmeye teşebbüs edildi; Eski Yörük, Tırtıroğlu, Hacı İsalı, Sendil, Kaçar Halil, Çarıklar, Horzum, Saçı Karalı gibi Yörük oymaklarına mensup en az 2468 kişinin adaya nakil ve iskânına lüzum görüldü. Bu iskân işi de oymakların ya kaçması, ya da İstanbul'da araya bazı devlet adamlarını koymaları yüzünden sürüncemede kalarak 1741 yılına kadar devam etti. Hükûmet burayı da Rakka gibi kanuna riayet etmeyen oymakları tehdid için bir vasıta olarak kullandı [89].

---

[87] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 135, s. 291, 292, nu. 137, s. 25; Ahmed Refik, Anadolu'da Türk Aşîretleri, s. 173-176; aynı yazar, «İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir», TTEM, 14 Sene, sayı 3-80 (1340), s.

[88] Maliye Defterleri Tasnifi nu. 8458, s. 116, 311, 329, 380; Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 134, s. 328; nu. 140, s. 5; nu. 138, s. 334.

[89] Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri, nu. 119, s. 368, nu. 147, s. 132, 392.

III. XIX. Yüzyılda yerleştirme için yapılan çalışmalar

XIX. yüzyıl başlarında Güney-doğu Anadolu ile Halep eyâletinde bulunan aşiretler güneyden gelen Arap aşiretlerinin baskısı ile yerlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardı. Halep eyâletinin çöl tarafında ve Fırat nehri civarında bulunan Beni Said aşiretleri adet bakımından çok olmalarına dayanarak harekete geçmişlerdi; Aneze gibi gerçekte kalabalık aşiretler de güneyden gelen Vahhabi baskısı ile zikri geçen aşiret ile birleşmişti; bu sebep ile 1815 yılında bütün Suriye çölünü kaplıyarak Halep etrafındaki köyleri ve ekili yerleri tamamen tahrip etmişlerdi; bazı Türk oymakları da onlara katılmışlardı[40]. 1837 yıllarında Mardin-Bağdad arasında bulunan Tay ve Aneze aşiretleri aynı şekilde hareket ederek nizâma riayetkâr ve yerleşmek üzere olan aşiretleri yerlerinden oynatmışlardı[41]. Bütün bu gibi hareketler sonucunda kışlakları Arap toprakları olan aşiretler, kışlak için o taraflara gitmemeyi tercih ettiler; bunlar daha 1821 yıllarında kışlak için Anadolu'daki uygun yerlere gitmeye başlamışlardı[42].

A — Tanzimat ve iskân

Tanzimat'dan sonra bu meseleler üzerinde daha ciddi olarak eğilme imkânı olmuştur. Aşiret reislerine bulundukları eyâlet vâlisi tarafından birer mühür verilerek aşiret halkından başka yere gitmek isteyenlere, kefil göstermek şartile, mürûr tezkiresi verme usûlü tatbik edilmeye başlandı[43]. Sivas eyâletinde bulunan İlbeyli aşireti 1840'da muhtelif köyler teşkil edecek surette çoktan yerleşmiş idi; aynı şekilde Ankara havalisindeki Tabanlı aşireti de 1842'de 1230 hane tutan 30 kadar köye dağılmış olarak bir kaza teşkil etmişlerdi[44].

Anadolu'da devlet için büyük aşiretler bir mesele teşkil etmekte idi. Bunlardan biri olan Rişvan aşireti kışlak için Arabistan topraklarına inmekte iken, artık Bozok ve Uzunyayla taraflarına gitmekte idi. 1830 yılında Sivas eyâletinin muhtelif kasaba ve köylerine kabile kabile yerleştirildikleri halde aşiret usûlünden çıkmamışlardı. Kışlakta olan aşiretler üzerine birer nâzır tâyin edilerek onların başıboş hareketleri hiç olmazsa kontrol altına alınmak istendi. Rişvan aşiretlerin-

[40] Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi, nu. 22569.
[41] Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi, nu. 22350.
[42] Hatt-ı Hümâyûn tasnifi, nu. 22278 f.
[43] Hatt-ı Hümâyûn tasnifi, nu. 22243, sene 1828.
[44] Cevdet tasnifi - Dahiliye kısmı, nu. 4303.

den başka Konya ve Ankara topraklarında kışlayan aşiretlerin başına da bu şekilde nâzır tâyin edildi; bu nâzırlar aşiret beyleri olup, bu şekilde bir ünvan verilerek devletin mesuliyetine iştirak ettirildiler. Bu iskân işinin iyi sonuç vermesi için her şeyden evvel nüfus tahririnin sona ermesi icab ediyordu [45]. İmparatorluğun nüfus tahriri (1831) bittikten sonra Rişvan aşiretinin iskânına devam edildi [46].

Tanzimattan sonra aşiretler içinde yeni mülkî teşkilât tatbik edilmeye başlandı. Ankara, Sivas, Konya, Karesi sancaklarında bulunan Kıldonlu, Tabanlı, Boynu-inceli ve Yeni-İl gibi aşiretler birer müstakil muhassıllık haline kondu; eyâlet müşirlerinin nezâretleri altında olacaklardı. Hükûmet, aşiretleri kesin olarak iskâna kararlı olmakla beraber, yeni idare tarzının meydana getirdiği espiri içinde nasıl hareket edeceğini hâlâ bilemiyordu. Bunda biraz geçmişte yapılan bazı iskân teşebbüslerinde uğranılan başarısızlığın tesiri, biraz da iskân işinin artık basit bir şey olmayıp, kompleks bir iş olduğunun idrak edilmesinin rolü vardı. Bunun için mahallî idare adamları ile merkezî hükûmet arasında usandıracak derecede uzun yazışmalar ve muhavereler cereyan etmiştir; bu sebeple tatbikata geç başlanmıştır [47]. Esasen Tanzimatın müzakeresinde aşiretler hakkında açık bir hüküm olmadığı, onların durumlarının dikkate alınmadığı anlaşılmıştır. En ziyade mesele olan yaylak-kışlak idi; eskiden yapılan bazı iskân teşebbüsünde bu faktörün dikkate alınmaması başarısızlığa uğranılmasına sebep olmuştur.

1842'de bulunan hal çaresi aşiretlerin yaylak ve kışlak için başka yerlere gitmeyerek bulundukları sancak ve kazada bulunan geniş topraklarda bu ihtiyaçlarını karşılamaları yoludur; kışlaklarında iskân edilecek konar-göçerler, ordu için de yeni ve taze bir kuvvet kaynağı teşkil edeceklerdi [48]. Aşiretlerin iskân edilecekleri topraklar hangi sancak ve kaza içinde ise, hepsi o yerin müşir, kaymakam ve müdirleri idaresinde bulunarak zikr edilen sancaklardaki boş yerlere yerleştirileceklerdi. Bunun için boş, terkedilmiş olan toprak ve tarlaları onlara tahsis ederek, yerleşmiş olan ahali gibi ziraat ile meşgûl olmaya teşvik edilmeleri öngörüldü; bunun uygulanacağı yerler: Bursa, Sivas, Ankara, Konya, Aydın eyâletleri ve mülhakatı idi [49]. İskân edilmeye muhalefet edenlere icabında asker kullanmak sureti ile cebir kulla-

---

[45] Hatt-ı Hümâyûn tasnifi nu. 22339-e, h.
[46] Takvim-i Vekayi, 432, 19 Zilkade 1266.
[47] İrade-Meclis-i Vâlâ, nu. 624.
[48] Divân-ı Hümâyûn Mühimme defteri, nu. 255, s. 44.
[49] Divân-ı Hümâyûn Mühimme defteri, nu. 254, s. 178-179, 180-181.

nılması da verilen talimat arasındadır. İskân edilen aşiretler için müstakil köyler kurulurken, bir kısmı da mevcut köyler içine dağıtılmışlardır; bu iskân işine, iskân edildikleri bölgenin kaza ve sancak meclisleri tarafından nezâret edilmekte ve aşiretlerin diğer günlük işleri meskûn ahalininki gibi mahalle meclisleri tarafından görülmekte idi. Bu prensiplerin tatbik edildiği aşiretler Yeni-İl, Rişvan, Reyhanlı, Afşar gibi aşiretler olup Amasya, Sivas, Konya, Karesi sancakları içine yerleştirilmişlerdir; Rişvan ve Afşar gibi kalabalık aşiretlerin iskânında onları toplu olarak değil, muhtelif yerlere dağınık bir şekilde yerleştirmeye mümkün mertebe gayret edildi.

Bazen de onlar için yeni yerler değil, eski kışlak veya yaylak mahalleri uygun görülmüştür; buna misâl olarak Zamantı çayı topraklarına —Uzunyayla— yerleştirilen Afşar aşireti gösterilebilir[50]. Halep eyâletinde Amik ovasında bulunan Reyhanlı aşireti 2000 hane olan 12 oymaktan ibaret olup, adı geçen ovanın verimli topraklarında evler inşa ederek yerleşecekleri tasavvur edildi; aşiret mensuplarına dağıtılacak toprak miriye ait ise para alınmaması, evkafa ait boş yerlerden ise gene para alınmadan dağıtılması da bu kabil yerleşmelerde daha gerçekçi ve teşvik edici davranılmaya başlandığını göstermektedir[51].

B — Fırka-i İslâhiye

1866 yılında, o zamana kadar hiç bir şekilde iskânlarına muvaffak olunamamış olan Güney-doğu Anadolu'daki aşiretlerin teskin ve iskân işi ele alındı. Bunun için oldukça geniş bir komisyon teşkil edildi. Adı Fırka-i İslâhiye idi, emrinde askerî bir birlik de bulunmaktaydı. Başında Derviş Paşa'nın bulunduğu bu heyette Cevdet Efendi (Paşa) de vardı. Takip edilen siyâset, aşiretleri ister yaylaklarında ve ister kışlaklarında olsun, yerleşmeye ikna ederek göçebeliği terketmelerine çalışmaktı. Esasen Halep eyâletine bağlı bazı aşiretler, ya yerleşmiş ya da yerleşmek üzere bulunuyorlardı. Fırka-i İslâhiye hareketinde ilk hedef, isyan ve karışıklık yatağı olan ve devlet nüfusunun hiç bir zaman varamadığı Kozan dağı ve Çukurova'da olan aşiretleri tenkil ve sonra iskân etmekti. 1863'de teşkil edilen bu askerî fırka, dördüncü ordu müşiri Derviş Paşa emrine verildi. Bu harekâtta hiçbir zaman nüfusa kaydedilmemiş aşiret topluluklarını nüfusa kaydederek ordu için taze askerî kuvvet olarak istifade etme düşüncesi, bu iskân

[50] Divân-ı Hümâyûn Mühimme defteri, nu. 258, s. 43-44, 99, 187.
[51] İlm-ü Haber defteri, nu. 4, s. 31, 32, 33.

işinden beklenen faydalar arasında idi. Fırka-i İslâhiye, 1865'de vapurlar ile İskenderun limanına nakledildi; ıslâhat için, muhtelif hareketler ile devlete karşı isyânkâr bir davranışa sahip olan aşiretler hakkında 1865'de umumi bir af çıkarıldı. Bunun dışında iskân edilmeğe meyilli toplulukları ikna için de onları iyi tanıyan şahıslar memur edildi. Bu iskân işinde devlete itaatkâr ve yarı yerleşik hayat yaşayan aşiretlerin beyleri büyük rol oynadılar. Amik ovasına çıkan yol başında bir derbend mahalli olan mevkide 30 hanelik Ordu adı ile bir köy kurulduğu gibi, daha sonra da onun ilerisinde Hassa adlı bir kasaba tesis edildi ve Tiyek, Hacılar, Ekbaz nahiyelerinden 1296 nüfus teşkil eden 57 hane[82], ayrıca o civardaki sarp yerlerde dolaşan ve bir kısmı yerleşmiş olan Hacılar oymağından da bir kısım ahali getirilip yerleştirildi. Asî Kara Fakılı aşireti bir baskın ile mağlup edilince, bu haber diğer asî aşiretler üzerinde de tesir ederek onları dehşete düşürdü. Bunun üzerine itaatlerini arzederek iskân harekâtının diğer safhalarında çok yardımcı oldular. Bu vak'a o zamana kadar kapalı olan Kilis ve Halep yolunun açılmasına sebep oldu. Kürd dağı da ele geçirilerek buradaki Okçu İzzeddinli, Amiki, Şeyhler adlı aşiretler ve Keferdiz de dahil olmak üzere bir kaza teşkil edilip İzziye dendi[83]. Sonra Maraş, Halep, Antep ve Çukurova'ya giden yolların kesiştiği yerde olan Nigoli kalesi tamir edilip Kerkütlü, Hanağzı, Çerçili, Kurdbahçesi, Eğintili nahiyeleri ve Kürd dağından Keferdiz nahiyesi ile arada bulunan Dumdum ovası adlı verimli topraklar birleştirilerek geniş bir arazi teşkil edilip adına Islâhiye dendi. Halep'e bağlı Delikânlı aşireti ile Maraş'a bağlı Çelikânlı aşireti Nigoli kalesi civarında Islâhiye adı ile inşa edilen kasabaya yüzer hane olarak yerleştiler. Delikanlı ve Çelikanlı aşiretlerinin diğer kısımları bir takım köyler kurmak sureti ile iskân olunmuşlardı. Gâvurdağı'nın bir ucunda Çukurova'nın kenarında olan Hacı Osmanlı köyünde bir kasaba inşa edilip adına Osmaniye dendi; burası merkez olmak üzere, Kıyı nahiyesi kaza yapılıp adı Osmaniye kazası oldu; Tecirli, Cerid ve Ulaşlı oymaklarından birer miktarı Osmaniye'nin bir kısım sekenesini teşkil ettiler. Ayrıca Dervişiye, Cevdetiye adlı birer köy teşkil edildi. Çok sonra Halep, Bağdad ve Antep taraflarından gelen bazı konar-göçer oymaklar Osmaniye'nin nüfusunu artırmışlardır. Payas kasabasına 104 hane müslüman, 106 gayri müslim yerleştirilmiştir[84]. Tacirli ve Cerid aşiretlerinin kışlak yerleri de bu kaza-

---

[82] Yusuf Halaçoğlu, «Fırka-i İslâhiye ve yapmış olduğu iskân», **Tarih Dergisi**, sayı 27 (İstanbul 1973), s. 8. Fırka-i ıslâhiye ile ilgili bir başka inceleme için bak. Paul Dumont, «La Pacification du Sud-Est Anatolien en 1865», **Turcica**, V, 108-130.

[83] **Tezâkir**, s. 145.

[84] Yusuf Halaçoğlu, **aynı eser**, s. 10-11.

ya dahil edildi; Bulanık kazasındaki Haruniyye adlı yerde altı adet köy inşa edilip Tacirli aşireti yerleştirildi. Askeri kuvvetlerin inşa ettiği evlere ilâve olarak her köye verim derecesine göre toprak ayrıldı ve Tacirli aşireti 347 hane olarak altı köye ayrıldı[64]. Evvelce bir müdirlik ittihaz edilmiş olan Reyhanlı aşireti henüz çadırlarda yaşamakta olup, devlete de itaatkâr olduklarından Reyhaniye adı ile kaza teşkil edildi. Tanzimat'tan sonra yaylakları olan Zamantı havalisinde yerleşmiş olan Afşar aşireti bu tarihte Pınarbaşı kazasının Merkez, Sarız, Pazar Öreni nahiyeleri ile Tomarza kazasına tâbi Toklar nahiyesinin köylerinin çoğunu teşkil ediyorlardı. Doğu Kozan, Sis, Belen (Beylan) köy ve Haçin kazalarına ayrılıp Kars-ı Zülkadriye kazasının Tatarlı, Sunbas, Savrun nahiyeleri ile birleştirilerek Ceyhan nehri boyunda iskân edilmiş olan aşiretler de buna katılarak Kars-ı Zülkadriye kazası eski haline getirildiği gibi Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) kasabası[65] da imar edildi; dört büyük kazadan ibaret olan Kozan sancağı teşkil edildi. Bu arada asî Karinti köyü yıkılarak ahalisi Çukurova'ya indirildi ve oraya yerleştirildi. Taşlık ve kıraç yerlere iskân edilmiş olan Tatarlı oymağı da aynı şekilde Çukurova'ya nakledilerek Pazaryeri (Kadirli) adlı mevkie (eski Zülkadriye kasabası) yerleştirildiler. Sırkıntı aşireti de, Kırıntılı oymağı gibi, Kozan ile Adana arasında teşkil edilen köylere yerleştirildi[67]. Bütün bu bölgede bulunan tehlikeli şahıslara birer vazife verilerek muhtelif yerlere dağıtıldı. Bozdoğan aşireti de Hemite kalesi civarına yerleştirildi. Fırka-i Islâhiye'nin kumandanı Derviş Paşa'ya halef olan Kürd İsmail Paşa zamanında da bu şekilde Çukurova'nın her tarafında köyler inşa edildi. Yerleştirilen aşiretler — Çukurova'da — daha ziyade pamuk ziraati ile meşgûl olmuşlardır; fakat elde ettikleri mahsulü satıp para kazanmaya alışmaları için bir zaman geçmesi icap etti. Fırka-i Islâhiye sayesinde, iki yıl içinde o taraflarda asayiş tesis edildiği gibi, iskân edilen aşiretler de az zaman içinde yerleşik hayata intibak ettiler[68].

Maraş sancağında Yusuf Hacılı, Çakallı, Nadirli aşireti 1866'da tamamen iskân olunmuşlardı. Pazarcık kazası içinde olan Kuşçu Ceridi,

[64] 284 çift tutan 347 hane (Yıldız, 16553/183, zarf nu. 93, karton 35).

[65] Bunda Dulkadirli oymaklarından bir kısmının istekleri büyük rol oynadı; kasaba Pazaryeri denen yerde kurulmuştu (Maruzat, s. 118).

[67] Sırkıntı oymağı 1859'da kendi arzusu ile yerleşmek istemiş ve kışlak mahallerine yerleştirilmişlerdi (Yusuf Halaçoğlu, aynı eser, s. 19).

[68] Cevdet Paşa, Tezâkir, nşr. Ord. Prof. M. Cavid Baysun, Ankara 1963, c. III, 142, 145. 150, 159-161, 173-174, 180, 181, 187, 189-191, 204, 208; Yıldız Arşivi, 8-558/183, 93/35.

Yukarı Kılıçlı, Aşağı Kılıçlı gibi aşiretler de Pazarcık ovasına yerleştirilmişlerdi [59].

C — Bursa ve Balıkesir havalisindeki aşiretleri iskân

1864 yılından itibaren Saruhan sancağı'nda bulunan oymakların, ya yerleşmiş veya yerleşmek üzere oldukları tesbit edilmiştir. Bu bölgede aşiretler daha ziyade Yund-dağı, Nif (Mustafa Kemal Paşa) da yerleşmiş veya yerleştirilmişlerdi; 1864-1873 yılları arasında yerleşmiş veya yerleşmek üzere olan oymakların sayısı 39 idi [60]. 1858-1864 yılları arasında Balıkesir bölgesinde — Edremit, Bergama— yaşayan aşiretler kırka yakın yerde köy haline gelmek üzere olan iskân mahalleri kurmuşlardı. Karesi bölgesindeki aşiretlerin en ileri gelenleri Akçakoyunlu, Burhanlı, Caferli, Çepni, Hardal, Karakeçili, Kılaz, Kubaş, Söğütlü, Yaycı (Yağcı) Bedir aşiretleridir. Bunlar köyler teşkil edecek şekilde parçalara ayrılıp Karesi bölgesine yayılmışlardı; meselâ Kubaş aşireti 28 küçük parça halinde, Karakeçili 14, Yaycı (Yağcı) Bedir 15, Çepni 36, Akçakoyunlu 11 parça halinde, bazen köyler civarında, bazen de yaylak mahallerinde bulunup, buralarda bir müddet sonra yerleşmişlerdir. Karakeçili aşiretinin bir kısmı Saruhan ve Hüdavendigâr vilâyetleri ile diğer sâkin oldukları yerlerde dağınık olarak 1843'de iskân edilmişlerdi. Ahmed Vefik Paşa, Karesi ve Hüdavendigâr havalisindeki aşiretlerin iskânı işini idâre etmişti [61]. Kubaş aşireti Edremit havalisi, Kılas aşireti ise Burhaniye ile Kemer Edremit arasında bulunan Madra dağı eteklerindeki 18 adet köyde oturmakta idiler. Bütün bu aşiretler Edremit'in kuzeyinden doğusuna ve güney batısından doğuya doğru uzanan Madra, Musluk, Kazdağı, Atkayası, Hisardağı, Eybekdağı yamaçlarında yurt tutmuşlardı [62].

D — Bozkır Yerleşmesi

Orta Anadolu'nun bozkırında devletin yaptığı teşvik neticesinde münferit olarak muhtelif aşiretlere mensup aileler tarafından yurt tu-

---

[59] Cevdet Paşa, Halep Vilâyetine dâir bazı malûmatı havi kayıt defteri, Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet ktp. nu. K. 136.

[60] İbrahim Gökçen, **16. ve 17. asır sicillerine göre Saruhan'da Yörük ve Türkmenler**, İstanbul 1946, s. 94-95.

[61] Kânil Su, **Balıkesir civarında Yörük ve Türkmenler**, İstanbul 1936, s. 146-160.

[62] Tahir Harimî Balcıoğlu, «Edremit civarında Türk Aşiretleri», **II. Türk Tarih Kongresi**, İstanbul 1943, s. 935, 936, 938.

tup köyler tesis edilmiştir. Bozkır bölgesine aşiretlerin iskânı için devletin çalışmaları 1840 yıllarına kadar iner; fakat aşiretlerin bu topraklara rağbeti 1860 yıllarından sonra olup, yerleşmek için eski meskûn yerlerin civarını tercih etmişlerdir. Bu şekilde teşkil edilen köylerden meselâ Karabıyıklı köyü (1887) Sarıkeçeli aşireti, Çeşmeli Zebur köyü, Sarıkeçili, Karakoyun, Karatekeli aşiretleri (1883), Taahhütlü köyü Emir dağı Yörükleri tarafından 1868'de, Kadıoğlu köyü de 1891'de tesis edilmiştir[93].

IV. Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin kurulması

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı devleti, daha evvel de büyük çapta olmamak üzere karşılaştığı yeni bir iskân meselesi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Kaybettiği topraklar üzerindeki Müslüman ahalinin dalgalar halinde Osmanlı sınırları içine gelmeleri karşısında göçmenlerin ihtiyaçları ile meşgul olacak ve onları uygun yerlere yerleştirecek bir teşkilât mevcut değildi. Kırım savaşından sonra, kitle halinde Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Türklerinin durumu, devleti bu hususta bir takım kararlar almaya mecbur etti. Göçmenlerin nasıl iaşe edileceği ve ne şekilde yerleştirileceği ve diğer hususlara ait ilk defa 1856'da talimatnâme hazırlanmıştır[94]. Bu göçmenler genel olarak, İstanbul ve yöresine vapur ile — bir kısmı da kara yolu ile— gelmekte olup, onlar ile İstanbul şehremaneti meşgul olmakta idi; aynı zamanda Rumeli'de uygun yerlere iskân edilmelerini de temin etmek ile de sorumlu idi[95]. Daha sonra bu işlere nezâret etmek için ayrı bir komisyon kurularak şehremaneti üzerinden alınması kararlaştırıldı. Muhacirin komisyonu 1860'da kuruldu; fakat bunun fazla bir faaliyet gösteremediği anlaşılmaktadır. 1876-1878 Osmanlı-Rus savaşını takiben vukubulan büyük göç olayı, bu iş ile uğraşarak ayrı bir dairenin kurulmasına mesned teşkil etti. Bunun için İstanbul'da daha ziyade göçmenler ile meşgul olacak bir **«iskân-ı muhacirin komisyonu»** teşkil edildi. Sonradan her vilâyette ayrı ayrı birer iskân-ı muhacirin müdürlükleri kurulup, hepsi de merkezi İstanbul'da olan bir umum müdürlüğe bağlandı. Bu umum müdürlüğün teşkilâtı 1914'-

[93] A.D. Mordtmann, **Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850-1859)**, von Franz Babinger, Hannover 1952, s. 199, 361, 375 v.d.; W. Ruben, «Anadolu'nun yerleşme tarihi ile ilgili görüşler, Koçhisar'ın Tuz gölü batısındaki step köylerinde 1946 Eylûl'ünde yapılan bir araştırma gezisinin sonuçları». **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c. V, 4 (Ankara 1947), s. 374-7.

[94] Başbakanlık arşivi, İrade tasnifi-dahiliye, nu. 22622.

[95] İrade tasnifi-dahiliye, nu. 23899.

de çıkan teşkilât kanununa göre yeniden kurulmuştur[66]. Bu müdüriyetin ismi de «**Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi**» olmuştur; evvelce tamamen göçmenlere ait gibi teşkil edilmiş olan müdiriyet resmen aşiretleri de faaliyet sahası içine alnuştır. Adı geçen müdiriyetin ana şubeleri şunlardır : İskân, hey'et-i fenniye, sevkiyat ve aşâir şubesi[67]. Bu müdiriyet iskân işinde batı fikirlerinden faydalanmış olup, yapmış olduğu bir takım neşriyat iskân ve yerleşme işinin o zamana kadar olduğundan tamamen başka şekillerde telakkî edilmeye başlandığını göstermektedir. Bu neşriyat arasında «**İskân-ı muhacirin**» (İstanbul 1334/1916), «**Türkmen aşiretleri**» (İstanbul 1334/1916), «**Kürdler**» (İstanbul 1334) gibi eserler bilhassa zikredilmelidir; neşredilen eserlerin batı dillerinden tercüme edilmiş olması da dikkati çekmektedir.

[66] Başbakanlık Arşivi, Bâb-ı Âli-Dahiliye Nezâreti : karton 1-dosya 1 nu. 99.

[67] Bâb-ı Âli-Dahiliye Nezâreti, dosya 2-karton 1 nu. 8200.

BİBLİYOĞRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

İskân defterleri:

Maliye defterleri tasnifi nu. 9484.

Dergâh-ı âli kapucu-başlarından Hısım Mehmed Ağa'nın mübaşeretiyle Hama ve Humus sancakları iskânı hakkında 1107 de tertip edilmiş olan defter (s. 3-41, 51 de) bulunmaktadır.

Bozok sancağı iskânı hakkında, Bozok kadısı olup iskân memuru tayin edilmiş olan Ebubekir'in tanzim etmiş olduğu — 1108 de — defter, yukarıdaki aynı numarayı taşıyan defterin s. 46-52. sahifelerini işgal etmektedir.

Maliye defterleri tasnifi nu. 8458.

1102-1134 yılları arasında — Anadolu, Bozok, Adana sancakları ile Rakka, Halep eyâletlerinde ve diğer yerlerde yapılan — iskân harekâtı hakkında umumi ve özel kayıdlardan — emir, ferman, hüccet, temessük ve sâire şeklinde — bu hususdaki hükümlerden ibaret bulunmaktadır. 378 sahifeden mürekkeptir.

Maliye defterleri tasnifi nu. 534.

Rakka valisi Vezîr Hüseyin Paşa idaresinde cerayan eden Rakka ve Haleb eyâletlerinde vuku bulan yerleştirme işi hakkında bulunmaktadır. 1102 tarihinden itibaren başlamakta olup 121 sahifeden ibarettir.

Tapu defterleri tasnifi nu. 835.

Yukarıda kaydettiğimiz defterin bir kopyasıdır. Ancak bunda Menbiç nahiyesindeki yerleşme hareketi yoktur.

Boy ve oymaklar hakkında tertip edilmiş olan defterler:

Maliye defterleri nu. 7574.

Dânişmendli türkmenleri hakkında 1045-1069 yılları arasındaki kayıdları içine almaktadır. 132 sahifeden ibaret olan bu defterin bir kısmı, ismi geçen ulusun Anadolu eyâletindeki yerleşmeleri hakkındadır.

Maliye defterleri tasnifi, nu. 3472.

Boz-ulus türkmenleri hakkında ahkâm defteri; 1106 - 1127 yılları arasındaki kayıdları ihtiva etmekte olup 113 sahifedir.

Kâmil Kepeci tasnifi, nu. 2311.

Boz-ulus türkmenleri hakkında ahkâm defteri.

Bunların dışında Kâmil Kepeci ve Maliye defterleri tasniflerinde bulunan ikinci derecedeki diğer defterler de notlarda gösterilmiştir.

Mühimme Defterleri:

95 - 135 numaralar arasındaki (1664 - 1728 yılları) defterlerdir. Fakat bu arada bazı boşluklar bulunmaktadır. Bunlar 1076 - 1088, 1092 - 1100 yılları arasındadır. Bu eksiklik şikâyet ve ahkâm defterlerinden istifade edilmek suretile giderilmiştir. Ahmed Refik Bey'in Anadolu'da Türk aşiretleri kitabında bulunan hükümler, bu defterlerden toplanmıştır; ancak kitaptakiler, mühimmede bulunan hükümlerin çok cüzi bir kısmıdır.

Kuyud-ı berevât ve ahkâm-ı şikâyât defterleri:

Kâmil Kepeci ve Maliye defterleri tasnifinde bulunmaktadır. Numaraları notlarda gösterilmiştir.

Ahkâm defterleri:

Kâmil Kepeci ve Maliye defterleri tasniflerinde bulunmaktadır. Numaraları notlarda gösterilmiştir.

İbnül Emin ve Cevdet tasniflerinin Dahiliyye kısımlarında:

Numaraları notlarda gösterilmiş olan müteferrik bâzı vesikalardır.

Ali Emiri tasnifi:

II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa kısımlarına ait bâzı vesikalar. Ayrıca Arşiv'de araştırıcılara henüz verilemeyen yeni tasnife ait (D - BŞM) çok önemli bazı vesikaları eski memurlardan Nail İnal vasıtasile tetkik ettim.

Adana Şer'i mahkeme sicilleri:

Adana Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır; fakat arada atlamalar mevcuttur. Aynı müzede bulunan Urfa, Antep sicilleri çok eksiktir. Şer'î siciller hususundaki eksiklikler, yukarıda kaydetmiş olduğumuz ishâh defterleri ve diğer vesikalarla giderilmiş bulunmaktadır.

YAYINLANMIŞ OLAN VESİKALAR

[ALTINAY], Ahmed Refik: **Anadolu'da Türk Aşiretleri.** İstanbul 1930.

[ALTINAY], Ahmed Refik: **Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri.** İstanbul 1931.

[ALTINAY], Ahmed Refik: **Onaltıncı asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),** 2. baskı. İstanbul 1935.

[ALTINAY], Ahmet Refik: «İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir» **Türk Tarih Encümeni Mecmuası,** 14 sene, sayı 3 - 80. 1340.

BAKÎ, Edip Ali: **Şer'iye sicillerine göre: Afyonkarahisar'da XVII, XVIII. asırlarda meçhul halk tarihinden.** Afyon 1951.

BARKAN, Ömer Lütfi: **XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirâî ekonominin hukukî ve malî esasları, I. cild. Kanunlar.** İstanbul 1943.

GÖKÇEN, İbrahim: **16. ve 17. Asır Sicillerine göre Saruhan'da Yörük ve Türkmenler.** İstanbul 1946.

İNALCIK, Halil: «Saray Bosna Şer'iye Sicillerine göre Viyana Bozgunundan sonraki harp yıllarında Bosna» **Tarih Vesikaları,** c. II. İstanbul 1942 - 43), s. 179 - 187, 372 - 384.

İNALCIK, Halil: **Hicrî 835 tarihli Defter-i Suret-i Sancak-ı Arvanid.** Ankara 1954.

KRAELITZ - GREIFENHORST, Fr. v.: (Nşr.) «Fatih Kanun-nâmesi» **Mitteilungen zur osmanischen Geschichte,** I, 1 (Wien 1922), s. 28.

SU, Kâmil: **Balıkesir ve civarında Yürük ve Türkmenler.** İstanbul 1938.

ULUÇAY, Çağatay: **XVIII ve XIX. yüzyıllarda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri.** İstanbul 1955.

ULUÇAY, Çağatay: **Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri, XVII. asır.** İstanbul 1944.

Kronikler

ABDULLAH b. İBRAHİM Üsküdârî: **Vakıât,** Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü Ktb. nu. 1225, c. III.

AHMED ÂŞIKÎ (Derviş): **Aşık Paşa-zade Tarihi.** Leipzig 1929.

AHMED CEVDET PAŞA: **Tarih,** cilt 2. İstanbul 1309.

AHMED CEVDET PAŞA: **Tezakir,** 1 - 12, Nşr. C. Baysun. Ankara 1963.

ASIM (Küçük Çelebi-zâde) : **Tarih,** İstanbul 1282. (Raşid'in zeyli).

MEHMED AĞA, Silahdar : **Tarih.** İstanbul 1928.

MEHMED AĞA, Silahdar : **Nusretname.** Veliyüddin Efendi Ktb., Nu. 2369.

MEHMED NEŞRİ : **Neşri Tarihi,** I - II, yayımlayan; F. R. Unat - M. A. Köymen. Ankara 1949-1957.

Kuyucu Murad Paşa Tarihi, Es'ad Efendi ktb. nu. 2236.

MUSTAFA NURİ PAŞA : **Netâyicü'l-vukuat.** İstanbul 1327.

NAİMA : **Tarih,** cilt I - IV. İstanbul 1280.

RAŞİD : **Tarih,** cilt I - III. İstanbul 1282.

RUSSEL, Alex : **The History of Aleppo,** c. I - II. London 1794.

RYCAUT, Paul : **The History of the Turks begining with the year 1679 until the end of the year 1698 and 1699.** London 1700.

SAKİB MUSTAFA : **Kenz'ül-vekayi,** Millet Ktb., Ali Emiri - Tarih kısmı, nu. 490.

SARI MEHMED PAŞA (Defterdar) : **Zübdetü'l-vekayi.** Nur-i Osmaniye Ktb., nu. 3305.

Cemiyet ve Devlet hakkındaki eserler

«Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi» **Millî Tetebbular Mecmuâsı,** sayı 3, İstanbul 1331.

AKDAĞ, Mustafa : «Celâli Fetreti» **Dil-Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi,** c. XVI, Ankara 1958, s. 53 - 107.

Arazi Kanunnamesi, Belediye Ktb., M. Cevdet yazmaları, nu. K/557.

GIBB, H. A. R. - Harold Bowen : **Islamic Society and the West,** c. 1, ks. 1 - 2. London 1951 - 57.

HADZIBEGIC, H. : **Le traite d'Ali Çavuş de Sofia sur l'organisation des Timar au XVIIéme siécle,** Glasnik, série N., II .Sarajevo 1948.

Kanunname, Veliyüddin Efendi Ktb., nu 1970.

KÂTİP ÇELEBİ : **Düsturü'l-amel li islahi'l-halel.** İstanbul 1280.

Koçi Bey Risâlesi, nşr. Ali Kemali Aksüt. İstanbul 1939.

MEHMED PAŞA (Defterdar Sarı) : **Nesâyihü'l - vüzera ve'lümerâ,** yayınlayan ve çeviren Walter Wright, **Ottoman Statecraft.** Oxford 1935.

MARSIGLI : **Osmanlı İmparatorluğu'nun zuhur ve terakkisinden intihatı zamanına kadar askeri vaziyeti.** Çeviren; M. Nazmi. Ankara 1934.

RYCAUT, Paul: **The Present State of the Ottoman Empire.** London 1668.

ULUÇAY, Çağatay : «Koçi Beyin Sultan İbrahime takdim ettiği risâle ve arzları» **Zeki Velidi Togan Armağanı,** İstanbul 1950 - 55. s. 177-199.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı : **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı.** Ankara 1948.

Seyahatnâmeler ve Coğrafi eserler

Le BRUYN, Cornelius : **Travels to the Levant.** London 1702.

BUCKINGHAM : **Travels in Mesopotamia including a journey from Aleppo to Bagdad,** cilt I. London 1827.

CHISHULL, Edward : **Travels in Turkey and back to England.** London 1747.

EVLİYA ÇELEBİ : **Seyahatname,** cilt IV, IX. İstanbul 1314, 1935.

KÂTİP ÇELEBİ : **Cihannumâ.** İstanbul 1145.

POCOCKE, R. : **A description of the east and some other countries,** c. I - III. London 1743 - 1745.

TAESCHNER, Franz : **Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen,** c. I - II. Leipzig 1924, 1926.

TAVERNIER : **A new relation of the inner part of the Grand Seigneur's seraglio.** London 1677.

TOURNEFORT, P. : **A voyage in to the Levant,** c. I - II London 1718.

TÜRKMEN, Faik : **Mufassal Hatay, I. Coğrafya.** İstanbul 1937.

İskân meselesi ve metodu hakkındaki araştırmalar

AKTEPE, M. Münir : «XIV. ve XV. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından İskânına dair» **Türkiyat Mecmuası,** X. İstanbul 1953, s. 304 - 307.

BALCIOĞLU, Tahir Harimî : «Edremit civarında Türk Aşiretleri» **II. Türk Tarih Kongresi,** İstanbul 1943, s. 935, 936, 938.

BARKAN, Ömer Lûtfi : «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıf ve temlikler» **Vakıflar Dergisi,** c. II. Ankara 1942, s. 279 - 386.

BARKAN, Ömer Lûtfi: «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler» **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. IX, (İstanbul 1950), c. XIII, (İstanbul 1951-52), c. XV, (İstanbul 1952-54).

DUMONT, Paul: «La Pacification du Sud-est Anatolien en 1865» **Turcica**, V, s. 108-130.

EBERHARD, Wolfram: «Nomads and farmers in the Southeast Turkey» **Oriens**, c. VI, ks. I. Leiden 1953.

GÖKBİLGİN, Tayyib: «Rumeli'nin iskânında ve Türkleşmesinde yürükler» **III. Türk Tarih Kongresi 1943**. Ankara 1948, s. 107-116.

HALAÇOĞLU, Yusuf: «Fırka-i İslâhiye ve yapmış olduğu iskân» **Tarih Dergisi**, sayı 27, İstanbul 1973, s. 8.

KORKMAZ, Dilek: **Türkiye'de mezraa, kom, ağıl ve obaların dağılışı.** Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Ktb., mezuniyet tezi, nu. 908.

LEWIS, Norman: «The Frontier settlement in Syria, 1800-1950» **International Affairs**, c. XXXI. London 1951.

POPOVIÇ, Duşan Y.: **1690 Büyük Sırp göçü.** Belgrad 1954.

TANOĞLU, Ali: «İskân coğrafyası, Esas fikirler, problemler ve metod» **Türkiyat Mecmuası**, c. XI. İstanbul 1954.

Türkiye'nin iktisadî durumu ve vergileri hakkındaki eserler, araştırmalar

ABDURRAHMAN VEFİK: **Tekâlif Kavâidi**, c. I. Dersaadet [İstanbul] 1328.

AKDAĞ, Mustafa: «Osmanlı imparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadî vaziyeti» **Belleten**, c. XIV, sayı 55, Ankara 1950, s. 319-411.

BARKAN, Ömer Lütfi: «Avarız, **İslâm Ansiklopedisi**, c. 2, İstanbul 1950. s. 13-19.

BELİN, M.: **Türkiye'nin iktisadî tarihi hakkında tedkikler**, çeviren; Ziya Karamürsel, Ankara 1931.

ÇAĞATAY, Neşet: «Osmanlı İmparatorluğunda reâyadan alınan vergi ve resimler» **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c. V, Ankara 1947, s. 483-511.

İNALCIK, Halil: «Osmanlılarda raiyyet rüsûmu »**Belleten**, c. XXIII, sayı 92, Ankara 1959, s. 575 - 610.

NEDKOFF, Boris Christoff: «Osmanlı İmparatorluğunda cizye (baş vergisi)» çeviren; Şinasi Altundağ, **Belleten**, c. VII, sayı 32, Ankara 1944, s. 599 - 652.

SÜLEYMAN SUDÎ: **Defter-i muktesid**, c. I - III. İstanbul 1307.

Etnografya ve Etnoloji Araştırmaları

A) Müşahadeler, derlemeler:

ARSUNAR, Ferruh: **Gaziantep Folkloru**. İstanbul 1962.

İNAN, Abdülkadir: «Gaziantep vilayetinde Türkmenler» **Halk Bilgisi Haberleri**, c. IX, İstanbul 1940, s. 138 - 141.

İNAN, Abdülkadir: «Gaziantep vilâyetinde İlbeyliler» **Halk Bilgisi Haberleri**, c. IV, İstanbul 1934, s. 73, 74.

MONTAGNE, R.: **Çöl Medeniyeti**, çeviren; Avni Yakalıoğlu, İstanbul 1950.

ÖZBAŞ, Ömer: **Gaziantep dolaylarında Türkmenler ve Baraklar**. Gaziantep 1958.

TANYOL, Cahit: «Baraklarda örf ve âdet araştırmaları» **İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi**, sayı 7, İstanbul 1954, s. 71 - 107.

ÜLKÜTAŞIR, Mehmed Şakir: «Cerablus çevresindeki Türkmen aşiretleri» **Halk Bilgisi Haberleri**, c. XI, İstanbul 1941, s. 12 - 14.

YALGIN, Ali Rıza: «Emir-dağ ve Iğdır'da Karabağlı'lar oymağı» **Türk Folklor Araştırmaları**, sayı 74, İstanbul 1955.

[YALGIN], Ali Rıza: «Cenubda Bozdoğan'lılar» **Ülkü, Halkevleri Dergisi**, c. II, Ankara 1933, s. 64 - 68.

[YALGIN], (Yalman), Ali Rıza: **Cenubda Türkmen oymakları**, kısım 2, kısım 4, Ankara 1933, Adana 1934.

B) Araştırmalar:

GÜNGÖR, Kemal: **Cenubi Anadolu yörüklerinin etno-antropolojik tedkiki**. Ankara 1941.

KÖSEOĞLU, Neşet: «Çorum havalisinde Mamalı aşireti, Ömer ve Osman Paşalar» **Çorumlu**, sayı 1, 1938, s.

[SÜMER], (Demirtaş), Faruk : «Boz-ulus hakkında» **A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,** c. VII, Ankara 1949, s. 29 - 60.

[SÜMER], (Demirtaş), Faruk : «Osmanlılar Devrinde Anadolu'da Oğuz boyları» **A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi,** c. VII, Ankara 1949, s. 321 - 385.

[SÜMER], (Demirtaş), Faruk : «Osmanlılar Devrinde Anadolu'da Kayılar» **Belleten,** c. XII, sayı 47, Ankara 1948, s. 575 - 614.

SÜMER, Faruk : «XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşıyan Türk aşiretlerine umumî bir bakış» **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuâsı,** c. XI, İstanbul 1952, s. 509 - 523.

SÜMER, Faruk : «Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşıyan bazı Üçok'lu Oğuz boylarına mensup teşekküller» **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuâsı,** c. XI, İstanbul 1952, s. 437 - 508.

SÜMER, Faruk : «Bayatlar» **İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyat Dergisi,** c. IV, sayı 4, İstanbul 1952.

SÜMER, Faruk : «Döğerlere dair» **Türkiyat Mecmuâsı,** c. X, İstanbul 1953, s. 139 - 158.

SÜMER, Faruk : «Bozoklu Oğuz boylarına dair» **A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakiltesi Dergisi,** c. XI, Ankara 1953, s. 65 - 103.

SÜMER, Faruk : «Avşarlara dair» **Fuad Köprülü Armağanı,** İstanbul 1953. s. 453 - 478.

SÜMER, Faruk : «Yıva oğuz boyuna dair» **Türkiyat Mecmuâsı,** c. IX, İstanbul 1951.

Muhtelif Eserler

ATABEY - OĞLU, Naci Kum : «XVII. asır halk şairlerinden Budala hakkında notlar» **Ülkü, Halkevleri Dergisi,** c. X, Ankara 1937, s. 321 - 325.

BARKAN, Ömer Lütfi : «Osmanlı İmparatorluğunda çiftçi sınıfının hukukî statüleri» **Ülkü, Halkevleri Dergisi,** c. X, Ankara 1937.

BRAUDEL, Fernard : **La Mediterranée et le Monde Méditeranéen a l'époque de Philippe II.** Paris 1949.

ÇETİNTÜRK, Selâhattin : «Osmanlı İmparatorluğunda yörük sınıfının hukukî statüleri» **A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi,** c. II. Ankara 1943.

GÖKBİLGİN, Tayyib: «Köprülüler» **İslâm Ansiklopedisi**, cilt 6. İstanbul 1950, s. 892 - 908.

GÖKBİLGİN, Tayyib: **«Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan.**

HAMMER - PURGUSTALL, J. von: **Histoire de l'Empire Ottoman.** (J. Hellert), c. XII, Paris 1838.

HITTI, Philip K.: **History of Syria - including Lebanon and Palestine.** London 1951.

HOURANI, A.: «The Changing Face of the Fertile Crescent in the XVIIIth century» **Studia Islamica**, No. VIII, (1957).

KÖPRÜLÜ, M. Fuad: «Osmanlıların etnik menşei meseleleri» **Belleten**, c. VII, sayı 28, Ankara 1943, s. 219 - 313.

Köylerimiz. Dahiliye vekâleti tarafından yayınlanmıştır. İstanbul 1933.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet: «Karlofça» **İslâm Ansiklopedisi**, c. 6. İstanbul 1950, s. 346 - 350.

SAUVAGET, J.: **Alep.** Paris 1946.

TONGUR, Hikmet: **Türkiye'de genel kolluk teşkilatı ve görevlerinin gelişmesi.** Ankara 1946.

Türkiye'de meskûn yerler klavuzu, c. 1 - 2. Ankara 1946, 1950.

UZUNÇARSILI, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, c. III., kısım 1 - 2, Ankara 1951, 1954.

Haritalar

KIEPERT, H.: **Karte von Kleinasien**, ölçek 1/400000, Berlin 1908.

KIEPERT, Richard: **Syrien and Mezopotamien**, ölçek 1/850000, Berlin 1893.

Carte du nord de la Syrie, ölçek 1/500000, Paris.

Eastern Turkey in Asia, ölçek 1/250000, London 1922.

Türkiye haritası, ölçek 1/250000, Harita Genel direktörlüğü, Ankara 1925, 1926, 1928, 1929, 1931.

Türkiye haritası, ölçek 1/250000 Harita Genel direktörlüğü, Ankara

Türkiye Duvar haritası, ölçek 1/800000, İstanbul 1940.

DİZİN

A — Şahıs Adları

Abdülhalim b. Esseyid Hacı Hüseyin, 38.
Abdullah Efendi. Tokad Kadısı, 81, 83.
Abdullah Paşa, Şam Beylerbeyi 96.
Ahmed II, 4.
Ahmed III, 110, 111.
Ahmed Efendi, 75.
Ahmed Paşa, Rakka Valisi, 91.
Ahmed Paşa, Vezir, Bağdad Valisi, 71.
Ahmed Refik, 71, 78.
Ahmed Vefik Paşa, 118.
Akbaş Bölükbaşı, 9.
Ali Paşa, Rakka Valisi, 97.
Ali Paşa, Adana Beylerbeyi, 80.
Ali Kethüda, 59.
Amca-zade Hüseyin Paşa, Sadrazam, 7.
Arseniya Çarnoyeviç, Sırp Patriği, 33.
Arslan, Maraş Beylerbeyi, 80.
Askeri Mirza, 85.

Barkan, Ömer Lûtfi, 29.
Beyazid I, 103.
Bayezid Kethüda, 59.
Bayındır Hacı Ahmed Kethüda, 59.
Bayındır Rüstem Kethüda, 59.
Bayındır Ramazan, 59.
Bektaş Bey, Mamalı oymak Beyi, 84.
Bektaş Bey, 91.
Bitlis Hanı, 9.
Bozoğlan, 9.
Budala, Halk Şâiri, 63.
Büyük Cafer Paşa, 9.

Cabbaroğlu Ahmed, Mamalı Oymakları Voyvodası, 19.
Cerid-oğlu, 10.
Cevdet Efendi, Paşa, 115.
Çeşmi siyah Mustafa, 76.
Çolak Mehmed, 96.

Dedem-oğlu, halk şâiri, 61.
Derviş Kethüda, 66.
Derviş Paşa, 115, 117.
Durdu Kethüda, 67.
Dursun Mehmed Paşa, Sivas Beylerbeyi, 83.

Ebu Bekir Efendi, Bozok Kadısı ve iskân memuru, 83, 101.
Ebu Bekir Efendi, Budak-Özü Kadısı, 83.
Elhac Ali Paşa, vezir, Anadolu Beylerbeyi, 75, 76.
Elvend Sultan Kethüda, 59.
Erdoğdu, 68.
Evliya Çelebi, 36, 41, 43, 45, 77.

Ferruh Kethüda, 74.
Firuz Kethüda, Bozkoyunlu, 59.
Firuz-oğlu Kenan Bey, İskân-başı, 53.
Firuz-oğlu Şahin Bey, İskân-başı, 53.

Gedik Mehmed Paşa, Sivas Beylerbeyi, 10.
Genç Mehmed Paşa, 85.
Genç Mehmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi, 73, 90.
Göçer Elmas Kethüda, 96.

Hacı İvaz, 92.
Hacı Mustafa, 92.
Hâmid Efendi, Kadıasker, 2.
Hüseyin Efendi, Defterdar-ı şıkk-ı evvel, 2.
Hüseyin Paşa, Rakka Beylerbeyi, 82, 95.
Hüseyin Abbas, Çöl Hakimi, 53.

İbrahim, 97.
İbrahim Paşa, Sadrazam, 111.
İbrahim Paşa, Vezir-i âzâm, 2.
İbrahim, İfraz-ı Dulkadirli Voyvodası, 78.

İdris Kethüda, 66.
İlbeyli Halil Bey, 57, 63, 64.
İnal, Nâil, 53.
İnalcık, Halil, 29.
İsa Kethüda, 59.
İsmail Ağa, Hama ve Humus Voyvodası, 66, 68.
İsmail Kethüda, 15.
İsmail Paşa, 78, 79.
İvaz Kethüda, 72, 74.

Kadı-oğlu, 63
Kadı-oğlu Yusuf Paşa, 65.
Kadı-zâde Hüseyin Paşa, 58, 63, 83, 90, 95.
Kara Ali Efendi, 39.
Kara Mehmed Bölükbaşı, 9.
Karpos, 5.
Kâtib Çelebi, 37, 45, 77.
Kaymakam Paşa, 2.
Kemankeş Ahmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi, 28.
Kenan Bey, Bozkoyunlu, 57.
Kitiş-oğlu Ebu Bekir, 72.
Kitişoğlu Veli Ağa, 72.
Koca Yusuf Paşa, 63.
Koçi Bey, 45.
Koyun-oğlu İbrahim, 92, 96.
Köprülüler, 7.
Köprülü-zade Fazıl Mustafa Paşa, 1, 3, 4, 6, 28, 33, 46, 107.
Kör Şaban Ağa, Gümrük Emiri, 2.
Köse Kethüda, 68.
Kurd Bey, Bozkoyunlu, 57.
Küpeli Hasan, 51.
Kürd İsmail Paşa, 117.

Leopold, Avusturya İmparatoru, 33.

Mahmud, Mamalı oymağına mensub, 84.
Meharim ethüda, 68.
Mehmed I, Çelebi, 103.
Mehmed II, 103.
Mehmed IV, 1.
Mehmed, Süleyman Hacılı'ya mensub, 36.
Mehmed Efendi, Tersane Emini, 2.
Mehmed Efendi, Baş Defterdar, 80.
Mehmed Kethüda, 85.
Mehmed Nâsır, İmam, 56.
Mehmed Paşa, Vezir Anadolu müfettişi, 84.
Melek Ahmed Paşa, 42.
Mezomorta Hacı Hüseyin Paşa, Kapudan-ı Derya, 7.
Mir Hac, 59.
Mirza, Anteb sancak beyi, 80.
Murad I, 103.
Murad II, 104.
Murad IV, 45.
Murad-oğlu, Kızıllı oymağından, 78.
Mustafa II, 7.
Mustafa, Dergâh-ı Âli Kapucu başısı, 83.
Mustafa Kethüda, 66.
Mustafa oğlu Hüseyin, 96.

Nasuh Paşa, Aydın Muhassılı, 38, 87.
Nasuh Paşa, Şam Beylerbeyi, Emîr-i Hac, 38.
Norman N. Lewis, 34.

Orhan Gazi, 104.
Osman Kethüda, 70.
Osman Paşa, Ömer Paşa-zade, 87.

Ömer Kethüda, 59.
Ömer, Mamalı oymak oymak beyinin oğlu, 85.
Ömer Paşa, Çorum Sancak beyi, 87.
Ömer, Sorgun Kadısı, 83.

Papa, 1.
Pehlivan-oğlu İsmail Bey, Türkmen Ağası, 92.
Philip K. Hitti, 65.
Pir Ahmed, 59.

Receb, 76.
Receb-oğlu Halil Bey, Sis cancak beyi, 58.
Rişvan-oğlu Halil Bey, 92.
Rişvan-zade İbrahim, 37.
Russell A., 38.

Selim II, 104.
Selim III, 62.
Selim Giray, Kırım Ham, 5.
Solak Mehmed, 86.
Su, Kâmil, 23.
Süleyman II, 1.

Süleyman Bey, İfraz-ı Dulkadirli Voyvodası, 91.
Süleyman Paşa, Rakka Beylerbeyi, 95.
Şahin Bey, Bozkoyunlu oymak beyi, 57.
Şahin Bey, İlbeyli, 92.
Şahin Mehmed Paşa, 79.
Şahin Mustafa, 72.
Şerefli Sultan Kethüda, 66, 69.
Şeyh Cenâb-ı Harranî, 56, 61.
Şeyh Tahir, 56.
Tayfur Kethüda, 59.
Uşşakî Hüseyin Ağa, 72, 73, 74.
Ümmî Sultan, 17.
Üveys, Müderris, 39.
Yadigâr-oğlu bölükbaşı, 9.
Yakub Bey-oğlu Halil Bey, 51.
Yakub Kethüda, 84.
Yavuz Sultan Selim, 27.
Yeğen Mehmed Ağa, Dergâh-ı Âli kapucu başısı, 78.
Yeğen Osman bölükbaşı, 9.
Yeğen Osman Paşa, 9, 10.
Yusuf Ağa, Kapucu başı, 80.
Yusuf Ağa, Darü's-sade Ağası, 2.
Yusuf Ağa, İfraz-ı Dulkadirli Voyvodası, 19.
Yusuf Bey, İskân başı, 53.
Yusuf Paşa, Anadolu Müfettişi, 63, 83, 91, 92, 101.

B — Yer, Siyasî teşekkül ve idarî bölüm adları

Abbasiye mezraası, 67.
Abguru'l-Havle, 69.
Abıl, 67.
Abid, 64.
Adana, 6, 18, 39, 58, 70, 77, 81, 93, 108, 109, 117.
Adana Eyâleti, 46, 81, 92.
Adana Sancağı, 20, 77.
Afyon, 17, 18.
Ağıl, 61.
Ahmed viranı, 61.
Akakîr mezraası, 69.
Akça, 74, 76.
Akça-ağıl, 85.
Akça-han, 61.
Akça Kale, 50, 58, 61, 62.
Akça pınar yaylağı, Balıkesir civarında, 40.
Akçin, 76.
Akdağ, 82, 84, 85, 86, 108.
Akdağ kazası, 46
Akdağ yaylağı, 101.
Akkoyunlu Devleti, 13.
Akpınar, 64.
Akrep, 67.
Aksaray Kazası, 39, 111.
Aksaz, 109.
Akşehir, 110.
Akşehir sancağı, 83.
Aktepe, 61, 92.
Akyol, 93.
Ala-baş mezraası, 64.
Ala-çayır, 75.
Alaça-atlı, 73.
Alaca han, 16, 43, 93, 111.
Alaca han derbendi, 47.
Alaçanı, 109.
Aladağ, 37.
Alâiye, 109, 110, 112.
Alâiye kazası, 17.
Alara kalesi, 3.
Altı-göz, 85.
Altun köprü, 93.
Amasya, 16, 20, 87, 104, 115.
Amasya sancağı,
Âmid, 74.
Anık gölü, 70.
Anık ovası, 92, 109, 115, 116.
Anadolu, 3, 5, 8, 9, 17, 18, 28, 33, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 58, 71, 79, 91, 93, 94, 98, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 115, 118.
Anadolu Beylikleri, 13, 102.
Anadolu Eyâleti, 20, 29, 40, 48, 50, 52, 70, 89, 91, 92, 94.
Anavarza, 80.
Andırın, 93.
Âne, 46.

Ankara, 15, 16, 17, 18, 111, 114.
Ankara sancağı, 59.
Ankıt hanı, 110.
Antakya, 42, 47, 92.
Antakya kazası, 70.
Anteb, 6, 42, 64, 91, 92, 97, 116.
Aparus, 64.
Arap ülkeleri, 36, 65, 106, 108.
Arabistan, 46, 113.
Arab Şuyuh, 70.
ارمصيف nehri, 60.
Arcun, 67.
Argos, 103.
Arnavutluk, 29.
Arpacılar köyü, Yund dağı nahiyesinde, 37.
Arslan taş, 61.
Arslanlı bel, 92, 93.
Atıyk nehri, 60.
At kayası, 118.
Avdan, 74.
Avusturya, 1, 34.
A'vec, 66.
Ayas, 88, 93, 108.
Ayas kazası, 46, 48, 50, 52, 77, 79, 81.
Aydın, 15, 17, 38, 70, 111, 114.
Aydın sancağı, 26, 95.
Aygır dorucu, 61.
Aynü'l-Akl, 64.
Ayn-ı Cemil, 64.
Ayn-ı Cüdeyr, 67.
Ayn-ı Rız, 49, 58, 90.
Ayyaşe, 64.
Azak, 6.
Azaz, 58, 92.
Azaz kazası, 37, 70, 71.
Aziz, 64.

Bâb kasabası, 44, 46.
Bâb-ı Leylûn, 64.
Babcığaz, 64.
Bademli, 75.
Bafra, 104.
Bağdad, 27, 113, 116.
Bağdad viranı, 62.
Bağırsak, 93.
Bağras, 70.
Bağras nahiyesi, 48, 93.
Bahçecik, 93.
Bahsâyiş, 73.
Bakdi köyü, Demirhisar kazasına tabi, 37.
Balkan, 74.
Balıkesir, 118.
Balıkesir sancağı, 71.
Bâlis, 46.
Bâlis sancağı nahiyesi, 46, 60, 100.
Baltacık, 64.
Balurne, 64.
Barnbol, 74, 75.
Banat, 1.
Barin nahiyesi, 46, 67, 68, 69.
Baş-pınar yaylağı, 40.
Baş-viran, 62.
Bayburd, 17.
Bayburd kazası, 20.
Bayezid sancağı, 110.
Baycı, 64.
Bedâris, 67.
Behisni, 51, 58.
Belen, 117.
Belgrad, 1, 4, 5, 7, 33.
Belih nehri, 46, 50, 52, 54, 56, 58, 61, 69, 70, 81, 84, 89, 90, 91, 93, 97, 98, 107, 108.
Belucek bostanı harabesi, 85.
Bender, 18.
Benefşe, 64.
Berendi, 52, 77, 88, 93, 108.
Berendi kazası, 46, 48, 51, 77, 78, 90.
Bergama, 118.
Berziği, 74.
Beş cevze, 64.
Beşemeş mazraası, 69.
Beşik derbendi, 85.
Beşik tepe (Kantara), 63.
Beşir, 74.
Betlcek-oluk yaylağı, Balıkesir civarında, 40.
Bettîn, 67.
Beylerbeyi, 64.
Beyşehir, 109, 110.
Bilekli derbendi, 111.
Birecik, 45, 91, 93.
Bitlis, 18.
Boğazlıyan, 83, 86, 108.
Bolu, 9, 18.
Bolvadin, 36.

Bosna, 1.
Boyâbad ma' Yörükân kazası, 20.
Bozabad, 108.
Bozâbâd nahiyesi, 46, 62.
Boz-Doğan kazası, 20.
Boz-Doruç, 62.
Bozkır, 37, 119.
Bozkış, 20.
Bozok, 16, 83, 86, 89, 95.
Bozok sancağı, 20, 43, 46, 52, 56, 80, 81, 82, 84, 86, 88, 108, 110, 113.
Buca kazası, 75, 108.
Budaklı, 73, 75.
Budak-özü, 85, 86.
Budak-özü kazası, 46.
Budin, 1, 34.
Buksene, 64.
Bulanık, 117.
Bulgaristan, 1, 18.
Bulos, 69.
Burak, 64.
Buran, 54.
Burçhan, 64.
Burhaniye, 118.
Bursa, 46, 114, 118.
Büyük sıçan şehri, 61.
Büyük Süleymanlı, 103, 111.
Büyük Şürce mezraası, 64.
Büyük Vakf, 1.

Cadı, 74.
Canbay mezraası, 64.
Canik, 16.
Cebel'-i Aclûn, 102.
Cebel-i Sincar, 42.
Cedîd nehri, 60.
Cedrin köyü, 67.
Celâvend kuyusu, 62.
Cemşi, 61.
Cerid obalı, 84.
Cevdetive, 116.
Ceyhan nehri, 24, 77, 79.
Ciğir-ağıl köyü, 111.
Circise, 68.
Collab nehri, 58, 61, 90.
Cudi, 74.
Cunbut, 53.
Curcur, 85.
Cusiye, 67.
Cusiyetü'l-Atik, 67.

Çakıt hanı, 110.
Çakrı, 64.
Çalışır köyü, 37.
Çanakçı kalesi, 35.
Çankırı sancağı, 59.
Çapalı, 73.
Çardak, 73.
Çar-melik derbendi, 48, 62, 93, 95, 108.
Çatal tepe, 61.
Çavuşkır köyü derbendi, 110.
Çepni, 84.
Çepni-i Çunkır kazası, 20.
Çerçili, 116.
Çeşmali zebur köyü, 119.
Çeşmecik, 64.
Çıldır, 94, 95, 96.
Çınar deresi mezraası, 84.
Çiçekdağı nahiyesi, 109.
Çifte han, 110.
Çitili nahiyesi, 50, 61, 108.
Çorum, 16, 17, 84, 104.
Çorum sancağı, 18, 20.
Çöğür döğen, 85.
Çöl âbâd, 46, 108.
Çöl âbâd nahiyesi, 71, 74, 75, 76.
Çördük, 63.
Çukur Doruç, 61.
Çukur ova, 24, 36, 37, 81, 89, 91, 109, 115, 116, 117.
Çukur viran, 64.
Çukur yurd yaylağı, 40.
Çürük su, 75.

Dahbe nehri, 60.
Dahşiş, 69.
Dalmaçya, 1.
Danişmendlü, 39, 75.
Darende, 45, 97.
Darıca derbendi, 84. 85.
Dârü'l-Kebir, 67.
Davud Veli mezraası, 85.
Dazkırı, 46, 75.
Dazkırı nahiyesi, 71, 75.
Debs nehri, 60.
Degecek, 64.
Değirmen köyü, 56.
Değnecik, 73.
Delice çayı, 84.
Delifer, 63.
Delikli taş köyü, 56.

Delikli taş derbendi, 111.
Deliler, 73.
Demirkapı, 46, 71, 77.
Denizli mezraası, 65.
Derecikli, 85.
Dervişiye, 116.
Deşşariye (Dussariye), 67.
Deve mağarası (Kışla), 63.
Deviya, 67.
Deyr-i Bahra, 67.
Deyr-i Balba (Ba'alba) mezraası, 67.
Deyr-i Elbistan, 64.
[illegible] 67.
Deyr-i Makşemin, 67, 68.
Deyr-i Ma'la, 67.
Deyr-i Ömer, 67.
Deyr-i Rahabbe (Rahbe), 53.
Deyr-i Zor, 17.
Diblos, 67.
Dimetoka, 105.
Dire mezraası, 57.
Dive, 63.
Divriği, 16.
Diyarbekir, 8, 17, 40, 46, 95, 110.
Diyarbekir eyâleti, 18, 45.
Doğan bisarı, 38.
Doğanlı, 75.
Doğanlıca, 64.
Doğu Kozan, 117.
Dombay, 73.
Don Ali, 61.
Dor Yurt yaylağı, 40.
Dülkadırlı ili, 17.
Düveyr, 67.
Düveyri, 64.

Ebu Cude, 64.
Ebu Cürde bükü, 64.
Ebu Derdâ, 64.
Ebu Halta, 64.
Ebu Kalak, 64.
Ebu Mürce mezraası, 64.
Ebu Rakka, 60.
Ebu Şitta, 64.
Edremit, 118.
Ege denizi, 1.
Eğerci öyüğü, 74.
Eğintili, 116.
Eğri köy, 37.
Eğri Palanka, 5.
Eğri Sarı yaylağı, 140.
Ekmam mezraası, 67.
Elcrad-ı Lek kazası, 20.
El-As nehri, 60.
Elbistan, 16, 51, 58.
Elbistan kazası, 20.
Elbistan sahrası, 93.
Elcere, 73.
Elifeler, 74.
Elma bacılı, 85.
Elmalı nahiyesi, 37.
Emirler, 74.
Emlâk, 33, 85, 108.
Emlâk kazası, 46.
Engerek, 73, 76.
Ergenli, 73, 75.
Erceze, 67.
Erdemli köyü, 37.
Ereğli, 110.
Ergani kazası, 27.
Ergani maadeni, 27.
Ergani nahiyesi, 59.
Ergene nehri, 104.
Ergene (Uzunköprü) kazası, 104.
Erzurum, 17, 40, 44, 65, 95, 96, 110.
Esah, 77.
Eski Harran, 61.
Eski il kazası, 17, 20, 104.
Eski kışla, 85.
Eski köy, 73.
Eski Ranka, 111.
Esmer, 61.
Eşiklü mezraası, 85.
Evciler, 73.
Eybek dağı, 118.
Eyüb ili kazası, 111.
Eyvael Hacılu, 84.

Fatma Halil mezraası, 54.
Fetehna, 64.
Fırat nehri, 11, 18, 46, 55, 60, 64, 92, 93, 113.
Filibe, 103.
Filon (Feylon), 64.
Fireşik, 105.
Firuz, 43.

Ganname mezraası, 64.
Gedük, 62.
Gelibolu, 102.
Genceli, 75.

Gerger kazası, 38, 110.
Gerger yaylağı, 84.
Geyikler, 46, 70, 73, 76.
Göbekler (Göbekli), 62.
Göçerlü, 75.
Göğerli (Göçerlü), 75.
Göktepe, 61.
Gökçe Doruç, 61.
Gökçeli, 73.
Göksun yaylağı, 93.
Gölpınar, 61.
Gölpınar (Abdi şeyh) mezraası, 63.
Gölpınar köyü, Menbiç nahiyesinde, 57.
Göynük, 51, 58.
Günülcine, 105.
Güneş viranı, 64.
Güney ağıl, 74.
Güney viranı (Kötü veren), 62.
Gürpınar, 61.
Güskerli, 84.
Güvercinlik kalesi, 36.
Güvercinlik, 79.
Güzel-hisar nahiyesi, 37.

Hacer höyüğü, 73.
Hacı Alaeddin-oğlu köyü, 37.
Hacı Osman köyü, 116.
Hacılar viranı, 85.
Haçin, 117.
Haleb, 6, 39, 42, 44, 45, 53, 58, 60, 63, 70, 92, 97, 107, 108, 110, 113, 115, 116.
Haleb eyâleti, 45, 46, 53, 55, 56, 57, 63, 92, 95.
Haleb köy, 37.
Haleb-Sacur, 64.
Haleb Türkmenleri kazaası, 20, 21.
Halil bey viranı, 64.
Halil-oğlu, 64.
Hallaclu, 74.
Halsa, 64.
Hama, 22, 68, 69, 80, 84, 85, 93, 96, 107, 108.
Hama, 39.
Hama sancağı, 46, 49, 50, 55, 65, 67, 68, 69, 82, 88, 89, 93.
Hamid sancağı, 46, 73, 110.
Hammam mezraası, 64, 67.
Hammam nehri, 60.
Hamza beyli, 85.
Hamza viran, 75.
Hanağzı, 116.
Han-ı cedid derbendi, 48.
Hare, 64.
Harîbetü'l-Far mezraası, 67.
Harman, 62.
Harran, 40, 56, 61, 94, 107.
Harran burcu, 25, 61.
Harran kalesi, 61.
Harran nahiyesi, 46, 56, 59, 61.
Haruniye, 64, 117.
Has dağı, 97, 108.
Hasan köyü, 61.
Hasan Çelebi derbendi, 47.
Hassa, 116.
Hassad mezraası, 67.
Hatay, 36.
Havlan, 108.
Havran, 108.
Havran nahiyesi, 96.
Haydar Baba, 74.
Haydarlı, 38.
Haymana, 38, 111.
Hayrabolu, 102.
Hemran, 64.
Hemite kalesi, 117.
Hersun mezraası, 68.
Heykel mezraası, 67.
Hindi, 64.
Hinta bükü, 64.
Hısnu'l-Ekrad kazası, 67.
Hısn-ı Mansur (Adıyaman), 37, 40, 43, 51, 58.
Hişe bend, 60.
Hıyabendi nehri, 60.
Hisardağı, 118.
Hobyarlu, 38.
Honas, 46.
Honas nahiyesi, 71, 73.
Horti hanı, 111.
Horyüz mezraası, 63.
Hoyran, 37.
Hozman pınarı, 85.
Höyük, 64.
Höyükler, 62.
Hudeyde mezraası, 67.
Hudı, 93.
Humus, 21, 39, 68, 69, 80, 90, 93, 95, 107, 108.

Humus sancağı, 46, 49, 50, 55, 65, 77, 70, 88, 89, 93.
nehri, 60.
Hureybe, 69.
Hureyme nehri, 60.
Huşaşir, 38.
Huveyse mezraası, 69.
Hüdavendigâr vilayeti, 118.
Hüsrev paşa hanı, 95.

Ilgın, 110, 111.
Irak, 17.
Irlu (Erlu) mezraası, 64.
Islahiye, 116.
Isneyn ovası, 91.
Isneyn pazarı, 24, 79.
İbradı, 37.
İbrik, 75.
İçel, 18, 31, 36, 37, 109, 112.
İki Doruç, 62.
İkizce, 64.
İlce-Anlu, 85.
İl-hanı mezraası, 62.
İl-pınarı, 74.
İlyas bey mezraası, 62.
İmanlı-ı Kebir, 73.
İmanlı-ı Sagir, 73.
İmallu kazası, 20.
İpek, 9, 34.
İpsala, 105.
İran, 21.
İsa Fakılı, 84.
İshaklı, 37.
İskenderun, 16, 47.
İsmail kayo, 111.
İsmail Öyüğü, 75.
İstanbul, 4, 18, 40, 58, 73, 119.
İtafi, 64.
İzmir, 71.
İznik, 109.
İzoli, 37.

Kaab değirmeni, 62.
Kaab viran, 64.
Kabaniklü, 84.
Kabasakal nehri, 60.
Kadılar, 74.
Kadın-öyüğü, 74.
Kadı-oğlu köyü, 119.
Kadirli kuyusu, 64.
كعدنى 68.
Kahta, 110.
Kalecik, 64.
Kalenk (Kalecik), 54.
Kalkum, 64.
Kalkumiyye mezraası, 69.
Kanak, 84.
Kanberli mezraası, 84, 85.
Kandvar, 64.
Kangal, 93, 111.
Kangal kazası, 16.
Kanlı-bel, 93.
Karalar, 75.
Karaağaç, 75.
Kara-Bedirli, 73.
Karabıyıklı köyü, 119.
Karaca-dağ, 74.
Karacalı mezraası, 84.
Karaca şehir, 84.
Karaca viran, 62, 63, 64.
Karacalı derbendi, 71.
Kara Halilli, 74.
Kara Hisar, 28.
Kara Hisar sancağı, 9.
Kara Hisar-ı Sahib sancağı, 46, 73, 74.
Kara İsa, 37.
Kara İsalı kazası, 22.
Kara Koyunlu, 84.
Kara Kuyu, 73, 74.
Karaman, 36, 43, 71, 111.
Karaman eyâleti, 17, 20, 41, 95.
Karaman ili, 23.
Kara Melek, 37.
Kara Mort derbendi, 47.
Kara Mort hanı, 93.
Karamürsel, 109.
Karangı, 85, 86.
Karapınar, 104, 111.
Karapınar yaylağı, 40.
Karasu, 84.
Kara taş mezraası, 64.
Kara yel, 40.
Karlofça, 7.
Karlun mezraası, 85.
Kars, 16, 94, 95.
Kars-ı Maraş, 18, 93.
Kars-ı Zülkadriye (Kadirli), 117.
Kartal, 9.

Karesi, 102, 114, 115, 117.
Kaş nahiyesi, 37.
Katranlı, 93.
Kavak, 19.
Kavuşma, 61.
Kayalı-göl yaylağı, 40.
Kayseri, 17, 22, 34, 108.
Kazdağı, 118.
Kazgan pınarı, 74.
Kazıklı mezraası, 61.
Kazık tepe, 61.
Kebenek bükü, 64.
Kebe-oğlu, 64.
Keberili, 61.
Keçiborlu kazası, 46.
Keçiborlu nahiyesi, 71, 73.
Keçi-kıran, 61.
Kefercili, 67.
Keferdiz, 43, 116.
Kefr-i Abdi, 67, 68.
Kefr-i Amir, 63.
Kefr Aya, 67.
Kefr Begiş, 67.
Kefr-i Bidos, 67.
Kefr-i Hatme, 68.
Kefr-i Kan (Nan), 67.
Kefr-i Mekin, 68.
Kefr-i Sacur Arkı, 64.
Kefr-i Sale, 64.
Kelkik nahiyesi, 75.
Kemaa (Kemam) mezraası, 67.
Kemab, 65.
Kemer Edremit, 118.
Kemp tepesi, 61.
Kerkütlü, 116.
Kersentaş, 64.
Kesik, 64.
Kesik köprü derbendi, 47.
Keskin, 59.
Keskin kazası, 17.
Kestel nahiyesi, 37.
Keşan, 105.
Kevakir (Akakir), 62.
Kıbrıs, 30, 104, 112.
Kılcan, 20.
Kılıç-viran, 62.
Kımıllık, 75.
Kınık kazası, 46, 50, 77, 78, 80, 108.
Kıntaş, 74.
Kırıklar, 75.
Kırınıklı, 61.
Kırşehir, 87, 95, 109.
Kırşehir sancağı, 82.
Kışla, 74.
Kıydu, 61.
Kıyı nahiyesi, 116.
Kızancık, 73.
Kızılca-birgos, 111.
Kızıl-koçlu, 83.
Kız-kapan, 75.
Kızık, 73.
Kızılçamlık, 73.
Kızıl-Doruç, 62.
Kızıl-Humeyra, 61.
Kızıl-kaya, 37.
Kızıl-Mağara mezraası, 64.
Kızıl-pınar yaylağı, 40.
Kızıl-viran, 37.
Kızılca, 55.
Kızılca köy, 73, 75.
Kızılca-çamlık, 74.
Kızıllı, 74.
Kilis, 18, 38, 44, 45, 64, 78, 92, 116.
Kireştaş, 62.
Kobun (Koyun), 64.
Koç-hisar, 42, 111.
Kolancık, 76.
Komanova, 5.
كون mezraası, 67.
Konya ovası, 17.
Konya, 60, 104, 111, 113, 114, 115.
Konuşhisar, 103.
Kosun nahiyesi, 110.
Kozan, 15, 61.
Kozandağı, 103, 115.
Köllü, 64.
Köprücük mezraası, 61.
Köprülü, 62.
Kör Höyük, 64.
Köyceğiz nahiyesi, 36.
Kratova, 5.
Kubab, 6.
Kurdbâd (Kümbet), 62.
Kuneytura, 96, 108.
Kurbahçesi, 116.
Kurt-kulağı, 24, 77, 78, 79, 93.
Kurt-kulağı derbendi, 48.
Kurt tepesi, 61.

Kurtman, 67.
Kuruca bük, 64.
Kuruçay nahiyesi, 40.
Kusay'iyye, 68.
Kuseyru'l-Hama, 67.
Kuşadası, 71.
Kuteyte (Üç kaya), 64.
Kuyucak mezraası, 85.
Kuyu-köy, 73.
Kuyumcu, 64.
Küçük Collab mezraası, 61.
Küçük Halil, 64.
Küçük Kırım, 84.
Küçük Süleymanlı, 108.
Küçük Şürce mezraası, 64.
Künbed mezraası, 84.
Kürekçiler, 74.
Kürd dağı, 116.
Kütahya, 17, 18, 27, 28.
Kütahya eyaleti, 46, 56.
Kütahya sancağı, 20.

Ladik, 111.
Lübnan, 65.
Lülükcek, 64.

Maaretü'n-Numan kazası, 38.
Maar Taab, 67.
Macaristan, 1, 33.
Madenler, 75.
Madra, 118.
Madra dağı, 113.
Mağara (Magara), 61.
Mağaracık, 64.
Makedonya, 9, 29.
Malatya, 6, 40, 51, 58, 82, 97, 110.
Malatya ovası, 93.
Malatya sancağı, 18.
Malkara, 19.
Manavgat, 37.
Mancınık, 16.
Mani sancağı, 37.
Maraş, 16, 24, 40, 43, 44, 80, 89, 93, 94, 97, 116, 117.
Maraş eyaleti, 95.
Maraş (Domuz) hanı, 110.
Maraş köprüsü, 93.
Maraş sancağı, 43, 77, 79.
Mardin, 6, 17, 41, 95, 110, 113.
Markülü (Mikülü), 93.
Melheme, 64.
Melkış, 62.
Menagı, 61.
Menbiç nahiyesi, 46, 55, 61, 63, 92.
Menemen ovası, 103.
Merc-i Amr, 63.
Merc-i Âmir, Menbiç nahiyesinde, 57.
Mercü'd-Dâr mezraası, 68.
Meriç nehri havzası, 29.
Merkebci, 74.
Mersin-oğlu köyü, 36.
Mescidli yurt yaylağı, 40.
Meskene, 66.
Mesra (Mueysere), 67.
Mezid-oğlu köyü, 36.
Mı'an (Magan), 67.
Mihribân, 64.
Mir Azını, 64.
Miruce mezraası, 67.
Mirve (Mürün), 73.
Misis, 77.
Misis derbendi, 48.
Misis nahiyesi, 46.
Mora, 1.
Morova, 34.
Mübarekiyye, 67.
Mukaddes ittifak, 1.
Murad Paşa köprüsü (Cisr-i Murad Paşa), 92, 110.
Murad Paşa köprüsü derbendi, 70.
Musluk dağı, 118.
Musul, 45.
Mut, 39, 109.
Mülk kuyusu (Mülk veran), 52.

Naim-oğlu mezraası, 64.
Nasıriyetü'l-Kubriyye mezraası, 69.
نجف 54.
Necid, 46.
Nevşehir, 71, 111.
Nısaf, 36.
Nif (Mustafa Kemal Paşa), 118.
Nigali kalesi, 116.
Niş, 4, 5, 33, 34.
Nukeyre, 66.
Nurkas, 74.
Nur yaylağı, 36.
Nusaybin, 110.
Nusretli, 87.

Ofçabolu, 105.
Oğlan (Oğlak) dorucu, 61.
Okçular, 73, 74, 76.
Orta-viran, 62.
Ortakça, 73.
Osmaniye, 116.
Osmanlı Devleti, 1, 34, 102, 104, 119.
Osmanlı hükûmeti, 11.
Osmanlı İmparatorluğu, 5, 11, 20, 30, 34, 98.
Osmanlı ülkeleri, 25, 45.
Ostrogon, 33, 84.
Oynadan, 84.

Öküz öldüren (Tel Harman), 64.
Öküz-viran, 75.
Ölü Dorucu, 61.
Ömer köyü, 71.
Öz-çayır, 74.
Özer, 34.
Özerlik, 62.

Paşa livası, 29.
Payas, 40, 77, 116.
Payas nahiyesi, 48.
Payas pazarı, 79.
Pazarcık, 93, 117.
Pazarcık nahiyesi, 42.
Pazaröreni, 117.
Penecik, 64.
Pınarbaşı, 75, 108, 117.
Pınarbaşı nahiyesi, 46, 71, 73.
Pomoravlye, 34.
Porsama, 73.
Porsuk, 64.
Priştine, 33, 34.
Prizren, 33.

Rakka, 40, 42, 43, 51, 53, 58, 59, 60, 61, 62, 75, 78, 80, 81, 83, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 107, 108, 109, 112.
Rakka eyâleti, 22, 46, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 63, 65, 75, 78, 86.
Ramazanlı ili, 17.
Ramazan-oğlu yaylağı, 36.
Recebli, 75.
Remman nehri, 60.
Resmül-Kayyar, 67.
Reyhaniye, 117.
Rodos, 30.
Rubah, 67.
Rum eyâleti, 40, 71.
Rumeli, 3, 4, 3, 9, 13, 18, 19, 20, 27, 28, 29, 32, 71, 102, 103, 104, 105, 107, 119.

Saadiyun, 64.
Sacur nehri, 63, 64.
Sadı, 64.
Saguna (Taguna) mezraası, 67.
Saldlı, 74.
Saint Andra, 34.
Sakız adası, 6.
Salihiyye nehri, 60.
Salihler, 75.
Samsun, 17, 104.
Sandıklı, 46, 58, 74.
Sandıklı nahiyesi, 71.
Sapanca, 109.
Saraycık, 93.
Sarı-bend, Belih nehri civarında, 56.
Sarı-çam kazası, 77.
Sarı-kamış, 61.
Sarız, 117.
Sarı-Veli yaylağı, 40.
Saruhan, 27, 69, 102, 103, 118.
Saruhan sancağı, 95.
Sarvanlı kalesi, 35.
Sava, 33.
Savaş tepesi mezraası, 61.
Sayaca, 64.
Sayda eyâleti, 92.
Sayene, 64.
Sayyad, 74.
Sehlân bendi, 60.
Seksen viranı, 61.
Selanik, 105.
Selemiyye sancağı, 53.
Selendi, 109.
Selendi sancağı, 42.
Seyhanlı, 109.
Seyyid köyü, Harran civarında, 56.
Seyyidli, 73.
Sıçan nehri, 60, 61.
Sığacık nahiyesi, 37.
Sığla sancağı, 71.
Sığraz köyü, 37.
Sırbistan, 1, 29.
Sıvacık, 61.
Sis, 18.

Sivas, 9, 16, 43, 45, 47, 65, 81, 84, 86, 93, 110, 111, 113, 114, 119.
Sivas ili, 42.
Sivas sancağı, 20.
Sivas eyâleti, 95.
Slankamen, 5, 28.
Sollar, 81.
Sıma kazası, 70.
Sorgun, 83, 86, 108.
Srem, 1, 33.
Söğüt, 18.
سوطم mezraası, 67.
Su sığırlığı, 71.
Sulak minaresi yaylağı, 40.
Suleymî, 64.
Sultaniye, 104.
Sultan-önü sancağı, 82.
Sungur (Karaca-viran), 63.
Sungur köyü, Menbiç nahiyesinde, 57.
Suriye, 5, 32, 33, 41, 46, 48, 51, 65, 93, 98, 106, 107, 113.
Suriye çölleri, 11, 18.
Suruç nahiyesi, 45.
Süleymanlı-i Kebir, 83, 84, 85, 86.
Süleymanlı-i Kebir kazası, 46.
Süleymanlı-i Sağir, 83, 86.
Süleymanlı-i Sagir nahiyesi, 26.
Sülüklü, 61.
Süngüllü, 75.
Süveydetü'l-Ber, 69.
Şah Veli dorucu, 61.
Şam, 4, 16, 17, 20, 42, 45, 69, 70, 108.
Şam eyâleti, 96.
Şam kazası, 39.
Şark-pâre kazası, 20.
Şehrinçli, 61.
Şehudlu, 74.
Şemsin, 67.
Şeyh ma' Amik kazası, 70.
Şeyhler, 46, 108.
Şeyhler kazası, 74, 76.
Şeyhler nahiyesi, 51.
Şeyh kadın, 74.
Şeyhli, 74.
Şeyh, Züleyha, 62.
Şibliye, 61.
Şidar, 64.
Şimaliyye, 64.
Şiraciye, 64.
Şumadiye, 35.
Şumakiyye, 67, 68.
Şumeriyye, 68.
Şürce köyü, 56.
Şürce viran, 62.
Şürece-i Kebir, 61.
Şürece-i Sagir, 61.
الشيحه mezraası, 64.
Taahhütlü köyü, 119.
Tacil, 68.
Takyanus, 64.
Talaf, 68.
Tamşvar, 7.
Tarifi, 64.
Tarsus, 18, 110.
Taş-kapu, 64.
Taş-köprü, 93.
Taşlı-bük, 64.
Taş-pınar, 84.
Tatar pazarı, 103.
Tebulu mezraası, 64.
Tedmür vahası, 17.
Teke, 85, 110.
Teke hisarı kalesi, 85.
Tel Ayşe, 64.
Tel Cubûrîn, 67.
Tel Cüder, 68.
Tel Fahrı, 64.
Tel Ganem, 61.
Tel Guzme (Terkozma), 62.
Tel Halid, 64.
Tel Hanus, 67.
Tel Hınta, 61.
Tel İdris, 61.
Tel Kartal, 68.
Tel Kays mezraası, 67.
Tel Kova, 64.
Tel Mahrûk, 61.
Tel Mukdi, 64.
Tel Nâsır, 61.
Tel Nâsır köyü, 56.
Tel Semin nehri, 60.
Tel Şammar nehri, 61.
Tel Şebâ (Şen), 61.
Tel Şencan, 61.
Telü's-Sultan, 97, 108.
Tel Yağmur, 61.

Tel Zivan nehri, 61.
Telemen (Çoban bükü), 64.
Telil, 63.
Telilü'd-Derahim mezraası, 68.
Telil'ü'l-Garbi, 67.
Telilü'ş-Şarki, 67.
Teselya, 28.
Tesrin, 68.
Tlleyli, 64.
Tilki-pınarı, 84.
Tirkeşi, 64.
Tokat, 6, 17, 81, 82, 84, 87, 104.
Tokat sancağı, 46.
Toklar, 117.
Tokmaklı, 74, 75.
Toma yaylağı, 76.
Tomarza, 117.
Torbalı, 61.
Torbalı (Turabalu), 71.
Torumlu, 73.
Tosbağlı, 61.
طوروللر (Trudlar), 74.
Tozanlı, 42.
Trablus-Şam, 17, 68, 78.
Trablus-Şam eyâleti, 20, 65, 69, 70, 92.
Trabzon, 104.
Trebçe, 33.
Tulu-köy, 73.
Tuman mezraası, 64.
Turgud, 17, 22.
Turgud kazası, 20.
Tura, 5, 18, 33.
Tuzluca, 62.
Türkiye, 30, 33, 35, 39, 44, 46, 47, 48, 65, 98, 106.
Türkmanan-ı Selluriyye kazası, 20.
Türkmen mahallesi, Halep şehrinde, 32.
Ulaş, 111.
Ulu-beyli, 85.
Ulu kışla, 110, 111.
Umran, 64.
Urfa (Ruha), 48, 51, 61, 62, 90, 93, 107.
Urfa eyâleti, 45, 51.
Urfa sancağı, 46, 50, 61.
Urla (Kara Avşar), 66.
Urla nahiyesi, 45, 71, 73.
Urum-ini, 64.
اوسکورلو nehri, 60.
Uzun yayla, 113, 115.
Üçdeve, 93.
Ümmü'l-Ahmûd mezraası, 67.
Ürdün, 65.
Ürgüdar, 9, 16, 46, 58.
Üsküp, 1, 5, 33, 103.
Van, 45.
Veli-Ağıl, 74.
Veli-Karalı, 84.
وساحه, 68.
Vidin, 5.
Viran-Han, 71.
Viran-Şehir (Ayasuluğ), 71.
Viyana, 7, 33.
Vize, 105.
Yakub bey mezraası, 64.
Yanbolu, 105.
Yara Kızıl, 61.
Yassıca, 62.
Yayalar, 74.
Yayalı, 75.
Yaycı, 63.
Yelnib nehri, 60.
Yellüce, 16.
Yeni doruç, 62.
Yeni-il türkmenleri kazası, 20, 21.
Yeni-il, 16, 48, 58.
Yeni köy, 73.
Yenice, 73, 74.
Yenice-i Arab, 61.
Yenice mezraası, 85.
Yeregiren, 73.
Yıldızeli, 42.
Yıva (Büvve), 64.
Yıva-kışla, 73.
Yoğun-burç, 62.
Yosun bükü mezraası, 64.
Yörükân-ı Ankara kazası, 20.
Yörükân-ı Araç kazası, 20.
Yörükân-ı Selendi kazası, 20.
Yörükân-ı Taraklı kazası, 20.
Yugoslavya, 18.
Yugur Sinan, 69.
Yugurü'l-Asi, 67.
Yuğralar, 73.

Yurd dağı, 118.
Yurd dağı nahiyesi, 37.
Yusuf bey virânı, 54.

Zamantı, 93.
Zamantı ırmağı, 109, 115.
Zamantı yaylası, 103, 117.
Zavkara (Zıvkara), 64.
Zekılı, 74.
Zelüf (Zülüf, Sülüf), 64.
Zemberî geçidi, 94.
Zemimir, 67.
Zenbur (Sincanlı), 61.
Zenta, 7.
Zeytun, 93.
Zile, 84.
Zi-oğlu, 35.
Zübale, 61.
أوباه, 69.
بول, 69.
برعی, 68.

C — Oymak ve topluluk adları

Abalu, 67, 68, 69.
Abdallu, 67, 78.
Acurlu, 58, 59, 62, 94, 107.
Adilli, 59, 63, 64.
Ağa Civanlı, 79.
Akbaş, 59, 62, 80, 107.
Akça-Koyunlu, İlbeyli'ye tâbi, 35, 118.
Ak-Kuzulu, 43, 111.
Aktav Tatarı, 103.
Al-Amur„ 103.
Âl-Aziz, 103.
Âl-Şanunar, 103.
Âl-ı Vehib, 70, 71.
Ala Hırızlı, 78.
Al-ı Ganem, 83, 85,86.
Alayuntlu, 100.
Ali Beyli, 60, 84.
Ali Beyli obası, Sermayeli oymağından, 74.
Ali Kurt obası, Sermayeli oymağından, 74.
Amiki, 87, 116.
Anamuslu, 78.
Aneze, 34, 40, 45, 47, 51, 80, 107, 113.
Ankara Yörükleri, 17.
Anterlü, 59, 62, 95, 96, 107.
Arap aşiretleri, 44, 46, 49, 58, 63, 65, 70, 90, 93, 96, 107.
Araplu obası, Şerefli oymağından, 75.
Araplu obası, Abdallu oymağından, 78.
Araplı Musa, 43.
Araplu Musa, Beğmişli'ye tabi, 58.
Arife Gazili, 83, 86.
Armutlu, Bozulus'a tabi, 38.
Arşuvanlu, 59, 61, 95.
Asaflı obası, Sermayeli oymağından, 74.
Aşağı Kılıçlı, 118.
Atçeken, 19, 20, 22.
Atçeken ulusu, 15, 22.
Atgüdenli obası, Kıcılı oymağından, 74.
Avcılar, 40.
Avcı Türkmenleri, 23.
Avşar, 96, 106, 107, 115, 117.
Avşar, Bozulus, 59, 61, 73, 74, 79.
Avşar torunları, 59, 61.
Avusturyalılar, 3, 5, 33.
Aydınlı, 7, 111.
Azazlu obası, Sakallı oymağından, 79.
Azmanlu, 59, 61, 62, 94, 95.

Badıllı, 13, 59, 61, 94, 95.
Bahaddinli, 95.
Balabanlu, Kozkoyunlu'ya tâbi, 58.
Balabanlı, 95.
Balıkcılı obası, Kıcılı oymağından, 69, 70.
Barak, 40, 59, 60, 90, 92.
Baraklar, 62.
Barçaganlı, 94.
Basallu obası, Sakallı oymağından, 78.
Bayad, 17, 106.
Bayındır, 40, 58, 90, 92, 106.
Becilü, 83, 85, 86.
Begdilli, bk. Beydilli,
Beğmişli, 43, 44, 58, 68.

Beni Halid aşireti, 38, 103.
Beni Kays aşireti, 59.
Beni Said aşireti, 113.
Beni Useyd, 61, 100, 101.
Beşir oğulları obası, 66.
Beydili türkmenleri, 10.
Beydili, 42, 49, 58, 60, 90, 92, 93, 95, 106, 111.
Bıçakcı, 73, 74.
Bıyıklı obası, Kılıçlı oymağından, 69, 70.
Bindanlı, 95.
Boynu İnceli, 71, 111, 114.
Bozdoğan, 117.
Bozlu, 66, 68.
Bozlu Çerkes oğulları, 66, 67.
Bozkoyunlu, 43, 44, 52, 57, 66, 70, 95.
Bozkoyunlu Murtaza, 43.
Bozkoyunlu Taş, 58.
Bozulus, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 40, 59, 66, 109, 111.
Bozulus mandesi türkmenleri, 58.
Buge obası, Şerefli oymağına tâbi, 75.
Bula Fakılı, 78.
Bulgarlar, 33.
Burdan, 61.
Burhanlı, 118.
Bügdüz, 106.
Büyük Abdallu, 78, 110.
Büyük Sâlârlı, 71, 111.
Büyük Sermayeli, 71, 72, 73, 74, 76.
Büyük Süleymanlı, 71, 72, 73, 75, 76.
Büyük Türkmen, 49.

Caberli, 111.
Caferli, 118.
Ceberlu obası, Şerefli oymağından, 75.
Cemaleddinli, 95.
Cerid, 10, 56, 59, 61, 80, 96, 107, 116.
Cevanşir, 71, 72, 74, 75, 76, 91.
Cığrık Tüccarlısı, 78.
Cihanbeyli, 16, 56, 94, 96.
Cihanşahlu, Cevanşir'e tabi, 72, 74.
Cirid, bk. Cerid.
Cirintili, 59, 107.
Cumalu, 59.
Çağırganlı, 95.
Çağırganlı Şereflisi, 59, 60, 107.
Çakallı, 117.
Çakal Demircili, 78.
Çakallu Dokuzu, 78.
Çakallu Şarıklısu, 85.
Çakır Bozcaili, 78.
Çanlılı, 78.
Çarık Eymiri, 70.
Çarıklar, 112.
Çarıklu, 96.
Çarıklu obası, Sakallı oymağından, 78.
Çaşıtlı obası, Karalı oymağından, 75.
Çatal-tepe, 78.
Çavuldur, 106.
Çeçelü, 58, 59, 60, 61, 111.
Çeçe Bekirli obası, Abalu'ya tâbi, 68.
Çeçe Budaklı obası, Arabi'dan, 69.
Çeçe Muradlı obası, Abalı'dan, 69.
Çeçe Musalı obası, Abalı'dan, 69.
Çeçe Şefikli obası, Abalı'dan, 69.
Çelikanlı, 116.
Çemekli obası, Abalı'dan, 69.
Çepni, 106, 107, 118.
Çepni elçisi, 17, 42, 44, 58, 59, 62, 78.
Çerkesler, 65.
Çınarlı obası, Kıcıllı'dan, 69.
Çıtaklu, 59.
Çıyan, 111.
Çimkânlu, 59, 61, 95.
Çoban-oğlu, 92, 96.
Çobanlıyye-i Kara ulus, 18.
Çokşuruk, 97, 111.
Çöpü, 59, 107.
Çörüklü obası, Cevanşir'e tabi, 74.
Çukurovalı obası, Cevanşir'e tabi, 74.
Çunkar, 17.

Danişmendli (Danişmendlü), 15, 66, 91, 103, 111.
Danişmendli türkmenleri, 20, 21, 23, 28, 70, 75.
Danişmendli ulusu, 70, 71, 72, 76.
Darıcı, 111.
Davud Hacılı, 78, 79.
Dedelü Karamanlusu, 78.
Dedeşlü, 97.
Dedeşlü oymağı, Gündeşlü türkmenlerine tabi, 37.
Değşur obası, Bıçakçı'dan, 74.
Deli Hacılı, 110.
Delikanlı, 116.

Derdili Ceridi, 78.
Derviş-oğlu obası, Karalı oymağından, 75.
Dimleklü, 42, 44, 58.
Dindaş-oğlu İsmail, 67.
Dipgalı Ceridi, 78.
Dirjanlı, 94.
Divlânlı, 61.
Dodurga, 106.
Doğanlı, 64, 95.
Dokuzlu obası, Göle-gir oymağına tabi, 74.
Dozuk, 78.
Döğer, 17, 59, 60, 68, 93, 95, 106.
Döğerler, 67.
Döğerli, 44.
Döğer Oğlan, 67.
Döğer-i Seyfi Togalu, 59, 60.
Dönekli, 78.
Dönekli eli, 78.
Dumanlı, 111.
Dunbali, 110.
Dura-beyli, 78.
Durdu Hüseyinli, 71.
Duresinlü, 40.
Dülkadırlı oymakları, 16, 38, 39, 78, 80, 96.
Dülkadırlı ulusu, 16, 78.
Dülkadırlı yörükleri, 36, 106, 108.
Dündarlı Eymiri, 70.
دوطح obası, Kıcıllı oymağına tabi, 69.
Ebu Derda'ya bağlı Bozlu, 67, 68.
Ekrâd-ı İzzeddin, 20.
Emir Hacı Elçisi, 66.
Emirdağ yörükleri, 118.
Ergilü, İlbeyliye tabi, 37.
Ermeniler, 65.
Elçi, 58.
Elçi-i Ramazan, 66, 68.
Esbli Elçisi, 66, 69, 78.
Eski yörük, 112.
Eymir, 67, 70, 87, 96, 106, 111.
Eymir-i Affan, 66, 67.
Eymir-i Çarık, 66, 67.
Eymir-i Dündarlı, 66, 67.
Eymir-i Kaçar, 67.
Eymir-i Karagöz, 66, 67.
Eymir-i Sincarlu, 66, 67.
Eymir-i Tosun, 66, 67.
Faal, 34, 45.
Firuzlu, 63, 64, 110.
Gâvur-ili, 63, 64.
Geygel, 97.
Göçer Ceridi, 78.
Göle-gir oymağı, 71, 73, 74, 76.
Gördün-göre oymağı, 71, 74.
Günce, 58.
Gündeşli türkmenleri, 37.
Gündeşli, 95.
Güneş, 5, 9, 61, 95.
Hacı Ahmedli, 111.
Hacılar, 58, 59, 62, 107.
Hacı Bayındırlı obası, Şeref li oymağından, 75.
Hacı Bekirli obası, Sakallı oymağından, 75.
Hacı Bekirli obası, Kara Tohtemirlü oymağından, 68.
Hacı Fakılı, 63, 64.
Hacı İsalı, 112.
Hacı Kasım-oğlu obası, 73.
Hacı Kırlı, 59, 61, 95.
Hacılı, 72, 74.
Hacılı obası, Cevanşire tabi, 74.
Hacılı Dokuzu, 70.
Halep türkmenleri, 16, 40, 58, 65, 87.
Halilli, 97.
Hama Bayadı, 67.
Hama Döğeri, 67, 68.
Harbendelü, 59, 61, 73, 75, 95, 96, 107, 109.
Hardal, 118.
Hardallı, 42.
Hasanlı, 95.
Hatemli obası, Kıcıllı'dan, 69, 70.
Haydarlı, 85.
Haz Ali, 108.
Hecelü, 56.
Hegilli obası, Abalu'ya tâbi, 68.
Herekli, 42, 71, 111.
Hınzır tüccarlısı, 78.
حرسلو obası, Abslu oymağından, 69.
Hırlı obası, Kıcılı'dan, 69.
Horzün, 112.
Hozmak, 77.

Hudili, 94.
Hüccetli, 67.
Hüseyin Fakılı, 63, 64.
Hüseyin Hacılı, 111.
Hüseyinli, Sakallı oymağından, 78.

Iğdır, 106.
Isıllı, 79.

İçel yörükleri, 17.
İlbasan, 97.
İlbeyli, 40, 113.
İlbeyli oymakları, 17, 37, 51, 61, 63, 94.
İlbeyli torunları, 63.
İlbeyliler, 64.
İlimlü obası, Abdallu oymağına tabi, 78.
İlûhanlı Elçisi, 66, 67.
İmam kulu Avşarı, 79.
İmam kulu uşakları, 96.
İnallu, 59, 66, 96, 107.
İncili, 111.
İnkılâplı, 64.
İranlı, 97.
İsalı, 79.
İzali, 36.
İzzeddin, 18, 59, 107.
İzzeddin oymağı, İlbeyliye tabi, 37.

Kabağılu Dokuzu, 59, 61.
Kabaklı, 97.
Kaçar Eymiri, 70.
Kaçar Halilli obası, Kıcıllı oymağına tabi, 69, 112.
Kadirlü (Kadirli), 43, 59, 60.
Kâfir-kıran, 83, 86.
Kancı Ceridi, 78.
Kanlı Kavak, 77.
Kantenir Çeşmesi, 95, 109.
Kapaklı obası, Bıçakçı oymağına tabi, 74.
Kapu-uşak, 66.
Karalı, 91, 95.
Kara Abdilü, Abalu, 69.
Kara-ağaç yörükleri, 37.
Kara Araplu, 59, 107.
Kara Avşar, 65, 66.
Kara Avşarlı, 70.
Karabeğdil, 111.
Karaca Araplu, 59, 60, 77, 107.
Karaca Kürd, 71.
Karaca Kürdlü, 111.
Karacalı, 84, 85, 86.
Kara Çeçelü, 59, 95.
Kara Dedelü, 77.
Kara Eşmelü, 42.
Kara evli, 106.
Karagözü Eymiri, 70.
Kara-gözlü, 96.
Kara Hacılı, 109.
Kara Halil, 66, 67.
Kara Halilli, 111.
Kara Halil oğulları Ömerlisi, 74.
Kara Halilli obası, Karalı'ya tabi, 73.
Kara Hasanlı Ceridi, 78, 79.
Kara Hüseyinli Ceridi, 77, 79.
Karakeçili, 118.
Kara Kızlı, Abalu'ya tabi, 69.
Kara Kocalı, 59, 60, 93, 95.
Kara Koyunlu, 69, 97, 118.
Karalar obası, Karalı oymağına tabi, 75.
Karalu (Karalı), 71, 73, 74, 75, 76, 79.
Karaman, 78.
Karamanlu, 78.
Karamanlu, Mocan, 71, 73, 75.
Kara-Muklu, 37.
Kara Süleymanlı, 78.
Kara Süleymanlı obası, Kıcıllı'ya tabi, 69.
Kara Şeyhlü, 42, 43.
Kara Şeyhlü çene, 58.
Kara Şeyhlü Dura beyli, 58.
Kara Şeyhlü Hamdanlu, 58.
Kara Şeyhlü'ye bağlı, [illegible] 58.
Kara Şeyhlü Yadigâr, 58.
Karağir, 79.
Karataş, 63.
Kara tekeli, 118.
Kara Tohtemirlü, 66, 67, 68.
Kara-ulus oymakları, 20.
Kara-ulus, 18, 19.
Karaca Koyunlu, 38.
Karık, 38.
Karkın, 58, 78, 106.
Kâsuy, 62.
Kaşıkçı, 71, 73, 74, 75, 76.
Kaşıkçılar, 40.
Kavilli, 110.
Kayalu, 66, 67.

Kayalu Eymir, 70.
Kayı, 13, 106.
Kaymazlı obası, Bıçakcı oymağından, 74.
Kazlı, 68, 60.
Keçeli obası, Abalu'ya tabi, 68.
Keller, 85, 86.
Kerevetli, 78.
Kılaz, 118.
Kıldonlu, 114.
Kıcıllı, 69, 70.
Kılcılar obası, Bıçakçı oymağına tabi, 74.
Kılıçbeyli, 57, 60.
Kılıçlı, 58, 69, 78, 82, 91.
Kılıçlı ekradı, 67, 92, 96.
Kıncı obası, Sermayeli'ye tabi, 74.
Kıncılı, 36.
Kınık, 52, 68, 69, 77, 105.
Kırık, 81, 82, 83, 84, 85, 86.
Kırıklı obası, Sermayeli'ye tabi, 74.
Kızık, 17, 96, 106.
Kızıklu, 37.
Kızıl Ahmed, 42.
Kızıl Ali Tohtemürlüsü, 66, 67, 68.
Kızıl Koyunlu, 59, 62, 80, 107, 109.
Kızılca Şadlı, 97.
Kızıllı, Kızullu, 78, 81, 82, 83, 84, 85.
Kilis kürdleri, 37.
Koçanlı, 111.
Koçur Avşarı, 95.
Koçur-zade Koyun-oğlu, 96.
Köçekli, 56, 59, 61, 95, 107, 109.
Köçekli obası, Sermayeli oymağından, 74.
Köçekli obası, Kıcıllı oymağından, 69.
Köpekli, 70.
Körükçüler obası, Kıcıllı oymağından, 78.
Köse Kethüdaya bağlı Şerefli, 66, 67.
Köseli Avşarı, 73.
Köse-oğlu, 65.
Kubaş, 58, 59, 118.
Kusurlu obası, Abdallu oymağına bağlı, 78.
Kuşçu Ceridi, 117.
Kuşlu, 77.
Kutuziu obası, Bıçakcı oymağına bağlı, 74.
Kuzulu, 111.
Küçük Abdallu, 77, 110.
Küçük Sâlârlu, 71, 111.
Küçük Süleymanlı, 71, 73, 75.
Küçük Mihmadlı kürdü, 71, 75.
Küçük Sermayeli, 71, 72, 74, 76.
Kürd, 18, 42, 44, 65.
Kürd Mehmedli, 71.
Kürd Mihmatlı, 111.
Kürd oymakları, 4.
Kürdikânlı, 59, 61, 95.
Kürdili-i kebir, 71.
Kürdili-i sagir, 71.
Küşne, 70, 111.
كورەورلى , , 96.
Kütüklü, 111.
Lek, 62, 78.
Lehvanik, 78, 80.
Lehvanik oymakları, 18, 58, 59, 62.
Mahmudlu obası, Sermayeli oymağına tabi, 74.
Mamalu, 42, 44, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 101, 108.
Mamavi, 59, 61, 95.
Manilli, 59.
Marsuy (Mersavi), 62.
Mehri Aşireti, 110.
Mevali, 34, 38, 45, 90.
Mihmadlu kürdü, 71.
Mihmatlar, 97.
Milli oymakları, 42, 94, 110.
Mîr Veys aşireti, 38.
Mirili obası, Göle-gir oymağına bağlı, 74.
Mişek, evlâd-ı Mişek, Abalu'ya tabi, 68.
Moğol, 18.
Mudanlı, 59, 61.
Musa Fakılı, 78, 79.
Musacalı, 58, 59, 60, 92, 95, 96.
Nadirli, 117.
Nefesli (Nefisli), 85, 86.
Ocaklı obası, Cevanşir'e tabi, 74, 76.
Okçu, 116.
Okçu İzzeddinli, 20, 37, 96.
Okçular, 97.
Okçulu, 79.
Olkaman, 44.
Osmanlı, 21, 59, 61, 95.

Osmanlılar, 5, 13, 33, 34, 65.
Otmanlı, 59.

Ömerlü, 59, 94, 95, 96, 107.
Örđek Hacılu obası, Kıcıllı oymağından, 69, 70.

Peçenek, 106.
Pehlivanlı, 26.
Pir Budak-oğlu, 42, 58.

Ramazanlı ulusu, 17.
Recebli Avşarı, 94, 96, 109.
Reyhanlı, 97, 117.
Rişvan, 14, 15, 37, 40, 54.
Rişvan oymakları, 18, 40, 41, 113, 115.
Rus, 6, 65.

Sabanlı obası, Abalu'ya tabi, 74.
Saçı Karalı, 112.
Sağırlu Elçisi, 66, 67.
Sakallı, 78, 79.
Sakallı obası, Sermayeli'ye tabi, 74.
Sakallı Ceridi, 70.
Sakılı, 111.
Salahlı, 69.
Salahlı obası, Kıcıllı'ya tabi, 69.
Salur, 106.
Salur (Selluriyye), 17, 66, 67, 68.
Sandıklı, 71.
Sarı Keçili, 113.
Sarılı obası, Kıcıllı'ya tabi, 69.
Sarılı obası, Sakallı'ya tabi, 78, 79.
Sarıcalı, 71, 95.
Sarılar, 84, 86.
Sarvanlı, 35.
Se'ğmenli, 78.
Selman Fakılı, 84, 85, 86.
Selmanlı, 111.
Serdil, 111, 112.
Sermayeli, 95.
Seyfili obası, Abalu'ya tabi, 69.
Sırplar, 33.
Silsüpür, 109.
Silsüpür Ceridi, 95, 96.
Simek, 48, 53, 59, 60, 88, 90, 99, 100.
Simre, 44.
Sincanlı, 96.
Sincanlı Eymiri, 70.
Sofular, 97.
Söğütlü, 118.
Süleymanlar obası, Kıcıllı'ya tabi, 70.
Şahablu Tüccarlısı, 78.
Şam Beğmişlüsü, 67.
Şammar, 34, 40, 46, 48, 51, 107.
Şamlı (Çamlı), 65, 81, 82, 83, 86.
Şavî, 48, 53, 59, 61, 88, 90, 99, 100.
Şehsuvarlı obası, Göle-gir oymağına tabi, 74.
Şerefli, 67, 69, 71, 75, 95.
Şeyh Ahmetli, 111.
Şeyhler, 116.
Şeyhlü, Beydili'ye tabi, 58.
Şeyhoğlu, 109.
Şeyh-oğulları, 97.

Tabanlı, 113, 114.
Tacirli (Tacirlü, Tecirli), 59, 62, 78, 79, 80, 95, 107, 116, 117.
Tacirli Avşarı, 79.
Tacirli Köçeklisi, 96.
Tanburacılı, 111.
Tarikdilli, 64.
Tatalu, 58.
Tatarlar, 103.
Tatarlı, 117.
Tatarlu obası, Şerefli'ye tabi, 75.
Tatışlı, 78.
Tavikli, 63.
Tavudlu obası, Şerefli'ye tabi, 75.
Tay, 90, 113.
Tekeli yörükleri, 109.
Tırtıroğlu, 112.
Tahtemürlü, 67.
Tokuz-han Herbendelüsü, 67.
Topal Uşak, 92.
Tosun Eymiri, 70.
Tufanlı, 63.
Tuğlı, 58.
Tululu Elçisi, 66, 69.
Turgutlu, 83, 88.
Tüccarlı dokuzu, 78.
Türkler, 1, 65.
Türk oymakları, 90.
Türkmen oymakları, 4, 25, 42, 50, 103.

Üfacıklı, 77.
Ulu Yörük, 17.
Uşak obası, 66, 67.
Uşak obası, Abalu'ya tabi, 68.

Üçoklu, 17.
Üsküdar hassı türkmenleri, 19, 58.
Üstürgânlı (Üstürgânlu), 59, 61, 95.

Veliler, 71.
Veli Alilü, 59.
وفلي obası, Karalı oymağına bağlı, 73.
Venediklîler, 1, 6.

Yab-altun, 59, 61, 95, 96, 107.
Yakublu, 85, 86.
Yaycı (Yağcı) Bedir, 23, 118.
Yaylalı obası, Abalu'ya tabi, 68.
Yazır, 106.
Yeni il, 114.
Yeni-il hasları oymakları, 40, 59.
Yeni-il türkmenleri, 16, 26, 67, 87.
Yetigânlı, 61.
Yezidiler, 41.
Yıva, 106.
Yörükler, 4, 16, 18, 21, 23, 24, 26, 28.
Yörükân-ı Evranoslu, 103.
Yörükâr-ı Sarıgöl namı diğer Paşa, 103.
Yörükâr-ı Yenişehir, 103.
Yuralar (Yıva?), 62.
Yukarı Kılıçlı, 118.
Yusuf Hacılı, 117.
Yusuflu obası, Şerefli'ye tabi, 75.
Yüreğir, 106.
Yüreğir Tokuzu, 78.

Zenfer, 38.
Zeytli, 97.
Zıvalı, 94.
Zile hassı oymakları, 37.
Zurkanlı, 110.

D — Terim ve müessese adları

Âdet-i ağnam, 24, 83.
Âdet-i Çoban beyi, 24.
Adet-i resm-i kışlak-ı berriye, 24.
Ağıl, 35, 106.
Ağıl resmi, 24.
Alaçık (alaycık), 13.
Alay beyleri, 53.
Anadolu müfettişi, 9, 63, 73, 83, 84.
Arus resmi, 25.
Askerî, 86.
Askerîlik, 24, 25, 81.
Askeriye, 23, 25.
Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi, 120.
Aşiret, 17, 18, 102, 103, 104, 106, 108, 112, 114, 115, 118, 120.
Atçılık, 19, 20, 21.
Avarız, 3, 83, 85.
Avarız-ı Divaniye, 26, 30, 31, 49, 51.
Avarızhane, 38, 47.
Avcılık, 23.
Azaban, 11.

Bâd-ı heva, 25, 78.
Başbakanlık arşivi, 70.
Baş Bölükbaşı, 8.
Başbuğ, 49, 50.
Bedel-i nüzûl, 49, 83, 86.
Beldâr, 47.
Beldarân bedeli, 21.
Bennak, 24, 25, 30.
Beşli, 11.
Bey, Boy ve oymak başı olarak, 14, 15, 57, 58.
Beylerbeyi, 6, 8, 16, 51, 53, 71, 91, 95, 100.
Beytülmal, 78.
Boy, 14, 15, 56, 57.
Boy beyleri, 26, 53, 79.
Bozoklu kanun-namesi, 25.
Bölük, 17.
Bölükbaşı, 8.
Bük, 60, 100, 101.
Büyük Türkmen Ağalığı, 19.

Caba resmi, 30.
Cebehane, 23.
Celâli isyanları, 7, 8, 27, 43, 44, 45.
Cerîb, 48, 82.
Cihan-nüma, 77.
Cizye, 4, 7.
Cülus bahşişi, 2.
Cürm-i diyet, 26.

Çavuş, 8.
Çemişkezek kanunnâmesi, 25.

Çiftbozan resmi, 32.
Çiftçilik, 21, 35, 36.
Çobanlık, 20.
Çöllbeyliği, 53, 107.
Çöl hâkimi, 14, 27.

Dalya, 41.
Darıcı, 19.
Defterdar, 4, 54, 80.
Deli, 10.
Derbend, 26, 47, 48, 85, 105, 110.
Derbend ve geçid akçası, 26.
Derbendler, 27, 30, 93.
Derbendci, 48, 49.
Derbendcilik, 17, 27, 30.
Dergâh-ı âli kapucu başısı, 52.
Dericilik, 23.
Derimevi çadırlar, 13.
Dervişler, 28, 29.
Deve, Devecilik, 18, 20, 21.
Devr, 7.
Devriyye, 26.
Divan, 35, 106.
Divânegân, 11.
Diyarbekir kalhanesi, 27.
Dokumacılık, 23.
Dülkadirli voyvodası, 80.

Ellici, 19.
Emîr-i Hac, 96.
Eshâb-ı Kehf, 97.
Eşkinci, 23.
Evkaf (Vakıflar), 16, 29, 44, 58, 80, 82, 94, 97, 104, 105, 115.
Evlâd-ı Fâtihan, 4, 28, 107.

Farisân, 10.
Fırka-i Islâhiye, 115, 116, 117.

Gönüllüyan, 10.
Gulâmiyye, 2.
Gümrük rüsumu, 6.
Gümrük mukataası, 52.

Han, 110.
Hane, 18, 23.
Has, 6, 15, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 32, 43, 45, 63, 69, 82, 90, 94, 99, 105.
Has aklâmı, 39.
Has voyvodaları, 15, 25, 41, 81.
Hayduk, 5.
Haymana, 22.
Hayvancılık, 11, 12, 13, 15, 21, 22, 23, 35.
Heyet-i Fenniye Şubesi, 120.
Hil'at bahâ, 7.
Hoca hassı, 17, 81.
Hristiyan sipahiler, 104.
Hums, 80.
Hüccet-i şeriye, 80.

İlmiye, 24, 27.
İmdad-ı Hazariye, 27, 49.
İmdad-ı Seferiye, 2, 49.
İmdadiye akçası, 2.
İskanbaşı, 52, 53, 107.
İskân başılık, 53.
İskân beyi, 53, 54, 107.
İskân dairesi, 52, 53, 54.
İskân katibi, 50, 52, 53, 83, 84, 107.
İskân kethüdası, 53, 54, 107.
İskân mübaşiri, 52, 53, 70, 73, 74, 84, 107.
İskân şubesi, 120.
İskân-ı Muhacirin Komisyonu, 119.
İskân-ı Muhacirin Müdürlükleri, 119.
İstabl-ı Âmire, 4.
İstanbul Şehremaneti, 119.

Kaabız-ı emval, 19.
Kadı, 15, 20, 53, 58, 72, 74, 77, 80.
Kadı vekili, 7, 78.
Kaftan bahâ, 26.
Kahve, 6.
Kalemiye, 80, 90.
Kanunnâme, 44.
Kapu halkı, 8.
Kara resmi, 24.
Kervan yolları, 42, 44, 46, 47 (Halep-Şam yolu) 68, 69, 77.
Kethüda, oymak kethüdası, 14, 15, 57, 58, 84.
Kethüdalık, 14.
Kışlak, 11, 12, 15, 17, 103, 106, 109, 115.
Kışlak resmi, 24.
Kilâr-ı Âmire, 2.
Kilimcilik, 23.
Knez, 5.
Kom, 33, 106.

Konar-göçerler, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 41, 43, 46, 47, 48, 49, 57, 70, 88, 89, 91, 104, 105, 106, 107, 111, 116.
Koyunculuk, 17, 20, 21, 24.
Köprücü, 31, 47.
Köyler, 45, 56.
Köy zabitleri, 10.
Küçük Türkmen Ağalığı, 19.
Kireci, 105.
Kürekçi bedeli, 49.

Levend, 10, 44, 77, 83, 92.
Levend bayrağı, 10.

Maaş, 1.
Malikâne, 19, 97.
Malikhâne mukataası, 6.
Mandra, 35, 106.
Mangır, 2.
Matbah-ı Âmire, 4, 57.
Mehterhane, 4.
Mezraa, 35, 60, 106, 108.
Mimar, 54, 56, 63, 107.
Muhacirîn Komisyonu, 119.
Muhassıl, 6, 10.
Mukataa, Mukataat, 6, 16, 18, 53.
Murabacı, 6.
Mutasarrıf, 95.
Mücerred, 18, 24, 25.
Müfettiş, 47.
Müfettiş Paşa, 37.
Mühimme, 77.
Mültesim, 6.
Müsadere, 2.
Müsellem, 27.
Mütesellim, 8, 10, 43, 90.
Mütesellim vekili, 77.

Nâib, 52.
Naki'bü'l-Eşraf, 81.
Nefir-i am, 3, 9, 10, 93.
Nezr, nüzür, 51, 83.
Nizâm-ı cedid, 63.
Nüfus tahriri, 114.

Obo, 14.
Ocak (Yörük ocakları), 18.
Otlak, 13.
Okka, 2.
Otlak resmi, 25.
Oymak, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 56, 57, 102, 106.

Örfî Tekâlif, 3, 26, 30, 31, 38, 47, 51.
Öşr, 48, 50.
Öşr bedeli, 85, 86.

Palanka, 7.
Peksimet baha, 49.

Raiyyet rüsumu, 7, 81.
Remiyye, 38.
Resm-i âsiyab, 5.
Resm-i çift, 25.
Resm-i dönüm, 25.
Rüsum-ı arak, 4.
Rüsum-ı hamr, 2, 3, 4, 6.

Sadaret, 1.
Sadrazam, 4, 5, 10.
Salgın, 41.
Sancak beyi, 6, 8, 52, 91, 96.
Saruca, 3, 7, 8.
Saruca-Sekban, 5, 7, 8, 9, 10, 26, 32, 41, 42, 44, 92.
Sekban, 3, 7, 8.
Selâmiyye, 26.
Ser-çeşme, 8, 9.
Sevkiyat ve Aşâir şubesi, 120.
Seyyidlik, 25, 91.
Silâhdar, 2.
Sipahi, 2, 5, 26.
Sitil, 14.
Sulama, 55, 56.
Su yolu, 31.
Sürgün, 29, 30, 31, 104.
Sürsat, 4, 5.
Sürsat bedeli, 20.
Sürücülük, 21.

Şarampo, 11.
Şehir kethüdaları, 10.
Şenlendirmek, 46.
Şeyh, aşiret reisi, 14.
Şeyhü'l-islâm, 10.

Tahrir Defteri, 102, 103, 104, 105.
Talimatname, 119.
Tanzimat, 114, 117.
Tarla ve bahçe ziraati, 109.
Tekâlif-i Şakke, 7, 26, 47, 50.

Tekkeler, 102.
Timar, 6, 16, 24, 25, 26, 63, 81, 91.
Timar sipahileri, 8.
Tokad kalhanesi, 27.
Toprak-basdı, 26.
Torun, 15, 57.
Torunluk, 14.
Tuz Gümrüğü, 103.
Tüfenkçi, 11.
Tüfenk-endaz, 92, 93.
Türedi tâifesi, 9, 10, 76.
Türkmanlık, 48, 51, 98.
Türkmen Ağası, 92.
Türkmen iskânı, 72.
Türkmen voyvodası, 19.
Tütün rüsumu, 4, 6.

Ulûfe, 1, 4.
Ulus, 19.

Üsküdar evi, 50, 58.

Valde sultan evkafı, 16.
Valde sultan hasları, 15, 58.
Voyvoda, 6, 10, 15, 19, 32, 46, 80, 82, 90, 91, 95.
Voyvodalık, 18 (Diyarbekir), 37, 40, 81, 82 (Tokad).

Yağcı, 105.
Yave akçesi, 25.
Yaylak, 12, 13, 16, 18, 103, 106.
Yaylak-Kışlak, 13, 17, 35, 36, 40, 41, 42, 81, 103, 105, 109, 114, 115.
Yeniçeriler, 8.
Yeniçeri Ağası, 4.
Yeniçeri Ocağı, 4.
Yeni-il hasları, 16.
Yeni-il voyvodası, 43.
Yörük, 104, 112.
Yörük Kanunnâmeleri, 105.
Yurd (çadırları), 12, 13.
Yüncü, 13.
Yüzdeci, 24.

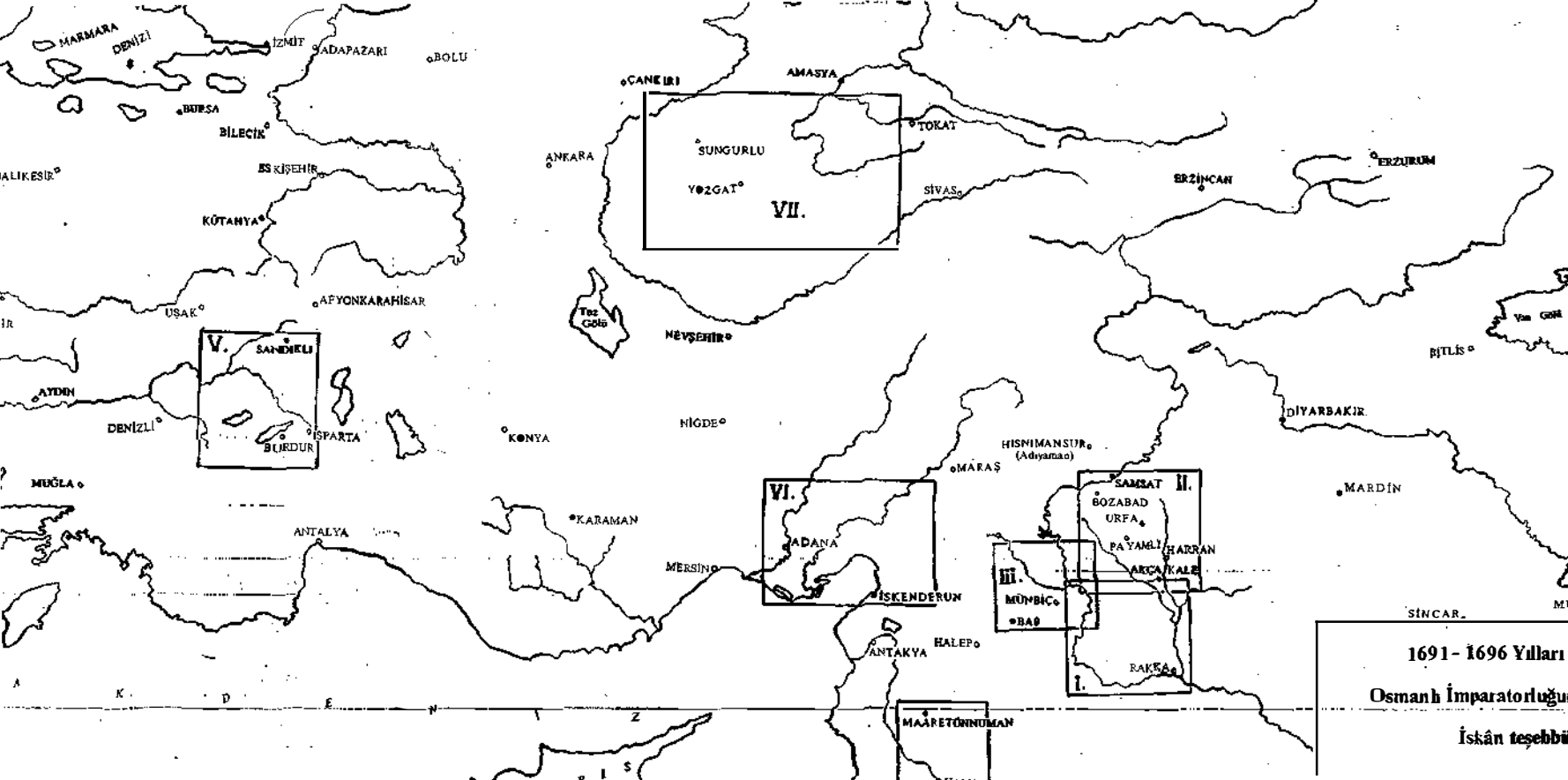
Zahire baha, 7, 26, 49.
Zaim, 8.
Zamme, 41.
Zaviyeler, 30, 102.
Zeamet, 6, 16, 23, 63, 81, 91.
Ziraat, 89.

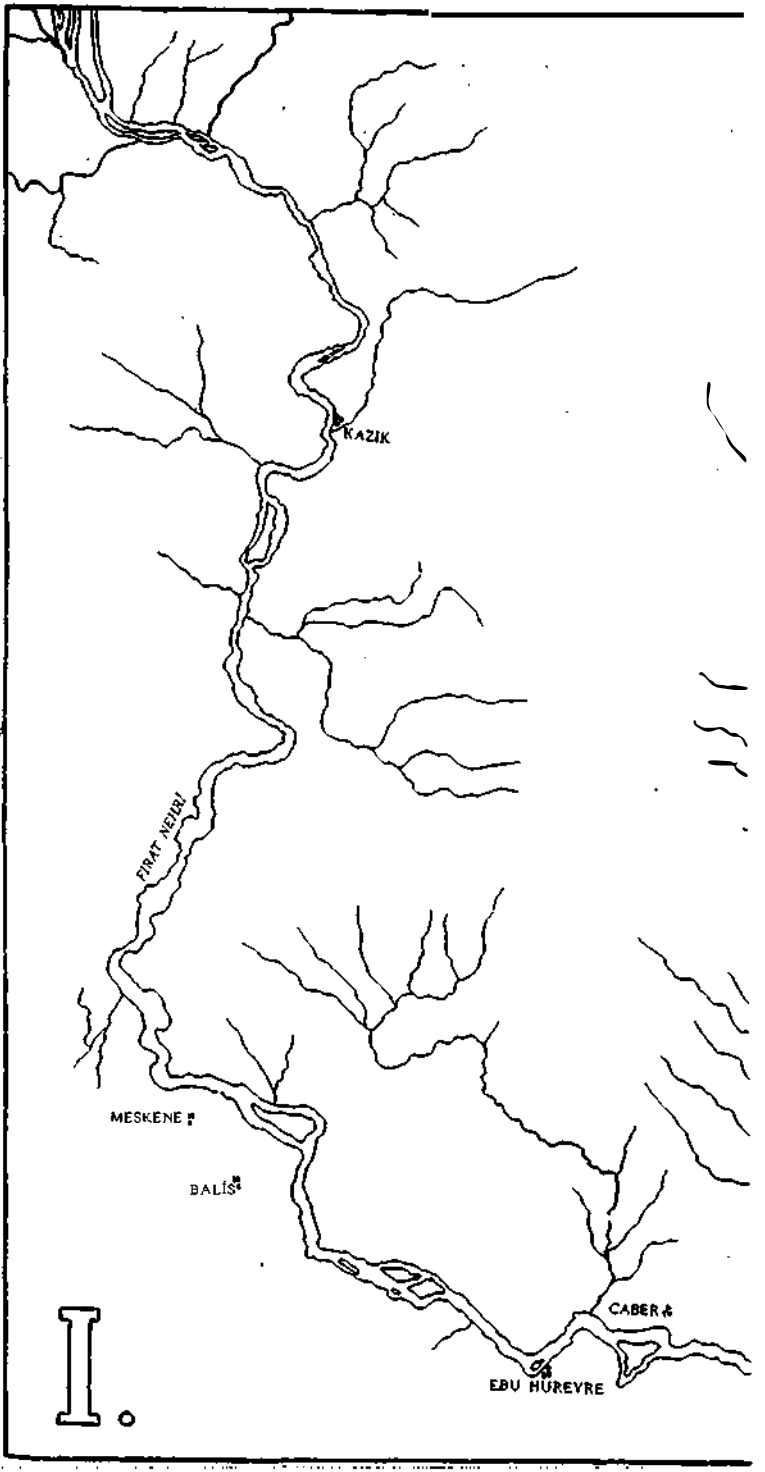
E

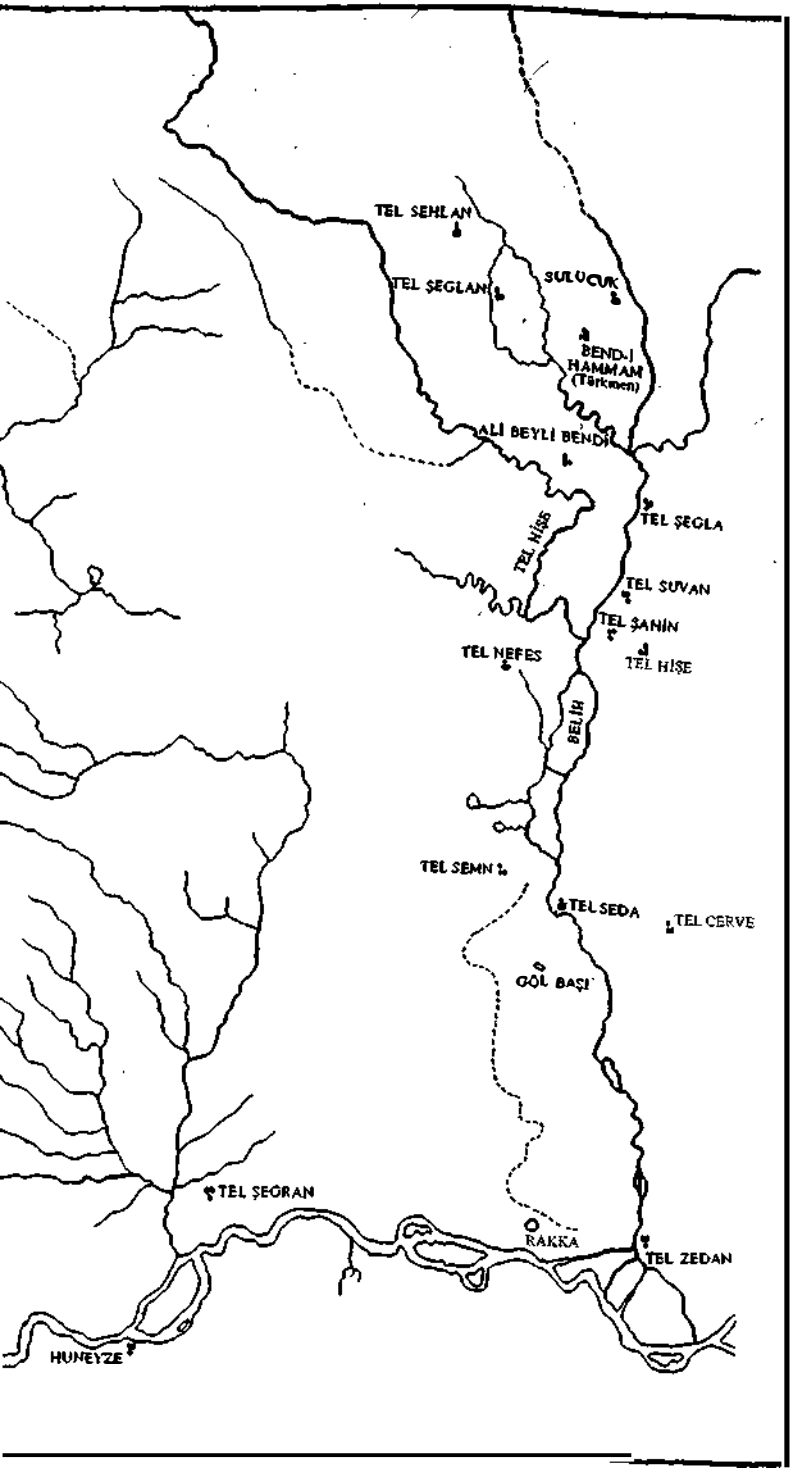
UN

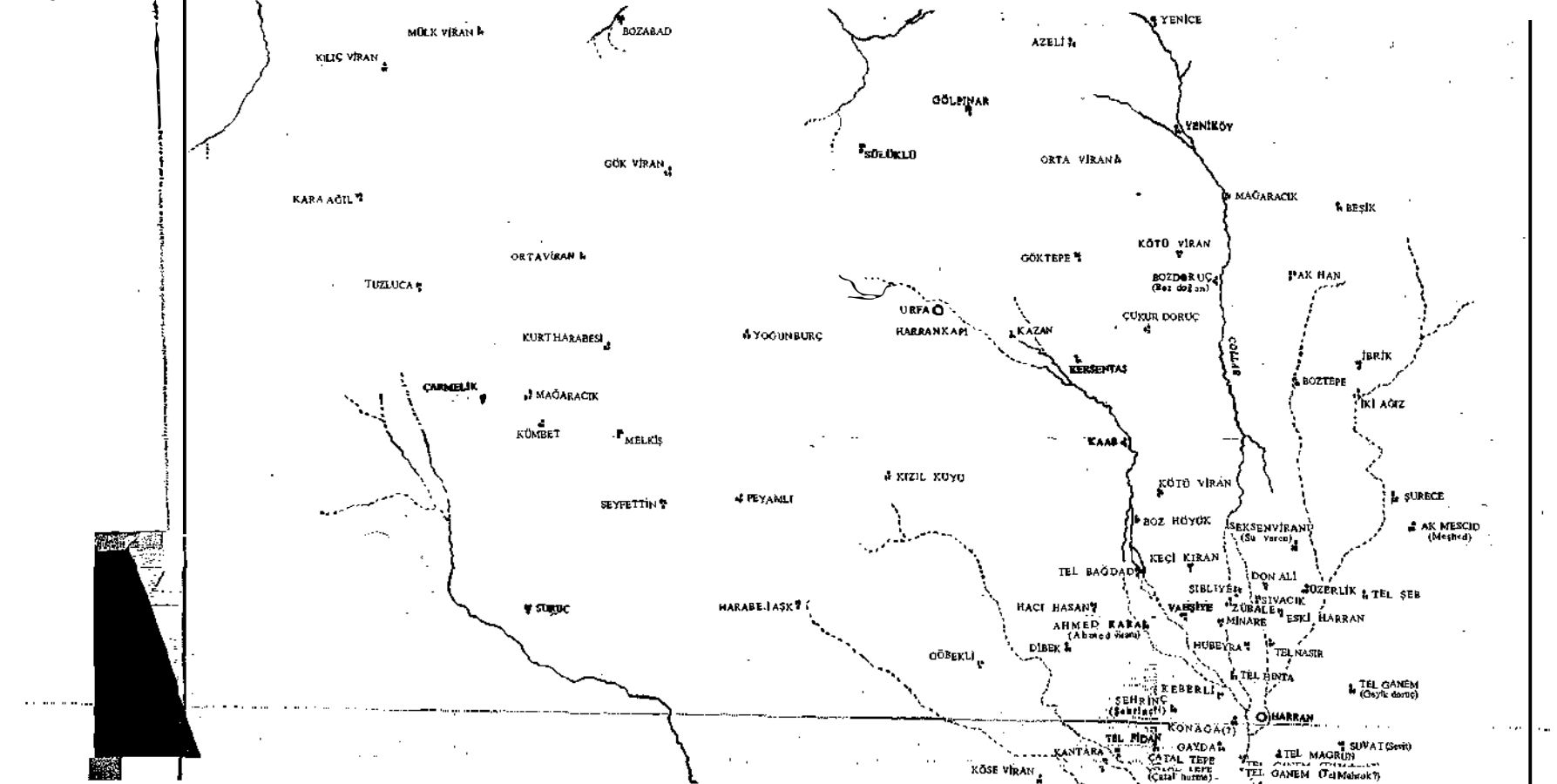
TOKAT

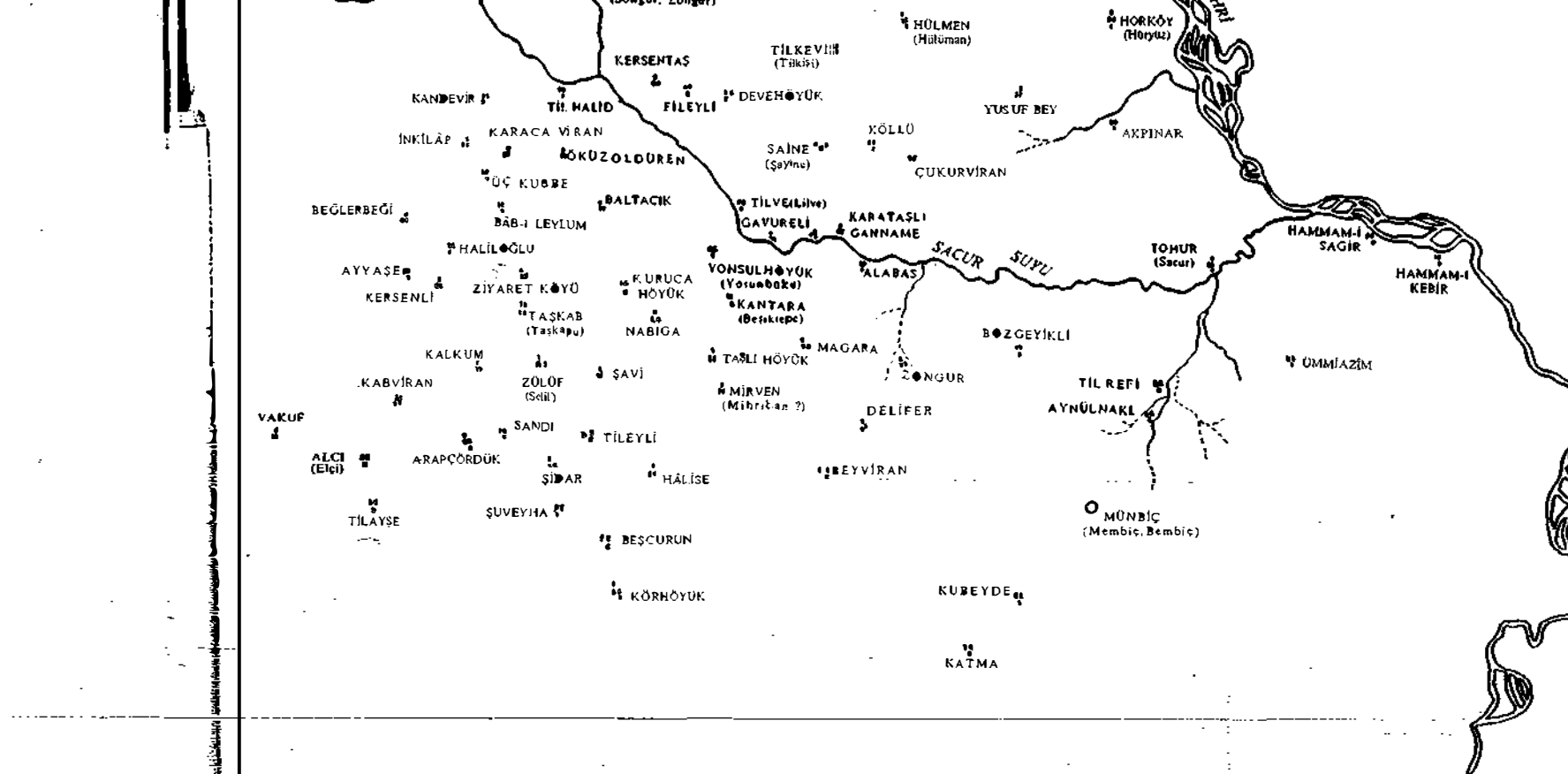
SİVAS

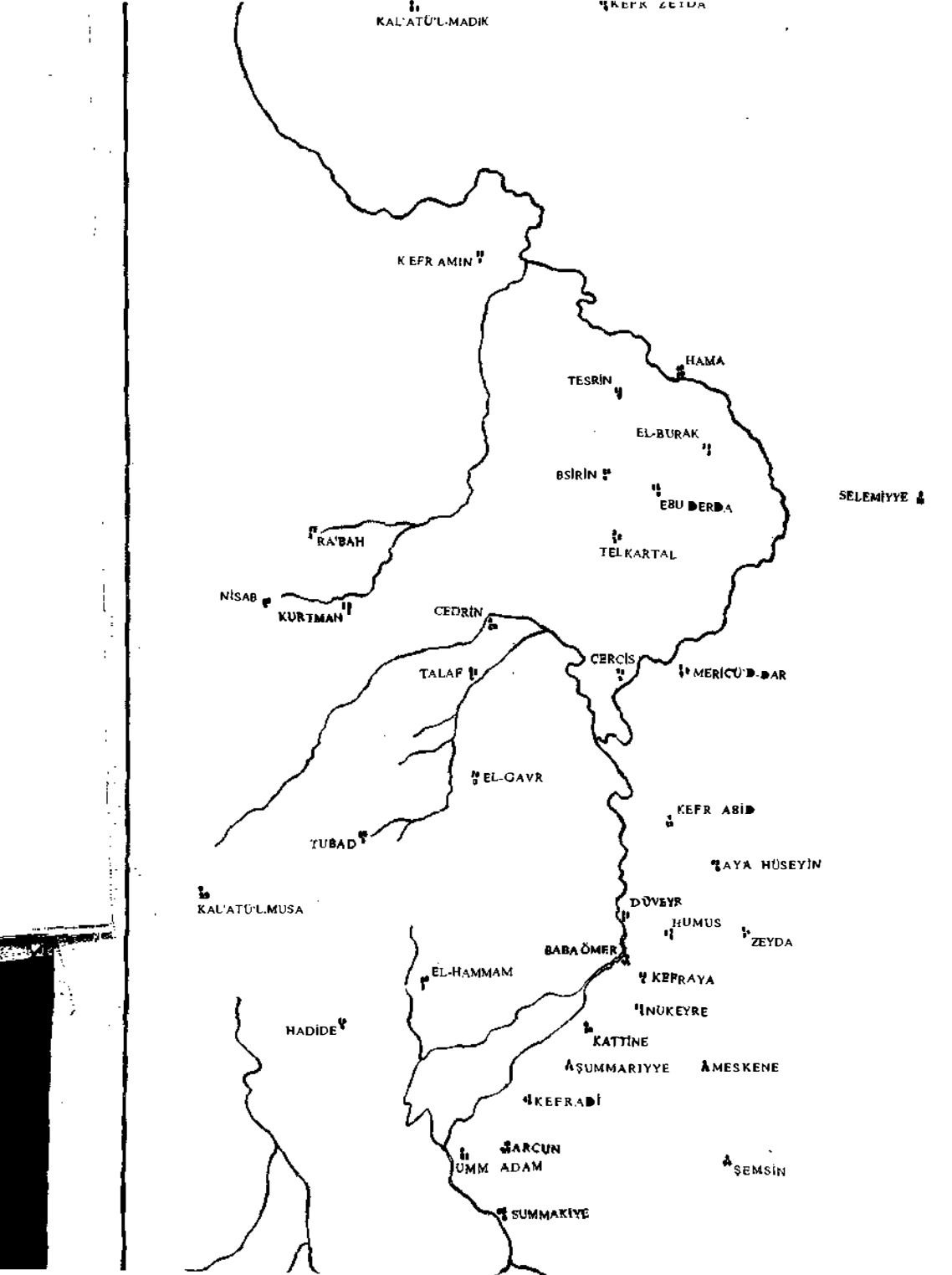

MARMARA DENİZİ
İZMİT
ADAPAZARI
BOLU
BURSA
BİLECİK
ESKİŞEHİR
KÜTAHYA
AFYONKARAHİSAR
UŞAK
AYDIN
DENİZLİ
MUĞLA
ANTALYA
V.
SANDIKLI
BURDUR
İSPARTA
ÇANKIRI
AMASYA
TOKAT
ANKARA
SUNGURLU
YOZGAT
VII.
SİVAS
ERZİNCAN
ERZURUM
Tuz Gölü
NEVŞEHİR
KONYA
NİĞDE
KARAMAN
MERSİN
VI.
ADANA
İSKENDERUN
HISNIMANSUR
(Adıyaman)
MARAŞ
ANTAKYA
HALEP
MAARETÖNNUMAN
II.
SAMSAT
BOZABAD
URFA
PAYAMLI
HARRAN
ARKA KALE
III.
MÜNBİÇ
BAĞ
I.
RAKKA
BİTLİS
Van Gölü
DİYARBAKIR
MARDİN
SİNCAR
1691 - 1696 Yılları
Osmanlı İmparatorluğu
İskân teşebbü

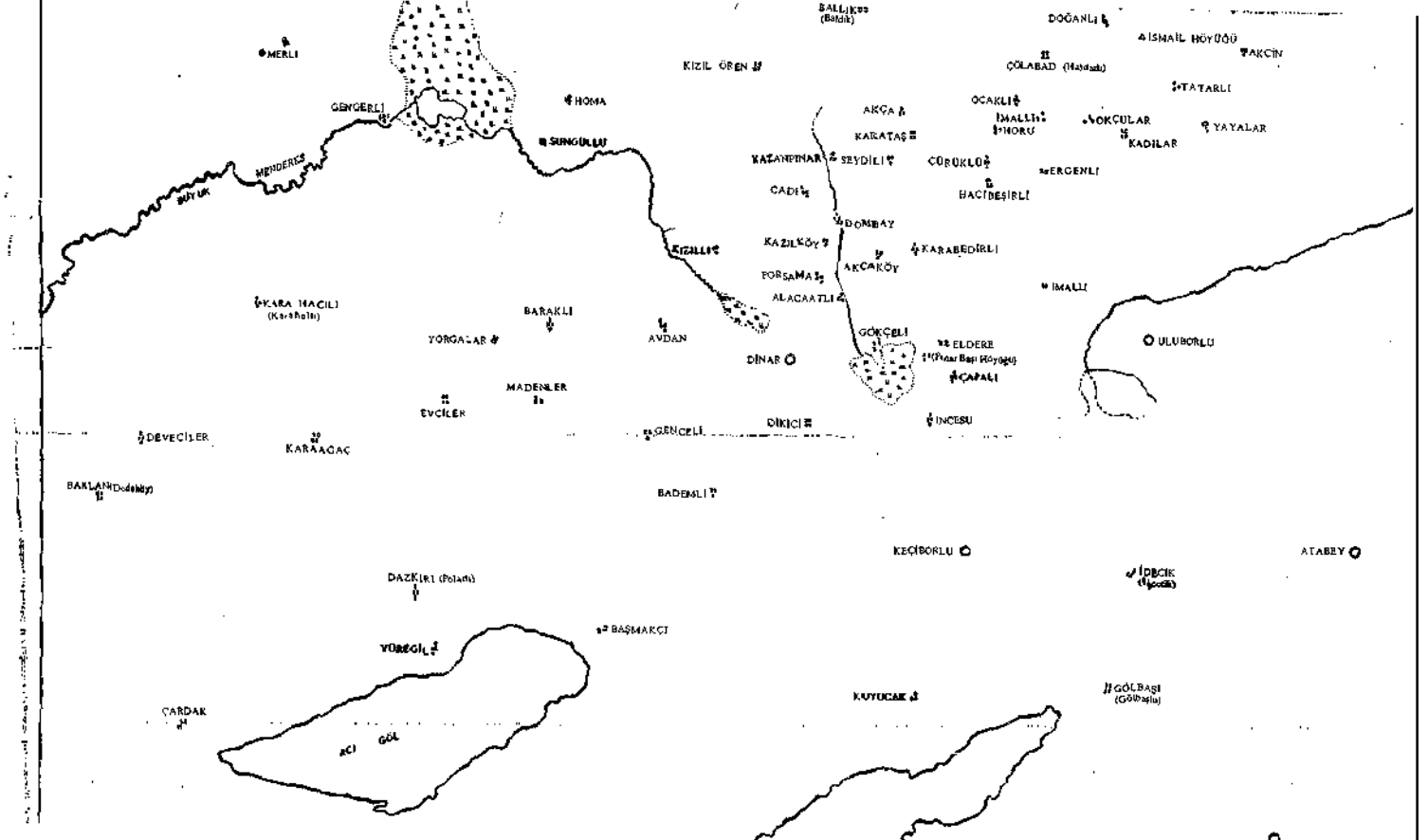

KAZIK
FIRAT NEHRİ
MESKENE
BALİS
CABER
EBU HUREYRE
I.

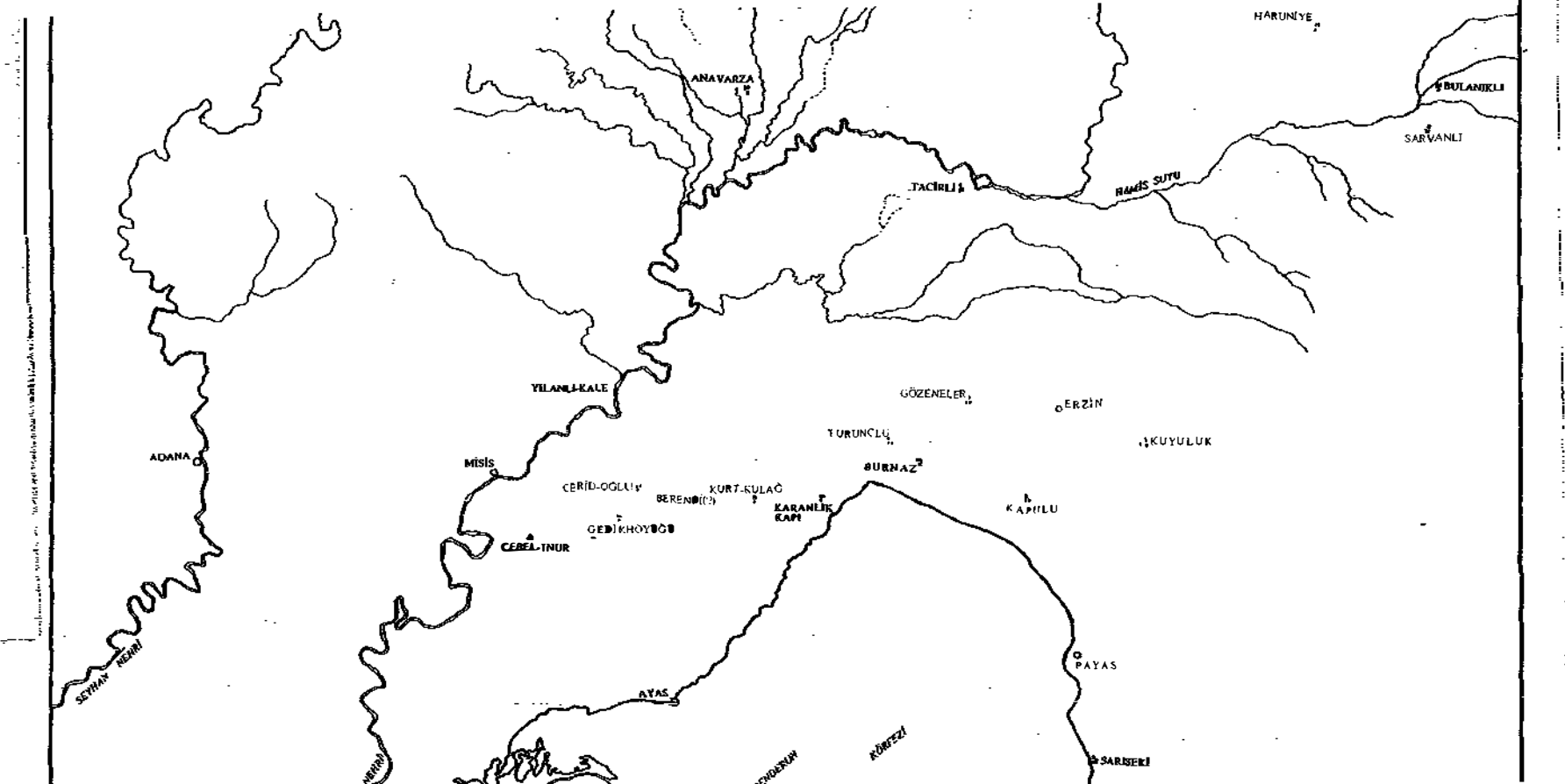

TEL SEHLAN
TEL ŞEGLAN
SULUCUK
BEND-İ HAMMAM (Türkmen)
ALİ BEYLİ BENDİ
TEL HİŞE
TEL ŞEGLA
TEL SUVAN
TEL ŞANİN
TEL HİŞE
TEL NEFES
BELİH
TEL SEMN
TEL SEDA
TEL CERVE
GÖL BAŞI
TEL ŞEORAN
RAKKA
TEL ZEDAN
HUNEYZE

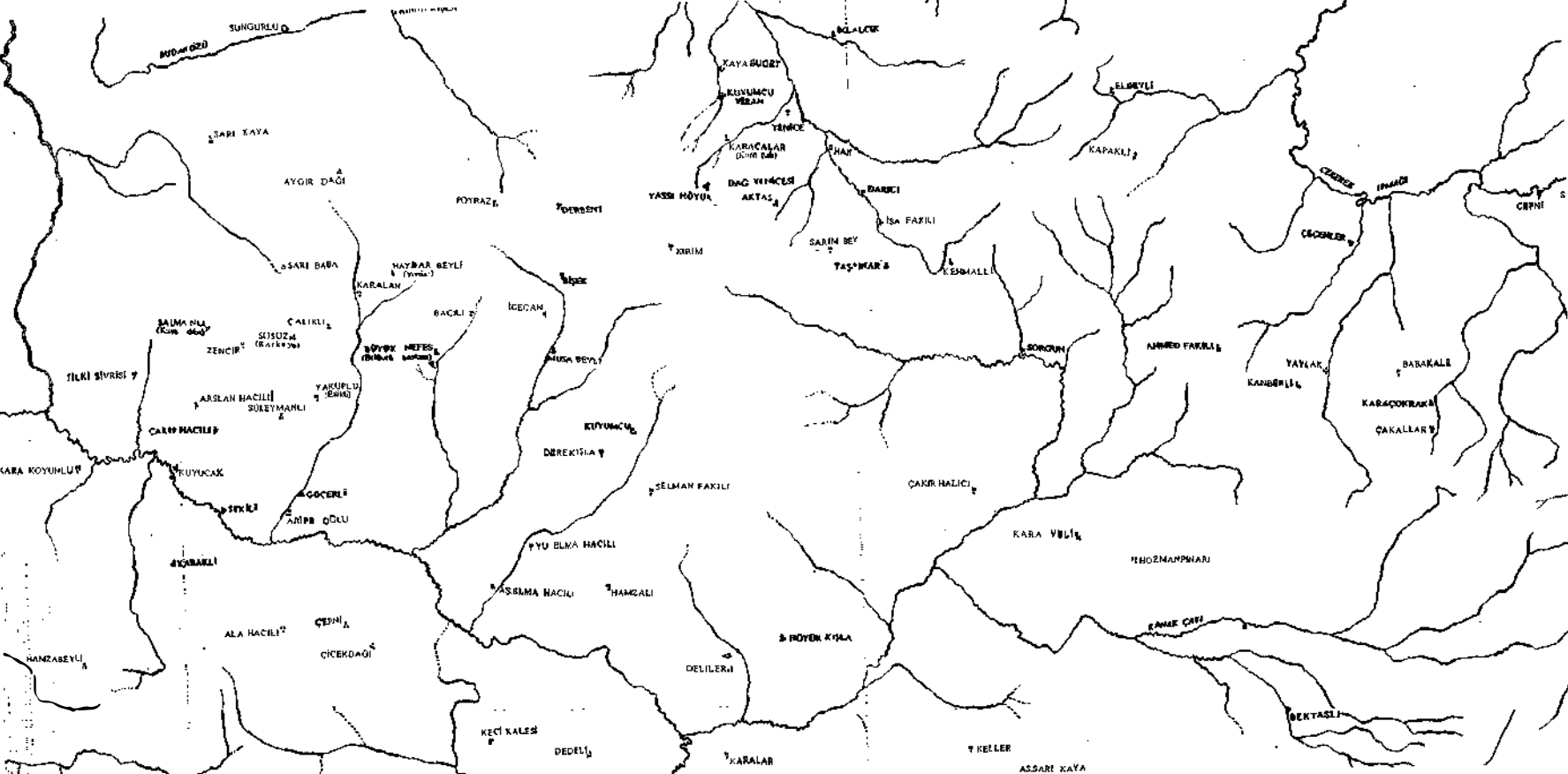

MÜLK VİRAN
BOZABAD
KILIÇ VİRAN
YENİCE
AZELİ
GÖLPINAR
YENİKÖY
SÖĞÜKLÜ
ORTA VİRANA
GÖK VİRAN
KARA AĞIL
MAĞARACIK
BEŞİK
KÖTÜ VİRAN
ORTAVİRAN
GÖKTEPE
BOZDOĞRUÇ
(Boz doğan)
AK HAN
TUZLUCA
URFA
ÇUKUR DORUÇ
KURT HARABESİ
YOĞUNBURÇ
HARRANKAPI
KAZAN
KERSENTAŞ
İBRİK
BOZTEPE
İKİ AĞIZ
ÇARMELİK
MAĞARACIK
KÜMBET
MELKİŞ
KAAB
KIZIL KUYU
KÖTÜ VİRAN
SEYFETTİN
PEYANLI
ŞURECE
BOZ HÖYÜK
AK MESCİD
(Meşhed)
KEÇİ KIRAN
TEL BAĞDAD
DON ALİ
SIBLIYE
ÜZERLİK
TEL ŞEB
SÜRÜÇ
HARABE-İ AŞK
HACI HASAN
VAŞŞIYE
ZÜBALE
MİNARE
ESKİ HARRAN
AHMED KARAB
(Ahmed Viranı)
DİBEK
HÜBEYRA
TEL NASIR
GÖBEKLİ
TEL BİNTA
KEBERLİ
TEL GANEM
(Ceyik dorüğü)
ŞEHRİNÇ
(Şehrinçi)
HARRAN
KONAĞA(?)
TEL HİDAN
GAYDA
SUVAT (Sevir)
KANTARA
ÇATAL TEPE
(Çatal hüyük)
TEL MAĞRUN
KÖSE VİRAN
TEL GANEM (Tel Malrak?)

HÜLMEN
(Hülüman)
HORKÖY
(Horyuz)
KERSENTAŞ
TİLKEVİ
(Tilkisi)
KANDEVİR
TİL HALİD
FİLEYLİ
DEVEHÖYÜK
YUSUF BEY
İNKİLÂP
KARACA VİRAN
KÖKÜZOLDÜREN
SAİNE
(Şayinu)
KÖLLÜ
AKPINAR
ÇUKURVİRAN
ÜÇ KUBBE
BEĞLERBEĞİ
BAB-I LEYLUM
BALTACIK
TİLVE(Liliye)
GAVURELİ
KARATAŞLI
GANNAME
HALİLOĞLU
AYYAŞE
KERSENLİ
ZİYARET KÖYÜ
KURUCA
HÖYÜK
YONSULHÖYÜK
(Yonsunbaka)
KANTARA
(Beşiktepe)
ALABAŞ
SACUR SUYU
TOHUR
(Sacur)
HAMMAM-I
SAĞIR
HAMMAM-I
KEBİR
TAŞKAB
(Taşkapu)
NABIGA
KALKUM
KABVİRAN
ZÜLÜF
(Selil)
ŞAVİ
TAŞLI HÖYÜK
MAGARA
BOZGEYİKLİ
ÜMMİAZİM
MİRVEN
(Mihriban ?)
ÇONGUR
TİL REFİ
AYNÜLNAKL
DELİFER
VAKUF
SANDI
TİLEYLİ
ALCI
(Elçi)
ARAPÇÖRDÜK
ŞİDAR
HÂLİSE
BEYVİRAN
TİLAYŞE
ŞUVEYHA
MÜNBİÇ
(Membiç, Bembiç)
BEŞCURUN
KÖRHÖYÜK
KUBEYDE
KATMA

KAL'ATÜ'L-MADIK
KEFR ZEYDA
KEFR AMIN
HAMA
TESRİN
EL-BURAK
BSİRİN
EBU DERDA
SELEMİYYE
RA'BAH
TEL KARTAL
NİSAB
KURTMAN
CEDRİN
TALAF
CERCİS
MERİCÜ'D-DAR
EL-GAVR
KEFR ABİD
TUBAD
AYA HÜSEYİN
KAL'ATÜ'L-MUSA
DÜVEYR
HUMUS
ZEYDA
BABA ÖMER
EL-HAMMAM
KEFRAYA
İNÜKEYRE
HADİDE
KATTİNE
ŞUMMARİYYE
MESKENE
KEFRADİ
ARCUN
ÜMM ADAM
ŞEMSİN
SUMMAKİYE

MERLI
GENGERLI
MENDERES
BÜYÜK
HOMA
SUNGURLU
KIZIL ÖREN
BALLIKOY (Baldık)
DOĞANLI
İSMAİL HÖYÜĞÜ
AKÇİN
ÇOLABAD (Haydadı)
TATARLI
OCAKLI
İMALLI
HORU
YOKÇULAR
KADILAR
YAYALAR
AKÇA
KARATAŞ
KAZANPINAR
SEYDİLİ
ÇÜBÜKLÜ
ERGENLİ
HACIBEŞİRLİ
CADE
DOMBAY
KIZILLI
KAZILKÖY
KARABEDİRLİ
AKÇAKÖY
PORSAMA
ALACAATLI
İMALLI
KARA HACILI (Karahallı)
BARAKLI
YORGANLAR
AVDAN
DİNAR
GÖKÇELİ
ELDERE
(Pınar Başı Höyüğü)
ÇAPALI
ULUBORLU
MADENLER
EVCİLER
İNCESU
DİKİCİ
GENÇELİ
DEVECİLER
KARAAĞAÇ
BAKLAN (Dodelliyo)
BADEMLİ
KEÇİBORLU
ATABEY
İDECİK (İçcelik)
DAZKIRI (Poladı)
BAŞMAKÇI
YÜREĞİL
ÇARDAK
ACI GÖL
KUYUCAK
GÖLBAŞI (Gölbaşlu)

HARUNİYE
ANAVARZA
BULANIKLI
SARIVANLI
TACİRLİ
HAMİS SUYU
YILANLI-KALE
GÖZENELER
ERZİN
TURUNÇLU
KUYULUK
ADANA
MİSİS
BURNAZ
CERİD-OĞLU
KURT-KULAĞI
BERENDİ(?)
KARANLIK KAPI
KAPILU
GEDİKHOYÜĞÜ
CEBEL-TNUR
SEYHAN NEHRİ
AYAS
PAYAS
SARISEKİ
KÜREZİ

SUNGURLU
KAYABUCAK
KUYUMCU VERAN
YENICE
KARACALAR
ELBEYLI
KAPAKLI
SARI KAYA
AYGIR DAĞI
POYRAZ
DERBENT
YASSI HÖYÜK
DAĞ YENICESI
AKTAS
BARICI
ISA FAKILI
SARIM BEY
TAŞPINAR
KIRIM
KEMALLI
ÇEŞMELER
ÇEPNE
SARI BABA
KARALAR
HAYDAR BEYLI
BACALI
İĞDECAK
ÇALIKLI
ZENCIR
SÜSÜZ
BÜYÜK MEFES
MUSA BEYLI
SORGUN
AHMED FAKILI
YAYLAK
BABAKALE
KARAÇOKRAK
ÇAKALLAR
TİLKİ SİVRİSİ
ARSLAN HACILI
SÜLEYMANLI
YAKUPLU
ÇAKIR HACILI
KUYUCAK
KUYUMCU
DEREKISLA
SELMAN FAKILI
ÇAKIR HACILI
KARA VELİ
ŞEHOZMANPINARI
GÖCERE
AMIRE ÖDLU
YU ELMA HACILI
ASILMA HACILI
HAMZALI
ÇAMLI ÇAYI
ALA HACILI
ÇEPNİ
ÇİÇEKDAĞI
HANZABEYLI
BÜYÜK KIŞLA
DELILERLI
BEKTAŞLI
KEÇİ KALESİ
DEDELİ
KARALAR
KELLER
ASSARI KAYA